ਭਾਰਤ ਮਾਤਾ ਦਰਪਣ

ਗਿ: ਹਰਿਬੰਸ ਸਿੰਘ

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥
ਮਾਹ ਦਿਵਸ ਮੂਰਤ ਭਲੇ
ਜਿਸ ਕਉ ਨਦਰਿ ਕਰੇ॥ [ਪੰ. ੧੩੬

ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ

ਦਰਪਣ

(ਤੁਲਨਾਤਮਿਕ ਅਧਿਐਨ)

ਲੇਖਕ

ਗਿਆਨੀ ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ

(ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ)

ਫ਼ੈਲੋ

ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੇਵਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ

੧੭ -ਏ, ਡੋਗਰਾਂ ਸਟਰੀਟ,

ਪਟਿਆਲਾ

BAREH MAHA

DARPAN

Giani Harbans Singh

(Bhai Sahib)

ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ : ੧੧੦੦

ਭੇਟਾ ਬਿਨਾਂ ਜਿਲਦ : ੩੦-੦੦

ਸਜਿਲਦ : ੪੫-੦੦

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੇਵਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ,
ਪਟਿਆਲਾ ਫੋਨ : 307897

ਮਿਲਣ ਦਾ ਪਤਾ :—

ਸੁੰਦਰ ਬੁੱਕ ਡਿਪੋ

ਮਾਈ ਹੀਰਾਂ ਗੇਟ, ਜਲੰਧਰ-8

ਛਾਪਕ : ਅਰੈਬ ਪ੍ਰਿੰਟਰਜ਼, ਪਟਿਆਲਾ।

ਸਮਰਪਣ

ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਤੇ ਸੰਦੇਸ਼
ਨਾਲ ਸਨੇਹ ਕਰਨ
ਵਾਲੀਆਂ
ਆਤਮਾਵਾਂ
ਨੂੰ

ਤਤਕਰਾ

ਗੁਰ ਸੰਦੇਸ਼

ਗੁਰੂ ਕਾਲ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠਾਂ ਲੋਕ ਚੰਗੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਰਸਨਾ ਤੋਂ ਸੰਗ੍ਰਾਂਦ ਦਾ ਨਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਅਖੌਤੀ ਗ੍ਰਹਿਆਂ ਦੇ ਅਸਰ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕਰਮ ਕਾਂਡਾਂ ਵਿਚ ਪਰਵਿਰਤ ਹੋਏ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਲੋਕ ਰੀਤੀ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ ਲਿਆਂਦੀ। ਜੀਵਾਤਮਾ ਦੇ ਅਧਾਰ ਅਤੇ ਜੀਵਨ-ਉਧਾਰ ਲਈ ਕੇਵਲ (ਸੰਗ੍ਰਾਂਦ ਮਹੀਨੇ) ਦਾ ਨਾਂ ਸੁਣਨ ਦੀ ਥਾਂ "ਸੰਗਿ ਮੀਤ ਮਿਲਾਪੁ ਪੂਰਾ ਨਾਵਣੋ ॥ ਗਾਵੈ ਗਾਵਣਹਾਰੁ ਸਬਦਿ ਸੁਹਾਵਣੋ ॥" (ਪੰਨਾ ੬੮੮) ਦੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਨਾਲ 'ਨਾਉ ਲਈਐ ਪਰਮੇਸਰੈ ਭੰਨਣ ਘੜਣ ਸਮਰਥੁ' (ਪੰਨਾ ੧੪੨੦) ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਜਿਵੇਂ ਸਾਰੇ ਤੀਰਥਾਂ ਤੇ ਗਏ ਪਰ ਉਹ ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾ ਦੇ ਮਨੋਰਥ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਗਏ ਸਗੋਂ 'ਸਭ ਲੋਕ ਉਧਰਣ ਅਰਥਾ' ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਿਆ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸੰਗ੍ਰਾਂਦ ਦੀ ਮਨੌਤ ਨੂੰ ਮਹੱਤਤਾ ਨਹੀਂ ਦਿਤੀ, ਸਗੋਂ ਸ਼ਬਦ-ਕੀਰਤਨ ਤੇ ਸ਼ਬਦ-ਵੀਚਾਰ ਰਾਹੀਂ ਕਰਤਾ-ਪੁਰਖ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਵਾਲੇ ਆਦਰਸ਼ ਨੂੰ ਪਰਚਾਰਿਆ। ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਸਾਨੂੰ 'ਸੰਗ੍ਰਾਂਦ' ਦਾ ਸਿਖ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ, ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪਰਚਾ ਪਾਉਣ ਲਈ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਸਿਖਾਈ ਹੈ। ਸਿਖ ਲਈ ਨਿਤ ਹੀ 'ਸੰਗ੍ਰਾਂਦ' ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦਾ ਪਾਵਨ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਤ ਹੀ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਨਿਤ ਹਰਿ ਜਸ ਸੁਣਨਾ ਹੈ, ਨਿਤ ਹੀ ਗੁਰੂ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛਕ ਕੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਣਾ ਹੈ।

ਸੂਰਜ ਦਾ ਇਕ ਰਾਸ਼ੀ ਚੋਂ ਲੰਘ ਕੇ ਦੂਜੀ ਰਾਸ਼ੀ ਵਿਚ ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਨਾਂ 'ਸੰਗ੍ਰਾਂਦ' ਹੈ। ਇਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਰੁੱਤਾਂ ਤੇ ਪਰਕਿਰਤੀ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਗਰਮੀ, ਬਰਸਾਤ, ਸਰਦੀ, ਪਤਝੜ, ਬਹਾਰ ਆਦਿ ਸਭ ਰੁੱਤਾਂ ਵਿਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਪਰਵਿਰਤੀ ਦੇ

ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਕਬੂਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਖਾਂਦਾ ਪੀਂਦਾ, ਪਹਿਨਦਾ ਸੌਂਦਾ ਤੇ ਜਾਗਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਦੇਵ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ 'ਬਲਿਹਾਰੀ ਕੁਦਰਤਿ ਵਸਿਆ ॥ ਤੇਰਾ ਅੰਤੁ ਨ ਲਖਿਆ ॥ (ਪੰਨਾ ੪੬੯) ਨੂੰ ਸਨਮੁਖ ਰਖ ਕੇ ਬੇਅੰਤ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਸੁੰਦਰ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਵਾਏ। ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਾਈਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੀ ਜੀਵਨ-ਜੁਗਤਿ ਸਿਖਾਉਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ 'ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ' ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪਰਮਾਰਥ ਦੇ ਪਾਂਧੀਆਂ ਨੂੰ'ਕਿਰਤ ਕਰਮ ਕੇ ਵੀਛੁੜੇ' ਵਾਲਾ ਹਓਕਾ ਫਿਰ 'ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਮੇਲਹੁ ਰਾਮ' ਵਾਲੀ ਜੋਦੜੀ ਕਰਨ ਦੀ ਜਾਚ ਸਿਖਾਈ ਹੈ। ਸੋ, ਅਸਾਂ ਕਰਮ ਕਰਨੇ ਹਨ ਪਰ ਕਰਮਾਂ ਤੇ ਮਾਣ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ, ਸਾਈਂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਵਲ ਤਕਣਾ ਹੈ :—

ਪ੍ਰਭ ਕੀਜੈ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਿਧਾਨ, ਹਮ ਹਰਿ ਗੁਨ ਗਾਵਹਗੇ ॥
ਹਉ ਤੁਮਰੀ ਕਰਉ ਨਿਤ ਆਸ,
ਪ੍ਰਭ ਮੋਹਿ ਕਬ ਗਲਿ ਲਾਵਹਿਗੇ ॥੧॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੨੧

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਦੇ ਪਾਵਨ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਦੋ 'ਬਾਰਹਮਾਹਾ' ਅੰਕਿਤ ਹਨ— ਇਕ ਮਾਝ ਰਾਗ ਅੰਦਰ ਪੰਨਾ ੧੩੩-੩੬ ਉਤੇ, ਦੂਜਾ ਤੁਖਾਰੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਪੰਨਾ ੧੧੦੭-੧੦ ਉਤੇ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸੰਗ੍ਰਾਂਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ, 'ਮਾਹ' ਪਦ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਸੰਗ੍ਰਾਂਦ ਵਾਲੇ ਦਿਨ 'ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ' ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨਾ ਪੁਰਾਣੀ ਪ੍ਰਥਾ ਹੈ। ਤੁਖਾਰੀ ਰਾਗ ਵਾਲੇ ਬਾਰਹਮਾਹਾ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਔਖੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਮਾਝ ਰਾਗ ਵਾਲੇ 'ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ'ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਤੋਂ ਇਉਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪ੍ਰਥਾ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਈ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪ੍ਰਮਾਣ ਉਪਲਬਧ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਵਨ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੈ :—

ਅਨਦੁ ਕਰਹੁ ਪ੍ਰਭ ਕੇ ਗੁਨ ਗਾਵਹੁ ॥
ਸਤਿਗੁਰੁ ਅਪਨਾ ਸਦ ਸਦਾ ਮਨਾਵਹੁ ॥ [ਪੰ. ੩੯੬

ਸਿਖੀ ਦਾ ਧੁਰਾ ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵੀਚਾਰ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਹਨ। 'ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ ਦਰਪਣ' ਲਿਖਣ ਦੀ ਕਿਉਂ ਲੋੜ ਪਈ ? ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਕਾਰਨ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸ਼ੁੱਧ ਉਚਾਰਨ ਦੀ ਸੇਧ, ਬਿਸਰਾਮ ਤੇ ਅਰਥ ਭੇਦ, ਸਿਖਿਆ ਤੇ ਸਿਧਾਤਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਾਉਣਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੁਰਾਣੇ ਟੀਕਿਆ ਵਿਚ ਅਣਹੋਂਦ ਹੈ।

ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਪੱਤਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਦੇਵ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ, ਸਰਬ ਕਲਾ ਸਮਰਥ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਸੁਖ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸ਼ਰਨੀ ਪੈ ਕੇ ਸੇਵਾ ਕੀਤਿਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ :—

ਸਭ ਤੇ ਵਡ ਸਮਰਥ ਗੁਰਦੇਵ ॥
ਸਭਿ ਸੁਖ ਪਾਈ ਤਿਸ ਕੀ ਸੇਵ ॥ [ਪੰ. ੧੧੫੨

ਗੁਰਸਿਖੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਮ ਦੀ ਕਮਾਈ ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਈਂ ਵਿਚ ਸਮਾਈ ਹੋਣੀ ਹੈ, ਹੋਰ ਸਾਧਨ ਨਿਕੰਮੇ ਹਨ। ਜਿਹੜਾ ਸਿਖ ਆਪਣੀ ਸੁਰਤਿ ਨੂੰ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ) ਨਾਲ ਪਿਉਂਦ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਉਦਮ ਕਰਨਾ ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ। ਉਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਰੌ ਨੇ ਸੁਤੇ ਹੀ ਪ੍ਰਫੁਲਤ ਕਰ ਦੇਣਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਆਸਰੇ ਇਸ ਵੀਚਾਰ ਨੂੰ ਅਪਨਾਉਣਾ ਅਤੇ ਮਨੁਖਾ ਜਨਮ ਸਫਲਾਉਣਾ ਹੈ :—

ਕਬੀਰ ਐਸਾ ਬੀਜੁ ਬੋਇ ਬਾਰਹ ਮਾਸ ਫਲੰਤ ॥
ਸੀਤਲ ਛਾਇਆ ਗਹਿਰ ਫਲ, ਪੰਖੀ ਕੇਲ ਕਰੰਤ ॥

ਇਸ ਨਾਮ-ਮੰਤ੍ਰ ਬੀਜ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਹਿਰਦੇ ਰੂਪ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਬੀਜਣਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਦਿਨ ਨੂੰ ਉਠਦੇ ਬੈਠਦੇ, ਚਲਦੇ ਫਿਰਦੇ, ਸੌਣ ਸਮੇਂ ਸਦਾ ਹੀ ਨਾਮ ਚੇਤਨਾ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਵੇਖੋਗੇ ਕਿ ਇਹ ਬੀਜ ਕਿਵੇਂ ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਮਹੀਨੇ ਆਪਣਾ ਫਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਸ਼ਾਂਤੀ ਰੂਪ ਠੰਡਕ, ਸੁਖ ਰੂਪ ਸੁਗੰਧੀ ਨਾਲ ਸੁਗੰਧਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸੰਘਣੇ ਫਲਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਕਰਦਾ

ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਬਰਕਤ ਨਾਲ ਹੀ ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪ ਪੰਛੀ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਫਲ ਛਕ ਕੇ ਆਤਮਿਕ ਅਨੰਦ ਮਾਣਨਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਜੋਤੀ ਨੇ 'ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ' ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ "ਜਿਨਿ ਜਿਨਿ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇਆ, ਤਿਨ ਕੇ ਕਾਜ ਸਰੇ ॥' ਅਤੇ 'ਮਾਹ ਦਿਵਸ ਮੂਰਤ ਭਲੇ, ਜਿਨ ਕਉ ਨਦਰਿ ਕਰੇ ॥ ਨਾਨਕ ਮੰਗੈ ਦਰਸੁ ਦਾਨੁ ਕਿਰਪਾ ਕਰਹੁ ਹਰੇ ॥' ਦੀ ਸੰਧ ਦੇ ਕੇ ਸਮਾਪਤ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਸਾਰੀ ਵੀਚਾਰ ਦਾ ਤਤ ਸਾਰ ਇਹ ਹੈ :—

ਮਾਹਾ ਰੁਤੀ ਆਵਣਾ, ਵੇਖਹੁ ਕਰਮ ਕਮਾਇ ॥
ਨਾਨਕ ਹਰੇ ਨ ਸੂਕਹੀ, ਜਿ ਗੁਰਮੁਖਿ ਰਹੇ ਸਮਾਇ ॥[ਪੰ.੧੧੬੮

ਸਚ ਪੁਛੋ ਤਾਂ ਸੰਗ੍ਰਾਂਦ, ਪੰਚਮੀ, ਮਸਿਆ ਆਦਿ ਮੇਲਿਆਂ ਵਾਂਗ ਤਿਹਵਾਰ ਅਤੇ ਪਰਚਾਰ ਦੇ ਅਤ੍ਰਤੀ ਸਾਧਨ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ, ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਸੋਮੇ ਨਹੀਂ ਬਣੇ। ਆਓ ਜੀਵਨ ਦਾ ਨਵਾਂ ਮੋੜ ਕਟੀਏ ਗੁਰੂ ਕੇ ਬਣੀਏ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਇਹ ਲੋਕ ਸੁਖੀ ਤੇ ਪਰਲੋਕ ਸੁਹੇਲਾ ਹੋ ਜਾਵੇ। 'ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ' ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫਤਿ ਸਲਾਹ ਦਾ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਸ੍ਰੋਤ ਮੰਨ ਕੇ ਇਸ ਦਾ ਪਠਨ ਪਾਠਨ ਕਰੀਏ।

ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਸਾਰੇ ਮਾਨਵੀ ਸਮਾਜ ਲਈ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਮੇਰੀ ਦਿਲੀ ਉਮੰਗ ਹੈ ਕਿ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕਥਾ ਵਾਚਕ ਇਸ ਕ੍ਰਿਤ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਕੇ ਗੁਰਮਤੀ ਕਦਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਘਰਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਪਾਤਰ ਬਣਨ।

ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਛਪਾਈ ਜਾਂ ਵੀਚਾਰਾਂ ਵਿਚ ਰਹੀਆਂ ਕਮੀਆਂ ਤੇ ਭੁਲਾਂ ਲਈ ਖਿਮਾਂ ਦਾ ਜਾਚਕ ਹਾਂ।

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਿਹ ॥

ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਦਾ ਦਾਸਰਾ
ਹਰਿਬੰਸ ਸਿੰਘ
੧੨-੫-੬੪

ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੇਵਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ,
੧੭-ਏ, ਡੋਗਰਾਂ ਸਟਰੀਟ, ਪਟਿਆਲਾ

ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ

ਭਾਰਤੀ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ 'ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ' ਦਾ ਕਾਵਿ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਥਾਂ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਵਿਜੋਗ ਭਰਪੂਰ ਬ੍ਰਿਹੋਂ ਦੇ ਵੈਣ ਛੇੜ ਕੇ ਸੰਜੋਗਾਤਮਿਕ ਮਿਲਾਪ ਤੇ ਸਮਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਕਾਵਿ ਦੀ ਵਨਗੀ ਰੁੱਤਾਂ ਤੇ ਵਾਰਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਅਤੇ ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ 'ਦਿਨ ਰੈਣ' ਤੋਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਰੂਪਮਾਨ ਹੋਈ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਵਿਜੋਗ ਭਰਪੂਰ ਮਗਲ, ਫਿਰ ੧੧ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਕਾਮਣਿ ਵਾਂਗ ਔਂਸੀਆਂ ਅਤੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਵਰਣਨ, ੧੨ਵੇਂ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਫਲ ਦਰਸਾ ਕੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਰੁਚੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਤ ਕਰਨ ਲਈ ਚੰਗਾ ਠਾਠ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਸਹਿਤ ਅੰਦਰ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣਾ 'ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ' ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਂਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਰਚਿਤ ਜੋ ਕਿ ਤੁਖਾਰੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਹੈ, ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੇ ਪੰਨਾ ੩੫੭ ਉਤੇ 'ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਤਾਰ' ਵਿਚ ਦਰਜ 'ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ' ਤੋਂ ਵੀ ਇਹ ਪੁਸ਼ਟੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ 'ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ' ਕਾਵਿ-ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਅੰਗ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਸਿਹਰਫੀਆਂ, ਸਤ ਵਾਰੇ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਵੰਨਗੀਆਂ ਦਾ ਕਾਵਿ ਉਪਲਬਧ ਹੈ, ਉਥੇ 'ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ' ਪੜ੍ਹਨ ਤੇ ਸੁਣਨ ਦੀ ਪਿਰਤ ਵੀ ਪੁਰਾਣੀ ਚਲੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵੇਂ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਏਦਾਂ ਦੇ ਕਾਵਿ ਤੇ ਰਚਨਾਵਾਂ ਲਿਖਣ ਤੇ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਲੋਕ-ਰੁਚੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ, ਪਰ ਅਜ ਤੋਂ ਅੱਧੀ ਸਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀਰ-ਰਾਂਝੇ ਦੇ ਕਿੱਸਿਆਂ ਵਾਂਗ ਏਦਾਂ ਦੇ ਕਾਵਿ ਬੜੀਆਂ ਹੇਕਾਂ ਲਾ ਲਾ ਕੇ

ਗਾਏ ਤੇ ਸੁਣੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ ਵਿਚ ਵਿਜੋਗਣ ਦੀ ਬ੍ਰਿਹੋਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਵੈਰਾਗ ਮਈ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਿਚ ਨਿਰੂਪਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਪਾਠਕਾਂ ਤੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ ਟੁੰਬੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਸੰਮਤ ੧੮੭੭ ਬਿਕਰਮੀ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਅਤਿ ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਬੈਰਾਗ ਵਿਚ ਇਕ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਿੱਖ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜੋ 'ਬਾਰਾਮਾਹਾ' ਰਚਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ—

ਚੜ੍ਹੈ ਵਿਸਾਖ, ਵਹਮ ਨਹਿ ਜਾਂਦਾ,
ਦਹ ਦਿਸ ਵੇਖਾਂ ਪੰਥ ਗੁਰਾਂ ਦਾ,
ਕੂੰਜਾਂ ਵਾਂਙ ਫਿਰਾਂ ਕੁਰਲਾਂਦਾ,
ਮੇਲੀਂ ਮਹਿਰਮਯਾਰ ਦਿਲਾਂ ਦਾ,
ਪਲ ਪਲ ਬੀਤੇ ਸੈ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦਾ,
ਬਿਨ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਮੈਂ ਮਰ ਜਾਂਦਾ,
ਘੜੀ ਨ ਜੀਂਵਦਾ।
ਗੁਰੁ ਤੇ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਬਲਿਹਾਰੀ,
ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਹਰਿ ਔਤਾਰੀ,
ਸਤਿਗੁਰੁ ਮਾਨ ਮੁਕੰਦ ਮੁਰਾਰੀ,
ਸਾਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਇਕ ਵਾਰੀ,
ਜੁਗ ਜੁਗ ਜੀਵਨ ਕੇਸਾਧਾਰੀ,
ਮੇਰੇ ਬਖਸ਼ੀ ਔਗੁਣ ਭਾਰੀ, ਤਾਣ ਰਖੀਂਵਦਾ।......

ਉਪਰੋਕਤ ਪ੍ਰਮਾਣ ਤੋਂ ਇਉਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ-ਰੁਚੀਆਂ ਵਿਚ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਣ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ 'ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ' ਦੀ ਅਮੋਲਕ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇਗੀ।

ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਵਿਦਵਾਨ 'ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ, ਮਾਝ ਮਹਲਾ ੫, ਘਰੁ ੪' ਦੀ

ਰਚਨਾ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਚਲਤ ਉਖ਼ਾਨਕਾ ਦਾ ਇਉਂ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ—'ਇਕ ਦਿਨ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਵਿਖੇ ਬੇਅੰਤ ਸਿਖ ਸੰਗਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਆਈਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਸਿਖ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਹੋ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ 'ਮਹਾਰਾਜ ! ਹਿੰਦੂ ਤਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਪਾਸੋਂ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਨਾਂ ਸੁਣ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਪੱਤਰੀ ਦੁਆਰਾ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਨਾਂ ਪੜ੍ਹ ਸੁਣ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਨਾਲੇ ਵਡੇ ਵਡੇਰੇ ਵੀ ਇਹ ਗਲ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਨਾਂ ਕਿਸੇ ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼, ਸੰਤ-ਆਤਮਾ ਦੀ ਰਸਨਾਂ ਤੋਂ ਸੁਣਨਾ ਹੀ ਯੋਗ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਸੁਣਨ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਮਹੀਨਾ ਸੁੱਖਾਂ ਤੇ ਖੁੱਸ਼ੀਆਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਲੰਘਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਦੀ ਇਹ ਲੋਚ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਵੀ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਨਾਂ ਆਪ ਦੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਮੁਖਾਰਬਿੰਦ ਤੋਂ ਸੁਣਨ। ਜੋ ਸਿਖ ਹਜ਼ੂਰ ਤੋਂ ਦੂਰ ਬੈਠੇ ਹਨ, ਉਹ ਫਿਰ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਨਾਂ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਰਸਨਾ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਸੁਣ ਸਕਣਗੇ। ਸੋ ਆਪ ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਚਾਨਣ ਪਾਉ ਜੀ।' ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਉਸ ਸਿਖ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਉਂ ਆਖਿਆ 'ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਜੀ ! ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਸਨਾ ਤੋਂ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ 'ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ' ਤੁਖਾਰੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਹੈ, ਆਪ ਉਹ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਆਪਣਾ ਜਨਮ ਸਫਲ ਕਰ ਲਿਆ ਕਰੋ।'। ਤਾਂ ਸਿਖ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਫਿਰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ 'ਮਹਾਰਾਜ ! ਉਹ 'ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ' ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਹੈ, ਆਪ ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਸੌਖੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਲੋੜੀਂਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਦੀ ਕਿਰਪਾਲਤਾ ਕਰੋ ਜੀ। ਸੋ ਸਿਖ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਇਹ ਬੇਨਤੀ ਸੁਣ ਕੇ ਪੰਚਮ ਗਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਤੁਖਾਰੀ ਰਾਗ ਵਾਲੇ 'ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ' ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖ ਕੇ ਓਹੀ ਉਪਦੇਸ ਮਾਝ ਰਾਗ ਵਾਲੇ 'ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ' ਵਿਚ ਸੌਖੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਰਾਹੀਂ ਦਿਤਾ।'

ਇਸ ਸਾਖੀ ਦੀ ਓਟ ਲੈ ਕੇ ਪਰੰਪਰਾਵਾਦੀ ਕਥਾਵਾਚਕ ਸਿਖ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗਰਾਂਦ ਦਾ ਦਿਨ ਮਨਾਉਣ ਲਈ ਬੜੀ ਨਿਘੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ

ਪ੍ਰੰਤੂ ਸੰਗਰਾਂਦ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਬਾਰੇ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਚਾਨਣ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੇ। ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਸਾਖੀ ਦਾ 'ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ' ਦੀ ਰਚਨਾ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ, ਮਨੋ ਕਲਪਿਤ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਇਹ ਸਾਖੀ ਸਹੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਿਤ ਵਾਰਾਂ ਜਾਂ ਕਬਿਤ ਸਵੱਈਆਂ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਨਾ ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਸੰਕੇਤ ਜ਼ਰੂਰ ਦੇਂਦੇ। ਫਿਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ਼ਹੀਦ ਦੀ ਕ੍ਰਿਤ, 'ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਭਗਤ ਮਾਲ' ਜਿਸ ਨੂੰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ੧੧ਵੀਂ ਵਾਰ ਦਾ ਟੀਕਾ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਸਿਖਾਂ ਨਾਲ ਹੋਈ ਵਾਰਤਾਲਾਪ, ਸਾਖੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ, ਪਰ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਸਾਖੀ ਦਾ ਕੋਈ ਜ਼ਿਕਰ ਤਕ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਜਾਂ ਤਿਓਹਾਰ ਦਾ ਨਾਉਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣਾ ਉਸ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਦਾ ਸੂਚਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਜਦੋਂ ਤਕ ਕਿ ਉਸ ਦਿਨ ਜਾਂ ਤਿਉਹਾਰ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਆਦੇਸ਼ ਨਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਦਿਨ ਰੈਣਿ, ਵਾਰ, ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ, ਮਸਿਆ, ਪੰਚਮੀ ਆਦਿ ਸਾਰੇ ਸਬਦ ਜੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਹੈ। ਸੰਗ੍ਰਾਦ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ੧੪੩੦ ਪੰਨਿਆਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਤੇ ਵੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਹੋਂਦ ਜਾਂ ਅਣਹੋਂਦ ਸਾਨੂੰ ਸੰਗ੍ਰਾਦ ਮਨਾਉਣ ਜਾਂ ਨਾ ਮੰਨਾਉਣ ਵਿਚ ਸਹਾਇਕ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਸੋ, ਸਾਨੂੰ ਯਥਾਰਥ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਨਿਰਮਲ ਉਦਮ ਅਤੇ ਉਪਰਾਲਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਕੀ ਸੰਗ੍ਰਾਦ ਵਾਲਾ ਦਿਨ ਜੇ ਕਿਸੇ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ ਦੀ ਰਸਨਾ ਤੋਂ ਸੁਣ ਲਈਏ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਮਹੀਨਾ ਕੋਈ ਦੁੱਖ ਕਲੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਵਿਆਪੇਗਾ? ਜੇ ਕੋਈ ਦੁਖ ਕਲੇਸ਼ ਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਕੀ ਉਹ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ, ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ? ਜੇ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਨਾਂ ਕਿਸੇ ਸੰਤ ਤੋਂ ਸੁਣਨਾ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੈ ਤਾਂ ਹਰੇਕ ਵਾਰ ਦਾ ਨਾਮ ਵੀ ਨਿਤ ਚੜ੍ਹੇ ਸੂਰਜ ਕਿਸੇ ਸੰਤ ਤੋਂ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ

ਸੁਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ? ਫਿਰ ਕਈ ਹੋਰ ਭਰਮ—'ਜੀ ! ਸੰਗ੍ਰਾਂਦ ਕਿਸੀ ਜ਼ਨਾਨੀ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਨਹੀਂ ਸੁਣਨੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਗਲ ਕੀ ? ਅਖੇ ਜ਼ਨਾਨੀ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। 'ਭੈਣੇ ? ਅਜ ਸੰਗ੍ਰਾਂਦ ਹੈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪੈਸੇ ਨਹੀਂ ਦੇਣੇ। ਕਿਉਂ ? ਜੇ ਅਜ ਦੇ ਦਿਨ ਪੈਸੇ ਦੇਇੰਗੀ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਮਹੀਨਾ ਤੈਨੂੰ ਪੈਸੇ ਦੇਣੇ ਪੈਣਗੇ। ਹੋਰ, ਜੀ ! ਅਜ ਸੰਗ੍ਰਾਂਦ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਰਾਹ-ਪੈਂਡੇ ਨਹੀਂ ਪੈਣਾ। ਕਿਉਂ ? ਜੀ ! ਫਿਰ ਸਾਰਾ ਮਹੀਨਾ ਸਫ਼ਰ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ।

ਅਜਿਹੀਆਂ ਭਰਮ-ਭਰੀਆਂ ਬੀਬੀਆਂ ਕੋਲੋਂ ਕੋਈ ਪੁਛੇ ਕਿ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੀਆਂ ਤੇ ਸੁਣਦੀਆਂ ਹੋ ਕਿ 'ਸੋ ਕਿਉ ਮੰਦਾ ਆਖੀਐ, ਜਿਤੁ ਜੰਮਹਿ ਰਾਜਾਨ' ਫਿਰ ਇਸਤ੍ਰੀ ਜਾਤੀ ਨੂੰ ਆਪ ਹੀ ਮੰਦਾ ਆਖਣ ਵਿਚ ਤੁਹਾਨੂੰ ਲੱਜਿਆ ਆਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਸੰਗ੍ਰਾਂਦ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਪੈਸਾ ਦੇਣ ਵਿਚ ਭਰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲੋਂ ਪੁਛੋ 'ਕੀ ਚਾਹ ਤੇ ਖੀਰ ਬਨਾਉਣ ਲਈ ਦੁਧ, ਪੂੜੀਆਂ ਤੱਲਣ ਲਈ ਘਿਉ ਤੇ ਮੈਦਾ ਆਦਿ ਤੁਸੀਂ ਪੈਸੇ ਦੇ ਕੇ ਨਹੀਂ ਖਰੀਦਦੇ ? ਸ਼ੁਭ ਤੇ ਅਸ਼ੁੱਭ ਦਿਨ ਕਲਪ ਕੇ ਸਫਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਭਰਮੀ ਮਨੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਪੁਛੋ ਕਿ ਕੀ ਉਹ ਸੰਗ੍ਰਾਂਦ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਦਫਤਰ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ ? ਜਾਂ ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਹੋਣ ਤਾਂ ਉਹ ਦੁਕਾਨ ਨਹੀਂ ਖੋਲ੍ਹਦੇ ? ਜਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਥਾਂ ਸਫਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ? ਅਸਲ ਵਿਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਨਿਸਚੇ ਹਨ ਉਹ ਜੀਵਨ ਭਰ ਭੰਭਲ-ਭੂਸੇ ਖਾਂਦੇ ਹੋਏ ਭਰਮ ਜਾਲ ਵਿਚ ਹੀ ਫੱਸੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਉਹ ਗ਼ਲਤ ਨਿਸਚਿਆਂ ਕਾਰਨ ਆਪਣੀ ਉਤਮ-ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਵੀ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਬੈਠਦੇ ਹਨ।

ਸੰਗ੍ਰਾਂਦ ਕਿਸ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ ? ਸੂਰਜ ਬਾਰਾਂ ਰਾਸਾਂ ਵਿਚ ਫਿਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਿਨ ਇਕ ਰਾਸ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਰਾਸ ਵਿਚ ਬਦਲਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਿਨ ਨੂੰ 'ਸੰਗ੍ਰਾਂਦ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਗ੍ਰਾਂਦ-ਪੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੇ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਲੋਕੀ ਕੇਵਲ ਸੰਗ੍ਰਾਂਦ ਵਾਲੇ

ਦਿਨ ਹੀ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਗੇ ਪਿਛੇ ਉਹ ਨਾ ਤਾਂ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸੁਣਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਜਾਣ ਦੀ ਚਾਹਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗ੍ਰਾਂਦ ਦਾ ਨਾਮ ਲੈ ਕੇ ਜਿਤਨਾ ਸੁਆਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਸ਼ਾਇਦ 'ਸਤਿਨਾਮੁ' ਲੈ ਕੇ ਨਾ ਆਉਂਦਾ ਹੋਵੇ। ਸੋ ਸੰਗ੍ਰਾਂਦ, ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ, ਮਸਿਆ, ਪੰਚਮੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਹੀ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਜਾਣਾ, ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਕਰਾਉਣਾ ਜਾਂ ਹੋਰ ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਵਾਲੀ ਕਿਰਿਆ ਆਦਿ ਕਰਨੀ ਕਰਮ-ਕਾਂਡੀ ਬਣਨ ਤੋਂ ਸਿਵਾਇ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਿਲਕੁਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿ 'ਸਤਿਗੁਰ ਬਾਝਹੁ ਅੰਧੁ ਗੁਬਾਰੁ ॥ ਥਿਤੀ ਵਾਰ ਸੇਵਹਿ ਮੁਗਧ ਗਵਾਰ ॥' [ਪੰ. ੮੪੩] ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਚਾਨਣ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਜਾਂ ਮੰਦਾ ਆਖਣਾ, ਅਗਿਆਨਪੁਣਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਇਸ ਬਾਰੇ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ—

ਨਾਨਕ, ਸੋਈ ਦਿਨਸੁ ਸੁਹਾਵੜਾ ਜਿਤੁ ਪ੍ਰਭੁ ਆਵੈ ਚਿਤਿ ॥
ਜਿਤੁ ਦਿਨਿ ਵਿਸਰੈ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ, ਫਿਟੁ ਭਲੇਰੀ ਰੁਤਿ ॥

[ਪੰ. ੩੧੮

੨. ਸੋਈ ਦਿਵਸੁ ਭਲਾ, ਮੇਰੇ ਭਾਈ ॥
ਹਰਿਗੁਨ ਗਾਇ ਪਰਮਗਤਿ ਪਾਈ ॥ [ਪੰ. ੩੯੫

ਥਿੱਤਾਂ ਤੇ ਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਭਰਮ ਕਟਦੇ ਹੋਏ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਇਕ ਅਤਿ ਸੁੰਦਰ ਸੇਧ ਦਿਤੀ ਹੈ—

ਥਿਤੀ ਵਾਰ ਸਭਿ ਸਬਦਿ ਸੁਹਾਏ ॥
ਸਤਿਗੁਰੁ ਸੇਵੇ ਤਾ ਫਲੁ ਪਾਏ ॥
ਥਿਤੀ ਵਾਰ ਸਭਿ ਆਵਹਿ ਜਾਹਿ ॥
ਗੁਰ ਸਬਦ ਨਿਹਚਲੁ, ਸਦਾ ਸਚਿ ਸਮਾਹਿ ॥
ਥਿਤੀ ਵਾਰ ਤਾ, ਜਾ ਸਚਿ ਰਾਚੇ ॥
ਬਿਨੁ ਨਾਵੈ ਸਭਿ ਭਰਮਹਿ ਕਾਚੇ ॥ [ਪੰ. ੮੪੨

ਆਓ ਹੁਣ 'ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ' ਬਾਣੀ ਦੇ ਪਠਨ ਪਾਠਨ ਬਾਰੇ ਕੁਝ

ਵੀਚਾਰ ਕਰੀਏ। ਇਸ ਬਾਣੀ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਬੜੀ ਸਰਲ ਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ, ਪਰ ਸਮੇਂ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਨਾਲ ਕਈ ਸਬਦ-ਸਰੂਪਾਂ ਦੇ ਜੋੜਾਂ ਅਤੇ ਉਚਾਰਨਾਂ ਵਿਚ ਫਰਕ ਪੈ ਗਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਅਵੱਸ਼ ਲੋੜ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ 'ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਬਾਰਾਂ ਮਾਂਹ' ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਅਸ਼ੁੱਧ ਹੈ। 'ਬਾਰਾਂ ਮਾਂਹ' ਅਤੇ 'ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ' ਦੇ ਅਰਥ ਭੇਦ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਜੇ 'ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼' ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਉਸ 'ਚੋਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲਦੇ ਹਨ—

੧) ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ—ਬਾਰਾਂ ਮਹੀਨੇ..
ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ—ਵਿ. ਬਾਰਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਹੋਣ ਵਾਲਾ।
੨) ਸੰਗਯਾ—ਉਹ ਕਾਵਯ ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਾਰਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਹੋਵੇ। [ਪੰ. ੬੪੦

ਜੇ ਨਿਰਣਾਤਮਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ 'ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ' ਇਕ ਸੰਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਾਰਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਹੈ।

'ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ' ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਚਾਰ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ—

੧. ਉਪਦੇਸ਼ਾਤਮਿਕ—ਚੇਤਿ, ਗੋਵਿੰਦੁ ਅਰਾਧੀਐ, ਹੋਵੈ ਅਨੰਦੁ ਘਣਾ॥
੨. ਪ੍ਰੇਮਾਤਮਿਕ--ਅਸੁਨਿ, ਪ੍ਰੇਮ ਉਮਾਹੜਾ, ਕਿਉ ਮਿਲੀਐ ਹਰਿ ਜਾਇ॥
੩. ਵਿਜੋਗਾਤਮਿਕ—ਵੇਮੁਖ ਹੋਇ ਰਾਮ ਤੇ, ਲਗਨਿ ਜਨਮ ਵਿਜੋਗ॥
੪. ਸੰਜੋਗਾਤਮਿਕ—ਇਛ ਪੁਨੀ ਵਡਭਾਗਣੀ, ਵਰੁ ਪਾਇਆ ਹਰਿ ਰਾਇ॥

ਤੁਖਾਰੀ ਅਤੇ ਮਾਝ ਰਾਗ ਦੇ 'ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ' ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਤੇ ਅਲੰਕਾਰਕ ਰੂਪਾਵਲੀ ਵਿਚ ਗੂਹੜੀ ਸਾਂਝ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਇਹ ਕਥਨੀ ਨਿਰਮੂਲ ਹੈ ਕਿ ਪੰਚਮ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਦਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਰਚਿਤ 'ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ' ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖ ਕੇ ਮਾਝ ਰਾਗ ਵਾਲਾ 'ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ' ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਧੁਰਿ ਕੀ ਬਾਣੀ ਆਈ' ਵਾਲੇ

ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਜਦੋਂ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਇਕ ਜੋਤਿ ਅਤੇ ਇਕ ਜੁਗਤੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਕ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਾਣੀ, ਦੂਜੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖਕੇ ਉਚਾਰਨ ਵਾਲੀ ਗਲ ਕਿਉਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਵੇ ? ਅਜਿਹੀ ਕਈ ਗਲ ਕੇਵਲ ਭਰਮ ਭੇਦ ਹੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਾਮੁ ਦਾਨੁ ਇਸਨਾਨੁ' ਗੁਰਮੁਖਿ ਲਾਗੈ ਸਹਜਿ ਧਿਆਨੁ ॥ (ਪੰ. ੯੪੨) ਵਾਲੀ ਜੀਵਨ-ਸੇਧ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੈ। ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕੇਵਲ ਸੰਗ੍ਰਾਂਦ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਹੀ ਸਬੰਧਤ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਉਪਦੇਸ ਪੜ੍ਹਿਆ ਤੇ ਸੁਣਿਆ ਜਾਵੇ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਉਪਦੇਸ਼ ਇਤਨਾਂ ਦ੍ਰਿੜ ਹੋ ਜਾਵੇ ਕਿ ਹਰ ਵੇਲੇ ਜਗਿਆਸੂ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਗੂੰਜਦਾ ਰਹੇ। ਇਹ ਕੀਰਨਿਆ ਭਰੀ ਜੋਦੜੀ ਸਦਾ ਰਸਨਾ ਤੇ ਰਹੇ : —

ਕਿਰਤਿ ਕਰਮ ਕੇ ਵੀਛੁੜੇ, ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਮੇਲਹੁ ਰਾਮ ॥
ਚਾਰਿ ਕੁੰਟ ਦਹ ਦਿਸਿ ਭ੍ਰਮੇ, ਥਕਿ ਆਏ ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਸਾਮ ॥
[ਪੰ. ੧੩੩

ਕਥਾ ਵਾਚਕਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਲਈ ਕੁਝ ਸੁਝਾਓ

(ੳ) ਕਿੰਨਾ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ ਜੇ ਵਰਤਮਾਨ ਕਥਾਕਾਰ 'ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ' ਮਾਝ ਮਾਲਾ ੫, ਘਰੁ ੪' ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੁਖਾਰੀ ਰਾਗ ਵਾਲੇ ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ 'ਚੋਂ ਸਬੰਧਤ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਪਾਠ ਤੇ ਵੀਚਾਰ ਵੀ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖਿਆ ਕਰਨ। ਜੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਵਾਇਤ ਚਾਲੂ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵੀ ਉਤਸ਼ਾਹ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇਗਾ ਤੇ ਉਹ ਬੜੇ ਚਾਉ ਨਾਲ ਸੁਣਨ 'ਤੂ ਸੁਣਿ, ਕਿਰਤ ਕਰੰਮਾ ਪੁਰਬਿ ਕਮਾਇਆ ॥' (ਪੰ. ੧੧੦੭) ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਮਨ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਮਿਲੇਗੀ।

(ਅ) ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਜਿਤਨਾ ਪਠਨ-ਪਾਠਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਲਾਹੇਵੰਦ ਹੈ, ਪਰ ਸੰਗ੍ਰਾਂਦ ਵਾਲੇ ਦਿਨ 'ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ' ਬਾਣੀ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪਾਠ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਜਿਸ ਮਹੀਨੇ

ਚੋਂ ਅਸੀਂ ਲੰਘ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਉਸ ਬਾਰੇ ਦਿਤਾ ਜੀਵਨ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੁਹਰਾਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਾਂ, ਆਦਿਲਾ ਮੰਗਲ 'ਕਿਰਤਿ ਕਰਮ ਕੇ ਵੀਛੁੜੇ' ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਅੰਤਲਾ 'ਜਿਨਿ ਜਿਨਿ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇਆ'—ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸਮਾਪਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇਕਾਗਰ ਹੋਇਆ ਮਨ ਕੇਵਲ ਵਕਤੀ-ਰਸ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ "ਸਰਬ ਸੁਖਾ ਨਿਧ ਚਰਣ ਹਰਿ, ਭਵਜਲ ਬਿਖਮ ਤਰੈ" ਵਾਲੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸਮੋਅ ਲਵੇਗਾ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਉਪਦੇਸ਼ ਕੰਠਾਗਰ ਹੋ ਕੇ ਨਿਤਨੇਮ ਬਾਣੀ ਦਾ ਇਕ ਪੱਕਾ ਅੰਗ ਬਣ ਕੇ ਸਾਡੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸਮਾਅ ਜਾਏਗਾ ।

(ੲ) ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਕਥਾਵਾਚਕ ਸ਼ਬਦ ਵਿਆਖਿਆ ਨਾਲੋਂ ਸੁਆਦਲੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਾ ਕੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰਨ ਦਾ ਬਹੁਤ ਜਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਚਾਹੀਦਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਔਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਫਿਰ ਅਰਥ ਵਿਆਖਿਆ ਹੋਵੇ। ਸਿਧਾਂਤ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਸਾਖੀ ਜੇ ਮਗਰੋਂ ਸੁਣਾਉਣੀ ਚਾਹੁਣ ਤਾਂ ਬੇਸ਼ਕ ਸੁਣਾਉਣ, ਪਰ ਹੋਵੇ ਉਹ ਗੁਰਮਤਿ ਆਸ਼ੇ ਅਨੁਸਾਰ ।

(ਸ) ਗੁਰ ਅਸਥਾਨਾਂ ਵਿਖੇ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸੰਗ੍ਰਾਂਦ, ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ, ਮਸਿਆ, ਪੰਚਮੀ ਦੇ ਦਿਨ ਦਿਹਾਰ ਬੋਰਡ ਤੇ ਲਿਖਣੇ ਬੰਦ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਜੋ ਸੰਗਤਾਂ ਦਾ ਝੁਕਾਅ ਇਨ੍ਹਾਂ ਫੋਕਟ ਕਰਮਾਂ ਵਲੋਂ ਮੁੜੇ। ਏਦਾਂ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਕਰਮਕਾਂਡੀ ਬਣਨ ਵਿਚ ਮਦਦਗਾਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਲਗਾਤਾਰ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ :

(ਹ) ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਰਥ ਜ਼ਰੂਰ ਆਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਮਹੀਨੇ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕਿਸੇ ਸੰਤ ਜਾਂ ਕਥਾਕਾਰ ਨੂੰ ਬੁਲਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ ਜੇ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਿੰਘ ਆਪ ਹੀ ਸਬੰਧਤ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਅਰਥ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵਾਧਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਨਿਤ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਲਗਨ ਪੈਦਾ ਕਰ ਕੇ ਸੁਜੱਸ ਖੱਟ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ ਮਾਂਝ ਮਹਲਾ ੫ ਘਰੁ ੪ ॥

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥ ਕਿਰਤਿ ਕਰਮ ਕੇ ਵੀਛੁੜੇ, ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਮੇਲਹੁ ਰਾਮ ॥ ਚਾਰਿ ਕੁੰਟ ਦਹ ਦਿਸਿ ਭ੍ਰਮੇ, ਥਕਿ ਆਇ ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਸਾਮ ॥ ਧੇਨੁ ਦੁਧੈ ਤੇ ਬਾਹਰੀ, ਕਿਤੈ ਨ ਆਵੈ ਕਾਮ ॥ ਜਲ ਬਿਨੁ ਸਾਖ ਕੁਮਲਾਵਤੀ, ਉਪਜਹਿ ਨਾਹੀ ਦਾਮ ॥ ਹਰਿ ਨਾਹ ਨ ਮਿਲੀਐ ਸਾਜਨੈ, ਕਤ ਪਾਈਐ ਬਿਸਰਾਮ ॥ ਜਿਤੁ ਘਰਿ, ਹਰਿ ਕੰਤੁ ਨ ਪ੍ਰਗਟਈ, ਭਠਿ ਨਗਰ ਸੇ ਗ੍ਰਾਮ ॥ ਸ੍ਰਬ ਸੀਗਾਰ ਤੰਬੋਲ ਰਸ, ਸਣੁ ਦੇਹੀ ਸਭ ਖਾਮ ॥ ਪ੍ਰਭ ਸੁਆਮੀ ਕੰਤ ਵਿਹੂਣੀਆ, ਮੀਤ ਸਜਣ ਸਭਿ ਜਾਮ ॥ ਨਾਨਕ ਕੀ ਬੇਨੰਤੀਆ, ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਦੀਜੈ ਨਾਮੁ ॥ ਹਰਿ ਮੇਲਹੁ ਸੁਆਮੀ ਸੰਗਿ ਪ੍ਰਭ, ਜਿਸ ਕਾ ਨਿਹਚਲੁ ਧਾਮ ॥੧॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ—ਉਪਜਹਿਂ, ਸੀਂਗਾਰ, ਵਿਹੂਣੀਆਂ ।

ਬਿੰਦੀ ਰਹਿਤ—ਬੇਨੰਤੀਆ ।

ਨੋਟ—ਬਹੁਤੇ ਪ੍ਰੇਮੀ 'ਬੇਨੰਤੀਆਂ' ਪਾਠ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਠੀਕ ਨਹੀਂ । 'ਅ' ਜਿਥੇ ਉਪਸਰਗ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਥੇ ਕਾਵਿ ਦੇ ਤੋਲ ਅਤੇ ਪਦਪੂਰਤੀ ਲਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਅਨੇਕ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਹੋਇਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਪਾਠ ਸਮੇਂ ਜੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਅਰਥ-ਬੋਧ ਟਿਕਿਆ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਚਾਰਨ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਹੀ ਸ਼ੁੱਧ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ।

ਮਹਲਾ ੫—(ਇਸ ਬਾਣੀ ਦੇ ਰਚਣਹਾਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ) ਪੰਜਵਾ ਸਰੂਪ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ) ।

ਘਰੁ ੪—(ਸੰਗੀਤਕ ਸੂਚਨਾ ਲਈ) ਚੌਥਾ ਘਰ (ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ) ।

ਪਦ-ਅਰਥ—ਕਿਰਤਿ—ਕੰਮ । ਚਾਰਿ ਕੁੰਟ—ਚੌਹਾਂ ਪਾਸੇ (ਉੱਤਰ, ਪੱਛਮ, ਦੱਖਣ, ਪੂਰਬ) । ਦਹਦਿਸਿ—ਦਸ ਪਾਸੇ (ਚਾਰ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ, ਚਾਰ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਨੁੱਕਰਾਂ, ਉਪਰਲਾ ਅਸਮਾਨ ਵਾਲਾ ਪਾਸਾ, ਅਤੇ ਹੇਠਲਾ ਧਰਤੀ ਵਾਲਾ) ਭਾਵ ਹਰ ਪਾਸੇ । ਸਾਮ—ਸਰਨ । ਧੇਨੁ—ਗਾਂ । ਸਾਖ—ਸ਼ਾਖ, ਟਾਹਣੀ, ਸਬਜ਼ੀ, ਖੇਤੀ ਆਦਿ । ਕੁਮਲਾਵਤੀ ਮੁਰਝਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਉਪਜਹਿ ਨਾਹੀ ਦਾਮ—ਦਮੜੇ (ਪੈਸੇ) ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ (ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਵੱਟਿਆ ਜਾਂਦਾ) । ਨਾਹ—ਪਤੀ (ਪਰਮੇਸ਼ਵਰ) । ਕਤੁ—ਕਿਵੇਂ । ਬਿਸਰਾਮ-ਆਰਾਮ । ਕੰਤੁ—ਪਤੀ । ਭਠਿ—ਭਠ ਵਿਚ । ਗ੍ਰਾਮ—ਪਿੰਡ, ਗਿਰਾਂ । ਤੰਬੋਲ ਰਸ਼—ਪਾਨ ਦਾ ਰੱਸ । ਸਣੁ ਦੇਹੀ—ਸਰੀਰ ਸਮੇਤ । ਖਾਮ—ਕੱਚੇ । ਜਾਮ-ਜਮ । ਨਿਹਚਲੁ—ਸਦਾ ਥਿਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ । ਧਾਮ—ਘਰ ਟਿਕਾਣਾ ।

ਅਰਥ—ਇਕ ਓਅੰਕਾਰ (ਇਕ ਰਸ ਰਸ ਵਿਆਪਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ

ਦਾ) ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ (ਮਿਲਾਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ)।

ਅਰਥ—(ਹੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ! ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ) ਕੀਤੇ ਕੰਮਾਂ ਕਾਰਨ ਆਪ ਜੀ ਤੋਂ ਵਿਛੜੇ ਹਾਂ, ਹੇ ਰਾਮ! ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ (ਅਸਾਂ ਪਾਪੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ) ਮਿਲਾ ਲਵੋ ਜੀ। (ਆਪ ਤੋਂ ਬੇਮੁਖ ਹੋ ਕੇ) ਦਸਾਂ ਪਾਸੇ (ਭਾਵ ਸਾਰੀ ਧਰਤੀ ਵਿਚ) ਭਟਕਦੇ ਫਿਰਦੇ ਰਹੇ (ਹੁਣ) ਥੱਕ ਕੇ (ਆਪ) ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਆਏ ਹਾਂ। (ਜਿਵੇਂ) ਦੁੱਧ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਗਊ (ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੀ ਨਹੀਂ, (ਜਿਵੇਂ) ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਖੇਤੀ (ਬਨਸਪਤੀ, ਆਦਿ) ਮੁਰਝਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ (ਅਤੇ) ਪੈਸੇ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ (ਭਾਵ ਪੂਰਾ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਵੱਟਿਆ ਜਾਂਦਾ)। (ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇ) ਪਤੀ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ) ਸੱਜਣ ਨੂੰ, ਨਾ ਮਿਲੀਏ (ਤਾਂ ਹੋਰ) ਕਿਵੇਂ ਆਰਾਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਜਿਸ ਘਰ (ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ, ਹਿਰਦੇ) ਵਿਚ ਹਰੀ (ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ) ਰੂਪ ਪਤੀ ਪ੍ਰਗਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਉਹ ਸ਼ਹਿਰ ਤੇ ਪਿੰਡ (ਭਾਵ ਸਰੀਰ ਤੇ ਸਾਰੇ ਇੰਦਰੇ ਹੀ) ਭੱਠ ਸਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਦੁੱਖੀ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ)। ਸਾਰੇ ਸ਼ਿੰਗਾਰ, ਪਾਨਾਂ ਦੇ ਰੱਸ (ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਰੀਰਕ ਰੱਸ) ਦੇਹੀ ਸਮੇਤ ਸਾਰੇ ਹੀ ਕੱਚੇ (ਭਾਵ ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਹਨ)। ਮਾਲਕ ਪ੍ਰਭੂ ਪਤੀ ਤੋਂ ਵਿਛੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ (ਜੀਵ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਹੋਰ) ਸਾਰੇ ਮਿੱਤਰ ਸੱਜਣ ਜਮਦੂਤ (ਸਮਾਨ ਦਿਸਦੇ ਹਨ)। (ਇਸ ਲਈ) ਨਾਨਕ ਦੀ (ਇਹੋ) ਬੇਨਤੀ ਹੈ (ਕਿ ਹੇ ਸਤਿਗੁਰ! ਜੀਓ) ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ (ਮੈਨੂੰ) ਨਾਮ ਰੂਪੀ (ਦਾਨ) ਦਿਓ (ਅਤੇ ਉਸ) ਸੁਆਮੀ, (ਪ੍ਰਭੂ) ਨਾਲ ਮੇਲ ਦਿਉ, ਜਿਸ ਦਾ ਘਰ (ਸਰੂਪ) ਸਦਾ ਥਿਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੈ।

ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈ

੧ ਹਰਿ ਨਾਹ ਨ ਮਿਲੀਐ ਸਾਜਨੈ, ਕਤ ਪਾਈਐ ਬਿਸਰਾਮ ॥

ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ 'ਨਾਹ ਨ' ਅਤੇ 'ਨਾਹਨ' ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੈ, ਪਰ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਕੋਈ

ਪ੍ਰਮਾਣ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਤਸੱਲੀ ਹੋ ਸਕੇ । ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਦੇ ਅਰਥ ਇਉਂ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹਨ—

੧) ਤੈਸੇ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਜਨਮ ਕੋ ਪਾਇ ਕਰ ਜਬ ਹਰੀ ਸਾਜਨ ਕੋ ਨਾ ਮਿਲੀਐ ਤਬ (ਬਿਸਰਾਮ) ਇਸਥਿਰਤਾ ਕੋ (ਕਤ) ਕਹਾਂ ਪਾਉਣਾ ਹੈ । [ਫ, ਸ.

੨) ਹਰੀ ਸਜਣ ਦੇ ਨਾ ਮਿਲਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਜੀਵ ਕਤ-ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਬਿਸ਼ਰਾਮ-ਇਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਪਾਠ 'ਨਾਹਨ' ਇਕੱਠਾ ਹੀ ਹੈ । [ਸ਼ੰ. ਸ.

੩) ਸੱਜਣ ਖਸਮ-ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਮਿਲਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਥਾਂ ਸੁਖ ਭੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ । [ਦਰਪਣ

੪) ਹਰੀ ਰੂਪ ਸੱਜਣ-ਪਤੀ ਨੂੰ ਨਾ ਮਿਲੀਏ ਤਾਂ ਚੈਨ ਕੀਕੂੰ ਆਵੈ । [ਸੰ ਪੋ.

ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪੰਨਾ ੧੩੩, ੨੪੨, ੨੪੪, ੨੪੭, ੪੦੬, ੪੩੩, ੪੫੫, ੪੬੨, ੪੬੩, ੪੭੩, ੪੮੨, ੫੨੯, ੭੯੩, ੮੩੩, ੧੧੦੯ ਅਤੇ ੧੧੧੧ ਉਤੇ 'ਨਾਹ' ਪਦ ਹਾਹਾ ਮੁਕਤ ਨਾਲ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਕੇਵਲ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਪੰਗਤੀਆਂ ਵਿਚ 'ਨਾਹੁ' ਹਾਹਾ ਔਂਕੁੜ ਸਹਿਤ ਵਰਤਿਆ ਹੋਇਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ—

ੳ) ਆਸਾੜੁ ਤਪੰਦਾ ਤਿਸੁ ਲਗੈ,
ਹਰਿ ਨਾਹੁ ਨ ਜਿੰਨਾ ਪਾਸਿ ॥ [ਪੰ ੧੩੪

ਅ) ਪੋਖਿ, ਤਖਾਰੁ ਨ ਵਿਆਪਈ,
ਕੰਠਿ ਮਿਲਿਆ ਹਰਿ ਨਾਹੁ ॥ [ਪੰ. ੧੩੫

ੲ) ਨ ਵਲ ਨਵਤਨ ਨਾਹੁ ਬਾਲਾ,
ਕਵਨ ਰਮਨਾ ਗੁਨ ਭਣਾ ॥ [ਪੰ. ੮੩੫

ਸ) ਹਰਿ ਜੀਉ ਨਾਹੁ ਮਿਲਿਆ,
ਮਉਲਿਆ ਮਨੁ ਤਨੁ ਸਾਸੁ ਜੀਉ ॥ [ਪੰ ੯੨੭

ਨਿਰਣੈ—'ਨਾਹੈ' 'ਹ' ਮੁਕਤੇ ਸਹਿਤ ਸੰਬੋਧਨ ਰੂਪ ਜਾਂ ਇਸ ਅੱ ਸਬੰਧਕੀ ਪਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਰੂਪ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ 'ਨਾਹੁ' ਪਦ 'ਹੁ' ਔਂਕੜ ਸਹਿਤ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਕ ਵਚਨ ਪੁਲਿਗ ਨਾ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

'ਨਾਹ' ਪਦ ਦੋ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਹੋਇਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ—

੧) ਪਤੀ

੨) ਨਾਂਹ

'ਪਤੀ' ਵਾਲੇ ਅਰਥ ਤਾਂ ਹੀ ਬਣਦੇ ਹਨ ਜੇ 'ਨਾਹੁ' ਔਂਕੜ ਸਹਿ ਹੋਵੇ। ਮੁਕਤੇ ਅਖਰ ਵਿਚੋਂ 'ਨੂੰ' ਦੇ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦੇ, ਦਾ, ਦੇ, ਦ ਆਦਿ ਹੀ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ।

ਜੇ 'ਨਾਹਨ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸਰੂਪ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਵੇਖਣਾ ਹੋਵੇ ਤ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿ ਵਧੇਰੇ ਮਿਲੇਗੀ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਤਿੰਨ ਸਰੂਪ ਹੀ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹਨ।

ਨਾਹਨ, ਨਾਹਿਨ, ਨਾਹਨਿ।

'ਨਾਹਨ' ਪਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੇਵਲ ਇਕ ਥਾਂ ਤੇ ਹੋਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ-

ਨਾਹਨ ਗੁਨੁ ਨਾਹਨਿ ਕਛੁ ਬਿਦਿਆ,
ਧਰਮੁ ਕਉਨੁ ਗਜਿ ਕੀਨਾ॥ (ਪੰ. ੯੦

ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਭਾਵ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਜੁਲਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ ਹੈ 'ਨਾਹਨ' ਦਾ ਰੂਪ 'ਹ' ਨੂੰ ਸਿਹਾਰੀ ਸਹਿਤ ਹੈ—

ਨਾਹਿਨ ਗੁਨ, ਨਾਹਿਨ ਕਛੁ ਜਪੁ ਤਪੁ,
ਕਉਨੁ ਕਰਮੁ ਅਬ ਕੀਜੈ॥ (ਪੰ, ੭੯

ਭਾਵੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ 'ਨਾਹਨ' ਸਰੂਪ ਅੰਕਿਤ ਹੈ ਪ ਬਾਕੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਨਹਿਨ' ਸਰੂਪ ਵੇਖ ਕੇ ਇਉਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿ ਅਜਿਹੀਆਂ ਗਲਤੀਆਂ ਉਤਾਰਾ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਹੋਈਆਂ ਹੋਣ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਣ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਮਹਲਾ ੯

ਬਾਣੀ ਦੇ ਕਈ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦੇ । ਪਰ ਪੁਰਾਤਨ ਹਥ-ਲਿਖਤੀ ਬੀੜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸ਼ੁੱਧ ਸਰੂਪ ਲਭੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ।

'ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ' ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦੋ ਥਾਵਾਂ ਤੇ 'ਨਾਹੁ' ਪਦ ਔਂਕੜ ਸਹਿਤ ਵੇਖ ਕੇ ਪਾਠਕ ਭਰਮ ਭੁਲੇਖੇ ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ 'ਨਾਹ' ਦਾ 'ਨ' ਮੁਕਤਾ ਕਿਉਂ ਹੈ ? ਫਿਰ ਫਰੀਦਕੋਟੀ ਸਟੀਕ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਅਤੇ ਸੰਤ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਕਰਤਾ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਸਟੀਕ, ਨੇ 'ਨਾਹਨ' ਇਕੱਠਾ ਪਦ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿਤੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਣ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ 'ਨਾਹ ਨ' ਪਾਠ ਸ਼ੁੱਧ ਹੈ । ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ 'ਸਾਜਨੈ' ਪਦ ਸੰਪ੍ਰਦਾਨ ਕਾਰਕ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਹੋਣ ਕਾਰਨ 'ਨਾਹ' ਪਦ ਸੰਪ੍ਰਦਾਨ ਕਾਰਕ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦਾ ਔਂਕੜ ਉਡ ਗਿਆ ਹੈ । ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਵੇਖੋ :—

ਭਗਤਿ ਸਿਰਪਾਉ ਦੀਓ ਜਨ ਅਪੁਨੇ,
ਪ੍ਰਤਾਪੁ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਭ ਜਾਤਾ ॥ [ਪੰ. ੬੩੧

'ਜਨ' ਇਕ ਵਚਨ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ ਪਰ ਔਂਕੜ ਨਹੀਂ ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਕਿਉਂਕਿ ਸੰਪ੍ਰਦਾਨ ਕਾਰਕ ਦਾ ਸੂਚਕ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ—

ਸਤਿਗੁਰਿ ਨਾਨਕਿ ਭਗਤਿ ਕਰੀ ਇਕ ਮਨਿ,
ਤਨੁ ਮਨੁ ਧਨੁ ਗੋਬਿੰਦ ਦੀਅਉ ॥ [ਪੰ. ੧੪੦੫

'ਗੋਬਿੰਦ' ਪਦ ਦੇ ਦਦੇ ਨੂੰ ਔਂਕੜ ਲੱਗਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ 'ਨੂੰ' ਦੇ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਸੰਪ੍ਰਦਾਨ ਕਾਰਕ ਹੋਣ ਕਾਰਕ ਔਂਕੁੜ ਰਹਿਤ ਹੈ ।

ਹਰਿ ਮੇਲਹੁ ਸੁਆਮੀ ਸੰਗਿ ਪ੍ਰਭ, ਜਿਸ ਕਾ ਨਿਹਚਲੁ ਧਾਮ ॥

ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ 'ਹਰਿ' ਦੇ ਅਰਥ ਸੰਬੋਧਨ ਅਤੇ ਅਣ-ਸੰਬੋਧਨ ਦੋਹਾਂ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਮਿਲਦੇ ਹਨ—

੧. ਹਰੀ ਪ੍ਰਭੂ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਨਾਲ ਮੇਲਣਾ ਕਰੋ ਜਿਸ ਦਾ ਸਰੂਪ ਰੂਪੀ ਧਾਮ—(ਘਰ) ਨਿਹਚਲ ਹੈ । [ਸੰ. ਸ.

੨. ਹੇ ਹਰੀ ! ਆਪਣੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਜੋੜੀ ਰਖ (ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਆਸਰੇ ਪਰਨੇ ਨਾਸਵੰਤ ਹਨ) ਇਕ ਤੇਰਾ ਘਰ ਸਦਾ ਅਟੱਲ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। [ਦਰਪਣ

੩. ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! (ਉਸ) ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਦਿਓ, ਜਿਸ ਦਾ ਘਰ ਅਚੱਲ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਸਰੂਪ ਸਦਾ ਥਿਰ ਹੈ।

[ਸੰਥਯਾ ਪੋਥੀ ਤੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਸਟੀਕ

ਨਿਰਣੈ—ਜੇ 'ਹਰਿ' ਪਦ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਰੂਪ ਮੰਨੀਏ ਤਾਂ ਅਗੇ 'ਪ੍ਰਭ' ਪਦ ਵੀ ਸੰਬੋਧਨ ਰੂਪ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦਾ ਭਭਾ ਅੱਖਰ ਮੁਕਤਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਸੁਆਮੀ ਪਦ ਵੀ ਇਸੇ ਕਿਸਮ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਰਥ ਬਣਨਗੇ ਕਿ 'ਹੇ ਹਰੀ, ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ, ਹੇ ਸੁਆਮੀ, (ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ) ਨਾਲ ਮੇਲੋ, ਜਿਸ ਦਾ ਪੱਕਾ ਟਿਕਾਣਾ ਹੈ।' ਇਹ ਅਰਥ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਓਪਰੇ ਓਪਰੇ ਜਿਹੇ ਲਗਦੇ ਹਨ ! ਜੇ ਗੁਰੂ ਅਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕਹੀਏ ਕਿ ਹੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ! ਜਿਸ (ਪ੍ਰਭੂ) ਦਾ ਪੱਕਾ ਟਿਕਾਣਾ ਹੈ, ਉਸ ਹਰੀ ਸੁਆਮੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਲ ਮੇਲ ਲਵੋਂ। ਇਹ ਅਰਥ ਵਧੇਰੇ ਚੰਗੇ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਪਹਿਲੀਆਂ ੪ ਪੰਗਤੀਆਂ ਤਾਂ ਸੰਬੋਧਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੰਨਣ ਯੋਗ ਹਨ, ਪਰ 'ਧੇਨੁ ਦੁਧੈ ਤੇ ਬਾਹਰੀ ਆਦਿ ਪੰਗਤੀਆਂ ਪ੍ਰਮਾਣ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜੀਵ ਤਾਈਂ ਸਿਖਿਆ ਸਿਖਾਉਣ ਲਈ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਅਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨੀ ਹੀ ਬਣਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਕੇਵਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਹੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਕਰਾਉਣ ਦੇ ਸਮਰਥ ਹਨ।

ਸਾਰੰਸ਼ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ

ਮੰਗਲ ਵਿਆਖਿਆ

'ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅੰਕ, ਵਸਤੂ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਮੰਗਲ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਬੇਨਤੀ

ਦਰਜ ਹੈ, ਜੋ ਬ੍ਰਿਹੋਂ, ਤਰਲੇ ਤੇ ਕੀਰਨਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਜੀਵ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਮੂਲ ਕਾਰਨ ਇਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਕਰਮ ਦਸੇ ਹਨ। ਆਪਣਾ ਕਸੂਰ ਮੰਨਣਾ, ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਪਾਪ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਾਸਚਿਤ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਤੱਥ ਨਿਸਚੇ ਕਰ ਕੇ ਸਹੀ ਜਾਣੋ ਕਿ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਜੀਵ-ਪੁਤਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲੋਂ ਨਹੀਂ ਵਿਛੋੜਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਪਿਤਾ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਾਣ-ਪਿਆਰੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਸਨਮੁਖ ਬਿਠਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਆਗਿਆ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਵੇਖ ਕੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਪੁੱਤਰ ਕਪੁੱਤਰਾਂ ਵਾਲੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਗ ਪਵੇ, ਪਿਉ ਦੇ ਆਖੇ ਹੀ ਨਾ ਲਗੇ, ਕੁਬੋਲ ਬੋਲੇ, ਤਾਂ ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਪਿਤਾ ਤੋਂ ਪਾਰਖਤੀ ਲੈਣ ਦਾ ਭਾਗੀ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਆਪ ਵਿਛੁੜੇ ਹਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਨਹੀਂ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਇਉਂ ਨਿਰੂਪਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

੧ ਆਪ ਕਮਾਣੈ ਵਿਛੁੜੀ, ਦੋਸ ਨ ਕਾਹੂ ਦੇਣ ॥ [ਪੰ ੧੩੬

੨ ਪਿਰ ਦੋਸ ਨਾਹੀ ਸੁਖਹ ਦਾਤੇ, ਹਉ ਵਿਛੁੜੀ ਬੁਰਿਆਰੇ ॥

[ਪੰ ੩੪੭

ਜਦ ਅਸੀਂ ਮੰਨਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਕਰਮ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲੋਂ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਮੰਡਲ ਵਿਚੋਂ ਸਾਨੂੰ ਲੋੜੀਂਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

'ਕਰਮ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਧਾਤੂ 'ਕਰ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ, ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਹਰੇਕ ਧਰਮ ਦੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਰੂਪ ਰੇਖਾ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ, ਪਰ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਅਧਾਰਸ਼ਿਲਾ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਪਵਿਤ੍ਰ ਬਾਣੀ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਕਰਮ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਇਕਾਈ ਨਾਲ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦਾ ਉਹ 'ਕਰਮ ਸਿਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਕਰਮ ਅਤੇ ਅਕਰਮ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਆਪ ਜਾਣੂੰ

ਹੋਣਾ ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਜਾਣੂੰ ਕਰਾਉਣਾ ਹਰੇਕ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰੇਮੀ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ।

ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਤਿਨ ਹਿਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆਂ ਹੈ—

੧. ਉਹ ਕਰਮ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫਲ ਸਰੂਪ ਮਨੁਖਾ ਦੇਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਹੈ।

੨. ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਕਰਮ।

੩. ਪਿਛਲੇ ਜਨਮਾਂ ਦੇ ਸੰਚਿਤ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਬਾਕੀ ਜਿਸ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਚੰਗਾ ਮੰਦਾ ਫਲ ਭੋਗਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਾਂ ਅਜੇ ਭੋਗਿਆ ਜਾਣਾ ਹੈ।

ਕਈ ਸਜਣ ਬਿਨਾਂ ਸੋਚੇ ਸਮਝੇ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਬਚਨ ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਰਸਾਈ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਕਰਨੇ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਰੇ ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਕੰਮ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਆਪ* ਹੀ ਕਰਦਾ ਤੇ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਮਨੁੱਖ ਵਿਚਾਰੇ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਕੁਝ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਇਸ

---

*ਸਲੋਕ—ਕਿਰਤ ਕਮਾਵਨ ਸੁਭ ਅਸੁਭ.
ਕੀਨੇ ਤਿਨਿ ਪ੍ਰਭਿ ਆਪਿ ॥
ਪਸੁ ਆਪਨ ਹਉ ਹਉ ਕਰੈ,
ਨਾਨਕ ਬਿਨੁ ਹਰਿ ਕਹਾ ਕਮਾਤਿ ॥
ਪਉੜੀ—ਏਕਹਿ ਆਪਿ ਕਰਾਵਨਹਾਰਾ ॥
ਆਪਹਿ ਪਾਪ ਪੁੰਨ ਬਿਸਥਾਰਾ।
ਇਆ ਜੁਗ ਜਿਤੁ ਜਿਤੁ ਆਪਹਿ ਲਾਇਓ ॥
ਸੋ ਸੋ ਪਾਇਓ ਜੁ ਆਪਿ ਦਿਵਾਇਓ ॥
ਉਆ ਕਾ ਅੰਤੁ ਨ ਜਾਨੈ ਕੋਊ ॥
ਜੋ ਜੋ ਕਰੈ ਸੋਊ ਫੁਨਿ ਹੋਊ ॥
ਏਕਹਿ ਤੇ ਸਗਲਾ ਬਿਸਥਾਰਾ ॥
ਨਾਨਕ, ਆਪਿ ਸਵਾਰਨਹਾਰਾ ॥ [ਪੰ ੨੫੧

ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਸਹੀ ਮੰਨ ਲਈਏ ਤਾਂ ਪਾਪ-ਪੁੰਨ ਅਤੇ ਨਰਕ-ਸੁਰਗ ਦੀ ਕੋਈ ਗਲ ਕਰਨੀ ਵਿਅਰਥ ਹੋਵੇਗੀ। ਹਰੇਕ ਜਗਿਆਸੂ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਲੋੜੀਂਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਇਕਾਈ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਤੋਂ ਅਸਮਰਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੇ ਗੁਰਸਾਗਰ (ਜੋ ਰਤਨਾ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੈ) ਦਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਗਵਾਹਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ।

ਗੁਰੁ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਇਕ ਖੇਤ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਦਸਿਆ ਹੈ। ਖੇਤ ਵਿਚ ਜਿਹੋ-ਜਿਹਾ ਬੀਜ ਬੀਜੋਗੇ, ਉਦਾਂ ਦਾ ਹੀ ਫਲ ਉਗੇਗਾ। ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਕੰਡੇ ਬੀਜ ਕੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਆਸ ਕਰੇ, ਜਾਂ ਜ਼ਹਿਰ ਬੀਜ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਇਛਾਵਾਨ ਹੋਵੇ; ਕਿਕਰ ਬੀਜ ਕੇ ਬਿਜੌਰ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਦਾਖਾਂ ਦਾ ਸੁਆਦ ਮਾਨਣਾ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਇਹ ਇਕ ਅਣਹੋਣੀ ਜਿਹੀ ਗਲ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸਪਸ਼ਟ ਨਿਰਣਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ।

੧. ਆਪੇ ਬੀਜਿ, ਆਪੇ ਹੀ ਖਾਹੁ। [ਪੰ. ੪

੨. ਖੇਤਿ ਸਰੀਰਿ ਜੋ ਬੀਜੀਐ,
ਸੋ ਅੰਤਿ ਖਲੋਆ ਆਇ। [ਪੰ. ੧੩੧੭

੩. ਜੇਹਾ ਬੀਜੈ ਸੋ ਲੁਣੈ, ਕਰਮਾਂ ਸੰਦੜਾ ਖੇਤੁ। [ਪੰ. ੧੩੪

੪. ਕਰਮ ਧਰਤੀ ਸਰੀਰੁ ਜਗੁ ਅੰਤਰਿ,
ਜੋ ਬੋਵੈ ਸੋ ਖਾਤਿ। [ਪੰ. ੭੮

੫. ਕਰਮ ਧਰਤੀ ਸਰੀਰੁ, ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚਿ ਜੇਹਾ ਕੋ ਬੀਜੇ,
ਤੇਹਾ ਕੋ ਖਾਏ॥ [ਪੰ. ੩੦੯

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾ. ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕੀਤੇ ਨਿਰਣੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਉਂ ਵਿਅਕਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਸਤਿਗੁਰ ਪੁਰਖ ਅਗੰਮ ਹੈ, ਨਿਰਵੈਰ ਨਿਰਾਲਾ॥
ਜਾਣਹੁ ਧਰਤੀ ਧਰਮ ਕੀ, ਸਚੀ ਧਰਮਸਾਲਾ॥
ਜੇਹਾ ਬੀਜੈ ਸੋ ਲੁਣੇ, ਫਲ ਕਰਮ ਸਮਾਲਾ॥ (ਵਾਰ ੩੪-੧)

ਲੋਹੇ ਦੇ ਸੰਗਲ ਤੇ ਬੇੜੀਆਂ ਰਬ ਨੇ ਨਹੀਂ ਬਣਾਈਆਂ, ਜੀਵ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਬਣਾਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਇਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਤੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਪਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਵਾਕ ਹਨ—

ਜੇਵੇਹੇ ਕਰਮ ਕਮਾਵਦਾ, ਤੇਵੇਹੇ ਫਲਤੇ ॥
ਚਬੈ ਤਤਾ ਲੋਹ ਸਾਰੁ, ਵਿਚਿ ਸੰਘੈ ਪਲਤੇ ॥ **[ਪੰ. ੩੧੭**

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਸੰਗਤਾਂ ਪਾਸੋਂ ਕਿਸੇ ਗਲ ਦਾ ਲੁਕਾਅ ਨਹੀਂ ਰਖਿਆ। ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕਰਮ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਚੇਤੰਨ ਰਹਿਣ ਲਈ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨਿਰੂਪਣ ਕਰ ਦਿਤੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਜੋ ਇਹ ਮੰਦ ਕਰਮੀ ਨਾ ਬਣ ਸਕੇ-

੧. ਆਪਨ ਕਰਮ ਆਪੇ ਹੀ ਬੰਧ ॥ **[ਪੰ. ੮੮੮**

੨. ਅਹਿਕਰੁ ਕਰੇ, ਸੁ ਅਹਿਕਰੁ ਪਾਇ,
ਕੋਈ ਨ ਪਕੜੀਐ ਕਿਸੈ ਥਾਇ ॥ **[ਪੰ. ੪੦੬**

੩. ਅਹਿਕਰੁ ਕਰੇ, ਸੁ ਅਹਿਕਰੁ ਪਾਏ,
ਇਕ ਘੜੀ ਮੁਹਤੁ ਨ ਲਗੈ। **[ਪੰ. ੧੦੯੮**

੪. ਮੰਦਾ ਚੰਗਾ ਆਪਣਾ,
ਆਪੇ ਹੀ ਕੀਤਾ ਪਾਵਣਾ ॥ **[ਪੰ. ੩੭੦**

੫. ਬੀਜੁ ਬੋਵਸਿ, ਭੋਗ ਭੋਗਹਿ,
ਕੀਆ ਅਪਣਾ ਪਾਵਏ ॥ **[ਪੰ. ੭੮੫**

੬. ਸੁਖੁ ਦੁਖੁ ਪੁਰਬ ਜਨਮ ਕੇ ਕੀਏ ॥
ਸੋ ਜਾਣੈ ਜਿਨਿ ਦਾਤੈ ਦੀਏ ॥ **[ਪੰ. ੭੦੫**
ਕਿਸ ਕਉ ਦੋਸੁ ਦੇਹਿ ਤੂ ਪ੍ਰਾਣੀ,
ਸਹੁ ਆਪਣਾ ਕੀਆ ਕਰਾਰਾ ਹੇ ॥ **[ਪੰ. ੧੦੩੦**

ਮਨੋ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਕਰਮਾਂ ਬਾਰੇ ਇਕ ਇਹ ਤੱਤ ਕਢਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਜੀਵ ਆਪਣੀ ਅਕਲ ਦੇ ਆਸਰੇ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਸਗੋਂ ਬਹੁਤ

ਕਰਮ ਆਪਣੇ ਪੱਕੇ ਹੋਏ ਸੁਭਾਵ* ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੁਭਾਵ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਪਰਖ ਕਸਵੱਟੀ ਤੇ ਵੀ ਠੀਕ ਉਤਰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਮਨੁੱਖ ਮੰਦੇ ਕੰਮ ਦਾ ਫਲ ਭੋਗਣ ਸਮੇਂ ਬੜਾ ਰੋਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕੁਰਲਾਉਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਸਜ਼ਾ ਭੁਗਤਣ ਪਿਛੋਂ ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਸੁਭਾਅ ਅਧੀਨ ਪਹਿਲੇ ਵਰਗੇ ਮੰਦੇ ਕਰਮਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਪਰਵਿਰਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬੱਸ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਇਹ ਅਭਿਆਸ ਹੀ ਕਿਰਤ ਦੀ ਰੇਖਾ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਕਰਮ ਕਿਰਤ ਦੀ ਰੇਖਾ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕਰਮ-ਜਾਲ ਵਿਚ ਫਸਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਕਈ ਜਗਿਆਸੂ ਇਹ ਪੁੱਛ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਨਵਿਰਤੀ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਸਾਧਨ ਜਾਂ ਉਪਾਉ ਹੈ? ਕੀ ਉਹ ਕਰਮ ਮੇਟੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਫਲ ਅਵੱਸ਼ ਹੀ ਭੋਗਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ? ਇਸ ਬਾਰੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਪਾਵਨ ਉਪਦੇਸ਼ ਇਉਂ ਦਰਜ ਹੈ—

੧. ਲੇਖ ਨ ਮਿਟਈ ਹੇ ਸਖੀ, ਜੋ ਲਿਖਿਆ ਕਰਤਾਰਿ ॥ [ਪੰ. ੯੩੭

੨. ਕਿਰਤ ਕਰਮ ਨ ਮਿਟੈ ਨਾਨਕ, ਹਰਿਨਾਮੁ ਧਨੁ ਨਹੀ ਖਟਿਆ ॥ [ਪੰ. ੭੦੫

ਇਕ ਨੰਬਰ ਵਾਲੀ ਪੰਗਤੀ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਪਾਠਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਵੀ ਤੁਲਸੀ ਦਾਸ ਨੇ ਵੀ ਕਿਹਾ ਹੈ:

ਕਰਮ ਪ੍ਰਧਾਨ ਵਿਸਵ ਕਾ ਰਾਖਾ ॥ ਜਸ ਕੀਨੋ ਤੈਸਾ ਫਲ ਚਾਖਾ ॥

ਭਾਵੇਂ ਕਈ ਜਗਿਆਸੂ ਨਿਰਾਸ਼ਵਾਦੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਗੁਰਮਤਿ ਵੀਚਾਰਧਾਰਾ ਜਗਿਆਸੂ ਨੂੰ ਨਿਰਾਸ਼ਵਾਦੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿੰਦੀ ਕਿਉਂਕਿ

---

*ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਕਰਦੇ ਜੋ ਸੰਸਕਾਰ ਪੱਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਉਹ ਮਨੁੱਖੀ ਸੁਭਾਵ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਜਿਹੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਹੀ 'ਕਿਰਤ ਕਰਮ' ਦਾ ਨਾਂ ਦੇਂਦੀ ਹੈ:

ਹੁਕਮਿ ਚਲਾਏ ਆਪਣੈ ਕਰਮੀ ਵਹੈ ਕਲਾਮ ॥ [ਪੰ. ੧੨੪੧

ਇਕਿ ਆਵਹਿ ਜਾਵਹਿ ਘਰਿ ਵਾਸੁ ਨ ਪਾਵਹਿ ॥

ਕਿਰਤ ਕੇ ਬਾਧੇ ਪਾਪ ਕਮਾਵਹਿ ॥ [ਪੰ ੧੦੩੯

ਕਰਮ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਬਲੀ ਨਹੀਂ ਹਨ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਰਾਖੇ ਹਨ। ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਹਰੇਕ ਕੰਮ ਹੁਕਮੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਚਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਰਬੀ-ਕਲਮ ਨਾਲ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਉਲੇਖ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਗੁਰਵਾਕ ਹੈ

ਆਉ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸਧਾਰਨ ਜਿਹੀ ਉਦਾਹਰਣ ਆਪਣੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖੀਏ। ਬੱਚਾ ਸਕੂਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਟੀ ਨੂੰ ਫਟੀ ਉਪਰ ਲਿਖਦਾ ਹੈ। ਮਾਸਟਰ ਜਦੋਂ ਵੇਖਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਬੇਟਾ! ਤੂੰ ਪੱਟੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਲਿਖੀ, ਇਸ ਨੂੰ ਗਾਚੀ ਨਾਲ ਪੋਚ ਦੇ ਤੇ ਫਿਰ ਦੁਬਾਰਾ ਲਿਖ। ਫਿਰ ਜਦੋਂ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਬੜੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸ਼ੁੱਧ ਤੇ ਸਾਫ ਲਿਖਦਾ ਹੈ। ਮਾਸਟਰ ਵੇਖ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਵੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਅਵਸਥਾ ਜੀਵ ਦੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਹੈ। ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਯ ਵਿਚ ਪੰਚਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਮੇਂ ਮੰਡੀ ਦੇ ਰਾਜੇ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਅਤੇ ਦਸਮ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਵੇਲੇ ਚੌਧਰੀ ਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬੜਾ ਸਪਸ਼ਟ ਨਿਰਣਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵ ਦੇ ਮੱਥੇ ਉਤੇ ਲਿਖੇ ਲੇਖ ਇਕ ਮੋਹਰ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਪੁਠੋਂ ਅਖਰ ਕਾਗਜ਼ ਤੇ ਲਾਇਆਂ ਸਿੱਧੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਿਵੇਂ ਜਿਹੜੇ ਜਗਿਆਸੂ ਗੁਰੂ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸ਼ਰਨੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਨਿਮ੍ਰਤਾ ਸ਼ਰਧਾ ਤੇ ਭਾਵਨੀ ਸਹਿਤ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦੇ ਹਨ, ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਤੇ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਤੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦਾ ਸਦਕਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੇਖ ਬਦਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਸੂਲੀ ਦਾ ਕੰਡਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਵੇਖੋ —ਕੌਡਾ ਰਾਖਸ਼ ਸੱਜਣ ਠੱਗ ਆਦਿ ਜਿਹੜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨੀ ਪੈ ਗਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਪੁੱਠੇ ਲੇਖ ਸਿਧੇ ਹੋ ਗਏ :—

ਜਿਤੇ ਸਰਨਿ ਜੈ ਹੈ। ਤਿਤਿਓ ਰਾਖ ਲੈ ਹੈਂ (ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ)

ਵੇਖੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਉਪਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਇਉਂ ਮੋਹਰ ਲਾਉਂਦੀ ਹੈ—

੧. ਜੋ ਜੋ ਸਰਣਿ ਪਰਿਓ ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਅਭੈ ਦਾਨੁ ਸੁਖੁ ਪਾਏ।

[ਪੰ. ੮੨੦

੨. ਜੋ ਸਰਣਿ ਆਵੈ ਤਿਸੁ ਕੰਠਿ ਲਾਵੈ ਇਹੁ ਬਿਰਦੁ ਸੁਆਮੀ ਸੰਦਾ।

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਤੇ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕਰਮ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਹਨ ਕੰਮ' ਪਰ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ਅਰਥ ਹੈ 'ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਮਿਹਰ'। ਜਿਹੜੇ ਕਰਮ ਹਉਂ ਦੇ ਆਸਰੇ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਉਹ ਬੰਧਨ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਗਲ ਵਿਚ ਫਾਹੀ ਵਾਂਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਵਾਕ ਹੈ --

ਹਉ ਹਉ ਕਰਮ ਕਮਾਣੇ ॥ ਤੇਤੇ ਬੰਧ ਗਲਾਣੇ ।
ਮੇਰੀ ਮੇਰੀ ਧਾਰੀ ॥ ਓਹਾ ਪੈਰਿ ਲੋਹਾਰੀ ॥ [ਪੰ. ੧੦੦੪

ਪਰ ਜਿਹੜੇ ਕਰਮ 'ਜਿਉ ਕਰਾਏ ਤਿਉ ਕਰਣਾ ॥ ਨਾਨਕ ਦਾਸ ਤੇਰੀ ਸਰਣਾ' ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਕਰਮ ਕਰਤਾਰੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਸਿਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਕਰਮ ਨਾਲੋਂ ਕਿਰਪਾ ਦਾ ਪਾਤਰ ਬਣਨ ਲਈ ਬਹੁਤੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਵਾਰੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪਣੇ ਕਾਰਦਾਰ ਬਣਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਵਿਚਾਰਦਾ —

ਜੋ ਜਨ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮਿ ਆਪਨੇ ਕੀਨੇ, ਤਿਨ ਕਾ ਬਹੁਰਿ ਕਛੁ ਨ ਬੀਚਾਰੇ ॥
[ਪੰ. ੭੧੮

ਅਸਲ ਵਿਚ ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਦੇ ਆਪਣੇ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਉਹ ਮੰਦੇ ਪਾਸੇ ਪੈਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਖਦੇ 'ਓਨੀ ਮੰਦੈ ਪੈਰੁ ਨ ਰਖਿਓ ਕਰਿ ਸੁਕ੍ਰਿਤ ਧਰਮ ਕਮਾਇਆ'। ਸੋ ਕਰਮ-ਜੋਗੀ ਬਣਨ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਦਸੇ ਹੋਏ ਗਾਡੀ ਰਾਹ ਤੇ ਤੁਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਸ ਗੁਝੇ ਭੇਦ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਉਂ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ—

੧. ਭਾਈ ਰੇ ! ਗੁਰਮੁਖਿ ਬੂਝੈ ਕੋਇ ॥
ਬਿਨ ਬੂਝੇ ਕਰਮ ਕਮਾਵਣੇ, ਜਨਮੁ ਪਦਾਰਥੁ ਖੋਇ [ਪੰ. ੩੩
੨. ਖੋਜਿ ਬੂਝਿ ਜਉ ਕਰੈ ਬੀਚਾਰਾ ॥
ਤਉ ਭਵਜਲ ਤਰਤ ਨ ਲਾਵੈ ਬਾਰਾ ॥ [ਪੰ. ੩੪੨

ਜਿਸ ਜਗਿਆਸੂ ਦਾ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਉਸ ਦੀ ਦੇਹੀ ਉਸ ਗਾਂ ਵਰਗੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਦੁਧ ਤੋਂ ਸੱਖਣੀ ਹੈ। ਜਾਂ ਉਸ

ਖੇਤੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਜੋ ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੁਮਲਾ ਗਈ ਹੋਵੇ।

ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਕੇਵਲ ਕਰਮ ਭਰਮ ਸੇ ਚੀਨਹੁ ਧਰਮ ਕਰਮ ਅਨੁਰਾਗੋ' ਸਾਡੇ ਲਈ ਮੀਲ-ਪੱਥਰ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਚ ਦਾ ਵਪਾਰ ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਪਤੀ-ਮਿਲਾਪ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਾਮਣਿ ਜਿਤਨਾ ਵੀ ਹਾਰ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਕਰਦੀ ਰਹੇ ਸਾਰਾ ਵਿਕਾਰ ਰੂਪ ਬਣਕੇ ਬਿਅਰਥ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਬਚਨ ਹਨ—

ਸਭਿ ਰਸ ਭੋਗਣ ਬਾਦਿ ਹਹਿ, ਸਭਿ ਸੀਗਾਰ ਵਿਕਾਰ ॥
ਜਬਲਗੁ ਸਬਦਿ ਨ ਭੇਦੀਐ, ਕਿਉ ਸੋਹੈ ਗੁਰਦੁਆਰਿ ॥ [ਪੰ. ੧੯

ਸੋਹਾਗਣਿ ਨੂੰ ਕੰਤ-ਮਿਲਾਪ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ਾਂਤੀ ਕਿਥੇ? ਸ਼ਾਂਤੀ ਤਾਂ ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਨਾਮ ਵਿਚ ਹੈ ਤੇ ਨਾਮ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਭਾਰ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਇਆ ਜਾ ਸਕੀਦਾ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪਰਉਪਕਾਰ ਕਰ ਦੇਣ ਤਾਂ ਸੰਸਾਰ ਸਾਗਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਉਤਾਰਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ—

ਚੂਕਾ ਭਾਰਾ ਕਰਮ ਕਾ, ਹੋਏ ਨਿਹਕਰਮਾ ॥
ਸਾਗਰ ਤੇ ਕੰਢੈ ਚੜੇ, ਗੁਰ ਕੀਨੇ ਧਰਮਾ ॥

ਇਕ ਗੱਲ ਚੇਤੇ ਰਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਰਮ ਕਿਤਨੇ ਵੀ ਬਲਵਾਨ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਣ, ਪ੍ਰਭੂ ਕਿਰਪਾ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਤੁੱਛ ਹਨ। ਇਹ ਕਰਮ ਜਿਤਨੇ ਵੀ, ਚਾਹੇ ਚੰਗੇ ਹਨ ਚਾਹੇ ਮੰਦੇ, ਸਾਰੇ ਹੀ ਬੰਧਨ ਰੂਪ ਹਨ। ਮੰਦੇ ਕਰਮ ਲੋਹੇ ਦੇ ਸੰਗਲਾਂ ਸਮਾਨ ਅਤੇ ਚੰਗੇ ਕਰਮ ਸੋਨੇ ਦੇ ਸੰਗਲਾਂ ਸਮਾਨ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣ ਦੀ ਇਕੋ ਜੁਗਤੀ ਹੈ—ਅਰਦਾਸਿ—

੧. **ਲੇਖੈ ਕਤਹਿ ਨ ਛੂਟੀਐ, ਖਿਨੁ ਖਿਨੁ ਭੂਲਨਹਾਰ ॥**
ਬਖਸਨਹਾਰ ਬਖਸਿ ਲੈ, ਨਾਨਕ, ਪਾਰਿ ਉਤਾਰ ॥ [ਪੰ. ੨੬੧
੨. **ਲੇਖੈ ਗਣਤ ਨ ਛੂਟੀਐ, ਕਾਚੀ ਭੀਤਿ ਨ ਸੁਧਿ ॥** [ਪੰ. ੨੫੨

੩. ਆਪਣੀ ਕਰਣੀ ਕਰਿ ਨਰਕ ਹੂੰ ਨ ਪਾਵਉ ਠਉਹਿ
ਤੁਮਰੇ ਬਿਰਦ ਕਰਿ ਆਸਰੋ ਸੰਭਾਰ ਹੋ ॥ [ਭਾ. ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ

੪. ਆਪਨੇ ਕਰਮ ਕੀ ਗਤਿ ਮੈ ਕਿਆ ਜਾਨਉ ॥
ਮੈ ਕਿਆ ਜਾਨਉ ਬਾਬਾ ਰੇ ॥ [ਪੰ. ੮੭੦

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤੇ ਕਰਮ ਕਾਮਨਾ ਸਹਿਤ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਨਿਹਕਾਮਨਾ ਵਾਲੇ ਕਰਮ ਘਟ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਪਾਸੋਂ ਜੋ ਮਿਹਰ ਮੰਗੀ ਹੈ ਉਸ ਤੋਂ ਵਡੀ ਹੋਰ ਕੋਈ ਵੀ ਮਿਹਰ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਇਉਂ ਜੋਦੜੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ—

੧. ਨਾਨਕ, ਨਾਮੁ ਮਿਲੈ ਵਡਿਆਈ, ਏਦੂ ਉਪਰਿ ਕਰਮੁ ਨਹੀ ॥
[ਪੰ. ੯੦੩

੨. ਅਪਨੇ ਕਉ ਕਿਰਪਾ ਕਰੀਅਹੁ,
ਇਕੁ ਨਾਮੁ ਧਿਆਈ ॥ ੩ ॥
ਨਾਨਕੁ ਦੀਨੁ ਨਾਮੁ ਮਾਗੈ,
ਦੁਤੀਆ ਭਰਮੁ ਚੁਕਾਈ ॥ [ਪੰ. ੧੦੦੫

ਚੇਤਿ, ਗੋਵਿੰਦੁ ਅਰਾਧੀਐ, ਹੋਵੈ ਅਨੰਦੁ ਘਣਾ ॥ ਸੰਤ ਜਨਾ ਮਿਲਿ ਪਾਈਐ, ਰਸਨਾ ਨਾਮੁ ਭਣਾ ॥ ਜਿਨਿ ਪਾਇਆ ਪ੍ਰਭੁ ਆਪਣਾ, ਆਏ ਤਿਸਹਿ ਗਣਾ ॥ ਇਕੁ ਖਿਨੁ ਤਿਸੁ ਬਿਨੁ ਜੀਵਣਾ, ਬਿਰਥਾ ਜਨਮੁ ਜਣਾ ॥ ਜਲਿ ਥਲਿ ਮਹੀਅਲਿ ਪੂਰਿਆ, ਰਵਿਆ ਵਿਚਿ ਵਣਾ ॥ ਸੋ ਪ੍ਰਭੁ ਚਿਤਿ ਨ ਆਵਈ, ਕਿਤੜਾ ਦੁਖੁ ਗਣਾ ॥ ਜਿਨੀ ਰਾਵਿਆ ਸੋ ਪ੍ਰਭੂ, ਤਿੰਨਾ ਭਾਗੁ ਮਣਾ ॥ ਹਰਿ ਦਰਸਨ ਕੰਉ ਮਨੁ ਲੋਚਦਾ, ਨਾਨਕ ਪਿਆਸ ਮਨਾ ॥ ਚੇਤਿ ਮਿਲਾਏ ਸੋ ਪ੍ਰਭੂ, ਤਿਸ ਕੈ ਪਾਇ ਲਗਾ ॥੨॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ—ਪਾਇੰ, ਲੱਗਾਂ ।

ਪਦ-ਅਰਥ —ਚੇਤਿ (ਮਹੀਨੇ) ਵਿਚ, ਚੇਤ ਦੁਆਰਾ । ਭਣਾ—ਉਚਾਰਨਾ ਕਰੀਏ । ਗਣਾ—ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਜਣਾ—ਜਾਣੋ, ਸਮਝੋ । ਵਣਾ—ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ । ਰਾਵਿਆ—ਭੋਗਿਆ, ਪਰਸਿਆ, ਮਾਣਿਆਂ । ਭਾਗ ਮਣਾ—ਮਣਾ ਮੂੰਹੀ ਭਾਵ ਬਹੁਤ ਵਡੇ ਭਾਗ । ਪਾਇ ਲਗਾ—ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਪਵਾਂ, ਚਰਨੀ ਜਾ ਲੱਗਾਂ ।

ਅਰਥ—ਚੇਤ (ਦੇ ਮਹੀਨੇ) ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਸਿਮਰੀਏ, (ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ) ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਨੰਦ (ਉਤਪੰਨ) ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਸੰਤ ਜਨਾਂ (ਭਾਵ ਪ੍ਰਭੂ ਪਿਆਰਿਆਂ) ਨੂੰ ਮਿਲਕੇ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ) ਰਸਨਾ ਨਾਲ ਨਾਮ ਉਚਾਰੀਏ (ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ) ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰੀਏ । ਜਿਸ (ਮਨੁੱਖ) ਨੇ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭੂ ਪਾ ਲਿਆ ਹੈ, (ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ) ਉਸ ਦਾ ਆਉਣਾ ਹੀ ਸਫਲ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਯਾਦ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਕ ਖਿਨ ਮਾਤਰ ਜੀਊਣਾ, ਜਾਣੋ ਜਨਮ ਵਿਅਰਥ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਜਿਹੜਾ (ਪ੍ਰਭੂ) ਪਾਣੀ ਵਿਚ, ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਪੁਲਾੜ ਵਿਚ (ਭਾਵ ਹਰ ਥਾਂ) ਭਰਪੂਰ ਹੈ, ਜੰਗਲਾਂ-ਬੇਲਿਆਂ ਵਿਚ ਭੀ (ਵਿਆਪਕ ਹੈ), ਜੇ ਉਹ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ (ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਵਿਸਰਿਆਂ) ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਦੁਖ ਗਿਣੀਏ ? (ਭਾਵ ਉਹ ਦੁੱਖ ਦਸਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂ ਸਕਦਾ) । ਜਿਨ੍ਹਾਂ (ਪੁਰਸ਼ਾਂ) ਨੇ ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਪਰਸਿਆ, (ਭਾਵ ਉਸ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਰਸ ਮਾਣਿਆ) ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਭਾਗ ਹੈ । ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਪ੍ਰਭੂ ਦਰਸਨ ਨੂੰ (ਸਾਡਾ) ਮਨ ਤਾਂਘ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨ ਅੰਦਰ (ਮਿਲਣ ਦੀ) ਪਿਆਸ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ । (ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ) ਚੇਤ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਦੇਵੇ (ਮੈਂ) ਉਸ ਦੇ ਚਰਨੀ ਜਾ ਲੱਗਾਂ ।

ਚੇਤ ਵਿਆਖਿਆ

ਉਂਞ ਤਾਂ ਹਰੇਕ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਇਹ ਚਾਉ ਉਠਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਲਈ ਚੜ੍ਹਿਆ ਮਹੀਨਾ ਸੁਖ ਦਾ ਬਤੀਤ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਚੇਤ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਨਵਾਂ ਸੰਮਤ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਬੀਬੀਆਂ ਸ਼ਗਨ ਮਨਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਮਾਈਆਂ ਆਖਦੀਆਂ ਹਨ, ਭਾਈ, ਅਜ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਗਲ ਨਾ ਕਰਿਓ ਜਿਸ ਨਾਲ ਘਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਲੇਸ਼ ਉੱਠੇ,ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਮਾਇਆ ਦੇ ਵਾਧੇ ਲਈ ਅਰਦਾਸਿ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਖਰਚ ਦਾ ਸਾਲਾਨਾ ਚਿੱਠਾ ਲਾਹੇਵੰਦਾ ਨਿਕਲੇ। ਪੰਡਿਤ ਚੰਗੇ ਚੰਗੇ ਭੋਜਨ, ਫਲ ਆਦਿ ਪਦਾਰਥ ਛੱਕਣ ਦੀ ਆਸ਼ਾ ਵਿਚ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਿਰਸਾਨ ਆਪਣੇ ਕੋਠੇ ਦਾਣਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰਨ ਦੀ ਆਸ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਚਿਤ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪਰਚਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸੁਹਾਗਣਾਂ ਵਰ੍ਹੇ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਜੋਤਸ਼ੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਸੁੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਛਣਾ ਪੁਛਦੀਆਂ ਹਨ। ਚੇਤ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪਾਲਾ ਦੂਰ ਹੋ ਕੇ ਬਸੰਤ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਫਲਦੀ ਫੂਲਦੀ ਹੈ, ਹਰ ਪਾਸੇ ਆਪਣੀ ਸੁਗੰਧੀ ਖਿਲਾਰਦੀ ਹੈ।

ਚੇਤ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਸਾਲ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਮਹੀਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਚਿਤ ਵਿਚ ਭਵਿਖ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਸਬੰਧੀ ਸੁਖੀ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਹੋਣ ਹਿਤ ਭਾਰੀ ਉਤਸਕਤਾ ਉਠਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸੁਖ-ਨਿਧਾਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਇਹ ਰਸਤਾ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਚੇਤ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਉਸ ਗੋਬਿੰਦ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਫਲ ਸਰੂਪ ਘਣਾ ਅਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਅਨਭਵੀ ਆਤਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਪਾਵਨ ਆਦੇਸ਼ ਚੇਤੇ ਰਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ—

ਜਿਸੁ ਸਰਬ ਸੁਖਾ ਫਲ ਲੋੜੀਅਹਿ, ਸੋ ਸਚੁ ਕਮਾਵਉ ॥
ਨੇੜੈ ਦੇਖਉ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ, ਇਕ ਨਾਮੁ ਧਿਆਵਉ ॥ [ਪੰ. ੩੨੨

'ਅਨੰਦ ਹੈ ਜੀ ਅਨੰਦ', ਹਰ ਕੋਈ ਗਲਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਕਹਿ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਅਨੰਦ ਦਾ ਰਹੱਸ ਸਤਿਗੁਰੂ ਤੋਂ ਨਸੀਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੁਨਿਆਵੀ ਪਦਾਰਥ ਭੋਗਣ ਵੇਲੇ ਜੋ ਸੁਆਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਛਿਨ ਮਾਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸੁਆਦ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਖੜ੍ਹੋਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਨਿਰਣਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ

੧. **ਬਹੁ ਸਾਦਹੁ ਦੂਖੁ ਪਰਾਪਤਿ ਹੋਵੈ ॥**
ਭੋਗਹੁ ਰੋਗ ਸੁ ਅੰਤਿ ਵਿਗੋਵੈ ॥
ਹਰਖਹੁ ਸੋਗ ਨ ਮਿਟਈ ਕਬਹੂ
ਵਿਣੁ ਭਾਣੇ ਭਰਮਾਇਦਾ ॥੭॥ [ਪੰ. ੧੦੩੪

੨. **ਖਸਮੁ ਵਿਸਾਰਿ ਕੀਏ ਰਸ ਭੋਗ ॥**
ਤਾਂ ਤਨਿ ਉਠਿ ਖਲੋਏ ਰੋਗ ॥ [ਪੰ. ੧੨੫੬

ਅਸਲੀ ਅਨੰਦ ਸੰਤ ਜਨਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲ ਬੈਠ ਕੇ ਨਾਮ ਜਪਣ ਨਾਲ ਹੀ ਲਭਦਾ ਹੈ। ਰਸਨਾ ਦੁਆਰਾ ਇਕ ਮਨ ਹੋ ਕੇ ਨਾਮਿ ਜਪਣਾ, ਰੱਸਾਂ ਦੇ ਸੋਮੇਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ ਹੈ। ਸਾਰੀ ਬਰਕਤ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਰੰਗ ਸਹਿਤ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਹ ਭੇਦ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਨਾਲ ਦਿਲ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਘਣਾ ਰੰਗ ਬਣਦਾ ਹੈ—

ਚਿਤਹਿ ਚਿਤੁ ਸਮਾਇ, ਤ ਹੋਵੈ ਰੰਗੁ ਘਨਾ ॥ [ਪੰ. ੧੩੬੨

ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ ਅਰਾਧਣ ਵਾਲੇ ਜਗਿਆਸੂ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪੜਾਅ ਹੀ ਆਪਣੇ ਮਨ ਚਿਤ ਨੂੰ ਇਕਾਗਰ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਰਣੀ ਪੈਣਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਮਨ, ਸੁਰਤਿ ਅਤੇ ਬੁੱਧੀ ਦਾ ਸੁਖਦਾਈ ਸੰਗਮ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸੁਤੇ ਹੀ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਰੱਸ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਾਮ ਤਰੰਗੀ ਲਹਿਰਾਂ ਉਠਦੀਆਂ ਹਨ। ਰਸਨਾ ਦੁਆਰਾ ਨਾਮ ਜਪਣ ਉਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ—

੧. **ਰਸਨਾ ਜਪੀਐ ਏਕੁ ਨਾਮੁ ॥**

ਈਹਾ ਸੁਖੁ ਆਨੰਦੁ ਘਨਾ, ਆਗੈ ਜੀਅ ਕੈ ਸੰਗਿ ਕਾਮ ॥
[ਪੰ. ੨੧੧

੨. **ਹੇ ਜਿਹਵੇ, ਤੂੰ ਰਾਮ ਗੁਣ ਗਾਉ ॥**
ਨਿਮਖ ਨਿਮਖ, ਹਰਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਧਿਆਉ ॥]ਪੰ. ੧੮੦

ਸੰਸਾਰ ਉਤੇ ਉਸੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਆਉਣਾ ਸਕਾਰਥਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਹਰੀ ਦਾ ਜਸ ਉਚਾਰਦਾ ਹੈ। ਯਥਾ—

ਆਇਆ ਸਫਲੁ ਤਾਹੂ ਕੋ ਗਨੀਐ ॥
ਜਾਸੁ ਰਸਨ ਹਰਿ ਹਰਿ ਜਸੁ ਭਨੀਐ ॥ [ਪੰ. ੨੫੨

'ਰਸਨਾ ਜਪਤੀ ਤੂੰਹੀ ਤੂੰਹੀ' ਵਾਲੀ ਧਾਰਨਾ ਪਕ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਹੀ ਸਾਈਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਪਰਸਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਸਫਲ ਹੋ ਕੇ ਲੇਖੇ ਵਿਚ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਵਾਕ ਹਨ—

ਜੀਵਨੁ ਤਉ ਗਨੀਐ, ਹਰਿ ਪੇਖਾ ॥ [ਪੰ. ੧੨੨੧

ਜਦੋਂ ਤਕ ਹਰੀ ਦੇ ਦੀਦਾਰੇ ਨਾ ਹੋਣ ਉਦੋਂ ਤਕ ਜਗਿਆਸੂ ਆਪਣੇ ਜਨਮ ਨੂੰ '**ਬਿਰਥਾ** ਜਨਮੁ ਜਣਾ' ਹੀ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ—

ਬਿਰਥਾ ਜਨਮੁ ਤਿਨਾ, ਜਿਨੀ ਨਾਮੁ ਵਿਸਾਰਿਆ ॥ [ਪੰ. ੩੬੯

ਗਲ ਕੀ, ਜਗਿਆਸੂ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਕ ਦਿਨ ਦਾ ਜੀਵਣਾ ਵੀ ਦੁਖ ਦਾਈ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਉਹ ਅਜਿਹੇ ਦੁਖ ਦਾ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਵਰਣਨ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਵੀ ਦੁੱਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਿਤਨਾ ਵਡਾ ਹਉਕਾ ਹੈ—

ਸੇਜੇ ਰਮਤੁ, ਨੈਨ ਨਹੀ ਪੇਖਉ, ਇਹ ਦੁਖੁ ਕਾ ਸਉ ਕਹਉ ਰੇ ॥
[ਪੰ. ੪੮੩

ਸੱਚ ਜਾਣੋ, ਉਹ ਹੀ ਭਾਗਮਣੀਆਂ ਜੀਵ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਇਕ ਦੀ ਆਸ ਹੈ। ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਪਿਆਸ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਜਗਿਆਸੂ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ

ਵਿਚ ਇਉਂ ਉਲੀਕਿਆ ਗਿਆ ਹੈ—

੧. ਪਥਿਕ ਪਿਆਸ, ਚਿਤ ਸਰੋਵਰ, ਆਤਮ ਜਲੁ ਲੈਨ ॥
ਹਰਿਦਰਸ ਪ੍ਰੇਮ ਜਨ ਨਾਨਕ ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਪ੍ਰਭ ਦੈਨ ॥
[ਪੰ. ੧੨੭੩

੨. ਮੈ ਪ੍ਰਭ ਮਿਲਣ ਪ੍ਰੇਮ ਮਨਿ ਆਸਾ ॥
ਗੁਰੁ ਪੂਰਾ ਮੇਲਾਵੈ ਮੇਰਾ ਪ੍ਰੀਤਮੁ,
ਹਉ ਵਾਰਿ ਵਾਰਿ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਕਉ ਜਾਸਾ ॥ [ਪੰ. ੫੬੧

੩. ਸਿਮਰਉ ਚਰਨ ਤੁਹਾਰੇ ਪ੍ਰੀਤਮ, ਰਿਦੈ ਤੁਹਾਰੀ ਆਸਾ ॥
ਸੰਤ ਜਨਾ ਪਹਿ ਕਰਉ ਬੇਨਤੀ, ਮਨਿ ਦਰਸਨ ਕੀ ਪਿਆਸਾ ॥
[ਪੰ. ੧੨੧੮

ਚੇਤ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਜੇ ਚਿਤ ਵਿਚ ਸਮਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਬਾਕੀ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦਾ ਉਪਦੇਸ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਚਿਤ ਵਿਚ ਚੇਤੇ ਰਹੇਗਾ। ਦਾਨਿਆਂ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਸ ਦਾ ਅਰੰਭ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ ਉਸ ਦਾ ਅੰਤ ਵੀ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਚੇਤਨਾ ਵਾਲੇ ਪੁਰਸ਼ ਸ਼ਗਨ ਅਪਸ਼ਗਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੇ। ਉਹ ਆਖਦੇ ਹਨ—

ਸਗੁਨ ਅਪਸਗੁਨ ਤਿਸ ਕਉ ਲਗਹਿ, ਜਿਸੁ ਚੀਤਿ ਨ ਆਵੈ ॥
[ਪੰ. ੪੦੧

ਇਸ ਬਾਰੇ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਵੀ ਜੀ ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਸੇਧ ਦੇਂਦੇ ਹਨ—

ਚੇਤਿ ਸੁਚੇਤ ਚਿਤ ਹੋਇ ਰਹੁ, ਤਉ ਲੈ ਪਰਗਾਸੁ ਉਜਾਰਾ ॥
[ਪੰ ੩੩੯

ਭਗਤ ਬੇਣੀ ਜੀ ਜਗਿਆਸੂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਹਲੂਣਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ—

ਫਿਰਿ ਪਛੁਤਾਵਹਿਗਾ ਮੂੜਿਆ, ਤੂੰ ਕਵਨ ਕੁਮਤਿ ਭ੍ਰਮਿ ਲਾਗਾ ॥
ਚੇਤਿ ਰਾਮੁ ਨਾਹੀ ਜਮਪੁਰਿ ਜਾਹਿਗਾ, ਜਨੁ ਬਿਚਰੈ ਅਨਰਾਧਾ ॥
[ਪੰ. ੯੩

ਅੰਤ ਵਿਚ 'ਚੇਤਿ ਮਿਲਾਏ ਸੋ ਪ੍ਰਭੂ ਤਿਸ ਕੈ ਪਾਇ ਲਗਾ,' ਉਤੇ ਇਸ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਪੂਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਦਰਸ਼ਨ ਜੋਦੜੀ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕਈ ਹੋਰ ਪ੍ਰਮਾਣ ਵੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ-

੧. ਜਿਨੀ ਸਖੀ ਸਹੁ ਰਾਵਿਆ, ਤਿਨ ਪੂਛਉਗੀ ਜਾਇ ॥
ਪਾਇ ਲਗਉ ਬੇਨਤੀ ਕਰਉ, ਲੇਉਗੀ ਪੰਥੁ ਬਤਾਇ ॥[ਪੰ ੭੩੫

੨. ਅਕਥ ਕਹਾਣੀ ਪ੍ਰੇਮ ਕੀ, ਕੋ ਪ੍ਰੀਤਮੁ ਆਖੈ ਆਇ ॥
ਤਿਸੁ ਦੇਵਾ ਮਨੁ ਆਪਣਾ, ਨਿਵਿ ਨਿਵਿ ਲਾਗਾ ਪਾਇ ॥
[ਪੰ ੭੫੯

੩. ਕੋਈ ਆਵੈ ਸੰਤੋ, ਹਰਿ ਕਾ ਜਨੁ ਸੰਤੋ,
ਮੇਰਾ ਪ੍ਰੀਤਮੁ ਜਨੁ ਸੰਤੋ ਮੋਹਿ ਮਾਰਗੁ ਦਿਖਲਾਵੈ ॥
ਤਿਸੁ ਜਨ ਕੇ, ਹਉ ਮਲਿ ਮਲਿ ਧੋਵਾ ਪਾਉ ॥ [ਪੰ ੧੨੦੧

ਬਸ ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਮਨ ਪਰੋਤਾ ਰਹੇ ਤਾਂ 'ਜੋਤਿ ਸਰੂਪ ਜਾ ਕੀ ਸਭ ਵਥੁ ॥ ਕਰਣ ਕਾਰਨ ਪੂਰਨ ਸਮਰਥੁ ॥' (ਪੰ. ੧੧੫੦) ਦੇ ਸਦੀਵੀ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨਾਲ ਜੀਵ ਖੀਵਾ ਹੋਇਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚੋਂ 'ਪ੍ਰਿਅ ਕੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ਪਿਆਰੀ ॥ ਮਗਨ ਮਨੈ ਮਹਿ ਚਿਤਵਉ ਆਸਾ, ਨੈਨਹੁ ਤਾਰ ਤੁਹਾਰੀ', ਵਾਲੀ ਗੂੰਜ ਇਲਾਹੀ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਉਠਦੀ ਹੋਈ ਸੱਚੇ ਸੁਖ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ—

ਜੋ ਸੁਖੁ ਦਰਸਨੁ ਪੇਖਤੇ ਪਿਆਰੇ, ਮੁਖ ਤੇ ਕਹਣੁ ਨ ਜਾਇ ॥ ੫ ॥
ਸਾਚੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ਨ ਤੁਟਈ ਪਿਆਰੇ, ਜੁਗੁ ਜੁਗੁ ਰਹੀ ਸਮਾਇ ॥ ੬ ॥
[ਪੰ. ੪੩੧-੩੨

ਵੈਸਾਖਿ ਧੀਰਨਿ ਕਿਉ ਵਾਢੀਆ, ਜਿਨਾ ਪ੍ਰੇਮ ਬਿਛੋਹੁ ॥ ਹਰਿ ਸਾਜਨੁ ਪੁਰਖੁ ਵਿਸਾਰਿਕੈ, ਲਗੀ ਮਾਇਆ ਧੋਹੁ ॥ ਪੁਤ੍ਰ ਕਲਤ੍ਰ ਨ ਸੰਗਿ ਧਨਾ, ਹਰਿ ਅਵਿਨਾਸੀ ਓਹੁ ॥ ਪਲਚਿ ਪਲਚਿ ਸਗਲੀ ਮੁਈ, ਝੂਠੈ ਧੰਧੈ ਮੋਹੁ ॥ ਇਕਸੁ ਹਰਿ ਕੇ ਨਾਮੁ ਬਿਨੁ, ਅਗੈ ਲਈਅਹਿ ਖੋਹਿ ॥ ਦਯੁ ਵਿਸਾਰਿ ਵਿਗੁਚਣਾ, ਪ੍ਰਭ ਬਿਨੁ ਅਵਰੁ ਨ ਕੋਇ ॥ ਪ੍ਰੀਤਮ ਚਰਣੀ ਜੋ ਲਗੇ, ਤਿਨ ਕੀ ਨਿਰਮਲ ਸੋਇ ॥ ਨਾਨਕ ਕੀ ਪ੍ਰਭ ਬੇਨਤੀ, ਪ੍ਰਭ ਮਿਲਹੁ ਪਰਾਪਤਿ ਹੋਇ ॥ ਵੈਸਾਖੁ ਸੁਹਾਵਾ ਤਾਂ ਲਗੈ, ਜਾਂ ਸੰਤੁ ਭੇਟੈ ਹਰਿ ਸੋਇ ॥ ੩ ॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ- -ਕਿਉਂ, ਵਾਢੀਆਂ, ਲਈਅਹਿ ।

'ਦਯੁ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਦਇਓ' ਕਰਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ । 'ਯ' ਨੂੰ ਲੱਗਾ ਔਂਕੜ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਬਾਕੀ ਸੰਗਿਆ ਵਾਚਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਵਚਨ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਮੂਲ ਸ਼ਬਦ ਦਯ (ਦਈ) ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਲਤ ਉਚਾਰਨ ਕਰਨਾ ਹੀ ਯੋਗ ਹੈ ।

ਪਦ-ਅਰਥ--ਵੈਸਾਖਿ—ਵੈਸਾਖ (ਦੇ ਮਹੀਨੇ) ਵਿਚ । ਧੀਰਨਿ-ਧੀਰਜ ਵਾਲੀਆਂ । ਵਾਢੀਆਂ—ਵਿਛੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ । ਬਿਛੋਹੁ-ਵਿਛੋੜਾ । ਧੋਹੁ—ਧੋਖਾ, ਛਲ । ਧਨਾ—ਧਨ, ਦੌਲਤ । ਪਲਚਿ ਪਲਚਿ-ਉਲਝ ਉਲਝ ਕੇ । ਦਯੁ—ਪਰਮੇਸ਼ਰ । ਵਿਗੁਚਣਾ—ਪਛਤਾਉਣਾ । ਸੋਇ—ਸ਼ਾਨ, ਸ਼ੋਭਾ । ਸੋਇ—ਉਹ ।

ਅਰਥ—(ਵੈਸਾਖ ਦੇ ਮਹੀਨੇ) ਵਿਚ (ਉਹ ਜੀਵ ਰੂਪ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ) ਕਿਵੇਂ ਧੀਰਜ ਵਾਲੀਆਂ (ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ) ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਹੈ । ਹਰੀ ਸੱਜਣ ਪੁਰਖ ਵਿਸਾਰ ਕੇ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ) ਮਾਇਆ ਲਗੀ ਹੋਈ ਹੈ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਹ) ਛਲ (ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ) । ਹੇ ਭਾਈ !) ਪੁੱਤਰ, ਇਸਤ੍ਰੀ, ਪੈਸਾ (ਕਿਸੇ ਜੀਵ ਦੇ) ਨਾਲ ਨਹੀਂ (ਜਾਂਦੇ, ਕੇਵਲ) ਉਹ ਨਾਸ਼-ਰਹਿਤ (ਪ੍ਰਭੂ ਹੀ ਅੰਗ-ਸੰਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ) । ਝੂਠੇ (ਪਦਾਰਥਾਂ ਰੂਪੀ) ਧੰਧਿਆਂ ਦਾ ਮੋਹ (ਅਜਿਹਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ) ਸਾਰੀ (ਲੁਕਾਈ) ਉਲਝ ਉਲਝ ਕੇ ਮਰ ਰਹੀ ਹੈ । ਇਕ ਹਰੀ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ (ਸਾਰੇ ਪਦਾਰਥ) ਅੱਗੇ (ਭਾਵ ਰੱਬੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਹੀ) ਖੋਹ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਕੇ (ਅੰਤ) ਪਛਤਾਉਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ (ਕਿਉਂਕਿ) ਪ੍ਰਭੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ (ਅੱਗੇ ਕੋਈ ਵੀ ਸਹਾਈ) ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਜਿਹੜੇ (ਮਨੁੱਖ) ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਚਰਣੀ ਲੱਗੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ੋਭਾ (ਇਥੇ ਤੇ

ਅਗ) ਨਿਰਮਲ ਹੈ। ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਨਾਨਕ ਦੀ ਇਹ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ (ਮੈਨੂੰ) ਮਿਲੋ, ਤਾਂ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਵੀ (ਨਿਰਮਲ ਸੋਭਾ) ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਵੈਸਾਖ (ਦਾ ਮਹੀਨਾ) ਤਾਂ ਹੀ ਸੁਹਾਵਣਾ (ਸ਼ੋਭਨੀਕ) ਲਗਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਹਰੀ—ਸੰਤ ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈ

ੳ) ਹਰਿ ਸਾਜਨੁ ਪੁਰਖੁ ਵਿਸਾਰਿ ਕੈ, ਲਗੀ ਮਾਇਆ ਧੋਹੁ ॥

ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ 'ਧੋਹੁ, ਪਦ ਦੇ ਅਰਥ 'ਖਿੱਚ' ਜਾਂ 'ਪ੍ਰੀਤ' ਕਰਨੇ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਜੇ 'ਧੂਹ' ਪਦ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਏਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਪਿਆਰੇ ਤੋਂ ਵਿਛੜ ਕੇ ਕਲੇਜੇ ਵਿਚ ਧੂਹ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਇਆ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਨਾਲ ਵੀ ਕਲੇਜੇ ਨੂੰ ਖਿੱਚ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ—'ਹਥਹੁ ਛੜਕੀ, ਤਨੁ ਸਿਆਹੁ ਹੋਇ, ਬਦਨੁ ਜਾਇ ਕੁਮਲਾਇ' ॥ **[ਪੰ. ੫੧੦]** ਵਾਲੀ ਹਾਲਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ 'ਧੋਹੁ' ਪਦ ਦੇ ਅਰਥ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਧੋਖਾ, ਛਲ,, ਫਰੇਬ ਹੀ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ—

੧. ਬਾਬਾ ਮਾਇਆ ਰਚਨਾ ਧੋਹੁ ॥ [ਪੰ. ੧੫

੩. ਧੋਹੁ ਨਾ ਚਲੀ ਖਸਮ ਨਾਲਿ, ਲਬਿ ਮੋਹਿ ਵਿਗੁਤੇ ॥[ਪੰ. ੬੨੧

੩. ਕਾਮੁ ਕ੍ਰੋਧੁ ਲੋਭੁ ਮੋਹੁ, ਜਣ ਜਣ ਸਿਉ ਛਾਡ ਧੋਹੁ ॥ [ਪੰ. ੧੫੦੩

੩. ਕੂੜੇ ਲਭਾਇਆ ਧੋਹੁ ਮਾਇਆ, ਕਰਹਿ ਪਾਪ ਅਮਿਤਿਆ ॥ [ਪੰ, ੪੫੯

'ਮਾਇਆ ਧੋਹੁ' ਦੇ ਅਰਥ ਮਾਇਆ ਦੀ ਧੋਹੁ (ਖਿੱਚ) ਤਾਂ ਕੀਤੇ ਜਾਂ ਸਕਦੇ ਸਨ, ਜੇ ਧੋਹ ਦਾ ਸਰੂਪ 'ਹ' ਮੁਕਤੇ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, 'ਤਿਆਗਿ ਮਾਇਆ ਧੋਹੁ' ਭਾਵ

ਮਾਇਆ ਦੀ ਠੱਗੀ ਛੱਡ ਦੇ। ਪਰ ਇਹ ਸਰੂਪ ਹਾਹਾ ਔਂਕੜ ਸਹਿਤ 'ਧੋਹੁ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਲੱਗੀ ਮਾਇਆ' ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਕਈ ਹੋਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਲਗੀ ਹੋਈ ਹੈ—

ਮਾਇਆ ਲਾਗੀ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਣੀ ॥ [ਪੰ. ੭੫੦

ਅ) ਇਕਸੁ ਹਰਿ ਕੈ ਨਾਮ ਬਿਨੁ, ਅਗੈ ਲਈਅਹਿ ਖੋਹਿ ॥

ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅੱਧੇ ਹਿਸੇ ਦੇ ਅਰਥ ਸਰਲ ਹਨ, ਪਰ ਪਿਛਲੇ ਭਾਗ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਬਾਰੇ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਮਤ-ਭੇਦ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ--

੧. **ਜਮ ਮਾਰਗ ਮੈ ਖੋਸ ਲਈਤੇ ਹੈ।** [ਫ. ਸ.

੨. **ਅਗੇ (ਗਈ ਹੋਈ ਰਾਹ ਵਿਚ ਹੀ) ਲੁਟੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।** [ਸ਼. ਪੋ.

੩. **ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਜਿਤਨੇ ਵੀ ਕਰਮ ਇਥੇ ਕਰੀਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਮਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਖੋਹ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।** [ਦਰਪਣ

੪. **ਅਗੈ-ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ ਜਮ ਇਸ ਜੀਵ ਪਾਸੋਂ ਖੋਹ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।** [ਸਿੰ. ਸ.

ਨਿਰਣੈ—ਨੰ. ੩ ਵਾਲੇ ਅਰਥਾਂ ਤੋਂ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ੰਕਾ ਉਠਦੀ ਹੈ ਕਿ 'ਅਗੈ' ਦੇ ਅਰਥ ਮਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਉਂ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਕਿ 'ਅਗੈ' ਦੇ ਅਰਥ ਪਰਲੋਕ ਦੇ ਸੂਚਕ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ—

੧. **ਅਗੈ ਕਰਣੀ ਕੀਰਤਿ ਵਾਚੀਐ ਬਹਿ ਲੇਖਾ ਕਰਿ ਸਮਝਾਇਆ ॥** [ਪੰ. ੪੬੪

੨. **ਅਗੈ ਗਏ ਸਿੰਞਾਪਸਨਿ, ਚੋਟਾਂ ਖਾਸੀ ਕਉਣੁ ॥** [ਪੰ. ੧੩੯੦

੩. **ਅਗੈ ਜਾਤਿ ਨ ਜੋਰੁ ਹੈ, ਅਗੈ ਜੀਉ ਨਵੇ ॥** [ਪੰ. ੩੬੯

੪. **ਅਗੈ ਜਾਤਿ ਰੂਪ ਨ ਜਾਇ ॥** [ਪੰ. ੩੬੩

ਇਸ ਬਾਰੇ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਮਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਗੋਂ ਹੋਣ

ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਵੀ ਪਰਖ-ਕਸੌਟੀ ਤੇ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਉਤਰਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਮਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰਾਣੀ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕਰਮ, ਧਰਮ, ਜਪੁ, ਤਪ, ਸੰਜਮ ਆਦਿ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਦੁਨਿਆਵੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਬਾਰੇ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਮਰਨ ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ। ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਪਰਮ-ਸਨੇਹੀ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਵੀ ਇਥੇ ਹੀ ਸਾੜ-ਫੂਕ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। 'ਜੋ ਤਨੁ ਉਪਜਿਆ ਸੰਗ ਹੀ, ਸੋ ਭੀ ਸੰਗਿ ਨ ਹੋਇਆ॥ (ਪੰ.੭੨੬)। ਸੋ ਅਗੇ ਜੀਵ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸ ਦੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਕਰਮ ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਵਿਖਾਵੇ ਵਾਲੇ ਕਰਮ ਰੱਬੀ ਦਰਬਾਰ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਦੇ, ਉਰੇ ਹੀ ਲੁੱਟੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਹੈ—

੧. ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਅਵਰ ਕ੍ਰਿਆ ਬਿਰਥੇ॥
ਜਪ ਤਪ ਸੰਜਮ ਕਰਮ ਕਮਾਣੇ, ਇਹਿ ਓਰੈ ਮੂਸੇ॥ [ਪੰ. ੨੧੬

੨. ਕਰਮ ਧਰਮ ਪਾਖੰਡ ਜੋ ਦੀਸਹਿ, ਤਿਨ ਜਮੁ ਜਾਗਾਤੀ ਲੂਟੈ॥
[ਪੰ ੭੪੭

੩. ਜਮੁ ਜਾਗਾਤੀ ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਕਰੁ ਲਾਏ॥
ਨਾਵਹੁ ਭੁਲੇ, ਦੇਇ ਸਜਾਏ॥
ਘੜੀ ਮੁਹਤ ਕਾ ਲੇਖਾ ਲੇਵੈ.
ਰਤੀਅਹੁ ਮਾਸਾ ਤੋਲ ਕਢਾਵਣਿਆ॥ [ਪੰ. ੧੨੭

ਸੋ ਰੱਬੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਨਾਮ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕਰਮ, ਧਰਮ ਇਥੇ ਹੀ ਖੋਹ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਨਾਮ ਜਪਣ ਵਾਲਿਆਂ ਅਤੇ ਫੋਕਟ ਕਰਮ ਕਮਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਅਗੇ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਰਾਹ ਵਖੋ ਵਖਰਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਪੁਸ਼ਟੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ—

ਜਿਹ ਪੈਡੈ, ਲੂਟੀ ਪਨਿਹਾਰੀ॥ ਸੋ ਮਾਰਗੁ, ਸੰਤਨ ਦੂਰਾਰੀ॥੧॥
ਸਤਿਗੁਰ ਪੂਰੈ ਸਾਚੁ ਕਹਿਆ॥
ਨਾਮ ਤੇਰੇ ਕੀ ਮੁਕਤੇ ਬੀਥੀ,
ਜਮ ਕਾ ਮਾਰਗੁ ਦੂਰਿ ਰਹਿਆ॥ ਰਹਾਉ॥

ਜਹ ਲਾਲਚ ਜਾਗਾਤੀ ਘਾਟ । ਦੂਰਿ ਰਹੀ, ਉਹ ਜਨ ਤੇ ਬਾਟ ॥੨॥
ਜਹ ਆਵਟੇ, ਬਹੁਤ ਘਨ ਸਾਥ ॥ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਕੇ ਸੰਗੀ ਸਾਧ ॥ ੩ ॥
ਚਿਤ੍ਰ ਗੁਪਤੁ, ਸਭ ਲਿਖਤੇ ਲੇਖਾ ॥ ਭਗਤ ਜਨਾ ਕਉ,
ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਨ ਪੇਖਾ ॥ ੪ ॥
ਕਹੁ ਨਾਨਕ, ਜਿਸੁ ਸਤਿਗੁਰੁ ਪੂਰਾ ॥
ਵਾਜੇ ਤਾ ਕੇ, ਅਨਹਦ ਤੂਰਾ ॥ ੫ ॥ [ਪੰ. ੩੯੩

ੲ) ਨਾਨਕ ਕੀ ਪ੍ਰਭ ਬੇਨਤੀ, ਪ੍ਰਭ ਮਿਲਹੁ ਪਰਾਪਤਿ ਹੋਇ ॥

ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਦੇ ਬਹੁ-ਰੰਗੇ ਅਰਥ ਇਉਂ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹਨ—

੧. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ, ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ਮੇਰੀ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਜੇਕਰ ਮਿਲੋ ਤਾਂ ਮੇਰੀ (ਪਰਾ) ਸਭ ਸੇ ਪਰੇ (ਪਤਿ) ਇਜ਼ਤ ਹੋਵੇ । (ਫ. ਸ.
੨, ਪਰਾਪਤਿ—ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੋ ਕੇ (ਸ਼ਬਦਾਰਥ
੩. ਨਾਨਕ ਦੀ ਪ੍ਰਭ ਪਾਸ ਇਹ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! (ਐਸੀ ਵਿਛੁੜੀ ਹੋਈ ਨੂੰ) ਮਿਲੋ (ਤੇ ਫੇਰ) ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਰਹੋ । (ਸੰ. ਪੋ.
੪. ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ (ਤੇਰੇ ਦਰ ਤੇ) ਮੇਰੀ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਤੇਰਾ ਦਿਲ ਰਜਵਾਂ ਮਿਲਾਪ ਨਸੀਬ ਹੋਵੇ । (ਦਰਪਣ
੫. ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਮੇਰੀ ਦਾਸ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਕਰੋ ਤਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਪਰਾ + ਪੱਤ— ਪਤਿ ਅਪਤ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੋ ਜਾਵਾਂ ਅਥਵਾ ਆਪ ਅੰਤਹਕਰਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਸਾਖਿਆਤ (ਪ੍ਰਗਟ) ਮਿਲਨਾ ਅਥਵਾ ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਆਪ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਕਰੋ ਜਿਸ ਤੇ ਮੇਰੀ ਪਰਾ + ਪਤਿ, ਬੜੀ ਪਤ ਆਬਰੋ ਹੋਏ । (ਸ. ਸ.
੬. (ਗੁਰੂ) ਨਾਨਕ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ! ਮਿਲੋ ਤਾਂ ਜੁ ਮੇਰੇ ਪੱਲੇ ਪਵੇ ! (ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ ਸਟੀਕ ਪ੍ਰੋ. ਗੰਗਾ ਸਿੰਘ

ਨਿਰਣੇ—ਪਰਾ + ਪਤਿ ਸੰਧੀ ਕਰਕੇ ਜੋ ਅਰਥ ਸੰਪਰਦਾਈ

ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਕੀਤੇ ਹਨ ਉਹ ਖਿੱਚਵੇਂ ਅਰਥ ਹਨ । 'ਪਰਾਪਤਿ' ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਕ ਥਾਂ ਤੇ ਨਹੀਂ, ਅਨੇਕ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ । ਲਗਭਗ ਹਰ ਥਾਂ ਤੇ ਅਰਥ ਪਰਾਪਤਿ—'ਹਾਸਲ ਹੋਏ' ਹੀ ਹਨ ।

ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਪਰਾਪਤਿ ਦੇ ਅਰਥ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ—

ਦੇਖੋ, ਪ੍ਰਾਪਤ — ਵਿ-ਪਰ --- ਅਪੱਤਿ ਜੋ ਵਿਪਤਾ ਅਤੇ ਸਭ ਦੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ । ਸੰਗਯਾ—ਕਰਤਾਰ । ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਪਰਾਪਤਿ ਪਦ ਦੀ ਟੂਕ ਮਾਤਰ ਵਰਤੋਂ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਗਿਆਤ ਲਈ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ—

੧, ਪਤਿ ਪਰਾਪਤਿ ਛਾਵ ਘਣੀ, ਚੂਕਾ ਮਨ ਅਭਿਮਾਨੁ ॥[ਪੰ. ੧੧੬

੨. ਸਿਮਰਿ ਸਿਮਰਿ ਸਿਮਰਿ ਜਨ ਸੋਇ ॥
ਨਾਨਕ ਕਰਮਿ ਪਰਾਪਤਿ ਹੋਇ ॥ [ਪੰ. ੭੨੪

੩. ਤਿਸਹਿ ਪਰਾਪਤਿ ਨਾਮੁ ਤੇਰਾ, ਕਰਿ ਕ੍ਰਿਪਾ ਜਿਸੁ ਦੀਓ ॥
[ਪੰ. ੧੦੦੭

੪. ਸਭਨਾ ਉਪਾਵਾਂ ਸਿਰਿ ਉਪਾਉ ਹੈ, ਹਰਿਨਾਮੁ ਪਰਾਪਤਿ ਹੋਇ ॥
[ਪੰ ੫੧੧

ਸੋ ਸਬੰਧਿਤ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂ ਅਗੇ ਇਹ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ! (ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲੋ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਨਿਰਮਲ) ਸੋਇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਵੇ । ਜਦ ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਵਡਿਆਈਆਂ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਸੁਤੇ ਹੀ ਉਸ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਵੇਖਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜੋ ਮੰਗ ਮਨ ਵਿਚ ਹੋਵੇ ਉਹ ਵੀ ਵੇਖਣ ਤੇ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਪ੍ਰਭ ਦੇਖਦਿਆਂ ਦੁਖ ਭੁਖ ਗਈ,
ਢਾਢੀ ਕਉ ਮੰਗਣੁ ਚਿਤਿ ਨ ਆਵੈ ॥ [ਪੰ. ੧੦੯੭

ਪਰ ਇਥੇ ਪ੍ਰਕਰਣ ਅਨੁਸਾਰ ਇਕ ਮੰਗ ਵੀ ਹੈ, ਉਹ 'ਨਿਰਮਲ ਸੋਇ' ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਜਾਚਨਾ ਹੈ । 'ਪਰਾਪਤਿ ਹੋਏ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਪਰਾਪਤ ਹੋਏ ਰਹੋ' ਕਰਨੇ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਅਨੁਸਾਰ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਕਹੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਅਤੇ

ਨਾ ਹੀ 'ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੋ ਕੇ' ਅਰਥ ਕਰਨੇ ਠੀਕ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਮਿਲਣਾ ਹੈ, ਲੁੱਕ ਛਿਪਕੇ ਥੋੜਾ ਮਿਲਣਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਾਪਤਿ ਦੇ ਅਰਥ 'ਸਭ ਸੇ ਪਰੇ ਇਜ਼ਤ' ਕਰਨੇ ਵੀ ਨਿਰਅਧਾਰਤ ਹਨ।

ਸ) **ਵੈਸਾਖੁ ਸੁਹਾਵਾ ਤਾਂ ਲਗੈ ਜਾ ਸੰਤੁ ਭੇਟੇ ਹਰਿ ਸੋਇ ॥**

ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਦੇ ਅਰਥ ਵੀ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ—

੧. **ਹੇ ਹਰੀ, ਤੇਰਾ ਜੋ ਸੰਤੁ ਹੈ ਜਬ ਸੇ ਮਿਲੇ ਵੈਸਾਖ ਸ਼ੋਭਨੀਕ ਤੋ ਲਗਤਾ ਹੈ।** [ਫ. ਸ.

੨. **ਵੈਸਾਖ ਦਾ** (ਮਹੀਨਾ) **ਤਾਂ ਸੁਖਦਾਈ ਲੱਗੇ ਜੇ** (ਪਹਿਲਾਂ) **ਸੰਤ ਮਿਲੇ ਤੇ (ਫੇਰ)** ਮਿਲ ਪਵੇ ਉਹ ਹਰੀ ਅਥਵਾ ਉਹ ਹਰੀ ਸੰਤ (ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ) ਮਿਲ ਪਵੇ। [ਸਿ. ਪੋ.

੩. **ਜਿੰਦ ਨੂੰ ਵੈਸਾਖ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਤਦੋਂ ਹੀ ਸੋਹਣਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜੇ ਹਰੀ-ਸੰਤ ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਲ ਪਏ।** [ਦਰਪਣ

ਨਿਰਣੈ—ਪਹਿਲੇ ਅੱਧੇ ਹਿਸੇ ਦੇ ਅਰਥ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹਨ, ਪਰ ਦੂਜੇ ਅੱਧੇ ਹਿਸੇ ਦੇ ਅਰਥ ਦੁਬਿਧਾ ਰੂਪ ਵਾਲੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ—

(ਪਹਿਲਾਂ) ਸੰਤ ਮਿਲੇ ਤੇ (ਫੇਰ) ਮਿਲ ਪਵੇ ਉਹ ਹਰੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਨੰਬਰ ੩ ਵਾਲੇ ਅਰਥ 'ਹਰੀ-ਸੰਤ ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਲ ਪਏ' ਅਨਵੈ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ. ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਥੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਅਨਵੈ ਰੂਪ ਬਣਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਸੰਤ ਕਿਥੇ ਹੈ ਤੇ 'ਹਰੀ' ਕਿਥੇ ਹੈ ? ਜਦੋਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਮੂਲਕ ਸਿਧਾਂਤ ਮੌਜੂਦ ਹੈ—

ਰਾਮ ਸੰਤ ਮਹਿ ਭੇਦੁ ਕਿਛੁ ਨਾਹੀ,
ਏਕੁ ਜਨੁ ਕਈ ਮਹਿ ਲਾਖ ਕਰੋਰੀ ॥ [ਪੰ. ੨੦੪
ਨਾਨਕ ਸੰਤ ਸੰਤ ਹਰਿ ਏਕੋ, ਜਪਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਸੋਹੰਦੀ ॥
[ਪੰ. ੭੯

ਫਿਰ ਰਾਮ ਤੇ ਸੰਤ ਨੂੰ ਦੋ ਵਖਰੇ ਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਅਰਥਾਉਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ

ਜਾਪਦਾ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸੰਤ ਪਦ (ਸੰਤ) ਲਈ ਵੀ ਅਤੇ 'ਗੁਰੂ' ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਵਜੋਂ ਵੀ ਆਇਆ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ—

ਸਤਿਗੁਰੁ ਸੰਤੁ ਮਿਲੈ ਸਾਂਤਿ ਪਾਈਐ,
ਕਿਲ ਵਿਖ ਦੁਖ ਕਾਟੇ ਸਭਿ ਦੂਰਿ ॥
ਆਤਮ ਜੋਤਿ ਭਈ ਪਰਫੂਲਿਤ, ਪੁਰਖੁ ਨਿਰੰਜਨੁ ਦੇਖਿਆ ਹਜੂਰਿ ॥
[ਪੰ. ੧੧੯੮

ਸੋ ਸਬੰਧਤ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ ਵੀ 'ਸੰਤੁ ਗੁਰੂ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਸੰਤ' ਕਰਨੇ ਹੀ ਢੁਕਵੇਂ ਹਨ।

ਵੈਸਾਖੁ ਵਿਆਖਿਆ

ਜਿਤੈ ਪਰਾਪਤਿ ਹੋਇ ਤਿਸੈ ਹੀ ਪਾਵਣੇ ॥ [ਪੰ. ੧੩੬੩

ਵੈਸਾਖ ਬਸੰਤ ਰੁਤ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਯਥਾ—ਰੁਤਿ ਸਰਸ ਬਸੰਤ, ਮਾਹ ਚੇਤੁ ਵੈਸਾਖੁ ਸੁਖ ਮਾਸੁ ਜੀਉ ॥ (ਰਾਮਕਲੀ ਮ. ੫)। ਠੰਢੀਆਂ ਠੰਢੀਆਂ ਪੌਣਾਂ ਕੁਦਰਤ ਤੋਂ ਵਿਦਾਇਗੀ ਲੈ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਫਸਲਾਂ ਪੱਕਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਵੈਸਾਖੀ ਦਾ ਮੇਲਾ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ੀ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਪਤੀ-ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਵਿਛੁੱੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਚੈਨ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਛੋਹ ਵਾਲੀਆਂ ਆਤਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਕਿਥੋਂ ?

ਮੋਹਨ, ਨੀਦ ਨ ਆਵੈ ਹਾਵੈ, ਹਾਰ ਕਜਰ ਬਸਤ੍ਰ ਅਭਰਨ ਕੀਨੇ ॥
ਉਡੀਨੀ, ਉਡੀਨੀ, ਉਡੀਨੀ ॥ ਕਬ ਘਰ ਆਵੈ ਰੀ ॥ [ਪੰ. ੮੩੦
ਵਿਛੋੜਾ ਸੁਣੇ ਡੁਖੁ, ਵਿਣੁ ਡਿਠੇ ਮਰਿਓਦਿ ॥
ਬਾਝੁ ਪਿਆਰੇ ਆਪਣੇ, ਬਿਰਹੀ ਨ ਧੀਰੋਦਿ ॥ [ਪੰ. ੧੧੦੦

ਧੀਰਜ ਮਿਲਾਪ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਵੇਖੋ ਪਾਣੀ ਸਹੁ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਮਿਲਣ ਲਈ ਕਿਤਨੇ ਜਫਰ ਜਾਲਦਾ ਹੈ। ਪੱਥਰਾਂ ਤੇ

ਪਹਾੜਾਂ ਨਾਲ ਟਕਰਾਂਦਾ ਹੋਇਆ ਨਦੀਆਂ ਵਿਚ ਜਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਧੀਰਜ ਫਿਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਛਡਦਾ। ਵੇਖੋ, ਸ਼ਹੁ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋਣ ਲਈ ਕਿਤਨਾ ਸਫਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅੰਤ ਜਦੋਂ ਸਹੁ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਜਾ ਰਲਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਬਸ ਜਦੋਂ ਅਜੇਹੀ ਤੜਫਣੀ ਆਤਮਿਕ ਜਗਿਆਸੂ ਨੂੰ ਲਗਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਭਗਤ ਨਾਮ ਦੇਵ ਜੀ ਵਾਲੀ ਤਾਲਾ-ਬੇਲੀ ਹੋ ਨਿਬੜਦੀ ਹੈ-

ਮੋਹਿ ਲਾਗਤੀ ਤਾਲਾਬੇਲੀ ॥ ਬਛਰੇ ਬਿਨੁ ਗਾਇ ਅਕੇਲੀ ॥੧॥
ਪਾਨੀਆ ਬਿਨੁ, ਮੀਨੁ ਤਲਫੈ ॥
ਐਸੇ ਰਾਮਨਾਮਾ ਬਿਨੁ, ਬਾਪੁਰੋ ਨਾਮਾ ॥ [ਪੰ. ੮੭੪

ਸਚਮੁੱਚ ਰਾਮ ਨਾਮ ਬਿਨ ਜਗਿਆਸੂ 'ਬਾਪੁਰੋ' (ਵਿਚਾਰਾ) ਹੀ ਹੈ। ਰਾਮ ਨਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਛਲ ਰੂਪ ਮਾਇਆ ਖੜੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਜੀਵ, ਮਾਇਆ ਦੇ ਜਾਲ ਵਿਚ ਫਸਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਅਕਲ ਉਤੇ ਪਰਦਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਭੁਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਮਾਇਆ ਨੇ ਆਪਣਾ ਅਜਿਹਾ ਜਾਲ ਪਸਾਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਜੀਵ-ਪੰਛੀ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲ ਸਕਦਾ। ਗੁਰਦੇਵ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ—

ਮਾਇਆ ਜਾਲੁ ਪਸਾਰਿਆ, ਭੀਤਰਿ ਚੋਗ ਬਣਾਇ ॥
ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਪੰਖੀ ਫਾਸਿਆ, ਨਿਕਸੁ ਨ ਪਾਏ ਮਾਇ ॥ [ਪੰ. ੫੦

ਮਨੁੱਖ ਫਸਦਾ ਸੁਆਦ ਵਿਚ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰ ਕੈ ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਯਾਦ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਮਾਇਆ ਦੇ ਸੁਆਦ ਵਿਚ ਕੋਈ ਇਕ ਜਾ ਦੋ ਜੀਵ ਨਹੀਂ, ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੀ ਇਸ ਮਿੱਠੇ ਸੁਆਦ ਵਿਚ ਲੁੱਟੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ—

ਇਕਸੁ ਦੁਹੁ ਚਹੁ ਕਿਆ ਗਣੀ, ਸਭ ਇਕਤੁ ਸਾਦਿ ਮੁਠੀ ॥[ਪੰ. ੨੧੯

ਹਾਂ, ਜਿਹੜਾ ਇਕ-ਅੱਧਾ ਨਾਮ-ਰੱਸੀਆ ਹੈ ਉਹ ਇਸ ਦੇ ਰੂਪ ਰੰਗਾਂ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ 'ਬਲਿਹਾਰੀ ਕੁਦਰਤਿ ਵਸਿਆ' ਦੇ ਰੰਗ

ਵਿਚ ਮਾਇਆ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਸਾਂਈ ਦੇ ਹੀ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਈਂ ਤੋਂ ਸਦਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ—

ਕੁਰਬਾਣੁ ਕੀਤਾ ਤਿਸੈ ਵਿਟਹੁ, ਜਿਨਿ ਮੋਹੁ ਮੀਠਾ ਲਾਇਆ॥

[ਪੰ. ੬੧੮

ਪਿਓ ਲਈ ਪੁੱਤਰ ਤੇ ਪੁੱਤਰ ਲਈ ਪਿਓ, ਇਸਤ੍ਰੀ ਲਈ ਪਤੀ ਤੇ ਪਤੀ ਲਈ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਾ ਦਿਲ-ਪਰਚਾਵਾ, ਇਹ ਸਭ ਮਾਇਆ ਦਾ ਮਿੱਠਾ ਮੋਹ ਹੀ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਤਾਣਾ ਪੇਟਾ ਹੀ ਮੋਹ, ਪ੍ਰੀਤ ਤੇ ਸੁਆਦ ਦਾ ਤਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਵੇਂ 'ਸਭਾ ਕਾਲਖ, ਦਾਗਾ ਦਾਗ' ਹੈ ਪਰ ਮਨੁੱਖ ਫਿਰ ਵੀ ਇਸ ਦਾ ਖਹਿੜਾ ਨਹੀਂ ਛਡਦਾ।

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਜੀਵ ਨੂੰ ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ 'ਸਚੁ ਵਾਪਾਰੁ ਕਰਹੁ ਵਾਪਾਰੀ॥ ਦਰਗਹਿ ਨਿਬਹੈ ਖੇਪ ਤੁਮਾਰੀ' ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਇਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਦਰਗਾਹੀ ਗੱਲ ਸਮਝਾ ਦਿਤੀ ਹੈ—

'ਇਕਸੁ ਹਰਿ ਕੇ ਨਾਮ ਬਿਨੁ, ਅਗੈ ਲਈਅਹਿ ਖੋਹਿ॥'

ਹੇ ਭਾਈ! ਤੂੰ ਮਾਇਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਤੇ ਝੂਠੇ ਸਾਕ ਸਬੰਧੀਆਂ ਨਾਲ ਕਿਉਂ ਪਿਆਰ ਪਾਈ ਬੈਠਾ ਹੈਂ? ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ, ਕਾਹਦੇ ਲਈ, ਝੂਠੀ ਪ੍ਰੀਤ ਵਿਚ ਫੱਸ ਕੇ ਤੂੰ ਆਪਣਾ ਰਤਨ ਜਨਮ ਬਿਰਥਾ (ਵਿਅਰਥ) ਗੁਆ ਰਿਹਾ ਹੈਂ?

੧ ਹਰਿ ਬਿਨੁ, ਜਨਮੁ ਅਕਾਰਥ ਜਾਤ॥
ਤਜਿ ਗੋਪਾਲ ਆਨ ਰੰਗਿ ਰਾਚਤ,
ਮਿਥਿਆ ਪਹਿਰਤ ਖਾਤ॥ ਰਹਾਉ॥
ਧਨ ਜੋਬਨੁ ਸੰਪੈ ਸੁਖ ਭੋਗਵੈ, ਸੰਗਿ ਨ ਨਿਬਹਤ ਮਾਤ॥
ਮ੍ਰਿਗ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਦੇਖਿ ਰਚਿਓ ਬਾਵਰ,
ਦ੍ਰੁਮ ਛਾਇਆ ਰੰਗਿ ਰਾਤ॥ [ਪੰ. ੧੧੨੦

੨ ਸੰਗਿ ਨ ਕੋਈ ਭਈਆ ਬੇਬਾ॥
ਮਾਲੁ ਜੋਬਨੁ ਧਨੁ ਛੋਡਿ ਵਞੇਸਾ॥

ਕਰਣ ਕਰੀਮ ਨ ਜਾਤੋ ਕਰਤਾ, ਤਿਲ ਪੀੜੇ ਜਿਉ ਘਾਣੀਆ॥
[ਪੰ. ੧੦੨੦

੩ **ਇਹੁ ਮੋਹੁ ਮਾਇਆ, ਤੇਰੈ ਸੰਗਿ ਨ ਚਾਲੈ,**
ਝੂਠੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ਲਗਾਈ ॥ [ਪੰ. ੭੮

ਹੇ ਭਾਈ ! ਜੇ ਤੂੰ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ, ਪਰਮ ਪਦਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ, ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੁ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕੰਨ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਸੁਣ-

ਜੇਤੀ ਸਮਗ੍ਰੀ ਦੇਖਹੁ ਰੇ ਨਰ, ਤੇਤੀ ਹੀ ਛਡਿ ਜਾਨੀ ॥

ਰਾਮ ਨਾਮ ਸੰਗਿ ਕਰਿ ਬਿਉਹਾਰਾ, ਪਾਵਹਿ ਪਦੁ ਨਿਰਬਾਨੀ ॥
[ਪੰ ੬੧੩

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਫੋਕਟ ਜਪੁ, ਤਪ ਸੰਜਮ ਆਦਿ ਕਿਰਿਆ ਇਹ ਸੌਦਾ ਵੀ ਜਮ-ਜਾਗਾਤੀ ਲੁੱਟ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਅੱਗੇ ਜਾਣ ਲਈ ਕੇਵਲ ਨਾਮ ਹੀ ਸੰਗੀ ਤੇ ਸਹਾਈ ਹੈ—

੧. **ਮਨ ਮੇਰੇ, ਏਕੋ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇ ॥**
ਸਰਬ ਸੁਖਾ ਸੁਖ ਊਪਜਹਿ, ਦਰਗਹ ਪੈਧਾ ਜਾਇ ॥ [ਪੰ.੪੫

੨. **ਮੇਰੇ ਮਨ, ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇ ॥**
ਨਾਮੁ ਸਹਾਈ ਸਦਾ ਸੰਗਿ, ਆਗੈ ਲਏ ਛਡਾਇ ॥ [ਪੰ.੪੫

ਜਿਵੇਂ ਮਛਲੀ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾ, ਪਪੀਹੇ ਨੂੰ ਸਵਾਂਤੀ ਬੂੰਦ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੀ, ਤਿਵੇਂ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਪਤੀ-ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਸੰਗ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਦੇ ਵੀ ਧੀਰਜ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ—

ਸੁਣਿ ਨਾਹ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀਉ, ਏਕਲੜੀ ਬਨ ਮਾਹੇ ॥
ਕਿਉ ਧੀਰੈਗੀ ਨਾਹ ਬਿਨਾ, ਪ੍ਰਭ ਵੇਪਰਵਾਹੇ ॥ [ਪੰ. ੨੪੩

ਅਸਲ ਵਿਚ ਜਿਹੜਾ ਹਰੀ ਦਾ ਜਸ ਗਾਉਂਦਾ ਤੇ ਸੁਣਦਾ ਹੈ, ਧੀਰਜ, ਜੱਸ ਤੇ ਸ਼ੋਭਾ ਉਸ ਨੂੰ ਹੀ ਬਣ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਜੇ ਵਿਸਾਖ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਜਨਮ ਬਾਰੇ

ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨ ਲਗੀਏ ਤਾਂ ਵਿਆਖਿਆ ਹੋਰ ਲੰਮੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। 'ਵੈਸਾਖੀ ਦੀ ਸਾਖੀ' ਜਿਸ ਦਾ ਸਬੰਧ ਕੇਸਗੜ੍ਹ (ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ) ਦੀ ਧਰਤੀ ਨਾਲ ਹੈ, ਜੇ ਚੋਜੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਅਸਚਰਜ ਕੌਤਕ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ 'ਪ੍ਰੀਤਮ ਚਰਣੀ ਜ ਲਗੇ ਤਿਨ ਕੀ ਨਿਰਮਲ ਸੋਇ' ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ 'ਵਿਸਮਾਦੁ ਰੂਪ ਵਿਸਮਾਦੁ ਰੰਗ' ਵਾਲਾ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚੋਂ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਸੀਸ ਭੇਟ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ ਹੀ ਨਿਤਰੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੋਭਾ ਸਾਰ ਜਗਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਈ—

ਤਿਨ ਕੀ ਸੋਭਾ ਨਿਰਮਲੀ ਪਰਗਟੁ ਭਈ ਜਹਾਨੁ ॥ (ਪੰ. ੪੫

ਕਿਉਂ ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੇ 'ਲੋਗ ਕੁਟੰਬ ਸਭਹੁ ਤੇ ਤੋਰੇ'— ਵਾਲੀ ਵਿਲੱਖਣ ਗਲ ਕਰਕੇ ਨਿਜੀ ਸਰੀਰ ਦਾ ਮੋਹ ਛੱਡ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਦਾਤ ਨੂੰ ਪਿਆਰਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਬੇਅੰਤ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੰਘ, ਗੁਰੂ ਕੇ ਲਾਲ ਜੋ ਗੁਰੂ-ਪੰਥ ਤੋਂ ਆਪਾ ਨਿਛਾਵਰ ਕਰ ਗਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਜੀਵਨ-ਮਹਿਕ ਹੁਣ ਤਕ ਸਾਨੂੰ ਸੁਗੰਧਤ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਜੁਗਾਂ ਜੁਗਾਂ ਤਕ ਕਰਦੀ ਰਹੇਗੀ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀ ਅਵਸਥਾ ਹੀ 'ਨਾਨਕ ਵੈਸਾਖੀ ਪ੍ਰਭੁ ਪਾਵੈ, ਸੁਰਤਿ ਸਬਦਿ ਮਨੁ ਮਾਨਾ।' ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਕ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਅੰਤ ਵਿਚ ਇਸ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਇਉਂ ਕਢਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਵੈਸਾਖ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਤਾਂ ਹੀ ਸੁਹਾਵਣਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਹ ਹਰੀ ਰੂਪ ਸੰਤ-ਖ਼ਾਲਸਾ, ਗੁਰੂ-ਖ਼ਾਲਸਾ ਮਿਲ ਪਵੇ।

ਹਰਿ, ਜੇਠਿ ਜੁੜੰਦਾ ਲੋੜੀਐ, ਜਿਸੁ ਅਗੈ ਸਭਿ ਨਿਵੰਨਿ ॥ ਹਰਿ ਸਜਣ ਦਾਵਣਿ ਲਗਿਆ ਕਿਸੈ ਨ ਦੇਈ ਬੰਨਿ ॥ ਮਾਣਕ ਮੋਤੀ ਨਾਮੁ ਪ੍ਰਭ, ਉਨ ਲਗੈ ਨਾਹੀ ਸੰਨਿ ॥ ਰੰਗ ਸਭੇ ਨਾਰਾਇਣੈ, ਜੇਤੇ ਮਨ ਭਾਵੰਨਿ ॥ ਜੋ ਹਰਿ ਲੋੜੇ ਸੋ ਕਰੇ, ਸੋਈ ਜੀਅ ਕਰੰਨਿ ॥ ਜੋ ਪ੍ਰਭਿ ਕੀਤੇ ਆਪਣੇ, ਸੇਈ ਕਹੀਅਹਿ ਧੰਨਿ ॥ ਆਪਣ ਲੀਆ ਜੇ ਮਿਲੈ, ਵਿਛੁੜਿ ਕਿਉ ਰੋਵੰਨਿ ॥ ਸਾਧੂ ਸੰਗੁ ਪਰਾਪਤੇ, ਨਾਨਕ ਰੰਗ ਮਾਣੰਨਿ ॥ ਹਰਿ, ਜੇਠੁ ਰੰਗੀਲਾ ਤਿਸੁ ਧਣੀ, ਜਿਸਕੈ ਭਾਗੁ ਮਥੰਨਿ ॥੪॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ— ਲਗਿਆਂ, ਕਹੀਅਹਿਂ ।

ਪਦ-ਅਰਥ—ਜੇਠਿ-ਜੇਠ ਵਿਚ । ਜੁੜੰਦਾ ਲੋੜੀਐ--ਜੁੜਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਨਿਵੰਨਿ-ਨਿੰਵਦੇ ਹਨ, ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਦਾਵਣਿ- ਦਾਮਨ (ਪੱਲੇ, ਲੜ) ਨਾਲ । ਬੰਨਿ— ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ । ਸੰਨਿ—ਪਾੜ । ਨਰਾਇਣੋ-ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ । ਜੇਤੇ-ਜਿਤਨੇ । ਮਨਿ-ਮਨ ਵਿਚ । ਭਾਵੰਨਿ— ਚੰਗੇ. ਪਿਆਰੇ ਲਗਦੇ ਹਨ । ਤਿਸੁ-ਉਸ ਮਨੁਖ ਨੂੰ । ਕਰੰਨਿ-ਕਰਦੇ ਹਨ । ਪ੍ਰਭਿ-ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ । ਕਹੀ-ਅਹਿ-ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਵਿਛੁੜਿ—ਵਿਛੜ ਕੇ । ਸਾਧੂ ਸਗ-ਸਾਧ (ਪ੍ਰਭੂ) ਦਾ ਸੰਗ । ਧਣੀ --ਮਾਲਕ, ਪ੍ਰਭੂ । ਮਥੰਨਿ—ਮੱਥੇ ਉਤੇ ।

ਅਰਥ—ਜੇਠ (ਦੇ ਮਹੀਨੇ) ਵਿਚ (ਉਸ) ਹਰੀ (ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ) ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਅੱਗੇ ਸਾਰੇ ਜੀਵ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ । (ਉਸ) ਹਰੀ ਸੱਜਣ ਦੇ ਲੜ ਲੱਗਿਆਂ (ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਫਿਰ) ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ (ਭਾਵ ਫਿਰ ਕਿਸ ਹੋਰ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਸਗੋਂ ਲੜ ਲੱਗੇ ਦੀ ਆਪ ਰੱਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ) । ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ (ਅਜਿਹੇ) ਲਾਲ, ਮੋਤੀ ਹਨ (ਕਿ) ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਨ੍ਹ ਨਹੀਂ ਲਗ ਸਕਦੀ (ਭਾਵ ਕੋਈ ਸੰਨ੍ਹ ਲਾ ਕੇ ਚੁਰਾ ਕੇ ਨਹੀਂ ਲੈ ਜਾ ਸਕਦਾ) । ਸਾਰੇ ਰੰਗ (ਕੌਤਕ) ਨਾਰਾਇਣ (ਪ੍ਰਭੂ) ਦੇ ਆਪਣੇ ਬਣਾਏ ਹੋਏ) ਹਨ, (ਅਤੇ) ਜਿਤਨੇ ਵੀ ਹਨ (ਜਗਿਆਸੂ) ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਚੰਗੇ ਲਗਦੇ ਹਨ । ਜਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ । (ਅਗੋਂ) ਜੀਵ ਭੀ ਉਹੋ ਕੁਝ (ਭਾਵ ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ) ਕਰਦੇ ਹਨ । ਜਿਹੜੇ (ਜੀਵ) ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਣਾ ਲਏ ਹਨ ਉਹ ਧੰਨਤਾ ਯੋਗ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ (ਪਰ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਵਸ ਵਿਚ ਹੈ) । ਜੇ (ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ) ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ (ਕੁਝ) ਮਿਲਦਾ ਹੋਵੇ (ਤਾਂ) ਵਿਛੁੜੇ (ਹੋਏ ਜੀਵ) ਕਿਉਂ ਰੋਣ ? ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ

ਹਨ ਕਿ) (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ) ਸਾਧੂ (ਗੁਰੂ ਦਾ) ਸੰਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਅਸਚਰਜ) ਰੰਗ ਮਾਣਦੇ ਹਨ (ਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਹਰੀ ਚੇਤੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ)। ਜੇਠ (ਮਹੀਨਾ) ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਰਗੀਲਾ (ਮੌਜਾਂ ਵਾਲਾ, ਲਗਦਾ ਹੈ) ਜਿਸ ਦੇ ਮੱਥ ਉਤੇ ਹਰੀ ਨੇ (ਧੁਰੋਂ) ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਲਾਪ ਵਾਲਾ ਭਾਗ (ਲਿਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ)।

ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈ

(ੳ) ਹਰਿ ਜੇਠਿ ਜੁੜੰਦਾ ਲੋੜੀਐ, ਜਿਸੁ ਅਗੈ ਸਭਿ ਨਿਵੰਨਿ ॥

ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ 'ਜੁੜੰਦਾ' ਪਦ ਦੇ ਅਰਥ ਸਮੂਹ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਲਗਪਗ ਇਕ ਜਿਹੇ ਕੀਤੇ ਹਨ,ਪਰ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ ਨੇ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਇਉਂ ਕੀਤੇ ਹਨ।

'ਜਾਡਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਸੀਤਲ ਕਰੰਦਾ, ਹਰਿ ਜੇਠਿ ਜੁੜੰਦਾ ਲੋੜੀਐ ॥
ਜੇਠ ਵਿਚ ਠੰਢ ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ ਹਰਿ ਲੋੜੀਐ ॥ [ਮਾਝ ਬਾਰਹਮਾਹਾ

'ਜੁੜੰਦਾ' ਪਦ ਦੇ ਅਰਥ 'ਜੁੜਦਾ' ਜਾਂ ਜੁੜਨ ਵਾਲਾ ਕਰਨੇ ਹੀ ਠੀਕ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਕਾਵਿ ਵਿਚ ਚਾਲ ਅਤੇ ਵਜ਼ਨ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਵੀ ਟਿੱਪੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ—

੧. ਜਗਤੁ ਜਲੰਦਾ ਰਖਿ ਲੈ, ਆਪਣੀ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰਿ ॥
[ਪੰ. ੮੫੩

ਮੂਲ ਰੂਪ ਸ਼ਬਦ 'ਜਲਦਾ' (ਸੜਦਾ) ਹੈ।

੨. ਭਗਤ ਵਛਲੁ ਤੇਰਾ ਬਿਰਦੁ ਹੈ, ਜੁਗਿ ਜੁਗਿ ਵਰਤੰਦਾ ॥
(ਵਰਤਦਾ ਹੈ) ॥ [ਪੰ. ੩੧੯

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਿਤ ਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਵੇਖੋ ਵਾਰ ੩੬ ਪਉੜੀ ੨੧-ਵਿਚ ਜੋਹੰਦਾ, ਕਰੰਦਾ, ਬਖਸ਼ੰਦਾ ਆਦਿ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਜੁੜੰਦਾ ਪਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ--

ਜਿਤੁ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭੁ ਜਾਪੈ, ਸਾ ਧੰਨੁ ਸਾਬਾਸੇ,
ਧੁਰਿ ਪਾਇਆ ਕਿਰਤੁ ਜੁੜੰਦਾ ॥ [ਪੰ. ੫੭੫

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਰੰਦਾ, ਬਖਸੰਦਾ, ਭਾਵੰਦਾ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਵਲ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕਾਵਿ ਕਲਾ ਵਿਚ ਤੋਲ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਇਕ ਉੱਤਮ ਸਾਧਨ ਹੈ।

ਅ) ਹਰਿ ਸਜਣ ਦਾਵਣਿ ਲਗਿਆ, ਕਿਸੈ ਨ ਦੇਈ* ਬੰਨਿ ॥

ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਰਥ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹਨ—

੧ ਹਰੀ ਰੂਪ ਸੱਜਣ ਦੇ ਪੱਲੇ ਲਗਿਆਂ (ਭਾਵ ਉਸ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆਂ) ਕਿਸੇ (ਹੋਰ) ਨੂੰ ਫੇਰ (ਜਮ ਦੇ ਦੂਤ) ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ। (ਭਾਵ ਉਹ ਫੇਰ ਧਰਮ ਰਾਜ ਪਾਸ ਬੰਨੇ ਹੋਏ ਨਹੀਂ ਘਲੇ ਜਾ ਸਕਦੇ)। (ਸੰ. ਪੋ.

੨ ਜੇ ਹਰੀ ਸੱਜਣ ਦੇ ਲੜ ਲੱਗੇ ਰਹੀਏ ਤਾਂ ਉਹ ਕਿਸੇ (ਜਮ ਆਦਿਕ) ਨੂੰ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ ਕਿ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਅੱਗੇ ਲਾ ਲਏ (ਭਾਵ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਲੜ ਲਗਿਆਂ ਜਮਾਂ ਦਾ ਡਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ)।

੩ ਹਰੀ ਸੱਜਣ ਦੇ ਨਾਮ ਰੂਪ ਦਾਵਣਿ—ਪਲੇ ਨਾਲ ਜੋ ਲਗਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਬਨਿ—ਬੰਧਨ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ। ਅਥਵਾ—ਉਸ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਹੀਂ ਕਰ

---

*ਜੇ 'ਦੇਈ' ਨੂੰ 'ਦੇਈਂ' ਪੜ੍ਹੀਏ ਤਾਂ ਕਰਤਾ-ਕਾਰਕ ਜਮ ਦੇ ਦੂਤ ਹੋਣਗੇ ਜੇ 'ਦੇਈ' ਪੜ੍ਹੀਏ ਤਾਂ ਹਰੀ ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ ਹੋ ਜਾਏਗਾ ਕਿ ਉਹ ਫੇਰ ਲੜ ਲਗੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨਾਲ ਕਰਮ ਫਾਸ ਵਿਚ ਬੱਧਾ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦੇਂਦਾਂ। ਉਹ ਬਖਸ਼ੇ ਗਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਅਗਲੀ ਤੁਕ ਦਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸੰਨ੍ਹ ਲਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਹੈ।

ਦੇਂਦਾ, ਅਰਥਾਤ ਜਮਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।' (ਸੰ. ਸ.

ਨਿਰਣੈ : 'ਬੰਨਿ' ਪਦ ਦੇ ਅਰਥ 'ਬੰਧਨ' ਕਰਨੇ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਨੰਨਾ, ਸਿਹਾਰੀ ਰਹਿਤ ਨਹੀਂ, ਇਥੇ ਸਿਹਾਰੀ ਕਾਰਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤੀ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਅਰਥ ਹੋਣਗੇ—'ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ'

'ਕਿਸੈ ਨ ਦੇਈ ਬੰਨਿ' ਦੇ ਅਰਥ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਉਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ :—

੧. ਬੰਨਿ ਉਠਾਈ ਪੋਟਲੀ, ਕਿਥੈ ਵੰਞਾ ਘਤਿ ॥ [ਪੰ. ੧੩੭੮

੨. ਗੁਣਾ ਗਵਾਈ ਗੰਠੜੀ, ਅਵਗੁਣ ਚਲੀ ਬੰਨਿ ॥ [ਪੰ. ੨੩

੩, ਹਉ ਹੋਆ ਮਾਹਰੁ ਪਿੰਡ ਦਾ,
ਬੰਨਿ ਆਦੇ ਪੰਜਿ ਸਰੀਕ ਜੀਉ ॥ [ਪੰ. ੭੩

੪, ਇਕ ਰਤੀ ਗੁਣ ਨ ਸਮਾਣਿਆ ਵਣਜਾਰਿਆ ਮਿਤ੍ਰਾ,
ਅਵਗਣ ਖੜਸਨਿ ਬੰਨਿ ॥ [ਪੰ. ੭੬

੫. ਮੈ ਹਰਿ ਹਰਿ ਖਰਚੁ, ਲਇਆ ਬੰਨਿ ਪਲੈ ॥ [ਪੰ. ੯੪

੬. ਵਿਣੁ ਸਚੇ, ਕੂੜਿਆਰੁ ਬੰਨਿ ਚਲਾਈਐ ॥ [ਪੰ. ੧੪੭

੭. ਆਪੇ ਹੀ ਭਉ ਪਾਇਦਾ ਪਿਆਰਾ,
ਬੰਨਿ ਬਕਰੀ ਸੀਹੁ ਹਢਾਇਆ ॥ [ਪੰ. ੬੦੬

੮. ਹੁਕਮੈ ਬੰਨਿ ਚਲਾਈਐ ਪਿਆਰੇ, ਮਨਮੁਖਿ ਲਹੈ ਸਜਾਇ ॥
[ਪੰ. ੬੩੨

੯. ਤਿਨਾ ਪਿਆਰਿਆ ਭਾਈਆ, ਅਗੈ ਦਿਤਾ ਬੰਨਿ ॥[ਪੰ. ੧੩੮੩

'ਕਿਸੈ' ਪਦ ਦਾ ਭਾਵ ਜਮਦੂਤਾਂ ਅਗੇ ਬੰਨ੍ਹਣ ਦਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਪਹਿਲੀ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ ਜਮਦੂਤਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ। 'ਕਿਸੈ' ਦੇ ਅਰਥ ਕਿਸੇ 'ਹੋਰ ਨੂੰ' ਕਰਨਾ ਹੀ ਠੀਕ ਹਨ। ਜੀਉਂਦੇ ਜੀਅ ਜਮਾਂ ਦੀ ਗਲ ਨਹੀਂ। ਜਿਹੜਾ ਜੀਵ ਸਾਈਂ ਨਾਲ ਜੁੜ ਗਿਆ, ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਪਲੇ (ਲੜ) ਲਗ ਗਿਆ, ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਪੈ ਗਿਆ, ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪਣੇ ਕੰਠ ਨਾਲ ਲਾ ਕੇ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰੀਤ ਦਾ ਪਿਆਰਾ ਹੈ—

੧. ਕੰਠਿ ਲਗਾਇ ਅਪੁਨੇ ਜਨ ਰਾਖੇ, ਅਪੁਨੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ਪਿਆਰਾ ॥
[ਪੰ. ੬੦੯

੨. ਪ੍ਰਭੂ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਕੰਠਿ ਲਾਇਦਾ, ਲਹੁੜੇ ਬਾਲਕ ਪਾਲਿ ॥
[ਪੰ. ੯੫੭

"ਹਰਿ ਸਜਣ ਦਾਵਣਿ ਲਗਿਆ, ਕਿਸੈ ਨ ਦੇਈ ਬੰਨਿ" ਵਾਲੀ ਪੰਕਤੀ ਦੀ ਅਰਥ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਜੇ ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਗਵਾਲੀਅਰ ਦੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਜਾਣ ਅਤੇ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਬੰਦੀ ਚੋਂ ਛੁਡਾਉਣ ਦੀ ਸਾਖੀ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਢੁਕਵਾਂ ਹੋਵੇਗਾ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਜਹਾਂਗੀਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਸਨੇਹ ਵੇਖਕੇ ਚੰਦੂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੜਦਾ ਸੀ ਤੇ ਡਰਦਾ ਵੀ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਯਾਦ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਧੀਰਜਵਾਨ ਤੇ ਮਹਾਂ ਸੰਤੋਖੀ ਸਨ। ਆਪ ਵੈਰਭਾਵਨਾ ਤੋਂ ਉਪਰ ਸਨ। ਪਰ ਚੰਦੂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਚੁਗਲੀਆਂ ਕਰਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਕੰਨ ਭਰਨ ਲਈ ਮੌਕਾ ਤਾੜਦਾ ਰਹਿਦਾ ਸੀ।

ਇਕ ਦਿਨ ਚੰਦੂ ਨੇ ਇਕ ਨਜੂਮੀਏ ਨੂੰ ਪੰਜ ਸੌ ਰੁਪਇਆ ਦੇ ਕੇ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਤੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਦਸ ਤੇਰੇ ਤੇ ਸਾੜ ਸਤੀ ਆਈ ਹੋਈ ਹੈ, ਤੇਰੇ ਰਾਜ ਉਲਟਣ ਦਾ ਭੀ ਖਤਰਾ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਉਪਾਅ ਜਲਦੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਹਾਂਗੀਰ ਅਗੇ ਹੀ ਵਹਿਮੀ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੇ ਨਜੂਮੀ ਕੋਲੋਂ ਉਪਾਅ ਪੁਛਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਚੰਦੂ ਦੇ ਸਿਖਲਾਏ ਮੁਤਾਬਿਕ ਦਸਿਆ ਕਿ 'ਸੋਢੀ ਖਤ੍ਰੀ ਜੁਆਨ ਉਮਰ ਜਪੀ ਤਪੀ, ਬਰਕਤਵਾਲਾ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਨਾਮ ਦਾ ਸੂਰਬੀਰ ਜੇ ਉਹ ੪੦ ਦਿਨ ਜਪ, ਤਪ, ਹਵਨ, ਦਖਨ ਦਿਸ਼ਾ ਵਲ ਕਿਸੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਜਾਕੇ ਕਰੇ ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਸਾੜਸਤੀ ਟਲ ਜਾਵੇਗੀ'। ਇਸ ਤਰਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਗਵਾਲੀਅਰ ਦੇ ਕਿਲ, ਵਿਚ ਬੁਲਾਇਆ। ਆਪ ਦੀ ਚੰਗੀ ਟਹਿਲ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਕ

ਸੌ ਰੁਪਿਆ ਰੋਜ਼ਾਨਾ 'ਹੋਮ' ਕਰਨ ਲਈ ਥੰਨ੍ਹ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਗੁਰਦੇਵ ਪਿਤਾ ਉਸ ਮਾਇਆ ਦਾ ਪਰਸਾਦ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾ ਕੇ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਛਕਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਉਥੋਂ ਦੇ ਉਮਰ-ਕੈਦੀ ਰਾਜੇ, ਸਰਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਸਭ ਮੰਜ ਵਿਚ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਿਖ ਬਣ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਲੋਂ ਬੱਧੇ ਪੈਸਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਨਹੀਂ ਸਨ ਛਕਦੇ। ਭਾਈ ਜੇਠਾ, ਬਿਧੀ ਚੰਦ, ਪੈੜਾ ਆਦਿ ਪੰਜ ਸਿਖ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਕਿਰਤ ਕਰਕੇ ਜੋ ਪੈਸੇ ਲਿਆਉਂਦੇ ਸਨ ਉਸ ਦੀ ਰਸਦ ਲਿਆਉਂਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਛਕਦੇ ਸਨ।

'ਦਾਬਿਸਤਾਨੇ ਮਜ਼ਾਹਬ' ਵਿਚ ਦਿਤੀ ਦਾਸਤਾਨ ਨੂੰ ਜੇ ਇਥੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਤਾਂ ਵਿਸਥਾਰ ਬਹੁਤ ਵਧ ਜਾਵੇਗਾ। ਚਾਲੀ ਦਿਨ ਤੋਂ ਵਧ ਦਿਨ ਲੰਘ ਗਏ ਪਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਗਵਾਲੀਅਰ ਤੋਂ ਨਾ ਬੁਲਾਇਆ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਿਖ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਤੜਪ ਰਹੇ ਸਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਹ ਤੇ ਬਦਅਸੀਸ ਨਾਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਜਿਹਾ ਬੀਮਾਰ ਹੋਇਆ ਕੀ ਠੀਕ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਤਾਂ ਬਾਦਸਾਹ ਨੇ ਪੀਰ ਜਲਾਲਦੀਨ ਨੂੰ ਬੁਲਵਾਇਆ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਬੀਮਾਰੀ ਠੀਕ ਨਾ ਹੋਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਪੁਛਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੂੰ ਰਬ ਦੇ ਸੱਚੇ ਸੰਤ ਨੂੰ ਦੁਖਾਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਫਲ ਤੈਨੂੰ ਭੁਗਤਣਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸੱਚੇ ਸੰਤ ਦੇ ਲੱਛਣ ਪੁੱਛੇ ਤਾਂ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਨੇ 'ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਸਦਾ ਨਿਰਲੇਪ' ਵਾਲੀ ਅਸ਼ਟਪਦੀ ਸੁਣਾਈ ਅਤੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨੀ ਰਾਗ, ਦ੍ਵੈਖਿ, ਅਵਿਦਿਆ, ਅਸਮਤਾ, ਅਭਿਨਵੇਸ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਂ ਕਲੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਕਮਲ ਫੁਲ ਵਾਂਗ ਨਿਰਲੇਖ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸੰਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਹੀ ਹੋਏ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਧਰਤੀ ਵਰਗੇ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਅਡੋਲ ਰਹਿਣ ਦੀ ਵਿਥਿਆ ਸੁਣ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੰਬਿਆ। ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਜਿਤਨਾ ਚਿਰ ਤਕ ਤੂੰ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦਾ, ਤੈਨੂੰ ਆਰਾਮ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਵਜ਼ੀਰਖਾਂ ਨਾਇਬ ਵਜੀਰ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਗਵਾਲੀਅਰ ਤੋਂ ਲੈਣ ਲਈ ਭੇਜ ਦਿਤਾ ਪ੍ਰੰਤੂ ਸਤਿਗੁਰ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਉਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਆਪ ਉਮਰ ਕਦੀਆਂ ਨੂੰ ਛੁਡਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਹੀ ਚੰਗੇ ਹਾਂ। ਜੇ ਸਾਰੇ ਕੈਦੀ ਇਥੋਂ ਚਲਣ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਚਲਾਂਗੇ। ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਨੇ ਸਾਰੀ ਗਲ ਦਿਲੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਜਾ ਸੁਣਾਈ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿਤਾ ਕਿ ਸਾਰੇ ਰਾਜੇ ਛਡ ਦਿਉ ਪਰ ਨਾਲ ਇਹ ਸ਼ਰਤ ਦਿਤੀ ਕਿ ਜਿਤਨੇ ਰਾਜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਲੜ ਫੜ ਕੇ ਬਾਹਰ ਆ ਸਕਣ ਛਡ ਦਿਉ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਗਲ ਉਸ ਵੇਲੇ ਪਚ ਕਲੀਆਂ ਵਾਲਾ ਜਾਮਾ ਸੀ। ਪੰਜਾਹ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਇਕ ਇਕ ਕਲੀ ਫੜ ਲਈ ਤੇ ਬਾਕੀ ਦੋਆਂ ਨੇ ਦੋ ਕਲੀਆ ਫੜਲਈਆਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਚ ਰਾਜੇ ਬਾਹਰ ਆ ਗਏ। ਇਹਨਾ ਕੈਦੀਆਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਜਣ ਦਾ ਦਾਮਨ ਭਾਵ (ਪਲਾ) ਫੜਿਆ, ਬੰਦੀ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੋ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਪਾਵਨ ਬਿਰਦ ਹੈ 'ਜੋ ਸਰਣਿ ਆਵੈ ਤਿਸੁ ਕੰਠਿ ਲਾਵੈ'। ਗੁਰੂ ਬਾਂਹ ਫੜਕੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਦੀਨਾਂ ਉਤੇ ਦਇਆ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਗਲ ਨਾਲ ਲਾ ਕੇ ਰਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਮਹਾਂ ਕਵੀ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :

ਮਹਿ ਪਾਲਕ ਕੈਦੀ ਸਮਦਾਇ। ਪਰੇ ਸ਼ਰਨ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਧਾਇ ॥
ਅਪਨੋ ਬਿਰਦ ਬਿਚਾਰਨ ਕੀਨ। ਨਹੀ ਦੁਰਗ ਪਗ ਬਾਹਰ ਦੀਨ ॥
ਜੇਕਰ ਇਹ ਸਗਰੇ ਛੁਟ ਜਾਇ। ਤੋ ਹਮਰੋ ਚਲਬੋ ਬਨਿਆਇ ॥
ਨਾਹਿ ਤਾ ਬੈਠੇ ਹਮ ਇਸ਼ ਥਾਨ। ਸਿਮਰਹਿ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕ ਭਗਵਾਨ ।-੮।

ਸੋ ਸਾਰੀ ਸਾਖੀ ਦਾ ਤਾਤਪਰਜ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਜੀਵ ਗੁਰੂ ਪਾਤਿਸਾਹ ਦੀ ਓਟ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਦੇਵ ਆਪਣੇ ਲੜ ਲਾ ਕੇ ਉਧਾਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ—

ਲਾਇ ਲਏ ਲੜਿ ਦਾਸ ਜਨ ਅਪੁਨੇ, ਉਧਰ ਉਧਰਨਹਾਰੇ ॥

ਪ੍ਰਭੁ ਸਿਮਰਿ ਸਿਮਰਿ ਸਿਮਰਿ ਸੁਖੁ ਪਾਇਓ,
ਨਾਨਕ ਸਰਣਿ ਦੁਆਰੇ ॥ [ਪੰ. ੪੦੨

ੲ) ਹਰਿ ਜੇਠੁ ਰੰਗੀਲਾ ਤਿਸੁ ਧਣੀ, ਜਿਸ ਕੈ ਭਾਗੁ ਮਥੰਨਿ ॥

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ 'ਰੰਗੀਲਾ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ, ਇਕ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ, ਦੂਜੇ ਜੇਠ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਨਾਲ ਲਾਕੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ--

੧. ਰੰਗੀਲਾ—ਖੁਸ਼ੀ ਦੇਣ ਵਾਲਾ । ਧਣੀ—ਮਾਲਕ ।
ਪਤੀ ਉਸ ਲਈ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਮੱਥੇ ਦੇ ਚੰਗੇ ਭਾਗ ਹਨ। (ਸ਼ਬਦਾਰਥ

੨. ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮੱਥੇ ਉਤੇ ਭਾਗ ਜਾਗੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਜੇਠੁ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਸੁਹਾਵਣਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਮਾਲਕ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। (ਦਰਪਣ

੩. ਜਿਸ ਦੇ ਮੱਥੇ ਤੇ ਭਾਗ (ਲਿਖਿਆ) ਹੋਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹਰੀ ਰੂਪ ਅਨੰਦ ਦਾਇਕ ਮਾਲਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਜੇਠ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਅਨੰਦ ਦਾਇਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਜਿਵੇਂ 'ਵੈਸਾਖ' ਸੁਹਾਵਾ ਹੈ ਤਿਵੇਂ 'ਜੇਠੁ ਰੰਗੀਲਾ' ਹੈ। ਰੰਗੀਲਾ 'ਜੇਠ' ਪਦ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹੈ ਹਰੀ ਜਾਂ ਧਣੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਨਹੀਂ। 'ਰੰਗੀਲਾ' ਪਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ--

੧. ਸਦਾ ਰੰਗੀਲਾ ਲਾਲੁ ਪਿਆਰਾ, ਏਹੁ ਮਹਿੰਜਾ ਆਸਰਾ ॥ [ਪੰ. ੭੬੧

੨. ਕਹਿ ਕਹਿ ਰੋਵਹਿ ਬਾਲੁ ਰੰਗੀਲਾ ॥ [ਪੰ. ੧੦੨੭

੩. ਜਨ ਨਾਨਕ ਕੰਤੁ ਰੰਗੀਲਾ ਪਾਇਆ,
ਫਿਰਿ ਦੂਖੁ ਨ ਲਾਗੈ ਆਏ ॥ [ਪੰ. ੧੨੬੬

ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਹਰ ਥਾਂ ਤੇ ਰੰਗੀਲਾ, ਪਦ ਹਰੀ ਲਈ ਹੀ ਮਖਸੂਸ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ, ਪ੍ਰਕਰਣ ਅਨੁਸਾਰ ਅਰਥ ਕਰਨੇ ਹੀ ਠੀਕ

ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ ਸਰੂਪ ਵਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ । ਵੇਖੋ ਪਹਿਲੀ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ 'ਜੇਠਿ' ਸਿਹਾਰੀ ਸਹਿਤ ਹੈ, ਪਰ ਅੰਤ ਵਿਚ 'ਜੇਠੁ' ਔਂਕੜ ਸਹਿਤ ਹੈ । ਇਸੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਅਰਥ ਭੇਦ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ।

ਜੇਠੁ ਵਿਆਖਿਆ

ਰੁੱਤਾਂ ਬਦਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਮਹੀਨੇ ਬਦਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਹਰੇਕ ਦਿਨ ਰੁੱਤੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਕਬੂਲਦਾ ਹੈ । ਜੇਠ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਭਾਵੇਂ ਗਰਮੀ ਦੀ ਅਧ-ਖੜ ਰੁੱਤ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ 'ਗ੍ਰੀਖਮ ਰੁਤਿ ਅਤਿ ਗਾਖੜੀ ਜੇਠ ਅਖਾੜੇ ਘਾਮ ਜੀਉ' ਅਨੁਸਾਰ ਚੰਗੀ ਗਰਮੀ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਜੇਠ ਸੁਦੀ ਚੌਥ ਨੂੰ ਜਿਸ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਸਿਰਤਾਜ, ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇ ਪੁੰਜ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਦਾ ਪਵਿਤ੍ਰ ਪੁਰਬ 'ਮੀਤ ਕਰੈ ਸੋਈ ਹਮ ਮਾਨਾ ॥ ਮੀਤ ਕੇ ਕਰਤਬ ਕੁਸਲ ਸਮਾਨਾ' ॥ 'ਸੇਵਕ ਕੀ ਓੜਕ ਨਿਬਹੀ ਪ੍ਰੀਤਿ' ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਕੇ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਾਈਂ ਨਾਲ ਸੁਰਤਿ ਜੋੜਨ ਲਈ ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਾਠ ਵੀ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਪੰਚਮ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਪਾਵਨ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੈ—

ਹਰਿ ਜੇਠਿ ਜੁੜੰਦਾ ਲੋੜੀਐ, ਜਿਸੁ ਅਗੈ ਸਭਿ ਨਿਵੰਨਿ ॥

ਜਿਸ ਅਗੇ ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਜੀਵ, ਦੇਵਤੇ, ਗਰੀਬ, ਅਮੀਰ, ਬਲ, ਨਿਰਬਲ, ਸੰਤ, ਅਸੰਤ ਸਾਰੇ ਹੀ ਆਪਣਾ ਸੀਸ ਝੁਕਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕੇਵਲ ਓਹੀ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਹਸਤੀ ਹੈ ਜੋ ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ ਹੈ--

'ਜਲੇ ਹਰੀ ਥਲੇ ਹਰੀ ॥'

ਸਭ ਤੋਂ ਜੇਠ (ਵਡਾ) ਹਰੀ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਉਸ ਲਈ ਰੰਗੀਲਾ ਧਣੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਮੱਥੇ ਉਤੇ ਭਾਗ ਹਨ ।

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸਭ ਨੂੰ ਹਰੀ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੀ ਪ੍ਰਬਲ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿਤੀ ਹੈ। ਧਨ ਦਾ ਜੁੜਨਾ, ਜੋੜਨਾਂ, ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ। ਕਿਰਸਾਨ ਵਲ ਵੇਖੋ ਕਿਤਨੀ ਗਰਮ ਲੋ ਦੇ ਵਗਦਿਆਂ ਫਸਲਾਂ ਵਢਦਾ ਤੇ ਗਾਹ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਡਾਢੀ ਧੁਪ ਗਰਮੀ ਤੇ ਥਕੇਵੇਂ ਨਾਲ ਉਹ ਹਫ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਥਕੇਵੇਂ ਨੂੰ ਚਿਤਾਰਦਾ ਵੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਇਕ ਲਿਵ ਲਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ—'ਜੋੜਨਾ' ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਨਾਂ, ਦਾਣਿਆਂ ਨਾਲ ਕੋਠੇ ਭਰਨ ਦੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਅਖਾਣ ਵੀ ਹੈ 'ਜਿਸ ਦੇ ਘਰ ਦਾਣੇ, ਉਸ ਦੇ ਕਮਲੇ ਵੀ ਸਿਆਣੇ'। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਜੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਉਪਦੇਸ਼ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕਮਾਇਆ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਨਾਮ-ਧਨ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਕੇ ਵਡਾ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਬਣ ਸਕੀਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦੇਵ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ—

ਮਨੁ ਹਾਲੀ, ਕਿਰਸਾਣੀ ਕਰਣੀ, ਸਰਮੁ ਪਾਣੀ ਤਨੁ ਖੇਤ ॥
ਨਾਮੁ ਬੀਜੁ, ਸੰਤੋਖੁ ਸੁਹਾਗਾ, ਰਖੁ ਗਰੀਬੀ ਵੇਸੁ ॥
ਭਾਉ ਕਰਮ ਕਰਿ ਜੰਮਸੀ, ਸੇ ਘਰ ਭਾਗਠ ਦੇਖੁ ॥ [ਪੰ. ੫੯੫

'ਜੁੜਨਾ' ਅਖਾਂ ਮੀਟਣ ਦਾ ਨਾਂ ਨਹੀਂ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਬਗਲ-ਸਮਾਧੀ ਹੈ, ਇਹ 'ਸਚੀ ਲਿਵ' ਹੈ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਦੇਹ ਹੀ ਨਿਮਾਣੀ ਹੈ। ਸੋਚਣਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਲਿਵ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੱਗੇ? ਲਿਵ ਵਿਚ ਰੋੜਾ ਅਟਕਾਉਣ ਵਾਲੀ ਸ਼ਕਤੀ ਤੋਂ ਵੀ ਜਾਣੂੰ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਇਸ ਬਾਰੇ ਇਸ ਗੂਹੜ ਭੇਦ ਨੂੰ ਇਉਂ ਖੋਲ੍ਹਦੇ ਹਨ :—

ਦੂਜਾ ਭਾਉ, ਨ ਦੇਈ ਲਿਵ ਲਾਗਣਿ,
ਜਿਨਿ ਹਰਿ ਕੇ ਚਰਣ ਵਿਸਾਰੇ ।. [ਪੰ. ੭੯੬

ਗਲ ਕੀ, ਜੀਵਨ ਦੇ ਆਰੰਭ ਤੋਂ ਹੀ ਦੂਜੇ ਭਾਉ ਉਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਉਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਪਕਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ ਆਦਿਕ ਪੰਜ ਚੋਰਾਂ ਦੇ ਵਸ ਵਿਚ ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ ਦੂਜਾ ਭਾਉ ਹੀ ਹੈ, ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਨਾਮ

ਦਾ ਕੋਈ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ।

ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ ਰਾਇ ਜੀ ਦਾ ਉਹ ਪ੍ਰਸੰਗ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਹਾਣੀ ਮੋਹਨ ਜੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੱਪ ਲੜਨ ਨਾਲ ਮ੍ਰਿਤੂ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਗਰਦਨ ਵਿਚ ਖੂੰਡੀ ਪਾ ਕੇ ਜ਼ਿੰਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਓਦੋਂ ਬੁੰਗੇ ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜੋ ਬਚਨ ਕਹੇ "ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆ ! ਤੂੰ ਬੁਰਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ, ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਆਗਯਾ ਭੰਗ ਕੀਤੀ, ਤੂੰ ਓਸ ਦਾ ਸ਼ਰੀਕ ਬਣਿਆ ਹੈਂ, ਕਰਾਮਾਤ ਦਿਖਾਉਣੀ ਕੈਹਰ ਹੈ। ਤੇਰੇ ਦਾਦੇ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅਨੇਕ ਕਸ਼ਟ ਸਹਾਰੇ, ਪ੍ਰਾਣ ਦੇ ਦਿੱਤੇ, ਪਰ ਕਰਾਮਾਤ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਹੁਣ ਤੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪੁਤਰ ਜਿਵਾਉਣ ਲਗ ਪਿਆ, ਕੀ ਲੋਕ ਤੇ ਹਾਕਮ ਆਪਣੇ ਮੋਏ ਪੁਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਵਾਜੇ ਲਿਆ ਰਖਿਆ ਕਰਨਗੇ, ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਨਾ ਜਿਵਾਉਗੇ ਤਾਂ ਓਹ ਦੁਖ ਦੇਣਗੇ, ਜੇ ਜਿਵਾਉਗੇ ਤਾਂ ਈਸ਼ਵਰ ਦਾ ਕੋਪ (ਜੋ ਲੋਕ ਪ੍ਰਲੋਕ ਦੇ ਸੁਖਾਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਹਾਰ ਹੈ) ਸਹਾਰੋਗੇ"।

[ਤਵਾਰੀਖ ਗੁਰੂ ਖ਼ਾਲਸਾ ਗਿ. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ

ਇਹਨਾਂ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖ ਕੇ ਜੇ ਪਾਠਕ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਸਹੀ ਨਿਰਣੇ ਤੇ ਪੁਜ ਜਾਣਗੇ। ਗੁਰਵਾਕ ਹਨ :-

ਮਿਰਤੁ ਦੂਖ ਸੂਖ ਲਿਖਿ ਪਾਏ ॥
ਤਿਲੁ ਨਹੀ ਬਧਹਿ ਘਟਹਿ ਨ ਘਟਾਏ ॥
ਸੋਈ ਹੋਇ ਜਿ ਕਰਤੇ ਭਾਵੈ,
ਕਹਿ ਕੈ ਆਪੁ ਵਢਾਵਣਾ ॥ [ਪੰ. ੧੦੯੬

ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਕਰਣ ਕਾਰਣ ਸਮਰਥ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰ ਮੇਰਾ ਮਾਰਿ ਜੀਵਾਲੇ ਅਤੇ . ਫਿਰਿ ਮਰਦਾ ਬਹੁੜਿ ਜੀਵਾਇਆ ਰਾਮ ॥ ਗੁਰਵਾਕ ਸਾਡੀ ਅਗਵਾਈ ਲਈ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਸੋ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤ ਜੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅੰਦਰ ਅੰਕਿਤ ਹੈ, ਓਹੀ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ ਹੈ। ਸਾਖੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਵਖਰਾ ਸਥਾਨ ਹੈ।

'ਸਦੁ' ਬਾਣੀ ਦੀ ਵਿਸਥਾਰ ਸਹਿਤ ਪਿਛੇ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰ ਦਿਤੀ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ 'ਪ੍ਰੇਮ ਸੁਮਾਰਗ' ਵਿਚ ਜੋ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਸੇਧ ਦਿਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਉਹ ਵੀ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਗੋਚਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ :-

"ਜਿਸ ਦਿਨ ਪ੍ਰਾਣੀ ਚਲਾਣਾ ਕਰੇ ਉਸ ਦਿਨ ਮੰਜਿਆਂ ਉਪਰ ਸਉਣਾ, ਅੱਛਾ ਪ੍ਰਸਾਦ ਖਾਣਾ, ਧਾਹ ਨਾਹੀਂ ਮਾਰਣੀ, ਕਿਛ ਸੋਗ ਨਾਹੀਂ ਕਰਨਾ, ਹੁਕਮ ਸਤਿ ਕਰ ਜਾਨਣਾ, ਪ੍ਰਾਣੀ ਭਾਵੈਂ ਦੁਇ ਦਿਹਾਂ ਕਾਂ ਹੋਵੇ ਸੋ ਭੀ ਸਸਕਾਰਣਾ ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਦੇਹ ਛੋਡੇ ਭਾਵੇਂ ਦਿਨ ਹੋਵੈ ਭਾਵੇਂ ਰਾਤ ਹੋਵੈ ਤਬੀ ਸਸਕਾਰ ਕਰੇ, ਦਿਨ ਰਾਤ ਕਾ ਭ੍ਰਮ ਨ ਕਰੈ।"

ਜੇ ਅਜੋਕੇ ਸਮਾਜ ਵਲ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰੀਏ ਤਾਂ ਇਉਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਰਮ ਵਾਲੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਹਦ ਬੰਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੇ ਮਰਨ ਮਗਰੋਂ ਜੋ ਤੁਲਾਈ ਤੇ ਰਜ਼ਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਨਗਦੇ, (ਭਾਵ ਲਵਾਂ ਨਹੀਂ ਮਾਰਦੇ) ਜੇ ਕੋਈ ਪੁਛੇ ਸਿਉਣਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਮਾਰਨੀਆਂ ? ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਲੋਕ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਨਹੀਂ ਮਾਰਨੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਆਪਣੀ ਮਿਹਰ ਕਰਨ, ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੁਮਤਿ ਆਵੇ, ਅਤੇ ਉਹ ਗੁਰੂ ਦੀ ਦਸੀ ਮਰਯਾਦਾ ਤੇ ਚਲ ਕੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਸਫਲ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣ ਸਕਣ। ਹਾਂ, ਇਕ ਹੋਰ ਗਲ ਅਨੁਭਵ ਵਿਚ ਆਈ ਹੈ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨ 'ਅਨੰਦ' ਬਾਣੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਆਪਣੇ ਪੋਤੇ, ਮੋਹਰੀ ਜੀ ਦੇ ਪੁੱਤਰ 'ਅਨੰਦ' ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ ਤੇ ਸੰਨ ੧੫੫੪ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ 'ਅਨੰਦ, ਬਾਣੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ 'ਅਨੰਦੁ' ਜੀ ਦੇ ਸਪੁਤ੍ਰ ਬਾਬਾ ਸੁੰਦਰ ਜੀ ਦੀ ਰਚਿਤ ਬਾਣੀ ਸਦੁ ਨੂੰ ਸੰਪਾਦਿਤ ਕਰਾਉਣ ਵਾਲੀ ਸਾਂਝ ਵੇਖ ਕੇ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਸਾਖੀ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਹੋਣਾ ਸੰਭਵ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ।

ਲੇਖਾ ਮੰਗੈ ਦੇਵਣਾ.........

ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਦੇ ਜੀਵ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਜੀਵ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮਾਂ ਦੇ ਭੋਗ ਭੋਗਣ ਅਤੇ ਨਾਮ ਦਾ ਵਪਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਇਥੇ ਆਏ ਹਨ। ਸਮੂਹ ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ ਹਟੀਆਂ ਵਿਚ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਦੀ ਪੂੰਜੀ ਪਾਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਵੇਖਣ ਵਾਲੀ ਇਹ ਗਲ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵ ਨੇ ਇਸ ਪੂੰਜੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤੀ ਹੈ? ਬਾਲ ਅਵਸਥਾ ਤੋਂ ਬ੍ਰਿਧ ਅਵਸਥਾ ਤਕ ਇਸਨੇ ਕੀ ਖਟਿਆ ਤੇ ਕੀ ਗਵਾਇਆ ਹੈ? ਪਰ ਇਹ ਗਲ ਵੀ ਉਹ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਨਿਰਮਲ ਗਿਆਨ ਤੇ ਧਿਆਨ ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੈ। ਕੀ ਉਸ ਨੇ ਜੀਵਨ ਭਰ ਇਸ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰਖਿਆ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ? ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੁਖਾਰੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:—

ਖੂਲੀ ਗੰਠਿ ਉਠੋ ਲਿਖਿਆ ਆਇਆ ਰਾਮ ॥
ਰਸ ਕਸ ਸੁਖ ਠਾਕੇ ਬੰਧਿ ਚਲਾਇਆ ਰਾਮ ॥
ਬੰਧਿ ਚਲਾਇਆ ਜਾ ਪ੍ਰਭ ਭਾਇਆ,
ਨਾ ਦੀਸੈ ਨਾ ਸੁਣੀਐ ॥
ਆਪਣ ਵਾਰੀ ਸਭਸੈ ਆਵੈ,
ਪਕੀ ਖੇਤੀ ਲੁਣੀਐ ॥
ਘੜੀ ਚਸੇ ਕਾ ਲੇਖਾ ਲੀਜੈ,
ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਸਹੁ ਜੀਆ ॥
ਨਾਨਕ ਸਤਿਗੁਰ ਸਬਦਿ ਮਿਲਾਏ ॥
ਤਿਨਿ ਪ੍ਰਭਿ ਕਾਰਣ ਕੀਆ ॥ [ਪੰ. ੧੧੧੦

ਭਾਵ ਜਦ ਸੁਆਸਾਂ ਦੀ ਗੰਢ ਖੁਲ ਗਈ (ਸੁਆਸ ਮੁਕ ਗਏ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਵਲੋਂ) "ਉਠੋ" ਦਾ ਹੁਕਮ ਆ ਗਿਆ, ਜਦੋਂ ਰਸਾਂ ਕਸਾਂ ਦੇ ਸੁਖ ਮੁੱਕ ਗਏ, ਜੀਵ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ (ਅੱਗੇ) ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਭਾਇਆ

ਤਾਂ ਜੀਵ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਅੱਗੇ ਟੋਰਿਆ ਗਿਆ ਓਦੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਨਾ ਕੁਝ ਦਿਸਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਕੁਝ ਸੁਣਦਾ ਹੈ। (ਇਹ ਯਾਦ ਰੱਖੋ ਕਿ ਸਰੀਰ ਛੱਡਣ ਦੀ) ਹਰੇਕ ਦੀ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਵਾਰੀ ਆਉਣੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪੱਕੀ ਖੇਤੀ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵੱਢੀ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੀਵ ਤੋਂ ਹਰ ਘੜੀ ਪਲ ਦੇ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਲੇਖਾ (ਹਿਸਾਬ) ਲਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਅਤੇ ਓਦੋਂ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਹੇ ਜੀਵ ! ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਬੁਰੇ ਭਲੇ ਕੰਮ ਦਾ ਫਲ ਹੁਣ ਸਹਾਰ। ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਹਰੀ ਨੇ ਸ਼ਬਦ ਦੁਆਰਾ (ਜੀਵ) ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾਏ ਹਨ, ਉਸ (ਪ੍ਰਭੂ) ਨੇ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਕਾਰਣ ਰਚਿਆ ਹੈ।

ਜ਼ਰਾ ਸੋਚੋ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਹੀ ਪਤਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਉਹ ਲੋੜੀਂਦਾ ਨਾਮ ਵਖਰ ਕਿਥੋਂ ਲਵੇਗਾ ? ਗੁਰਵਾਕ ਹਨ :

ਸਤਿਗੁਰੁ ਸਾਹੁ ਸਿਖ ਵਣਜਾਰੇ ॥
ਪੂੰਜੀ ਨਾਮੁ ਲੇਖਾ ਸਾਚੁ ਸਮ੍ਹਾਰੇ ॥ [ਪੰ. ੪੩੦

ਆਓ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਝਾਤੀ ਮਾਰੀਏ ਕੀ ਸਾਨੂੰ ਜਨਮ ਤੋਂ ਹੀ 'ਪੀਵਹੁ ਪਾਹਲੁ ਖੰਡੇ ਧਾਰ ਹੋਵੈ ਜਨਮੁ ਸੁਹੇਲਾ' ਉਪਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ? ਜੇ ਉਤਰ ਹਾਂ ਵਿਚ ਹੈ ਤਾਂ ਕੀ ਸਾਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਦਾਤਿ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਹੈ ? ਕੀ ਅਸਾਂ ਖਾਲਸਾ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕੀਤੀ ਹੈ ? ਕੀ ਸਾਡਾ ਅਹਾਰ, ਵੀਚਾਰ ਤੇ ਕਿਰਦਾਰ ਸ਼ੁੱਧ ਹੋਇਆ ਹੈ ? ਕੀ ਪਰਉਪਕਾਰ ਲਈ ਸਾਡੇ ਮਨ ਵਿਚ ਤੜਪ ਹੈ ? ਜੇ ਅਜਿਹੀ ਕਰਣੀ ਤੋਂ ਅਜੇ ਕੋਰੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ ਅਵੱਸ਼ ਜਵਾਬ ਦੇਹ ਹੋਣਾ ਪਏਗਾ। ਗੁਰਵਾਕ ਹਨ :—

ਬਾਕੀ ਵਾਲਾ ਤਲਬੀਐ, ਸਿਰਿ ਮਾਰੇ ਜੰਦਾਰੁ ਜੀਉ ॥
ਲੇਖਾ ਮੰਗੈ ਦੇਵਣਾ, ਪੁਛੈ ਕਰਿ ਬੀਚਾਰੁ ਜੀਉ ॥ ਪੰ. ੭੫੧

ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਮਾਇਆ ਦੀ ਮੌਜ ਅਤੇ ਹੋਰ ਰੰਗ ਤਮਾਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਆਪਣਾ

ਜੀਵਨ ਬਿਤਾ ਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ :—

ਇਹ ਜਗ ਮਿੱਠਾ, ਅੱਗਾ ਕਿਨ ਡਿੱਠਾ ॥

ਬਸ, ਇਹ ਇਕ ਵਿਆਪਕ ਭੁਲੇਖਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਲੋਕ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਪਰਵਿਰਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਣ ਦਾ ਕੋਈ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ ਸੋਚਦੇ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਇਕ ਸਾਂਝਾ ਸਨੇਹਾ ਦਿਤਾ ਹੈ :—

ਸਭਨਾ ਕਾ ਦਰਿ ਲੇਖਾ ਹੋਇ ॥
ਕਰਣੀ ਬਾਝਹੁ, ਤਰੈ ਨ ਕੋਇ ॥ [ਪੰ. ੧੦੯

ਗਲ ਕੀ ਸਭ ਤੋਂ ਕੀਮਤੀ ਵਸਤੂ ਜੀਵ ਦੀ ਕਰਣੀ ਹੈ।

ਕਰਣੀ ਕੁਤਾ ਦਰਿ ਫੁਰਮਾਨੁ ॥ [ਪੰ. ੩੫੦

ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਭੁਲੇਖੇ ਤੋਂ ਚੇਤੰਨ ਕੀਤ ਹੈ :—

ਫਰੀਦਾ ਚਾਰਿ ਗਵਾਇਆ ਹੰਢਿ ਕੈ,
ਚਾਰਿ ਗਵਾਇਆ ਸੰਮੈ ॥
ਲੇਖਾ ਰਬ ਮੰਗੇਸੀਆ, ਤੂ ਆਂਹੋ ਕੇਰ੍ਹੇ ਕੰਮ ॥ [ਪੰ. ੧੩੭੯

ਭਾਵ ਹੇ ਮਨੁੱਖ ਤੂੰ ਦਿਨ ਦੇ ਚਾਰ ਪਹਿਰ ਫਿਰ ਟੁਰ ਕੇ (ਖਾ ਪੀ ਕੇ) ਗੁਜ਼ਾਰ ਛਡੇ (ਅਤੇ) ਰਾਤ ਦੇ ਚਾਰ ਪਹਿਰ ਸੌਂ ਕੇ ਗਵਾ ਛੱਡੇ। ਤੇਰੇ ਪਾਸੋਂ ਰਬ ਲੇਖਾ ਮੰਗੇਗਾ, ਦਸ ਤੂੰ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕਿਸ ਕੰਮ ਲਈ ਆਇਆ ਸੀ? ਭਾਵ ਵਿਅਰਥ ਹੀ ਜਨਮ ਗਵਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਪਾਪ ਕਰਮ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਮਨੁੱਖ ਇਹ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਵੇਖਦਾ ਅਤੇ ਉਹ ਰਬ ਤੋਂ ਵੀ ਓਹਲਾ (ਲੁਕਾਅ) ਰਖਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਫ਼ਿਤਰਤ ਹੈ ਕਿ ਮਾੜੇ ਕਰਮ ਕਰਕੇ ਮੁਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਹੋਰ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਭਾਗੀ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਪੰਕਤੀ

ਅਤਿ ਨਿਮਰਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ :—

ਤੂੰ ਵੇਖਹਿ ਹਉ ਮੁਕਰਾਂ ਹਉ ਪਾਪੀ ਤੂੰ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ॥
[ਵਾਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ

ਕਾਰੂੰ ਬਾਦਿਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਨਸੀਹਤ ਦਿੰਦਿਆਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਗਲ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਾਈ ਸੀ :—

ਕੀਚੈ ਨੇਕ ਨਾਮੀ ਜੋ ਦੇਵੈ ਖੁਦਾਇ ॥

ਰਾਵਨ ਕਿਤਨਾ ਵਡਾ ਰਾਜਾ ਸੀ, ਕਿਤਨਾ ਵਡਾ ਸ਼ਾਹੀ ਠਾਠ ਬਾਠ ਵਾਲਾ ਸੀ ਸੋਇਨੇ ਦੀ ਲੰਕਾ ਆਦਿ ਸੀ, ਪਰ ਅੰਤ ਉਸ ਦਾ ਹਸ਼ਰ ਕੀ ਹੋਇਆ

ਇਕੁ ਲਖੁ ਪੂਤ ਸਵਾ ਲਖੁ ਨਾਤੀ ॥
ਤਿਹ ਰਾਵਨ ਘਰਿ ਦੀਆ ਨਾ ਬਾਤੀ ॥ [ਪੰ. ੪੮

ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਪੁਤਰ ਵਹੁਟੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਰਾਜ ਸਾਜ ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਅੰਤ ਵੇਲੇ ਲੇਖਾ ਮੰਗਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਉਂ ਆਖ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਚੇਤੰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ :—

ਪੁਤ੍ਰ ਕਲਤ੍ਰ ਕਾ ਕਰਹਿ ਅਹੰਕਾਰੁ ॥
ਠਾਕੁਰੁ ਲੇਖਾ ਮਗਨਹਾਰ ॥ [ਪੰ. ੧੧੯੬

ਅਸਲ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਜਦੋਂ ਦੁਨਿਆਵੀ ਕਾਰਾਂ ਵਿਹਾਰਾਂ ਵਿਚ ਲਗਿਆ ਮਾਇਕੀ ਫਲਾਂ ਨਾਲ ਲਦਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਦੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਸਿਵਾਏ ਧਨ ਪਦਾਰਥ ਦੇ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਜ਼ਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਜੋ ਤਸਵੀਰ ਖਿਚੀ ਉਹ ਬੜੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੈ।

ਜ਼ੋਈ ਜੋਈ ਜੋਰਿਓ, ਸੋਈ ਸੋਈ ਫਾਟਿਓ ॥
ਝੂਠੇ ਬਨਜਿ ਉਠਿ ਹੀ ਗਈ ਹਾਟਿਓ ॥੨॥
ਕਹੁ ਰਵਿਦਾਸ ਭਇਓ ਜਬ ਲੇਖੋ ॥
ਜਇ ਜੋਈ ਕੀਨੋ, ਸੋਈ ਸੋਈ ਦੇਖਿਓ ॥ [ਪੰ. ੧੨੯੩

ਰੱਬੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਚਲਦਾ, ਨਾ ਹੀ ਝੂਠੀਆਂ ਗਵਾਹੀਆਂ ਚਲਦੀਆਂ ਹਨ । ਇਸ ਲਈ ਗੁਰਸਿੱਖ ਪੁਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਅੱਗੇ ਇਉਂ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ :—

ਲੇਖੈ ਕਤਹਿ ਨ ਛੂਟੀਐ ਖਿਨੁ ਖਿਨੁ ਭੂਲਨਹਾਰ ॥
ਬਖਸਨਹਾਰ ਬਖਸਿ ਲੈ, ਨਾਨਕ ਪਾਰਿ ਉਤਾਰਿ ॥ [ਪੰ. ੨੬੧

ਸਿਵਾਏ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਸਭ ਪਾਸੋਂ ਲੇਖਾ ਮੰਗਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਨਿੰਦਕ ਇਸ ਦੇ ਭਾਗੀ ਹਨ :—

ਨਿੰਦਕਾਂ ਪਾਸਹੁ ਹਰਿ ਲੇਖਾ ਮੰਗਸੀ
ਬਹੁ ਦੇਇ ਸਜਾਈ ॥ [ਪੰਨਾ ੩੧੬

ਲੇਖੇ ਤੋਂ ਛੁਟਣ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਵਸੀਲਾ ਹੈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵਾ :—

ਜਿਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਫਿਰਿ ਲੇਖਾ ਮੰਗੀਐ
ਸਾ ਸੇਵਾ ਅਉਖੀ ਹੋਈ ॥
ਨਾਨਕ ਸੇਵਾ ਕਰਹੁ ਹਰਿ ਗੁਰ ਸਫਲ ਦਰਸਨ ਕੀ,
ਫਿਰਿ ਲੇਖਾ ਮੰਗੈ ਨ ਕੋਇ ॥ [ਪੰ. ੩੦੬

ਜੇ ਦਿਲ ਦੀ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਲੇਖਾ ਦੇਣਾ ਸੌਖਾ ਹੈ :—

ਕਬੀਰ ਲੇਖਾ ਦੇਨਾ ਸੁਹੇਲਾ ਜਉ ਦਿਲ ਸੂਚੀ ਹੋਇ ॥
ਉਸੁ ਸਾਚੇ ਦੀਬਾਨ ਮਹਿ ਪਲਾ ਨ ਪਕਰੈ ਕੋਇ ॥
[ਪੰ. ੧੩੭੫

ਹੋਣੀ ਨਹੀਂ ਟਲ ਸਕਦੀ

ਮਾਈ, ਹੋਨਹਾਰ ਸੋ ਹੋਈਐ ॥
ਰਾਚਿ ਰਹਿਓ ਰਚਨਾ ਪ੍ਰਭੁ ਅਪਨੀ,
ਕਹਾ ਲਾਭੁ ਕਹਾ ਖੋਈਐ ॥ [ਪੰ. ਪ੨

ਦਿਸਦੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਹੱਸਣਾ ਰੋਣਾ, ਗ਼ਮੀ-ਖ਼ੁਸ਼ੀ, ਦੁਖ-ਸੁਖ, ਮਾ
ਅਪਮਾਨ, ਨਫ਼ਾ-ਨੁਕਸਾਨ ਅਤੇ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਝਗੜੇ ਝੇੜੇ ਆ
ਸਭ ਉਸ ਰਚਨਹਾਰ ਦੀ ਇਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਤ
ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਜੰਮਣਾ ਮਰਨਾ ਭੀ ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਧੀਨ ਹੀ ਹੋ ਰਿ
ਹੈ। ਭਟਕਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਉਸ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਕੁਦਰਤਿ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨ
ਜਾਣ ਸਕਦਾ। ਜਦੋਂ ਜੀਵ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਦਿਬ-ਦ੍ਰਿ
ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਫਿਰ ਇਸ ਦੀ ਸੁਰਤਿ ਦੁਖ ਸੁਖ ਨੂੰ ਸਮਾਨ ਸਮਝ
ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਮਨੁੱਖ ਕਿਤਨਾ ਟਿਲ ਲਾ ਲਵੇ ਪਰ ਜਦੋਂ ਮੌ
ਆਉਣੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਟਾਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਇ
ਸਾਖੀ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ—

ਇਕ ਹਕੀਮ ਨੇ ਚਕਿਤਸਾ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਗ੍ਰੰਥ ਹਿਕ
ਦੇ ਪੜ੍ਹੇ। ਉਪਰੰਤ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਤਪੱਸਿਆ ਕ
ਲਗਾ। ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਵਰ ਮੰ
ਇਸ ਹਕੀਮ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਭਗਵਾਨ! ਮੇਰੀ ਦਵਾਈ ਦੇ ਅੰਦਰ ਐ
ਸਤਿਆ ਹੋਵੇ ਕਿ ਜਿਸ ਬੀਮਾਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਚਲੀ ਜਾਵੇ, ਭਾਵੇਂ ਕੈਸੀ
ਬੀਮਾਰੀ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਤਥਾ ਅਸ
ਭਾਵ ਤੈਸੇ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਤਦ ਉਹ ਹਕੀਮ ਹਿਕਮਤ ਕਰਨ ਲਗਾ, ਰੋਗੀ
ਦੇ ਬੜੇ ਬੜੇ ਰੋਗ ਤਿਸ ਨੇ ਦੂਰ ਕੀਤੇ, ਤਿਸਦਾ ਦੁਨੀਆਂ ਅੰਦਰ ਬ
ਜਸ ਫੈਲ ਗਿਆ। ਇਕ ਸਮੇਂ ਉਸ ਨਗਰ ਦੇ ਰਾਜੇ ਦਾ ਪੁਤਰ ਬ

ਤੇ ਸੱਪ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਸਰੂਪ ਸੀ ਬਲਵਾਨ ਮਾਇਆ ਹੈ :—

੧. ਸਰਪਨੀ ਤੇ ਊਪਰਿ ਨਹੀ ਬਲੀਆ ॥
ਜਿਨਿ ਬ੍ਰਹਮਾ ਬਿਸਨੁ ਮਹਾਦੇਉ ਛਲੀਆ ॥ [ਪੰ. ੪੮੦

੨. ਮਾਇਆ ਅਗਨਿ ਸਭ ਇਕੋ ਜਿਹੀ ।
ਕਰਤੈ ਖੇਲੁ ਰਚਾਇਆ ॥ [ਪੰ.੯੨੧

ਹਾੜ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜੀਵ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਤਪਸ਼ ਵਾਲਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਹਰੀ ਪਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਉਹ ਜਗਜੀਵਨ ਪੁਰਖ ਦੀ ਟੇਕ ਛਡ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਆਸ ਤੇ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ । ਜੇ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਠਾਕੁਰ ਨੂੰ ਛੋੜ ਕੇ ਦਾਸੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ, ਦੂਈ ਦੀ ਦੀਵਾਰ ਖੜੀ ਕਰਨੀ ਹੈ । ਦਵੈਤ ਭਾਵਨਾ ਕਰਕੇ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਖਰਾਬ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੰਤ ਇਸ ਦੇ ਗਲ ਵਿਚ ਜਮ ਦੀ ਫਾਹੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। 'ਫੇੜੇ ਕਾ ਦੁਖੁ ਸਹੈ ਜੀਉ' । (ਪੰ: ੧੧੯੩) ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਮੰਦੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਦੁਖ ਭੋਗਣਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂ ਕਿ 'ਜੇਹਾ ਬੀਜੈ ਸੁ ਲੁਣੈ, ਮਥੈ ਜੋ ਲਿਖਿਆਸੁ' ਦਾ ਅਟਲ ਨੇਮ ਕਿਸੇ ਦਾ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ । ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਭੂਮੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਬੀਜ ਕੋਈ ਬੀਜਦਾ ਹੈ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਫਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ :

ਜੇਸਾ ਬੀਜੇ ਸੋ ਲੁਣੈ, ਜੇਹਾ ਪੁਰਬਿ ਕਿਨੈ ਬੋਇਆ ॥ [ਪੰ. ੩੦੯

ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ—

੧. ਕਰਮ ਭੂਮਿ ਮਹਿ ਬੋਅਹੁ ਨਾਮੁ ॥ ਪੂਰਨੁ ਹੋਇ ਤੁਮਾਰਾ ਕਾਮੁ ॥
[ਪੰ. ੧੭੬

੨. ਕਰਮ ਭੂਮਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਬੋਇ, ਅਉਸਰੁ ਦੁਲਭਾਇਆ ॥
[ਪੰ. ੮੧੨

੩. ਧਰਮੁ ਭੂਮਿ ਸਤੁ ਬੀਜੁ ਕਰਿ, ਐਸੀ ਕਿਰਸ ਕਮਾਵਹੁ ॥
ਤਾਂ ਵਾਪਾਰੀ ਜਾਣੀਅਹੁ, ਲਾਹਾ ਲੈ ਜਾਵਹੁ ॥ [ਪੰ. ੪੧੮

ਜੇ 'ਸਭੇ ਰੁਤੀ ਚੰਗੀਆਂ, ਜਿਤੁ ਸਚੇ ਨੇਹੁ' ਵਾਲਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਚੇਤੇ ਹੋਵੇ ਤਾਂ, ਗਰਮੀ, ਸਰਦੀ ਜਾਂ ਖੁਲ੍ਹੀ ਬਹਾਰ, ਰੁਤਿ ਆਦਿ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਡੀਕਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ। ਪਰ ਜਿਹੜਾ ਮਨੁਖ ਕੰਡੇ ਬੀਜ ਕੇ ਫੁਲਾਂ ਦੀ ਆਸ ਰਖੇ, ਬਿਖ ਬੀਜ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਮੰਗੇ, ਕਿਕਰ ਬੀਜ ਕੇ ਬਿਜੌਰੀ-ਦਾਖ ਲੋੜਦਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਪੂਰਾ ਹੋਣਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਉਮਰ ਰੂਪੀ ਰਾਤ ਜਦੋਂ ਅਜਾਈਂ ਗੁਜ਼ਰ ਗਈ, ਤਾਂ ਜੀਵ ਇਸਤ੍ਰੀ ਪਸ਼ਚਾਤਾਪ ਕਰਨ ਲਗੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਕੀ ਬਣੇ 'ਅਬ ਪਛਤਾਏ ਕਿਆ ਹੋਤ, ਜਬ ਚਿੜੀਆਂ ਚੁਗ ਗਈਂ ਖੇਤ'। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਹ ਮੁਹਾਵਰਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਰਤਿਆ ਹੋਇਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ—

੧. ਫਿਰਿ ਫਿਰਿ ਫਾਹੀ ਫਾਸੈ ਕਊਆ ॥
ਫਿਰ ਪਛਤਾਨਾ, ਅਬ ਕਿਆ ਹੂਆ ॥ [ਪੰ. ੯੩੫

੨. ਨਰਪਤਿ ਰਾਜੇ ਰੰਗ ਰਸ ਮਾਣਹਿ,
ਬਿਨੁ ਨਾਵੈ ਪਕੜਿ ਖੜੇ ਸਭਿ ਕਲਘਾ ॥
ਧਰਮ ਰਾਇ ਸਿਰਿ ਡੰਡੁ ਲਗਾਨਾ,
ਫਿਰਿ ਪਛੁਤਾਨੇ ਹਥ ਫਲਘਾ ॥ [ਪੰ ੭੩੧

ਅਸਲ ਵਿਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਈਂ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਕਰਾਉਣ ਵਾਲੇ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਸੱਚੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਖਲਾਸੀ ਪਾਂਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਨਾਮ ਤੋਂ ਵਿਹੂਣਾ ਜੋ ਜੀਊਣਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਾਰਾ ਹੀ ਵਿਅਰਥ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਮੁੜ ਮੁੜ ਇਹੋ ਆਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਦੀ ਓਟ ਪਕੜੋ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਦੀਖਿਆ ਮਨ ਵਿਚ ਵਸਾਉ

ਸਾਧੂ ਕੀ ਮਨ ਓਟ ਗਹੁ, ਉਕਤਿ ਸਿਆਨਪ ਤਿਆਗੁ ॥
ਗੁਰ ਦੀਖਿਆ ਜਿਹ ਮਨਿ ਬਸੈ, ਨਾਨਕ, ਮਸਤਿਕ ਭਾਗੁ ॥ [ਪੰ. ੨੯੦

ਅੰਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਪ੍ਰਭੂ ਅਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ! ਆਪਣੀ ਕਿਰਪਾ ਕਰੋ ਕਿ ਸਾਡੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਤੇਰੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਪਿਆਸ ਲਗੀ ਰਹੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਦਰਸ਼ਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਧੀਰਜ (ਸਬਰ) ਨਹੀਂ

ਆਉਂਦਾ। ਵੇਖੋ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕਿਤਨੀ ਬ੍ਰਿਹੋ ਵਾਲੀ ਜੋਦੜੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ:

੧. ਮਿਲੁ ਰਾਮ ਪਿਆਰੇ ਤੁਮ ਬਿਨੁ ਧੀਰਜੁ ਕੋ ਨ ਕਰੈ ।੧।ਰਹਾਉ ।
ਸਿਮ੍ਰਿਤਿ ਸਾਸਤ੍ਰ ਬਹੁ ਕਰਮ ਕਮਾਏ ॥
ਪ੍ਰਭ, ਤੁਮ੍ਰੇ ਦਰਸ ਬਿਨੁ, ਸੁਖੁ ਨਾਹੀ ।੧।
ਵਰਤ ਨੇਮ ਸੰਜਮ ਕਰਿ ਥਾਕੇ ॥
ਨਾਨਕ ਸਾਧ ਸਰਨਿ ਪ੍ਰਭ ਸੰਗਿ ਵਸੈ ॥ [ਪੰ. ੪੦੮

੨. ਬਿਨੁ ਮਿਲਬੇ ਸਾਂਤਿ ਨ ਊਪਜੈ, ਤਿਲੁ ਪਲੁ ਰਹਣੁ ਨ ਜਾਇ ॥
ਹਰਿ ਸਾਧਹ ਸਰਣਾਗਤੀ, ਨਾਨਕ ਆਸ ਪੁਜਾਇ ॥ [ਪੰ. ੯੧੮

੩. ਬਿਨ ਮਿਲਬੈ ਨਾਹੀ ਸੰਤੋਖਾ, ਪੇਖ ਦਰਸਨੁ ਨਾਨਕ ਜੀਜੈ ॥
[ਪੰ. ੧੩੨੧

ਜਦੋਂ ਦਰਸਨ-ਪਿਆਸੀ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਆਤਮਿਕ ਸਥਿਤੀ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਸੋਝੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਾੜ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਉਸੇ ਜੀਵ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਹੀ ਸੋਹਣਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਹਰੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਾਵਣਿ, ਸਰਸੀ ਕਾਮਣੀ, ਚਰਣ ਕਮਲ ਸਿਉ ਪਿਆਰੁ ॥ ਮਨੁ ਤਨੁ ਰਤਾ ਸਚ ਰੰਗਿ, ਇਕੋ ਨਾਮੁ ਅਧਾਰੁ ॥ ਬਿਖਿਆ ਰੰਗ ਕੂੜਾਵਿਆ, ਦਿਸਨਿ ਸਭੇ ਛਾਰੁ ॥ ਹਰਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬੂੰਦ ਸੁਹਾਵਣੀ, ਮਿਲਿ ਸਾਧੂ ਪੀਵਣਹਾਰੁ ॥ ਵਣੁ ਤ੍ਰਿਣੁ ਪ੍ਰਭ ਸੰਗਿ ਮਉਲਿਆ, ਸੰਮ੍ਰਥ ਪੁਰਖ ਅਪਾਰੁ ॥ ਹਰਿ ਮਿਲਣੈ ਨੋ ਮਨੁ ਲੋਚਦਾ ਕਰਮਿ ਮਿਲਾਵਣਹਾਰੁ ॥ ਜਿਨੀ ਸਖੀਏ ਪ੍ਰਭੁ ਪਾਇਆ, ਹੰਉ ਤਿਨਕੈ ਸਦ ਬਲਿਹਾਰ ॥ ਨਾਨਕ, ਹਰਿ ਜੀ ਮਇਆ ਕਰਿ, ਸਬਦਿ ਸਵਾਰਣਹਾਰੁ ॥ ਸਾਵਣੁ ਤਿਨਾ ਸੁਹਾਗਣੀ, ਜਿਨ ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਉਰਿਹਾਰੁ ॥ ੬ ॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ—ਸਿਉਂ, ਹਉਂ।

ਪਦ-ਅਰਥ—ਸਾਵਣਿ—ਸਾਵਣ (ਦੇ ਮਹੀਨੇ) ਵਿਚ। ਸਰਸੀ—ਹਰੀ ਭਰੀ ਪ੍ਰਸੰਨ। ਕਾਮਣੀ-ਜੀਵ ਇਸਤ੍ਰੀ। ਰਤਾ—ਰੰਗਿਆ ਗਿਆ। ਸਚ ਰੰਗਿ—ਸਚੇ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ। ਅਧਾਰੁ—ਆਸਰਾ। ਬਿਖਿਆ ਰੰਗ—ਮਾਇਆ ਦੇ ਰੰਗ ਤਮਾਸ਼ੇ। ਕੂੜਾਵਿਆ—ਕੂੜੇ। ਛਾਰੁ—ਸੁਆਹ। ਵਣੁ ਤਿਣੁ—ਬਨ ਤੇ ਘਾਹ ਭਾਵ ਸਾਰੀ ਬਨਸਪਤੀ। ਮਉਲਿਆ—ਖਿੜਿਆ ਹੋਇਆ। ਪੀਵਣਹਾਰੁ-ਪੀਵਣੇ ਵਾਲਾ। ਕਰਮਿ-ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਨਾਲ। ਮਇਆ ਦਇਆ, ਕ੍ਰਿਪਾ। ਉਰਿ—ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ।

ਅਰਥ—ਸਾਵਣ (ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਉਹ ਜੀਵ ਰੂਪ) ਇਸਤ੍ਰੀ ਹਰੀ ਭਰੀ (ਕਾਵ ਖਿੜੀ) ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ (ਜਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰਭੂ ਪਤੀ ਦੇ ਚਰਨ ਕਮਲਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ (ਹੁੰਦਾ ਹੈ)। (ਉਸ ਦਾ) ਮਨ ਅਤੇ ਤਨ ਸੱਚੇ (ਭਾਵ ਸਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਾਹਿਬ) ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ (ਅਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ) ਇਕੋ ਨਾਮ ਹੀ (ਉਸ ਦਾ ਜੀਵਨ) ਆਸਰਾ (ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ)। ਮਾਇਆ ਦੇ ਰੰਗ (ਤਮਾਸ਼ੇ) ਕੂੜੇ ਹਨ (ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ) ਸਾਰੇ ਸੁਆਹ (ਵਾਂਗ ਭਾਵ ਨਾਸ਼ਵੰਤ) ਦਿਸਦੇ ਹਨ। (ਉਸ) ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਨਾਮ ਦੀ ਸੁੰਦਰ ਅਤੇ ਅਨੰਦਮਈ ਧਾਰਾ ਨੂੰ ਸਾਧੂ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਪੀਣ ਵਾਲਾ (ਬਣ ਸਕੀਦਾ ਹੈ)। (ਉਸ ਪ੍ਰਭ ਦਾ) ਸੰਗ ਕਰਕੇ ਸਾਰੀ ਬਨਸਪਤੀ ਖਿੜੀ (ਹੋਈ ਹੈ)। (ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ) ਸਰਬ ਸਕਤੀਵਾਨ ਵਿਆਪਕ ਅਤੇ ਬੇਅੰਤ ਹੈ। (ਉਸ ਸਮਰਥ) ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ (ਹਰੇਕ ਦਾ) ਮਨ ਲੋਚਦਾ ਹੈ (ਪਰ ਉਹ) ਮਿਲਾਵਣ ਵਾਲਾ (ਆਪਣੀ) ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਨਾਲ (ਹੀ ਮਿਲਾਉਂਦਾ ਹੈ)। (ਹੇ ਭਾਈ !) ਜਿਨ੍ਹਾਂ (ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪ) ਸਖੀਆਂ ਨੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਸਦਾ ਸਦਕੇ ਤੇ ਕੁਰਬਾਨ (ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ)। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਪ੍ਰਭੂ ਅਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ! (ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਵੀ) ਆਪਣੀ

ਕਿਰਪਾ ਕਰ (ਕਿਉਂਕਿ ਤੂੰ ਆਪ ਹੀ) ਸ਼ਬਦ ਦੁਆਰਾ (ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਨੂੰ) ਸਵਾਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈਂ। (ਗੁਰਦੇਵ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਸਾਵਣ (ਦਾ ਮਹੀਨਾ) ਉਨ੍ਹਾ ਸੁਹਾਗਣਾਂ (ਪਤੀ-ਪ੍ਰੇਮ ਵਾਲੀਆਂ) ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਲਈ (ਅਨੰਦਦਾਇਕ ਹੈ) ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ (ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪ) ਨਾਮ ਹਾਰ (ਵਾਂਗ ਪਰੋਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ)। ੯।

ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈ

ਹਰਿ ਮਿਲਣੈ ਨੋ ਮਨੁ ਲੋਚਦਾ, ਕਰਮਿ ਮਿਲਾਵਣਹਾਰੁ ॥

ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ 'ਕਰਮਿ' ਪਦ ਦੇ ਅਰਥ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ—ਇਕ ਕਰਮ ਦੁਆਰਾ, ਦੂਜਾ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦੁਆਰਾ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸਟੀਕਾਂ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹਨ—

੧. ਹਰੀ ਕੋ ਮਿਲਣੇ ਕੋ ਬਹੁਤ ਜਨੋਂ ਕਾ ਮਨ ਚਾਹੁਤਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਸ਼ੁਭ ਕਰਮ ਮੇਲਨੇ ਵਾਲੇ ਹੈਂ। [ਫ. ਸ.

੨. ਉਸ ਹਰੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵਾਸਤੇ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਦਾ ਮਨ ਲੋਚਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਪੂਰਬਲੇ ਕਰਮ ਹੀ ਉਸ ਨਾਲ ਮਿਲਾਵਣ ਵਾਲੇ ਹਨ। [ਸੰ. ਸ.

੩. ਮੇਰਾ ਮਨ ਬੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਮਿਲਨ ਨੂੰ ਲੋਚਦਾ ਹੈ (ਪਰ) ਮਿਲਾਵਣਾ (ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਹੀ) ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦੇ ਵਸੀਲੇ ਹੈ। [ਸੰ. ਪੋ.

੪. ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵਾਸਤੇ ਮੇਰਾ ਮਨ ਭੀ ਤਾਂਘਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਹੀ ਆਪਣੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਮਿਲਾਣ ਦੇ ਸਮਰਥ ਹੈ। [ਦਰਪਣ

ਨਿਰਣੈ—ਇਥੇ 'ਕਰਮ' ਪਦ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਦੇ ਅਰਥ 'ਕੰਮ' ਹਨ। ਕਰਮਾਂ ਕਰਕੇ ਤਾਂ ਵਿਛੜੇ ਹਾਂ ਫਿਰ 'ਕਰਮ' ਮਿਲਾ-ਵਣਹਾਰ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ? ਗੁਰਮਤਿ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਕਰਮ ਨਾਲੋਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਪਰਧਾਨ ਹੈ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਤੇ ਅਰਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ

'ਕਰਮ' ਦੇ ਅਰਥ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਗੁਰਵਾਕ ਹੈ 'ਜਿਨ ਕਉ ਨਦਰਿ ਕਰਮੁ ਤਿਨ ਕਾਰ'। ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਦੁਨਿਆਵੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਰਮ ਦਾ ਫਲ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਅਚੰਭੇ ਵਾਲੀ ਗਲ ਨਹੀਂ ਪਰ ਰਬੀ ਮਿਲਾਪ ਕਰਮਾਂ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦਾ ਸੌਦਾ ਹੈ। ਬੇਸ਼ਕ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮਨ ਹਰੀ ਮਿਲਣ ਲਈ ਪਿਆ ਤਰਸੇ ਪਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਕੋਈ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਹਾਂ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦਾ ਪਾਤਰ ਬਣਨ ਲਈ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਕਰਮ ਕਥਨੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਸੇ ਹੋਏ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਕਰਮ ਕਮਾਉਣੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਪਰ ਨਿਰੇ ਫੋਕਟ ਕਰਮ ਰਬੀ ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਵਸੀਲਾ ਨਹੀਂ। ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਕਰਮ ਕਰਨੇ ਹਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਾਣ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਉਸ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਦਾ ਜਾਚਕ ਬਣਨਾ ਹੈ। ਮਿਲਣ ਵਿਚ ਨਿਰੀ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਚਲਦੀ ਮਿਲਾਪ ਮੇਲਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਇੱਛਾ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਅਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ ਦੀ ਇਉਂ ਜਾਚ ਸਿਖਾਈ ਹੈ ਜੋ ਸਦਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ-

ਗਣਤੀ ਗਣੀ ਨ ਛੂਟੇ ਕਤਹੂ, ਕਾਚੀ ਦੇਹ ਇਆਣੀ ॥
ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਹੁ ਪ੍ਰਭ ਕਰਣੈਹਾਰੇ, ਤੇਰੀ ਬਖਸ ਨਿਰਾਲੀ ॥ [ਪੰ. ੭੪੮

ਸਾਵਣ ਵਿਆਖਿਆ

ਜੇਠ ਹਾੜ ਦੀ ਗਰਮੀ ਨਾਲ ਝੁਲਸੇ ਹੋਏ ਸਰੀਰ ਪਾਣੀ ਦੀ ਬੂੰਦ ਬੂੰਦ ਲਈ ਪਿਆਸੇ ਤੇ ਵਿਆਕਲ ਹੋਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। 'ਪਹਿਲਾਂ ਪਾਣੀ ਜੀਉ ਹੈ ਜਿਤੁ ਹਰਿਆ ਸਭੁ ਕੋਇ' ਅਨੁਸਾਰ ਪਾਣੀ ਸਰੀਰਕ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸੇਸ਼ ਅੰਗ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮਨੁਖ ਦਾ ਜੀਉਣਾ ਮਹਾਲ ਹੈ। ਚਲੋ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਤਾਂ ਖੂਹ ਨਲਕਿਆਂ ਦਰਿਆਵਾਂ ਤੇ ਸਰੋਵਰਾਂ ਤੋਂ ਜਲ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਪਿਆਸ ਬੁਝਾ ਲਈ ਬਬੀਹੇ ਦੀ ਪਿਆਸ ਤਾਂ ਫਿਰ ਵੀ ਨਾ ਲਥੀ। ਉਹ ਅਰਸ਼ਾਂ ਤੇ ਉਡਿਆ। ਸੁਆਂਤੀ ਬੂੰਦ ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਰ ਵਿਚ 'ਪ੍ਰਿਓ ਪ੍ਰਿਓ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਬਬੀਹੇ ਦੀ ਕੂਕ ਪੁਕਾਰ ਸੁਣੀ ਗਈ। ਅਰਸ਼ਾ ਤੋਂ ਮੂਸਲਾ

ਧਾਰ ਮੀਂਹ ਪੈਣਾ ਸੁਰੂ ਹੋਇਆ । ਟੋਏ ਟਿੱਬੇ ਭਰੇ ਗਏ ਸਰੋਵਰ ਨਕੋ ਨੱਕ ਭਰੇ ਹੋਏ ਵਹਿਣ ਲਗੇ ਦਰਿਆਵਾਂ ਵਿਚ ਹੜ ਆ ਗਏ, ਸਮੂਹ ਪੰਛੀਆਂ ਨੇ ਜਲ ਪੀ ਕੇ ਆਪਣੀ ਪਿਆਸ ਬੁਝਾ ਲਈ, ਪਰ ਬਬੀਹੇ ਦੀ ਪਿਆਸ ਫਿਰ ਵੀ ਦੂਰ ਨਾ ਹੋਈ । ਉਹ ਉਦੋਂ ਤਕ ਪ੍ਰਿਉ ਪ੍ਰਿਉ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਜਦੋਂ ਤਕ ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਸਵਾਂਤੀ ਬੂੰਦ ਨਾਂਹ ਪਈ ।

ਸਿਆਣੇ ਆਖਦੇ ਨੇ, ਬੱਚਾ ਉਦੋਂ ਰੋਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਭੁੱਖ ਲਗਦੀ ਹੈ । ਜਦੋਂ ਬੱਚਾ ਰੋਂਦਾ ਹੈ ਉਦੋਂ ਮਾਂ ਦੇ ਥਣਾਂ ਵਿਚ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਦੁੱਧ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਝਟ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਚੁੱਪ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਵੀ ਦਿਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ—

ਖੀਰ ਅਧਾਰਿ ਬਾਰਿਕ ਜਬ ਹੋਤਾ, ਬਿਨੁ ਖੀਰੈ, ਰਹਨੁ ਨ ਜਾਈ ॥
ਸਾਰਿ ਸਮ੍ਹਾਲਿ, ਮਾਤਾ ਮੁਖਿ ਨੀਰੈ, ਤਬ ਓਹੁ ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਅਘਾਈ ॥
[ਪੰ. ੧੨੬੬

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਬੀਹੇ ਦੀ ਪੁਕਾਰ ਸੁਣ ਕੇ ਬਦਲ ਵਰ੍ਹਦੇ ਹਨ—ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਚਿਤਵਤ, ਬਰਸਤ ਮੇਂਹ' । (ਪੰ. ੭੦੨) ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੈ । ਜਿਵੇਂ ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਜਲਨਿਧ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਇਕ ਰਸ ਹੋ ਕੇ ਟੇਰਦਾ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਜੀਵ ਰੂਪ ਵਿਜੋਗਣ ਇਸਤ੍ਰੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਮਿਲਾਪ ਲਈ ਕੀਰਨੇ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਨੂੰ ਵੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵੀ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ—

ਹਰਿ ਕੀ ਪਿਆਸ, ਪਿਆਸੀ ਕਾਮਨਿ, ਦੇਖਉ ਰੈਨਿ ਸਬਾਈ ॥
ਸ੍ਰੀ ਧਰ ਨਾਥ ਮੇਰਾ ਮਨੁ ਲੀਨਾ, ਪ੍ਰਭ ਜਾਨੈ ਪੀਰ ਪਰਾਈ ॥
[ਪੰ. ੧੨੩੨

ਸਾਵਣ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਸੁਹਾਗਣਾਂ ਭਾਗਣਾਂ ਨੂੰ ਬੜਾ ਸੁਖਦਾਈ ਤੇ ਸੁਆਦਲਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ 'ਘਣ ਵਰਸਹਿ ਰੁਤਿ ਆਏ' ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਜਿਸ ਜੀਵ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਾ ਪਤੀ-ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਚਰਨ ਕਮਲਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨੇ ਹਰਸੀ ਸਰਸੀ ਹੋਣਾ ਹੀ

ਹੋਇਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਤੇ ਤਨ ਸੱਚੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਰੰਗਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਕੇਵਲ ਨਾਮ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਅਧਾਰ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਅਜਿਹਾ ਸੋਹਾਗ ਤੇ ਸੁਹਾਗਣੀ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਜੋਗ ਹਨ ਪਰ ਪਹਿਲਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਵੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸੁਹਾਗਣੀ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਕੀ ਹੈ ? ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਆਪੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਉੱਤਰ ਵੀ ਦਿਤਾ ਹੈ—

ਨਾਨਕ, ਸੋਹਾਗਣਿ ਕਾ ਕਿਆ ਚਿਹਨੁ ਹੈ,
ਅੰਦਰਿ ਸਚੁ, ਮੁਖੁ ਉਜਲਾ, ਖਸਮੈ ਮਾਹਿ ਸਮਾਇ ॥ [ਪੰ. ੭੮੫

'ਠਾਕਰੁ ਏਕੁ ਸਬਾਈ ਨਾਰਿ' ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਸਾਰੇ ਜੀਵ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਹੀ ਹਨ, ਪਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸ਼ਹੁ ਨੂੰ ਕਿਹੜੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਪਿਆਰੀ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਅਸਲੀ ਜੀਵ ਨਾਰੀ ਉਹੀ ਹੈ ਜੋ ਪਤੀ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਪਿਆਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਉਤੇ ਉਸੇ ਦਾ ਆਇਆ ਹੀ ਸਫਲ ਹੈ—

ਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ ਸਿਮਰਤ ਰਹੈ, ਜਾਹੂ ਮਸਤਕਿ ਭਾਗ ॥
ਨਾਨਕ ਆਏ ਸਫਲ ਤੇ, ਜਾ ਕਉ ਪ੍ਰਿਅਹਿ ਸੁਹਾਗ ॥ [ਪੰ. ੨੫੪

ਅਜਿਹੀ ਜੀਵ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਇਹ ਲੋਚਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਭਾ. ਸਾ. ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ—

ਕਬ ਲਗ ਮਸਤਕਿ ਚਰਨ ਰਜ, ਦਰਸੁ ਦਇਆ ਦ੍ਰਿਗਨ ਕਬ ਦੇਖਉ।

ਅਰਥ—(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ) ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਧੂੜੀ (ਮੇਰੇ) ਮਥੇ ਉਤੇ ਕਦੋਂ ਲਗੇਗੀ ? ਅਤੇ ਦਇਆ (ਸਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ) ਦਰਸ਼ਨ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਕਦੋਂ ਵੇਖਾਂਗੀ ?

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਚਨ ਸੁਨਉ ਕਬ ਸ੍ਰਵਨਨ, ਕਬ ਰਸਨਾ ਬੇਨਤੀ ਬਿਸੇਖਉ ॥

ਅਰਥ—(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ) ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਬਚਨ (ਮੈਂ ਆਪਣੇ) ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ ਕਦੋਂ ਸੁਣਾਂਗੀ ਅਤੇ [ਬਿਸੇਖਉ] ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ, (ਆਪਣੀ) ਜੀਭ (ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਅਗੇ) ਕਦੋਂ ਬੇਨਤੀ ਕਰਾਂਗੀ ?

ਕਬ ਕਰਉ ਡੰਡਉਤਿ ਬੰਦਨਾ, ਪਗਨੁ ਪਰਿਕ੍ਰਮਾਦਿ ਪੁਨਿ ਰੇਖਉ ॥

ਅਰਥ—(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ) ਚਰਨਾਂ ਉਤੇ ਕਦੋਂ ਡੰਡੌਤ ਬੰਦਨਾਂ ਕਰਾਂਗੀ ਅਤੇ ਪਰਕ੍ਰਮਾਂ ਦੀ ਰੇਖਾ ਤੇ ਕਦੋਂ ਤੁਰਾਂਗੀ (ਅਰਥਾਤ ਪਰਦਖਨਾ ਕਦੋਂ ਕਰਾਂਗੀ)।

ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤਿ ਪ੍ਰਤੱਛ ਪ੍ਰਾਨਪਤਿ, ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ ਜੀਵਨ ਪਦ ਲੇਖਉ ॥

ਅਰਥ—(ਜੋ) ਪ੍ਰਾਣ ਪਤੀ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮਾ ਭਗਤੀ ਹੈ, (ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਕਦੋਂ) ਪ੍ਰਤੱਖ (ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ) ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ (ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ) ਜੀਵਨ ਪਦ ਨੂੰ ਜਾਣ ਸਕਾਂਗੀ।

ਸਾਵਣ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਮੀਂਹ ਵਸਣ ਨਾਲ ਸੁਖਦਾਈ ਤੇ ਦੁਖਦਾਈ ਅਵਸਥਾ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ? ਇਸ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਮਲਾਰ ਰਾਗ ਅੰਦਰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸਲੋਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਚਾਨਣ ਪਾਇਆ ਹੈ—

ਨਾਨਕ, ਸਾਵਣਿ ਜੇ ਵਸੈ, ਚਹੁ ਓਮਾਹਾ ਹੋਇ ॥
ਨਾਗਾ ਮਿਰਗਾਂ ਮਛੀਆਂ, ਰਸੀਆਂ ਘਰਿ ਧਨੁ ਹੋਇ ॥੧॥
ਨਾਨਕ, ਸਾਵਣਿ ਜੇ ਵਸੈ, ਚਹੁ ਵੇਛੋੜਾ ਹੋਇ ॥
ਗਾਈ ਪੁਤਾ, ਨਿਰਧਨਾ, ਪੰਖੀ ਚਾਕਰੁ ਹੋਇ ॥੨॥ [ਪੰ. ੧੨੭੯

ਭਾਵ ਸਪ, ਹਿਰਨ, ਪੰਛੀ ਤੇ ਉਹ ਭੋਗੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਮਾਇਆ ਹੈ, ਸਾਵਣ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਮੌਜਾਂ ਮਾਣਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਗਾਈਆਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ (ਵੱਛੇ ਅਤੇ ਵੱਛੀਆਂ), ਧਨ ਤੋਂ ਸਖਣਿਆਂ, ਨੌਕਰਾਂ ਅਤੇ ਰਾਹੀਆਂ ਲਈ ਵਿਛੋੜੇ (ਭਾਵ ਦੁੱਖ ਦੇਣ ਦਾ) ਕਾਰਨ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਜੋ ਸੁਹਾਗਣ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਆਤਮਾ ਰੂਪ ਚੋਲੀ ਸਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਭਿੱਜੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਬਿਖਿਆ ਵਾਲੇ ਰੰਗ ਕੂੜਾਵੇ ਦਿਸਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਚਮਕੀਲੇ ਪਦਾਰਥ, ਭੜਕੀਲੇ ਕਪੜੇ, ਵਿਕਾਰੀ ਹਾਰ-ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਠੱਸ-ਕੱਸ ਸਾਰੇ ਫਿਕੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਨਾਸ਼ਵੰਤ

ਦਿਸਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਚੇਤੇ ਹੈ—

ਫੀਕੇ ਹਰਿ ਕੇ ਨਾਮ ਬਿਨੁ ਸਾਦ ॥
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਸੁ ਕੀਰਤਨੁ ਹਰਿ ਗਾਈਐ, ਅਹਿਨਿਸਿ ਪੂਰਨ ਨਾਦ ॥
[ਪੰ. ੧੨੧੯

ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਗੁਰਮੁਖ ਸੁਹਾਗਣਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਰਸਮਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਘੁਟ ਪੀਣ ਦੀ ਚਾਹਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸਟੀ ਵਿਚ ਵਣ ਤ੍ਰਿਣ-ਤ੍ਰਿਭਵਣ ਜਿਹੜਾ ਮੌਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸਮਰਥ ਪੁਰਖ ਅਪਾਰ ਦੀ ਸਤਾ ਕਰਕੇ ਖਿੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਕਾਦਰ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਵੇਖ ਕੇ ਅਨੂਠਾ ਚਾਉ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਾਦਰ ਚੇਤੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਮਿਲਣ ਦੀ ਉਮੰਗ ਉਠਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਉਂ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦੀ ਹੈ—

ਕਰਉ ਬਿਨਉ ਗੁਰ ਅਪਨੇ ਪ੍ਰੀਤਮ, ਹਰਿ ਵਰੁ ਆਣ ਮਿਲਾਵੈ ॥
ਸੁਣਿ ਘਨਘੋਰ ਸੀਤਲੁ ਮਨੁ ਮੋਰਾ, ਲਾਲ ਰਤੀ ਗੁਣ ਗਾਵੈ ॥੧॥
ਬਰਸੁ ਘਨਾ ਮੇਰਾ ਮਨੁ ਭੀਨਾ ॥
ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਬੂੰਦ ਸੁਹਾਨੀ ਹੀਅਰੈ, ਗੁਰਿ ਮੋਹੀ ਮਨੁ ਹਰਿ ਰਸਿ ਲੀਨਾ ॥
[ਪੰ. ੧੨੫੪

ਇਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬੂੰਦ ਸੁਹਾਵਣੀ ਤਾਂ ਹੀ ਲਗਦੀ ਹੈ ਜੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਨਦਰ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਮਿਹਰਵਾਨ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤੁੱਠ ਪਵੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਹੀ ਉਸ ਨਾਲ ਮੇਲਣ ਵਾਲੀ ਹੈ, ਨਿਰੇ ਕਰਮਾਂ ਨਾਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ। ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜੀਵ ਕਰਮ ਕਰੇ ਹੀ ਨਾ, ਕਰਮ ਤਾਂ ਕਰਨੇ ਹਨ ਪਰ ਟੇਕ 'ਨਦਰੀ ਨਦਰਿ ਨਿਹਾਲ' ਉਤੇ ਰਖਣੀ ਹੈ, ਕਰਮਾਂ ਤੇ ਮਾਣ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ। ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਲਾਪ ਲਈ 'ਪਾਠੁ ਪੜਿਓ ਅਰੁ ਬੇਦੁ ਬੀਚਾਰਿਓ ਨਿਵਲ ਭੁਅੰਗਮ ਸਾਧੇ' ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਪੜ੍ਹ ਲਉ, ਪਰ ਗੁਰੂ

ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਰਹਾਉ ਵਾਲੀ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ ਤੱਤ ਕੱਢ ਦਿਤਾ ਹੈ--

ਪਿਆਰੇ ਇਨਿ ਬਿਧਿ ਮਿਲਣੁ ਨ ਜਾਈ, ਮੈਂ ਕੀਏ ਕਰਮ ਅਨੇਕਾ ॥
ਹਰਿ ਪਰਿਓ ਸੁਆਮੀ ਕੈ ਦੁਆਰੈ, ਦੀਜੈ ਬੁਧਿ ਬਿਬੇਕਾ ॥ [ਪੰ. ੬੪੧

ਜਿਹੜੀਆਂ ਜੀਵ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਪਰਵਾਨ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸੋਝੀ ਆ ਗਈ ਹੈ ਕਿ—

ਚੰਦਨ ਚੋਆ ਰਸ ਭੋਗ ਕਰਤ ਅਨੇਕੈ,
ਬਿਖਿਆ ਬਿਕਾਰ ਦੇਖੁ ਸਗਲ ਹੈ ਫੀਕੇ,
ਏਕੋ ਗੋਬਿਦ ਕੋ ਨਾਮੁ ਨੀਕੋ ਕਹਤ ਹੈ ਸਾਧ ਜਨ ॥ [ਪੰ. ੬੭੮

ਅਤੇ ਉਹ ਨਿਰੋਲ ਨਾਮ ਵਿਚ 'ਓਤਿਪੋਤਿ ਜਨ ਹਰਿ ਰਸ ਮਾਤੇ' ਵਾਲੀ ਕਿਰਿਆ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਵਣ ਦਾ ਸੁਹਾਵਣਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨਾਮ ਜਪਣ ਵਾਲੀਆਂ ਜਿੰਦਾਂ ਲਈ ਸੁਤੇ ਹੀ ਨਾਮ ਜਪਣ ਤੇ ਜਪਾਉਣ ਦੀ ਸੱਧਰ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੋਮ ਰੋਮ ਵਿਚ ਨਾਮ ਦਾ ਨਿਵਾਸ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਖੜਿਆਂ ਤੇ ਨਾਮ ਦੇ ਖੇੜੇ 'ਨਾਮ ਜਪੰਦੜੀ ਲਾਲੀ' ਦੀ ਝਲਕ ਡਲਕਾਂ ਮਾਰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਸਖੀਆਂ ਸਹੇਲੀਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਸੱਚੇ ਨਾਮ ਦਾ ਵਪਾਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਈਏ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਖੀਆਂ ਤੋਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੰਤ ਨੂੰ ਰੀਝਾਇਆ ਹੈ। 'ਜਿਨਿ ਮੈਡਾ ਲਾਲੁ ਰੀਝਾਇਆ, ਹਉ ਤਿਸੁ ਆਗੈ ਮਨੁ ਡੇਹੀਆ' (ਪੰ. ੭੦੩), ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਖੀਆਂ ਦੇ ਚਰਨ ਚੁੰਮੀਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮ ਦੀ ਬੂੰਦ ਪੈ ਗਈ ਹੈ, ਜੋ ਨਾਮ ਦੀ ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਝੂਮ ਉਠੀਆਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਰਸਨਾ ਉਤੇ ਇਹੋ ਬੇਨਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ—

ਨਾਨਕ, ਹਰਿ ਜੀ ਮਇਆ ਕਰਿ, ਸਬਦਿ ਸਵਾਰਣਹਾਰੁ ॥

ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ! ਤੁਸੀਂ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਸਭ ਨੂੰ ਸਵਾਰਨ ਵਾਲੇ ਹੋ, ਇਸ ਲਈ ਕਿਰਪਾ ਕਰੋ—

ਦਇਆ ਮਾਇਆ ਕਰਿ ਪ੍ਰਾਨਪਤਿ ਮੋਰੇ,
ਮੋਹਿ ਅਨਾਥ ਸਰਣਿ ਪ੍ਰਭ ਤੋਰੀ ॥

ਅੰਧ ਕੂਪ ਮਹਿ ਹਾਥ ਦੇ ਰਾਖਹੁ, ਕਛੂ ਸਿਆਨਪ ਉਤਿ ਨ ਮੋਹੀ ॥
[ਪੰ. ੨੦੮

ਸਾਵਣ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਦਿਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਵਣ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੁਹਾਗਣਾਂ ਲਈ ਸੁਖਾਂ ਭਰਿਆ ਅਥਵਾ ਅਨੰਦ-ਮਈ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗਲੇ ਵਿਚ 'ਰਾਮ ਨਾਮ' ਰੂਪ ਹਾਰ ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ। ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਵਣ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਚਮਕਦੀਆਂ ਬਿਜਲੀਆਂ, ਕਾਲੀਆਂ ਘਟਾਂ ਡਰਾਉਣੀਆਂ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀਆਂ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦਾ ਸੰਜੋਗ ਮਾਣਦੀਆਂ ਹਨ—

੧. ਨਾਨਕ ਬਿਜੁਲੀਆ ਚਮਕੰਨਿ, ਘੁਰਨਿ੍ ਘਟਾ ਅਤਿ ਕਾਲੀਆ।
ਬਰਸਨਿ ਮੇਘ ਅਪਾਰ, ਨਾਨਕ ਸੰਗਮਿ ਪਿਰੀ ਸੁਹੰਦੀਆ ॥
[ਪੰ. ੧੧੦੨

੨. ਨਾਦ ਬਿਨੋਦ ਅਨੰਦ ਕੋਡ, ਪ੍ਰਿਅ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸੰਗਿ ਬਨੇ ॥
ਮਨ ਬਾਂਛਤ ਫਲ ਪਾਇਆ, ਨਾਨਕ, ਨਾਮ ਭਨੇ ॥ [ਪੰ. ੯੨੯

ਪਰ, ਜੇ ਪਤੀ ਦਾ ਸੰਜੋਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ, ਸਾਰੇ ਹਾਰ ਸਿੰਗਾਰ ਤੇ ਸਾਵਣ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਖਾਈ ਦੇਂਦੇ ਹਨ—

ਜਲ ਥਲ ਨੀਰਿ ਭਰੇ, ਸੀਤਲ ਪਵਣ ਝੁਲਾਰਦੇ ॥
ਸੇਜੜੀਆ ਸੋਇੰਨ ਹੀਰੈ ਲਾਲ ਜੜੰਦੀਆ ॥
ਸੁਭਰ ਕਪੜ ਭੋਗ, ਨਾਨਕ, ਪਿਰੀ ਵਿਹੂਣੀ ਤਤੀਆ ॥੩॥
[ਪੰ. ੧੧੦੨

ਸੋ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਸੰਜੋਗ ਤੇ ਵਿਜੋਗ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰ ਦਿਤੇ ਹਨ। ਜਗਿਆਸੂ ਗੁਰ-ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਛਿੱਕੇ ਤੇ ਨਹੀਂ ਟੰਗਦੇ, ਸਗੋਂ 'ਨਉ ਨਿਧਿ ਨਾਮੁ ਨਿਧਾਨ ਹਰਿ, ਮੈ ਪਲੈ ਬਧਾ ਛਿਕਿ ਜੀਉ' ਵਾਲੀ ਸਾਧਨਾ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ

ਸਾਈਂ ਨਾਲ ਸਦੀਵੀ ਸੰਗ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸਵਾਰਨ ਵਾਲੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਜੁਗਤੀ ਦਾ ਵਰਣਨ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਪੰਗਤੀਆਂ ਚੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ—

ਬਿਖੈ ਬਿਕਾਰ ਦੁਸਟ ਕ੍ਰਿਖਾ ਕਰੇ,
ਇਨਿ ਤਜਿ, ਆਤਮੈ ਹੋਇ ਧਿਆਈ ॥
ਜਪੁ ਤਪੁ ਸੰਜਮੁ ਹੋਹਿ ਜਬ ਰਾਖੇ, ਕਮਲ ਬਿਗਸੈ, ਮਧੁ ਆਸ੍ਰਮਾਈ ॥
[ਪੰ. ੨੩

ਸੋ ਇਸ ਜੁਗਤੀ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਦਿਆਂ, ਇਹ ਬੇਨਤੀ ਵੀ ਜਾਰੀ ਰਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ—

ਕਹੁ ਕਬੀਰ, ਪ੍ਰਭ ਕਿਰਪਾ ਕੀਜੈ ॥ ਹਾਰਿ ਪਰੇ ਅਬ, ਪੂਰਾ ਦੀਜੈ ॥
[ਪੰ. ੩੨੬

ਭਾਦੁਇ, ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਣੀਆ, ਦੂਜੈ ਲਗਾ ਹੇਤੁ ॥
ਲਖ ਸੀਗਾਰ ਬਣਾਇਆ, ਕਾਰਜਿ ਨਾਹੀ ਕੇਤੁ ॥ ਜਿਤੁ
ਦਿਨਿ ਦੇਹ ਬਿਨਸਸੀ, ਤਿਤੁ ਵੇਲੈ ਕਹਸਨਿ ਪ੍ਰੇਤੁ ॥
ਪਕੜਿ ਚਲਾਇਨਿ ਦੂਤ ਜਮ, ਕਿਸੈ ਨ ਦੇਨੀ ਭੇਤੁ ॥
ਛਡਿ ਖੜੋਤੇ ਖਿਨੈ ਮਾਹਿ, ਜਿਨ ਸਿਉ ਲਗਾ ਹੇਤੁ ॥
ਹਥ ਮਰੋੜੈ ਤਨੁ ਕਪੇ, ਸਿਆਹਹੁ ਹੋਆ ਸੇਤੁ ॥ ਜੇਹਾ
ਬੀਜੈ ਸੋ ਲੁਣੈ, ਕਰਮਾ ਸੰਦੜਾ ਖੇਤੁ ॥ ਨਾਨਕ, ਪ੍ਰਭ
ਸਰਣਾਗਤੀ, ਚਰਣ ਬੋਹਿਥ ਪ੍ਰਭ ਦੇਤੁ ॥ ਸੇ, ਭਾਦੁਇ
ਨਰਕਿ ਨ ਪਾਈਅਹਿ, ਗੁਰੁ ਰਖਣ ਵਾਲਾ ਹੇਤੁ ॥੭॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ- ਸੀਂਗਾਰ, ਨਾਹਿਂ, ਸਿਆਹਹੁਂ ਕਰਮਾਂ, ਪਾਈਅਹਿਂ।

ਫੁਟਕਲ—'ਭਾਦੁਇ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਭਾਦੋ' ਕਰਨਾਂ ਅਸ਼ੁੱਧ ਹੈ, ਸ਼ਬਦ ਸਰੂਪ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਉਚਾਰਨ ਕਰਨਾ ਉਚਿਤ ਹੈ।

ਪਦ-ਅਰਥ—ਭਾਦੁਇ—ਭਾਦਰੋ ਦੇ (ਮਹੀਨੇ) ਵਿਚ। ਦੂਜੈ-ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਛਡ ਕੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨਾਲ। ਹੇਤੁ—ਹਿਤੁ, ਪਿਆਰ। ਕਾਰਜਿ—ਕੰਮ ਵਿਚ ਕੇਤੁ—ਕਿਸ ?। ਜਿਤੁ—ਜਿਸ। ਦੇਹ—ਸਰੀਰ। ਕਹਸਨਿ—ਕਹਿਣਗੇ। ਬਿਨਸਸੀ—ਨਾਸ਼ ਹੋਵੇਗੀ। ਪ੍ਰੇਤ-ਭੂਤ। ਪਕੜਿ ਚਲਾਇਨਿ—ਫੜ ਕੇ ਲੈ ਚਲਦੇ ਹਨ। ਭੇਤੁ—ਭੇਦ, ਪਤਾ। ਹਥ ਮਰੋੜੈ—ਹਥ ਮਰੋੜਦਾ ਹੈ। ਤਨ ਕਪੈ—ਤਨ ਕੰਪਦਾ ਹੈ। ਸਿਆਹਹੁ ਕਾਲੇ (ਰੰਗ) ਤੋਂ ਸੇਤੁ—ਚਿੱਟਾ। ਸੰਦੜਾ—ਦਾ। ਬੋਹਿਥ—ਜਹਾਜ਼। ਪਾਈਅਹਿ—ਨਹੀਂ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ।

ਅਰਥ—ਭਾਦੋਂ (ਦੇ ਮਹੀਨੇ) ਵਿਚ (ਜੀਵ ਰੂਪ ਇਸਤ੍ਰੀ) ਭਰਮ ਕਰਕੇ ਭੁੱਲੀ (ਰਹਿੰਦੀ) ਹੈ (ਕਿਉਂਕਿ ਪ੍ਰਭੂ ਪਤੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ) ਦੂਜ (ਪਾਸੇ ਭਾਵ ਮਾਇਆ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ) ਪਿਆਰ ਲਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। (ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਜੇ) ਲੱਖ (ਕਿਸਮ ਦਾ) ਹਾਰ-ਸ਼ਿਗਾਰ ਬਣਾਇਆ ਹੋਵੇ (ਉਹ) ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ (ਭਾਵ ਵਿਅਰਥ ਹੈ)। ਜਿਸ ਦਿਹਾੜੇ (ਇਸ ਦਾ) ਸਰੀਰ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਉਸ ਵੇਲੇ (ਸਾਰੇ ਜੀਵ ਇਸ ਨੂੰ) ਪ੍ਰੇਤ (ਪ੍ਰੇਤ) ਕਹਿਣ ਗੇ। (ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਸ ਦੀ ਜਿੰਦੜੀ ਨੂੰ ਧਰਮਰਾਜ ਦੇ) ਜਮਦੂਤ ਫੜਕੇ ਲੈ ਚਲਣਗੇ (ਅਤੇ ਉਹ) ਕਿਸ (ਹਿਤੂ ਨੂੰ ਇਸ ਗਲ ਦਾ) ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਦੇਣਗੇ (ਕਿ ਉਹ ਕਿਥੇ ਲੈ ਚਲੇ ਹਨ ?)। ਜਿਨ੍ਹਾਂ (ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਅਤੇ ਮਿੱਤਰਾਂ) ਨਾਲ (ਇਸੇ ਜੀਵ ਦਾ) ਪਿਆਰ ਲੱਗਾ (ਹੋਇਆ ਸੀ ਉਹ ਸਾਰੇ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਖਿਨਮਾਤਰ ਵਿਚ ਹੀ ਛੱਡ ਖਲੋਤੇ (ਭਾਵ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਗਏ)। (ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਰੀਰ ਲੁਛਦਾ ਹੈ ਜੀਵ) ਹੱਥਾਂ ਨੂੰ ਮਰੋੜਦਾ ਹੈ, ਸਰੀਰ

ਕੜਕਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਦੇ (ਸਰੀਰ ਦਾ ਰੰਗ) ਕਾਲੇ ਤੋਂ ਚਿੱਟਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (ਤੱਤ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ) ਧਰਤੀ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਖੇਤ ਹੈ, ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ (ਕੋਈ) ਬੀਜ ਬੀਜਦਾ ਹੈ, ਉਹੋ ਕੁਝ ਹੀ ਵਢਦਾ ਹੈ (ਭਾਵ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ) । ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਜੀਵ) ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, (ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨੋ) ਪ੍ਰਭੂ ਆਪਣੇ ਚਰਨਾਂ-ਰੂਪੀ ਜਹਾਜ਼ (ਤੇ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਸਾਗਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਓਹ (ਮਨੁੱਖ) ਭਾਦੋਂ (ਦੇ ਮਹੀਨੇ) ਅੰਦਰ ਨਰਕ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ) ਪਿਆਰਾ ਗੁਰੂ ਰਖਵਾਲਾ ਹੈ। ੭।

ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈ

ਹਥ ਮਰੋੜੈ ਤਨੁ ਕਪੇ, ਸਿਆਹਹੁ ਹੋਆ ਸੇਤੁ ॥

ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ 'ਕਪੇ' ਪਦ ਦੇ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। (੧) ਕੰਬਦਾ ਹੈ (੨) ਕਟਦੇ ਹਨ। ਵਖੋ ਵਖ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਦੇ ਇਉਂ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਹਨ—

੧. ਜੀਵ ਹਾਥ ਮਲੇਗਾ ਸਰੀਰ ਕੇ ਭੈ ਕਰ (ਕਪੇ) ਕਾਪੈਗਾ ਵਾ ਤਨ ਖੜਗਾਦਿਕੋਂ ਕਰ (ਕਪੈ) ਕਾਟਤੇ ਹੈਂ ਰੰਗ ਸਿਆਹ ਹੋਤਾ ਹੈ ॥ ਪੁਨਾ ਭੈ ਕਰ ਸੁਪੈਦ ਹੋਤਾ ਹੈ। (ਫ. ਸ.

੨. ਕਪੇ—ਕੰਬਦਾ ਹੈ। ਸੇਤ—ਸਫੈਦ/ਰੰਗ ਡਰ ਨਾਲ ਕਾਲੇ ਤੋਂ ਚਿੱਟਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (ਫੁਟਕਲ

੩. ਹਥ ਮਰੋੜਦਾ ਹੈ, ਤਨ ਕੰਬਦਾ ਹੈ ਤੇ ਰੰਗ (ਜੋ ਕਾਲਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਮਾਰੇ ਡਰ ਦੇ) ਕਾਲੇ ਤੋਂ ਚਿੱਟਾ ਹੋਣ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰ. ਪੋ.

੪. (ਮੌਤ ਆਈ ਵੇਖ ਕੇ ਮਨੁੱਖ) ਬੜਾ (ਪਛਤਾਂਦਾ ਹੈ) ਉਸ ਦਾ ਸਰੀਰ ਔਖਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਕਾਲੇ ਤੋਂ ਚਿੱਟਾ ਪਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ

(ਘਬਰਾਹਟ ਨਾਲ ਇਕ ਰੰਗ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਇਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ)।
(ਦਰਪਣ

੫. ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਜਮ ਦੂਤ ਸਥੂਲ ਦੇਹ ਨਾਲੋਂ ਤਨ ਕਪੇ -- ਸੂਖਮ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਕਟਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹ ਹਥਾਂ ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ ਮਰੋੜਦੇ ਹੈਂ ਤੇ ਤਨ ਲਕ ਪੇਟ ਸਥੂਲ ਸਰੀਰ ਕੰਬਦਾ ਹੈ ਜਦ ਜੀਵ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕਢਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸਰੀਰ ਦਾ ਰੰਗ ਕਾਲਾ ਸਿਆਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਫਿਰ

ਸੇਤੁ ਚਿਟਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰ. ਸ.

ਨਿਰਣੈ : ਇਸ ਵਿਚ ਸੰਦੇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਪ੍ਰਸਿਧ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ 'ਕਪੇ' ਦਾ ਅਰਥ 'ਕੰਬਦਾ ਹੈ' ਕੀਤੇ ਹਨ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਕਪੇ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਕਟਣ ਦੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਕੰਬਣ ਦੇ ਨਹੀਂ। ਜਿਵੇਂ—

'ਕੰਬਣ' ਲਈ 'ਕੰਬਿਆ' ਪਦ ਵਰਤਿਆ ਹੈ, 'ਕਪਿਆ' ਨਹੀਂ-

ਫਰੀਦਾ ਰੁਤਿ ਫਿਰੀ ਵਣੁ ਕੰਬਿਆ ਪਤ ਝੜੇ ਝੜਿ ਪਾਹਿ ॥
ਚਾਰੇ ਕੁੰਡਾ ਢੂੰਢੀਆਂ ਰਹਣੁ ਕਿਥਾਊ ਨਾਹਿ ॥ ੧੦੨ ॥ [ਪੰ ੧੩੮੩

ਡਰ ਨਾਲ ਤਨ ਕੰਬਦਾ ਹੈ, ਮਾਰਨ ਨਾਲ ਨਹੀਂ। 'ਕੰਪੈ' ਪਦ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਮਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਹੋਇਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ 'ਥਰਹਰ ਕੰਪੈ ਬਾਲਾ ਜੀਉ' ॥ ਇਸ ਲਈ ਇਥੇ 'ਕਪੇ' ਦਾ ਅਰਥ 'ਕੰਬਣਾ' ਨਹੀਂ। 'ਕਪੇ' ਦਾ ਅਰਥ ਕਟਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਸਜ਼ਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਜਿੰਦ ਨੂੰ ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਵਖਰੇ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਹਡ ਕੜਕਦੇ ਹਨ :—

ਜਿੰਦੁ ਨਿਮਾਣੀ ਕਢੀਐ ਹਡਾ ਕੂ ਕੜਕਾਇ ॥
ਸਾਹੇ ਲਿਖੇ ਨ ਚਲਨੀ ਜਿੰਦੂ ਕੂੰ ਸਮਝਾਇ ॥ [ਪੰ. ੧੩੭੭

ਭਾਦੋਂ ਵਿਆਖਿਆ-

ਸਾਵਣ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਝਿਮ ਝਿਮ ਕਰਦਾ ਮੀਂਹ ਵਸਦਾ ਹੈ, ਚੁਮਾਸੇ ਦੀ ਝੜੀ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਅਨੰਦ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਭਾਦਰੋਂ

ਵਿਚ ਬਰਖਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਧੁੱਪ ਚੜ੍ਹਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਹੁੰਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਧਰਤੀ ਗਰਮ ਭੜਾਸ ਛਡਦੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਗਰਮੀ ਨਾਲ ਘਾਬਰ ਕੇ ਤੋਬਾ ਤੋਬਾ ਕਰਨ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਪਸੀਨਾ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਗਰਮੀ ਦਾ ਵੱਟ, ਤੀਜੇ ਪਾਸੇ ਘੁਟਵਾਂ ਜਿਹਾ ਮੌਸਮ ਤੇ ਮਾਹੌਲ, ਚੌਥੇ ਮਛਰਾਂ ਦੀ ਭੂੰ ਭੂੰ, ਮੰਜੇ ਤੇ ਲੇਟਿਆਂ ਪਲਸੇਟੇ ਮਾਰੀ ਜਾਉ, ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਕਿਤੇ ਨੀਂਦ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਘਬਰਾਹਟ ਨਾਲ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਵਧੀਆ ਕਪੜੇ ਪਾਉਣ ਤੇ ਚਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਨਾ ਹੋਰ ਵਾਧੂ ਹਾਰ-ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਕਰਨਾ ਸੁਖਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਮਾਨੋ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੇ-ਰੱਸੀ ਜਿਹੀ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਰੂਹਾਨੀ ਮੰਡਲ ਦੇ ਨਾਮ ਅਭਿਆਸੀ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਹੁੰਮਸ ਧੁੰਮਸ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ। ਸਾਵਣ ਵਿਚ ਵਰਖਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਮਨ ਸਰਸਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਬ੍ਰਿਤੀ ਟਿਕ ਗਈ ਸੀ, ਪਤੀ ਦੇ ਚਰਨ-ਕਮਲ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਭਾਦੋ' ਚੜ੍ਹਦਿਆਂ ਹੀ ਭਰਮ ਅੰਦਰ ਆ ਵੜਿਆ। ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਮਾਰਗ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵਡਾ ਰੋੜਾ ਭਰਮ ਦਾ ਹੈ। ਭਰਮ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਇਕ ਰੱਸੀ ਵੀ ਸੱਪ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਦੂਰੋਂ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਕੌਡੀਆਂ ਤੇ ਸਿਪੀਆਂ ਮੋਤੀਆਂ ਸਮਾਨ ਅਤੇ ਪੱਥਰ ਲਾਲ ਵਿਖਾਈ ਦੇਣ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸੁਰਤਿ ਵਿਚ ਟਿਕਾਉ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਬਾਹਰ ਵੀ ਟਿਕਾਉ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਦਿਲ ਡੋਬੂ ਖਾਂਦਾ ਤੇ ਕਾਹਲਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਭਰਮ ਕਰ ਕੇ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਤ੍ਰਾਸ ਉਠਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਭਰਮ ਕਾਰਨ ਹੀ ਸੱਚ ਨੂੰ ਕੱਚ ਅਤੇ ਕੱਚ ਨੂੰ ਸੱਚ ਵਾਂਗ ਸਮਝ ਲਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੀਵ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ 'ਕਬੀਰ ਚਾਲੇ ਥੇ ਹਰਿ ਮਿਲਨ ਕਉ ਬੀਚੈ ਅਟਕਿਓ ਚੀਤ' ਵਾਲੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭਰਮ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਕਾਰਨ ਕਈ ਜਗਿਆਸੂ 'ਰਧਿ ਸਿਧਿ ਚੇਟਕ ਚੇਟਕਈਆ' ਵਿਚ ਅਟੱਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਦੇ ਖਲਜਗਨ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਖਰਾਬ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਕਈ ਮੁਰਸ਼ਦ ਤੇ ਮੁਰੀਦਪੁਣੇ ਵਿਚ ਮਗਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਖਸਮ ਨੂੰ ਛੋੜ ਕੇ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਹਿਤ ਪਾਉਣ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਭਰਮ ਦੇ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਡੁਬ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਸ ਸੁਹਾਗਣਿ ਨੇ ਪਤੀ ਦਾ ਦੀਦਾਰ ਛੱਡ ਕੇ ਹੋਰ ਪਾਸੇ ਨੀਝ ਲਾ ਲਈ, ਖਸਮ ਤੋਂ ਘੁਥ ਕੇ ਦੁਹਾਗਣਿ ਬਣ ਗਈ। ਉਹ ਬੇਸ਼ਕ ਮਨ ਭਾਉਂਦੇ ਫੈਸ਼ਨ ਪਈ ਕਰੇ, ਬਿੰਦੀਆਂ ਤੇ ਟਿੱਕੇ ਪਈ ਲਾਏ, ਚੀਰ ਵਿਚ ਸੰਧੂਰ ਪਈ ਪਾਏ, ਪਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕੇਗੀ। ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ 'ਫੁਨਹੇ ਮਹਲਾ ੫' ਸਿਰ ਲੇਖ ਹੇਠਾਂ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਪ੍ਰਮਾਣ ਸਾਡੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ—

੧. ਸਖੀ, ਕਾਜਲਹਾਰ ਤੰਬੋਲ, ਸਭੈ ਕਿਛੁ ਸਾਜਿਆ ॥
ਸੋਲਹ ਕੀਏ ਸੀਗਾਰ, ਕਿ ਅੰਜਨੁ ਪਾਜਿਆ ॥
ਜੇ ਘਰਿ ਆਵੈ ਕੰਤੁ, ਤਾਂ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਪਾਈਐ ॥
ਹਰਿ ਹਾਂ ਕੰਤੈ ਬਾਝੁ ਸੀਂਗਾਰ, ਸਭੁ ਬਿਰਥਾ ਜਾਈਐ ॥
[ਪੰ. ੧੩੬੧

੨. ਪ੍ਰਿਆ ਬਿਨੁ ਸੀਗਾਰੁ ਕਰੀ ਤੇਤਾ ਤਨੁ ਤਾਪੈ ॥
ਕਾਪਰੁ ਅੰਗਿ ਨ ਸੁਹਾਈ ॥ [ਪੰ. ੧੨੭੪

ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਕਰਨਾ ਮਾੜਾ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਕਿਤੇ ਮਨਾਹੀ ਹੈ ਪਰ ਪਹਿਲਾਂ ਕੰਤ ਨੂੰ ਮਨਾਉਣ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਹੈ :—

ਕਾਮਣਿ ਤਉ ਸੀਗਾਰ ਕਰਿ, ਜਾ ਪਹਿਲਾਂ ਕੰਤੁ ਮਨਾਇ ॥
ਮਤੁ ਸੇਜੈ ਕੰਤੁ ਨ ਆਵਈ, ਏਥੇ ਬਿਰਥਾ ਜਾਇ ॥ [ਪੰ. ੭੮੮

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਗਹਿਣੇ ਤੇ ਕਪੜੇ ਸੁਹਣੇ ਲਗਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਉਤੇ ਹੰਕਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਮਨ ਵਿਚ ਅਹੰਕਾਰ ਆ ਗਿਆ, ਓਦੋਂ ਸਮਝੋ ਵੱਡਾ ਵਿਕਾਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਨਾਲੋਂ ਵਿਕਾਰ ਬਹੁਤ ਖਤਰਨਾਕ ਹੰਦਾ ਹੈ। ਹੈ। ਸਰੀਰ ਨੇ ਜਿਸ ਦਿਨ ਬਿਨਸਣਾ ਹੈ ਉਸ ਸਰੀਰ ਵਿਚੋਂ ਦੇਵ-ਰੂਹ ਨੇ

ਨਹੀਂ, ਪ੍ਰੇਤ ਰੂਹ ਨੇ ਪੈਦਾ ਹੋਣਾ। ਜਦੋਂ ਰੂਹ ਪ੍ਰੇਤ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਰਹਿਣ ਲਈ ਕਈ ਸਰੀਰ ਨਹੀ ਮਿਲਦਾ। ਉਹ-ਬੇਘਰ ਹੋ ਕੇ ਪ੍ਰੇਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਭਟਕਦੀ ਰਹਿੰਦੀਹੈ।

ਕਾਇਆਂ ਨੂੰ ਕਪੜਿਆਂ ਨਾਲ ਸਿੰਗਾਰਨਾ, ਝੂਠਾ ਸਿੰਗਾਰ, ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ 'ਦੇਹੀ ਨੋ ਸਬਦੁ ਸੀਗਾਰੁ ਹੈ, ਜਿਤੁ ਸਦਾ ਸਦਾ ਸੁਖੁ ਹੋਇ।' (ਪੰ. ੧੦੯੨) ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਦੇ ਕੇ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੀ ਬਰਕਤ ਨਾਮ ਵਿਚ ਹੈ। ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਰੀਰ ਅੰਧ ਹੀ ਅੰਧ ਹੈ, ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਵੀ ਦੁਰਗੰਧ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਸੁਆਸ ਹਨ ਤਾਂ ਸਰੀਰ ਹੈ, ਸਰੀਰ ਹੈ ਤਾਂ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਾਕ ਸਨਬੰਧੀ ਕਾਇਮ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਸਰੀਰ ਬਿਨਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਾਰੀ ਸੰਸਾਰਕ ਸਾਂਝ ਮੁੱਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਉਸ ਨੂੰ 'ਮੁਰਦਾ' ਕਹਿਣ ਲਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਸਰੀਰ ਜੋ ਸਿੰਗਾਰ ਕਰਕੇ ਸ਼ੋਭਾ ਪਾਉਂਦਾ ਸੀ, ਮੁਰਦਾ ਹੋ ਕੇ ਡਰਾਉਣਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਸਾਰੇ ਸਾਕ ਸਬੰਧੀ ਸਾਥ ਛੱਡ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਘਰ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਹਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਵੀ 'ਪ੍ਰੇਤ ਪ੍ਰੇਤ' ਆਖਕੇ ਕੋਲੋਂ ਪਰੇ ਨਸ ਜਾਂਦੀ ਹੈ—

੧. **ਘਰ ਕੀ ਨਾਰ ਬਹੁਤ ਹਿਤੁ ਜਾ ਸਿਉ,**
ਸਦਾ ਰਹਤ ਸੰਗਿ ਲਾਗੀ ॥
ਜਬਹੀ ਹੰਸ ਤਜੀ ਇਹ ਕਾਇਆ, ਪ੍ਰੇਤ ਪ੍ਰੇਤ ਕਰਿ ਭਾਗੀ ॥
[ਪੰ. ੬੩੪

੨. **ਘਰ ਕੀ ਨਾਰਿ ਉਰਹਿ ਤਨ ਲਾਗੀ ॥**
ਉਹ ਤਉ ਭੂਤੁ ਭੂਤੁ ਕਰਿ ਭਾਗੀ ॥ [ਪੰ. ੭੬੪

ਜਦੋਂ ਧਰਮਰਾਜ ਦੇ ਦੂਤ ਰੂਹ ਨੂੰ ਦੇਹੀ ਵਿਚੋਂ ਪਕੜ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ ਕਿ ਉਹ ਕਿਥੇ ਲੈ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਵੀਚਾਰ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸਲੋਕ ਰਾਹੀਂ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ—

ਇਕਿ ਦਝਹਿ ਇਕਿ ਦਬੀਅਹਿ ਇਕਨਾ ਕੁਤੇ ਖਾਹਿ ॥

ਇਕਿ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਉਸਟੀਅਹਿ, ਇਕ ਭੀ ਫਿਰਿ ਹਸਣਿ ਪਾਹਿ ॥
ਨਾਨ , ਏਵ ਨਾ ਜਾਪਈ, ਕਿਥੈ ਜਾਇ ਸਮਾਹਿ ॥ [ਪੰ. ੬੪੯

ਇਹ ਅਗੰਮੀ ਭੇਦ ਕੇਵਲ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਆਪ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਹਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ—

ਭੇਤ ਚੇਤੁ ਹਰਿ ਕਿਸੈ ਨ ਮਿਲਿਓ ਜਾ ਜਮਿ ਪਕੜਿ ਚਲਾਇਆ ॥
ਝੂਠਾ ਰੁਦਨੁ ਹੋਆ ਦੁਆਲੇ ਖਿਨ ਮਹਿ ਭਇਆ ਪਰਾਇਆ ॥
[ਪੰ. ੭੫

ਮੌਤ ਵੀ ਇਕ ਗੁਝਾ ਭੇਤ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਜੀਵ ਜੰਤੂਆਂ ਤੋਂ ਲੁਕਾ ਕੇ ਰਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਜੇ ਮੌਤ ਬਾਰੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਵੇ ਕਿ ਫਲਾਂ ਦਿਨ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਜਾਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਆਦਮੀ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਕਰਨਾ ਹੀ ਛੱਡ ਦੇਵੇ, ਫਿਕਰ ਲਾ ਕੇ ਬੈਠ ਜਾਵੇ । ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਧਰਮ ਰਾਜ ਦੇ ਦੂਤ ਜਦੋਂ ਰੂਹ ਨੂੰ ਲੈਣ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭੇਤ ਨਹੀਂ ਦਿ ਕਿ ਉਹ ਜੀਵ ਨੂੰ ਕਿਥੇ ਲਿਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਨਰਕ ਵਿਚ ਜਾਂ ਸਵਰਗ ਵਿਚ ? ।

ਮਰਨ ਵੇਲੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਹੀਣੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਹਥਾਂ ਨੂੰ ਜਮ ਮਰੋੜਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਤਨ ਬਹੁਤ ਦੁਖ ਪ ਉਂਦਾ ਹੈ, ਇਕ ਰੰਗ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜਾ ਰੰਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਭਾਵ ਕਲੇਜੇ ਵਿਚ ਡੋਬੂ ਪੈਣ ਲਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ । ਕਈ ਵਾਰੀ ਸਰੀਰ ਮੜ੍ਹਕੇ ਨਾਲ ਭਿਜ ਕੇ ਜਦੋਂ ਠੰਡਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਲਹੂ ਜਮ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਸ ਦਾ ਰੰਗ ਫਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਰੰਗ ਕਾਲੇ ਤੋਂ ਚਿੱਟਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਜੀਵ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਦਸ਼ਾ ਵੇਖ ਕੇ ਗੁਰਦੇਵ ਕਿਸੇ ਦਾ ਦੋਸ ਨਹੀਂ ਦਸਦੇ, ਸਗੋਂ ਜੀਵ ਦੇ ਆਪਣੇ ਕਰਮ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਸੁੱਖ ਦਾ ਭਾਗੀ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹਨ । 'ਜੇਹਾ ਬੀਜੇ ਸੋ ਲੁਣੈ, ਕਰਮਾ ਸੰਦੜਾ ਖੇਤ' !

ਸਰੀਰ ਬੇਸ਼ਕ ਕਿਤਨਾ ਸੁੰਦਰ ਹੋਵੇ, ਜੇ ਉਹ ਡਰਾਉਣੇ ਕਰਮਾਂ ਭਰਮਾਂ ਦੇ ਕਪੜੇ ਪਾ ਲਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ,

ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਖੇਤ ਵਿਚ ਡਰਨੇ ਦੀ 'ਜਿਉ ਡਰਨਾ ਖੇਤ ਮਾਹਿ ਡਰਾਇਆ' (ਪੰ. ੧੯੦) । ਭਰਮ ਵਿਚ ਇਕ ਨਹੀਂ, ਸਾਰੀ ਲੁਕਾਈ ਸੁਤੀ ਪਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਅਗਿਆਨਤਾ ਕਰਕੇ ਗੁਸੀ ਪਈ ਹੈ —

੧. ਭ੍ਰਮ ਮਹਿ ਸੋਈ ਸਗਲ, ਜਗਤ ਧੰਧ ਅੰਧ,
ਕੋਊ ਜਾਗੈ ਹਰਿ ਜਨ ॥ [ਪੰ. ੩੮੦

੨. ਉਹੁ ਜੁ ਭਰਮ ਭੁਲਾਵਾ ਕਹੀਅਕ,
ਤਿਨੁ ਮਹਿ ਉਰਝਿਓ ਸਗਲ ਸੰਸਾਰਾ ॥ [ਪੰ. ੬੧੧

ਭਰਮ-ਭੇਦ ਨੂੰ ਮਿਟਾਉਣ ਦਾ ਜੋ ਸੁਨੇਹਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਗਉੜੀ ਬਾਵਨ ਅਖਰੀ ਵਿਚ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਯਾਦ ਰਖਣ ਯੋਗ ਹੈ--

ਭਭਾ, ਭਰਮੁ ਮਿਟਾਵਹੁ ਆਪਨਾ ॥ ਇਆ ਸੰਸਾਰੁ ਸਗਲ ਹੈ ਸੁਪਨਾ ।
ਭਰਮੇ, ਸੁਰਿਨਰ ਦੇਵੀ ਦੇਵਾ ॥ ਭਰਮੇ, ਸਿਧ ਸਾਧਿਕ ਬ੍ਰਹਮੇਵਾ ॥
ਭਰਮਿ ਭਰਮਿ, ਮਾਨੁਖ ਡਹਕਾਏ ॥ ਦੁਤਰੁ ਮਹਾ ਬਿਖਮ ਇਹ ਮਾਏ॥
ਗੁਰਮੁਖਿ ਭ੍ਰਮ ਭੈ ਮੋਹ ਮਿਟਾਇਆ ॥
ਨਾਨਕ, ਤੇਹ ਪਰਮ ਸੁਖ ਪਾਇਆ ॥ [ਪੰ. ੨੫੮

ਭਾਦੋਂ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ਾ ਭਰਮ ਦਾ ਹੈ । ਰਬੀ—ਭੈ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਭਰਮ ਨਹੀਂ ਮਿਟ ਸਕਦਾ । ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸਪਸ਼ਟੀ ਕਰਨ ਹੀ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ—

...ਭੈ ਬਿਨੁ, ਭਰਮੁ ਨ ਕਟੀਐ, ਨਾਮਿ ਨ ਲਗੈ ਪਿਆਰੁ ॥
ਸਤਿਗੁਰ ਤੇ ਭਉ ਊਪਜੈ, ਪਾਈਐ ਮੋਖ ਦੁਆਰ ॥
ਭੈ ਤੇ ਸਹਜੁ ਪਾਈਐ, ਮਿਲਿ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਅਪਾਰ ॥
ਭੈ ਤੇ ਭੈਜਲੁ ਲੰਘੀਐ, ਗੁਹਮਤੀ ਵੀਚਾਰੁ ॥
ਭੈ ਤੇ ਨਿਰਭਉ ਪਾਈਐ, ਜਿਸਦਾ ਅੰਤੁ ਨ ਪਾਰਾਵਾਰੁ ॥[ਪੰ. ੧੨੮੩

ਹਰੀ ਦੇ ਭੈ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਨਿਰਮਲ ਭਉ' ਆਖਿਆ ਹੈ—
ਨਿਰਮਲੁ ਭਉ ਪਾਇਆ, ਹਰਿ ਗੁਣ ਗਾਇਆ,

ਹਰਿ ਵੇਖੈ ਰਾਮੁ ਹਦੂਰੇ ॥ [ਪੰ. ੭੭੩

'ਨਿਰਮਲ ਭਉ' ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਲਾਗ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ। ਨਿਰਮਲ ਭਉ ਤੋਂ ਹੀ ਬੈਰਾਗ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਜਗਤ ਤੋਂ ਤਾਰਨ ਲਈ ਜਹਾਜ਼ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ :—

ਭਉ ਬੈਰਾਗੁ ਭਇਆ ਹੈ ਬੋਹਿਥੁ, ਗੁਰੁ ਖੇਵਟੁ ਸਬਦਿ ਤਰਾਵੈ ਗੋ ॥
ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਹਰਿ ਭੇਟੀਐ, ਹਰਿ ਰਾਮੈ ਨਾਮਿ ਸਮਾਵੈ ਗੋ ॥[ਪੰ ੧੩੦੯

ਗੁਰੂ ਦੇਵ ਜੀ ਅੰਤ ਵਿਚ ਭਰਮ ਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਲਈ ਜੋਦੜੀ ਕਰਨ ਦੀ ਜਾਚ ਸਿਖਾ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਅਗੇ ਇਉਂ ਅਰਦਾਸ ਕਰੀਏ—

੧. ਬੂਡਤ ਮੋਹ ਗ੍ਰਿਹ ਅੰਧ ਕੂਪ ਮਹਿ, ਨਾਨਕ ਲੇਹੁ ਨਿਬਾਹੀ ॥
[ਪੰ, ੬੧੦

ਇਸ ਸਿਖਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਕ ਹੋਰ ਸਿਧਾਂਤ ਵੀ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖਦੇ ਹਨ—

ਸੇ ਭਾਦੁਇ ਨਰਕਿ ਨ ਪਾਈਅਹਿ, ਗੁਰੁ ਰਖਣ ਵਾਲਾ ਹੇਤੁ ॥

ਭਾਵ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਖਵਾਲਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਿੱਤੂ ਗੁਰੂ ਆਪ ਬਣ ਜਾਵੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਰਕ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ। ਇਹ ਇਕ-ਪਾਸੜ ਪ੍ਰੇਮ ਨਹੀਂ। ਗੁਰੂ ਤੇ ਸਿਖ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰੇਮ ਹੈ। ਭਾਈ ਦੇਵੀ ਦਾਸ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਪੜ੍ਹੋ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਵਸਾ ਲਏ ਸਨ। ਫਿਰ ਜਲਾਦਾਂ ਨੇ ਤੱਤੀਆਂ ਸਲਾਈਆਂ ਕਿਵੇਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਫਰੀਆਂ, ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਅੰਨ੍ਹਾ ਕਰਕੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਛੱਡ ਗਏ ਪਰ ਜਲਾਦਾਂ ਦੇ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਭਾਈ ਦੇਵੀ ਦਾਸ ਨੇ ਅੱਖਾਂ ਖੋਲ੍ਹੀਆਂ ਤਾਂ ਉਹ ਨੌ ਬਰ ਨੌ ਸੀ। ਇਹ ਸਾਖੀ 'ਗੁਰੁ ਰਖਣ ਵਾਲਾ ਹੇਤੁ' ਦਾ ਇਕ ਨਮੂਨਾ ਹੈ।

ਆਓ ਅਜਿਹੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਚਰਣੀ ਲਗੀਏ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਹੀ ਜਹਾਜ਼ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਹੀ ਖੇਵਟ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਅਜੇ ਤਕ ਕੋਈ

ਨਹੀਂ ਤਰਿਆ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਤਰੇਗਾ। ਸੋ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦਾ ਪਾਤਰ ਬਣਨ ਲਈ ਗੁਰੂ ਦਾ ਲੜ ਫੜਨਾ ਹੀ ਫਲਦਾਇਕ ਹੈ—

ਗੁਰੁ ਜਹਾਜੁ, ਖੇਵਟੁ ਗੁਰੂ, ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਤਰਿਆ ਨ ਕੋਇ ॥
ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਪ੍ਰਭੁ ਪਾਈਐ, ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਮੁਕਤਿ ਨ ਹੋਇ ॥

ਗੁਰੂ ਸਿਖ ਨਾਲ ਐਵੇਂ ਹਿਤ ਜਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਉਹ ਵੇਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿਖ ਗੁਰੂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਆਨੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ? ਕੀ ਉਹ ਸਿਖੀ ਲਿਬਾਸ ਪਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹਜ਼ੂਰੀਆ-ਸਿਖ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸਦਾਉਂਦਾ ? ਕੀ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਮਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਕੋਲ ਵੇਚ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ? ਕੀ ਉਹ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਿਆਂ 'ਨਿਹਕਾਮੀ' ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ ? ਅਜਿਹੇ ਸਿਖ ਦੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸਿੱਖ ਜਦੋਂ ਤਕ ਗੁਰੂ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ ਧਾਰਮਿਕ ਬਾਣਾ ਪਹਿਨਣਾ ਵੀ ਪਾਪ ਕਰਮ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਸਿਖ ਦਾ ਗੁਰੂ ਰਖਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ।

ਆਪਣੇ ਮੁਰਸ਼ਦ ਇਨਾਇਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਬੁਲੇ ਦਾ ਬੜਾ ਪਿਆਰ ਸੀ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਕ ਵਾਰੀ ਮੁਰਸ਼ਦ ਨੇ ਕਿਸੇ ਗਲੋਂ ਨਰਾਜ਼ ਹੋ ਕੇ ਬੁਲੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤਕੀਏ ਚੋਂ ਕਢ ਦਿੱਤਾ। ਸੂਫੀ ਫਕੀਰ ਮੁਜਰੇ ਵੇਖਣ ਤੇ ਕਵਾਲੀਆ ਸੁਣਨ ਦਾ ਬੜਾਸ਼ੌਕ ਰਖਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਵਾਰੀ ਬੁਲਾ ਨਾਚੀ ਦਾ ਰੂਪ ਬਣਾ ਕੇ ਨਚਿਆ ਤਾਂ ਮੁਰਸ਼ਦ ਨੇ ਚਾਲ ਤੋਂ ਪਛਾਣ ਲਿਆ ਅਤੇ ਪੁਛਿਆ "ਓਇ! ਤੂੰ ਬੁਲਾ ਹੈ ? ਤਾਂ ਬੁਲੇ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿਤਾ" ਨਹੀਂ ਜੀ! "ਮੈਂ ਭੁੱਲਾ ਹਾਂ" ਇਨਾਇਤਸਾਹ ਨੇ ਕਿਹਾ ਜੇ ਤੂੰ ਭੁਲਾ ਹੈਂ। ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਤ ਡੁੱਲਾ ਹਾਂ।" ਸੋ ਇਹ ਹਾਲਤ 'ਗੁਰੁ ਰਖਣ ਵਾਲਾ ਹੇਤੁ' ਨੂੰ ਹੀ ਨਿਰੂਪਣ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ 'ਚੋਂ ਭੈ ਤੇ ਭਰਮ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸਦਾ ਹਿਰਦਾ ਨੂਰੋ ਨੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, "ਭਰਮ ਭੇਖ ਤੇ ਰਹੇ ਨਿਆਰਾ ॥ ਸੋ ਖਾਲਸ ਸਤਿਗੁਰ ਹਮਾਰਾ" ਵਾਲਾ ਨਿਰਣਾ ਸਰਬਤ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਅਗਵਾਈ ਪਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਅਸੁਨਿ, ਪ੍ਰੇਮ ਉਮਾਹੜਾ, ਕਿਉ ਮਿਲੀਐ ਹਰਿ ਜਾਇ ॥ ਮਨਿ ਤਨਿ ਪਿਆਸ ਦਰਸਨ ਘਣੀ, ਕੋਈ ਆਣਿ ਮਿਲਾਵੈ ਮਾਇ ॥ ਸੰਤ ਸਹਾਈ ਪ੍ਰੇਮ ਕੇ, ਹਉ ਤਿਨ ਕੈ ਲਾਗਾ ਪਾਇ ॥ ਵਿਣੁ ਪ੍ਰਭ ਕਿਉ ਸੁਖੁ ਪਾਈਐ, ਦੂਜੀ ਨਾਹੀ ਜਾਇ ॥ ਜਿੰਨ੍ਹੀ ਚਾਖਿਆ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸੁ, ਸੇ ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਰਹੇ ਆਘਾਇ ॥ ਆਪੁ ਤਿਆਗਿ ਬਿਨਤੀ ਕਰਹਿ, ਲੇਹੁ ਪ੍ਰਭੂ ਲੜਿ ਲਾਇ ॥ ਜੋ ਹਰਿ ਕੰਤਿ ਮਿਲਾਈਆ, ਸਿ ਵਿਛੁੜਿ ਕਤਹਿ ਨ ਜਾਇ ॥ ਪ੍ਰਭ ਵਿਣੁ ਦੂਜਾ ਕੋ ਨਹੀ, ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਸਰਣਾਇ ॥ ਅਸੂ ਸੁਖੀ ਵਸੰਦੀਆ, ਜਿਨਾ ਮਇਆ ਹਰਿ ਰਾਇ ।੮॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ--ਕਿਉਂ, ਲਾਗਾਂ, ਪਾਇਂ, ਕਰਹਿਂ, ਮਿਲਾਈਆਂ, ਜਾਇਂ, ਨਹੀਂ ਵਸੰਦੀਆਂ।

ਪਦ ਅਰਥ—ਅਸੁਨਿ—ਅਸੂ ਦੇ (ਮਹੀਨੇ) ਵਿਚ। ਜਾਇ—ਜਾ ਕੇ। ਆਣਿ—ਲਿਆ ਕੇ। ਸਹਾਈ—ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ। ਉਮਾਹੜਾ—ਉਮਾਹ, ਹੁਲਾਰਾ। ਘਣੀ—ਬਹੁਤ। ਮਾਇ—ਹੇ ਮਾਂ !। ਲਾਗਾ ਪਾਇ—ਪੈਰੀਂ ਪਵਾਂ, ਚਰਨੀ ਲੱਗਾਂ। ਜਾਇ—ਜਗ੍ਹਾ। ਰਹੇ ਆਘਾਇ—ਰੱਜ ਗਏ ਹਨ। ਆਪੁ-ਆਪਾ ਭਾਵ, ਹੰਕਾਰ। ਕੰਤਿ—(ਵਾਹਿਗੁਰੂ) ਪਤੀ ਨੇ। ਕਤਹਿ—ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਪਾਸੇ। ਵਸੰਦੀਆ—ਵਸਦੀਆਂ ਹਨ। ਮਇਆ—ਮਿਹਰ। ਹਰਿ ਰਾਇ—ਹਰੀ ਰਾਜਾ।

ਅਰਥ—(ਨਿਜੀ ਬ੍ਰਿਹੋਂ ਨੂੰ ਜਗਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਅੱਸੂ (ਦੇ ਮਹੀਨੇ) ਵਿਚ (ਮੈਨੂੰ) ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾਂ ਹੁਲਾਰਾ (ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਪਿਆਰੇ) ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਜਾ ਕੇ ਮਿਲਾਂ ? ਹੇ ਮਾਂ, (ਮੇਰੇ) ਮਨ (ਅਤੇ) ਸਰੀਰ ਵਿਚ (ਪਿਆਰੇ ਦੇ) ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਪਿਆਸ (ਲੱਗੀ ਹੋਈ) ਹੈ (ਇਸ ਲਈ) ਕੋਈ (ਉਸ ਦਾ ਪਿਆਰਾ) ਉਸ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਲਿਆ ਕੇ (ਮੈਨੂੰ) ਮਿਲਾ ਦੇਵੇ। (ਮੈਂ ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਕਿ) ਸੰਤ ਲੋਕ (ਪ੍ਰਭੂ) ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ (ਕੰਮ ਵਿਚ) ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ (ਇਸ ਵਾਸਤੇ) ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਰਨੀਂ ਲੱਗਦਾ ਹਾਂ। (ਹੇ ਭਾਈ !) ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਲਾਪ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਵੇਂ (ਅਟੱਲ) ਸੁੱਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, (ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ) ਦੂਜੀ (ਸੁਖ ਵਾਲੀ) ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ (ਜਗਿਆਸੂਆਂ) ਨੇ (ਉਸ ਪਿਆਰੇ ਦੇ) ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਨੂੰ ਚਖਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੱਜ ਗਏ ਹਨ। (ਉਹ) ਅਪਣੱਤ ਛੱਡ ਕੇ (ਇਉਂ ਅਧੀਨਗੀ ਸਹਿਤ) ਬੇਨਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਲੜ ਲਾ ਲਵੋ। (ਬੇਨਤੀ ਸੁਣ ਕੇ) ਜਿਹੜੀਆਂ (ਜੀਵ ਰੂਪ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ) ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ (ਆਪਣੇ ਨਾਲ) ਮਿਲਾ ਲਈਆਂ ਹਨ

(ਉਹ ਫਿਰ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲੋਂ) ਵਿਛੜ ਕੇ (ਹੋਰ) ਕਿਸੇ ਪਾਸੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਪ੍ਰਭੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ (ਹੋਰ) ਦੂਜਾ ਕੋਈ (ਆਸਰਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ) ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਦੀ ਸਰਣ ਵਿਚ (ਹੀ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ)। (ਤੱਤ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਕਿ) ਅੱਸੂ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਉਹ (ਜੀਵ ਰੂਪ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਹੀ) ਸੁਖੀ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਹਰੀ ਰਾਜੇ (ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ) ਦੀ ਮਿਹਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਅੱਸੂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ

ਭਾਦੋਂ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਜੀਵ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਨੇ ਭਰਮ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕੀਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ ਨੇ ਉਛਾਲਾ ਖਾਧਾ ਅਤੇ ਉਹ ਪਤੀ-ਮਿਲਾਪ ਦੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਵਿਚ ਰੁਝ ਗਈਆਂ। ਜਿਵੇਂ ਗਰਮੀ ਦੀ ਰੁੱਤ ਆਈ ਤੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਰਸਾਤ ਦੀ ਰੁੱਤ ਵੀ ਆਈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਟਿਕਾਣੇ ਤੇ ਜਾ ਲਗੀ। ਅਸੂ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਮਿੱਠੀ ਰੁੱਤ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਨਾ ਗਰਮੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਨਾ ਸਰਦੀ, ਖੁਲ੍ਹੀ ਖੁਲ੍ਹੀ ਰੁੱਤ ਹੈ। ਇਸ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਜਿਸ ਜੀਵ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੇ 'ਸੰਤਾਂ ਕੀ ਹੋਇ ਦਾਸਰੀ, ਏਹੁ ਅਚਾਰਾ ਸਿਖੁ ਰੀ' (ਪੰ. ੪੦੦) ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਦਿਤੀ ਸਿਖਿਆ ਨੂੰ ਕਮਾਇਆ ਅਤੇ ਸੱਤ ਦੀ ਸੇਜ ਵਿਛਾਈ, ਉਸ ਆਸਾਵੰਤੀ ਨੇ ਹੀ ਸਾਂਈਂ ਅਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ-

ਆਸਾਵੰਤੀ ਆਸ ਗੁਸਾਈ ਪੂਰੀਐ ॥
ਮਿਲਿ ਗੋਪਾਲ ਗੋਬਿੰਦ, ਨ ਕਬਹੂ ਝੂਰੀਐ ॥
ਦੇਹੁ ਦਰਸੁ ਮਨਿ ਚਾਉ, ਲਹਿ ਜਾਇ ਵਿਸੂਰੀਐ ॥
ਹੋਇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਸਰੀਰੁ, ਚਰਨਾ ਧੂਰੀਐ ॥
ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰਦੇਵ ਸਦਾ ਹਜੂਰੀਐ ॥ [ਪੰ. ੭੦੮

ਆਤਮ ਰਸੀਆਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਖਣ ਲਈ ਘਣੀ ਪਿਆਸ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਇਹੋ ਆਖਦੇ ਹਨ—'ਕੋਈ ਅਣਿ ਮਿਲਾਵੈ ਮਾਇ' ॥ ਉਨ੍ਹਾਂ

ਦੇ ਮਨ ਤੇ ਤਨ ਵਿਚ ਹਰ ਵੇਲੇ ਇਹੋ ਤੜਪ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ—

੧. ਦਰਸਨ ਕੀ ਪਿਆਸਾ ਘਣੀ, ਭਾਣੈ ਮਨਿ ਭਾਈਐ ॥[ਪੰ ੪੨੧

੨. ਤੂ ਸਹੁ ਆਗਮੁ ਅਤੋਲਵਾ,
ਹਉ ਕਹਿ ਕਹਿ ਢਹਿ ਪਾਈਆਸਿ ਜੀਉ ॥
ਕਿਆ ਮਾਗਉ ਕਿਆ ਕਹਿ ਸੁਣੀ,
ਮੈ ਦਰਸਨ ਭੂਖ ਪਿਆਸਿ ਜੀਉ ॥ [ਪੰ. ੭੬੨

ਇਹ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਪੰਥਾ ਹੈ। ਇਸ ਮਾਰਗ ਤੇ ਚਲਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ 'ਪਿਰ ਦੇਖਨ ਕੀ ਆਸ' ਲਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਲਾਪ ਲਈ ਰਬੀ-ਸੰਤਾਂ ਤੋਂ ਲੋੜੀਂਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਜੋਦੜੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਰਲੇ ਲੈਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਮੁੱਲ ਤਾਰਨ ਲਈ ਮਨ ਤਨ ਤੇ ਧਨ ਸਭ ਕੁਝ ਵਾਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਜਿਹੇ। ਸੰਕੇਤ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅਨੇਕ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਟੂਕ ਮਾਤਰ ਕੁਝ ਪੰਗਤੀਆਂ ਹੇਠ ਦਰਜ ਹਨ—

੧. ਹਉ ਮਨੁ ਅਰਪੀ ਸਭੁ ਤਨੁ ਅਰਪੀ, ਅਰਪੀ ਸਭਿ ਦੇਸਾ ॥
ਹਉ ਸਿਰ ਅਰਪੀ, ਤਿਸੁ ਮੀਤ ਪਿਆਰੇ,
ਜੋ ਪ੍ਰਭ ਦੇਇ ਸੰਦੇਸਾ ॥ [ਪੰ. ੨੪੭

੨. ਕੋਈ ਆਨਿ ਆਨਿ ਮੇਰਾ ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਲਾਵੈ,
ਹਉ ਤਿਸੁ ਵਿਟਹੁ, ਬਲਿ ਬਲਿ ਘੁਮਿ ਗਈਆ ॥ [ਪੰ. ੮੩੬

ਇਹ ਇਕ ਅਮਰ ਸਚਾਈ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿ-ਮਾਰਗ ਤੇ ਚਲਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾਉਣ ਵਿਚ ਰਾਮ ਦੇ ਸੰਤ ਹੀ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪੁਰਾਤਨ ਭਗਤਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਪੜੀਏ ਤਾਂ ਅਜਿਹੇ ਤੱਥ ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਵੇਖੋ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਜਦੋਂ ਭਗਤੀ ਦੀ ਸਿਖਰ ਤੇ ਅਪੜੇ ਤੇ ਗੱਜ ਵੱਜ ਕੇ ਆਖਿਆ—

ਅਬ ਤਉ ਜਾਇ ਚਢੇ ਸਿੰਘਾਸਨਿ, ਮਿਲੇ ਹੈ ਸਾਰਿੰਗ ਪਾਨੀ ॥
ਰਾਮ ਕਬੀਰਾ ਏਕ ਭਏ ਹੈ, ਕੋਇ ਨ ਸਕੈ ਪਛਾਨੀ ॥ [ਪੰ. ੯੬੯

ਇਹ ਬਰਕਤ, ਬਨਾਰਸ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸੰਤ ਰਾਮਾ ਨੰਦ ਬਿਰੱਕਤ ਦੀ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਪਏ ਕਬੀਰ ਨੂੰ 'ਪੈਰੀ ਟੁੰਬ ਉਠਾਲਿਆ ਬੋਲਹੁ ਰਾਮ, ਸਿਖ ਸਮਝਾਈ' ਨਾਲ ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਪਥ ਦਰਸਾਇਆ ਅਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ।

ਸੰਤਾਂ ਤੇ ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਪਰਸਪਰ ਮਿਲਣਾ ਕੋਈ ਅਚੰਭੇ ਵਾਲੀ ਗਲ ਨਹੀਂ। ਪ੍ਰੇਮੀ ਜਨਾਂ ਦਾ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਤਰਨਾ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ, ਪਰ ਪਰਮ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਤਾਂ ਸੰਤ (ਗੁਰੂ) ਦੀ ਸੰਗਤ ਦਾ ਫਲ ਇਥੋਂ ਤਕ ਵਰਣਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿ—

ਸੰਤ ਕ੍ਰਿਪਾਕ ਕ੍ਰਿਪਾ ਜੇ ਕਰੈ ॥
ਨਾਨਕ ਸੰਤ ਸੰਗਿ, ਨਿੰਦਕੁ ਭੀ ਤਰੈ ॥ [ਪੰ. ੨੭੯

ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦੇ ਬਹੁਤ ਗੁਣ ਹਨ 'ਸੰਗਤ ਕੇ ਗੁਨ ਬਹੁ ਅਧਿਕਾਈ, ਪੜਿ ਸੂਆ ਗਨਿਕ ਉਧਾਰੇ'। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਕਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਜਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਲਾ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਸਾਗਰ ਤੋਂ ਤਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਸੱਚਾ ਸੁੱਖ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਜਿਤਨੇ ਜੀਵ ਸੰਤ-ਮਾਰਗੀ ਬਣੇ ਹਨ ਉਹ ਸਾਰੇ ਹੀ ਪ੍ਰੇਮਾ ਭਗਤੀ ਕਰਕੇ ਸੰਸਾਰ ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੋਏ ਹਨ। ਗੁਰਦੇਵ ਇਸ ਨਿਰਣੈ ਦੀ ਸਾਖ ਇਉਂ ਭਰਦੇ ਹਨ—

ਮਾਰਗਿ ਚਲੇ ਤਿਨੀ ਸੁਖ ਪਾਇਆ, ਜਿਨ ਸਿਉ ਗੋਸਟਿ ਤੇ ਤਰੇ ॥
ਬੂਡਤ ਘੋਰ ਅੰਧ ਕੂਪ ਮਹਿ, ਤੇ ਸਾਧੂ ਸੰਗਿ ਪਾਰਿ ਪਰੇ ॥
[ਪੰ. ੧੨੦੮

ਤਾਂ ਹੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਮਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿਤੀ ਹੈ ਕਿ 'ਮੇਰੇ ਮਨ, ਸਾਧ ਸਰਣਿ ਛੁਟਕਾਰਾ' (ਪੰ. ੬੧੧) ਸਰਣੀ ਪਏ ਬਿਨਾਂ ਸਦੀਵੀ ਸੁੱਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਰਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਆਤਮ ਸੁਖ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਹੋਰ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ 'ਹੇ ਜਗਿਆਸੂ ਜਨੋਂ! ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਸੁਖ ਲੋੜਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਇਸ ਜੁਗਤੀ ਨੂੰ ਅਪਨਾਓ-ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਸਦਾ

ਹਾਜ਼ਰ ਨਾਜ਼ਰ ਜਾਣ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮ ਜਪੋ । ਕਿਸੇ ਜੀਵ ਨਾਲ ਲੜੋ ਝਗੜੋ ਨਾ ਅਤੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਦਿਉ । ਸਭ ਨਾਲ ਸੁਮੇਲ ਰਖੋ । ਨਿਮਾਣੇ ਹੋ ਕੇ ਜਗ ਵਿਚ ਰਹੋ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨੀਵਿਆਂ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਪੁਕਾਰੋ ਤਾਂ ਜੋ ਸੁੱਖ ਸਹਜ ਸੇਤੀ ਆਪਣੇ ਟਿਕਾਣੇ ਤੇ ਜਾ ਪਹੁੰਚੋ ।

ਆਤਮ ਰਸੀਏ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਚੱਖੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਤਮਿਕ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦੀ । ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਜੀਵ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਬੁਝ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਅਜ ਤਕ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਸਾਰਕ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀਆਂ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਆਸਾ ਤੇ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਦਾ ਕੋਈ ਹਦ ਬੰਨਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ । ਹਾਂ, ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਆਪ ਤਿਆਗ ਕੇ, ਸੱਚੇ ਦਿਲੋਂ ਨਿਮ੍ਰਤਾ ਸਹਿਤ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਭੂ ਅਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ—

ਪ੍ਰਭ ਕੀਜੈ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਿਧਾਨ, ਹਮ ਹਰਿਗੁਨ ਗਾਵਹਗੇ ॥
ਹਉ ਤੁਮਰੀ ਕਰਉ ਨਿਤ ਆਸ, ਪ੍ਰਭ ਮੋਹਿ ਕਬ ਗਲਿ ਲਾਵਹਿਗੇ ॥
[ਪੰ. ੧੩੨੧

ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਅੰਦਰਲੀ ਅਵਾਜ਼ ਰੱਬੀ ਮਹਿਲ ਵਿਚ ਜਾ ਪਹੁੰਚੀ । ਉਸ ਖੁਦਾਈ ਬੰਦੇ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਫਿਰ ਵੀ ਖੁਤ-ਖੁਤੀ ਲੱਗੀ ਰਹੀ, ਮਤਾਂ ਖੁਦਾਈ ਜਲਵਾ ਵੇਖਦਿਆਂ ਕੋਈ ਖ਼ਤਾਅ (ਅਵਗਿਆ) ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ । ਇਹ ਡਰ ਲਿਵ ਨੂੰ ਪੱਕਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ—

'ਕਹੁ ਕਬੀਰ ਲਿਵ ਲਾਗਿ ਰਹੀ ਹੈ. ਜਹਾ ਬਸੇ ਦਿਨੁ ਰਾਤੀ ॥
ਉਆ ਕਾ ਮਰਮੁ ਓਹੀ ਪਰੁਜਾਨੈ ਓਹੁ ਤਉ ਸਦਾ ਅਬਿਨਾਸੀ ॥
[ਪੰ. ੩੩੪

ਇਹ ਸਾਚੀ ਲਿਵ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਜੀਵਨ ਭਰ ਵਿਚ ਇਕੱਠਾ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਇਕ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨਾ ਹੈ । ਇਸ ਬਾਰੇ ਦਸ਼ਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ—

ਏਕ ਚਿਤ ਜਿਹ ਇਕ ਛਿਨ ਧਿਆਇਓ,
ਕਾਲ ਫਾਸ ਕੇ ਬੀਚ ਨ ਆਇਓ ॥ (ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ

ਇਸ ਛਿਨ ਦਾ ਸਦਕਾ ਹੀ ਭਗਤ ਨਾਮ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਹਰੀ-ਬੇੜੀ ਪਾਸੋਂ ਆਪਣੀ ਛਾਨ ਛਵ੍ਹਾਈ ਸੀ। ਬਸ ਇਹ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਬਿਰਤੀ ਦੀ ਬਰਕਤ ਹੈ। ਜਨ ਦੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਅਰਦਾਸ ਕਦੇ ਵੀ ਬਿਰਥੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ, ਉਸ ਦਾ ਮੂਲ ਕਾਰਨ ਮਨੁੱਖੀ ਸੁਰਤਿ ਦਾ ਟਿਕਾਉ ਤੇ ਸਾਈਂ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਸਾਈਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਦੀ, ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਅਟੱਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੇ ਆਪਾ ਤਿਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਹਰੀ ਕੰਤ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਜੀਵ ਇਸਤ੍ਰੀ ਆਪਣੇ ਕੰਤ-ਕਰਤਾਰ ਨਾਲੋਂ ਵਿਛੜ ਕੇ ਹੋਰ ਕਿਧਰੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ। ਗੁਰਵਾਕ ਹਨ—

ਹਰਿ ਆਪੇ ਲਏ ਮਿਲਾਇ ਕਿਉ ਵੇਛੋੜਾ ਥੀਵਈ, ਬਲਿਰਾਮ ਜੀਉ॥
ਜਿਸ ਨੋ ਤੇਰੀ ਟੇਕ, ਸੋ ਸਦਾ ਸਦ ਜੀਵਈ, ਬਲਿਰਾਮ ਜੀਉ ॥
]ਪੰ, ੭੭

ਸੋ ਸਦੀਵੀ-ਜੀਵਨ ਜੁੜਨ ਵਿਚ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਸੁਖਾਂ ਦਾ ਸੁੱਖ ਜੁੜਨ ਵਿਚ ਹੈ। ਜਗਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸੁੱਖ ਮਿਥਿਆ ਹਨ, ਝੂਠਾ ਸਾਜ਼ ਬਾਜ਼ ਹੈ। ਵੇ ਜੇਹੜੇ ਫੁੱਲ ਦਰਖਤ ਦੀਆਂ ਟਹਿਣੀਆਂ ਨਾਲ ਲਗੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉ ਸਦਾ ਫਲਦੇ ਫੂਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਉਹ ਛੇਤ ਮੁਰਝਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਫੁਲਾਂ ਵਿਚ ਨਾ ਖੇੜਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਨਾ ਸੁਗੰਧ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਵਿਵਸਥਾ ਸਾਈਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਤੇ ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ ਜਗਿਆਸੂ ਆਂ ਦੀ ਹੈ। ਜਿਹੜੀਆਂ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਸਾਈ ਦੇ ਜ਼ੇਰ-ਸਾਇਆ ਵਸਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਨਾਂ ਸੁਹਾਗ-ਵੰਤੀਆਂ ਉਤੇ ਸਦਾ ਸਾਈਂ ਦੀ ਕਿਰਪ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਅਸੂ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਉਹੀ ਜੀਵ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਸੁੱਖ ਵਸਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਕੰਤ-ਕਿਰਪਾਲ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਲਣ ਲਈ ਕਿਹੜੇ ਕਿਹੜੇ ਜਤਨ ਤੇ ਕਿਹੜੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਇ

ਦਾ ਸਿਧਾਂਤਕ ਉੱਤਰ 'ਪ੍ਰਿਅ ਕੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ਪਿਆਰੀ' ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਉਂ ਦਿਤਾ ਹੈ—

ਕਉਨੁ ਸੁ ਜਤਨੁ, ਉਪਾਉ ਕਿਨੇਹਾ, ਸੇਵਾ ਕਉਨੁ ਬੀਚਾਰੀ ॥
ਮਾਨੁ ਅਭਿਮਾਨੁ ਮੋਹੁ ਤਜਿ ਨਾਨਕ, ਸੰਤਹ ਸੰਗਿ ਉਧਾਰੀ ॥
[ਪੰ. ੧੧੨੦

ਬਸ, ਸਾਰੀ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਹੈ, ਕਿ ਜਦੋਂ ਵੀ ਉਧਾਰ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਮਿਲ ਬੈਠ ਕੇ ਸਿਮਰਨ ਤੇ ਸੇਵਾ ਕੀਤਿਆਂ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਸਾਕਤਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਤਾਂ 'ਬੂਡੇ ਕਾਲੀ ਧਾਰ' ਵਾਲੀ ਦਸ਼ਾ ਹੀ ਬਣੀ ਰਹਿਣੀ ਹੈ। ਅਗਲੀ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ 'ਜਿਨਾ ਮਇਆ ਹਰਿ ਰਾਇ' ਦਾ ਉਪਦੇਸ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਹਰੀ ਰਾਜੇ ਦੀ ਮਿਹਰ ਜਿਸ ਤੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਉਤਰ ਇਹੋ ਹੈ– 'ਹਾਜ਼ਰਾਂ ਕੋ ਮਿਹਰ ਹੈ' ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਵਾਂਗੇ ਤਾਂ ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਮਿਹਰ ਤੇ ਪਾਤਰ ਬਣ ਸਕਾਂਗੇ।

ਕਤਿਕਿ, ਕਰਮ ਕਮਾਵਣੇ ਦੋਸੁ ਨ ਕਾਹੂ ਜੋਗੁ ॥ ਪਰਮੇਸਰ ਤੇ ਭੁਲਿਆਂ, ਵਿਆਪਨਿ ਸਭੇ ਰੋਗ ॥ ਵੇਮੁਖ ਹੋਏ ਰਾਮ ਤੇ, ਲਗਨਿ ਜਨਮ ਵਿਜੋਗ ॥ ਖਿਨ ਮਹਿ ਕਉੜੇ ਹੋਇ ਗਏ, ਜਿਤੜੇ ਮਾਇਆ ਭੋਗ ॥ ਵਿਚੁ ਨ ਕੋਈ ਕਰਿ ਸਕੈ, ਕਿਸ ਥੈ ਰੋਵਹਿ ਰੋਜ ॥ ਕੀਤਾ ਕਿਛੂ ਨਾ ਹੋਵਈ, ਲਿਖਿਆ ਧੁਰਿ ਸੰਜੋਗ ॥ ਵਡਭਾਗੀ ਮੇਰਾ ਪ੍ਰਭੁ ਮਿਲੈ, ਤਾਂ ਉਤਰਹਿ ਸਭਿ ਬਿਓਗ ॥ ਨਾਨਕ ਕਉ ਪ੍ਰਭ ਰਾਖਿ ਲੇਹਿ, ਮੇਰੇ ਸਾਹਿਬ ਬੰਦੀਮੋਚ ॥ ਕਤਿਕਿ ਹੋਵੈ ਸਾਧ ਸੰਗੁ, ਬਿਨਸਹਿ ਸਭੇ ਸੋਚ ॥੯॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ--ਮਹਿੰ, ਰੋਵਹਿੰ, ਵਡਭਾਗੀਂ, ਉਤਰਹਿੰ, ਬਿਨਸਹਿੰ

ਪਦ ਅਰਥ—ਕਤਿਕਿ—ਕਤਕ ਦੇ (ਮਹੀਨੇ) ਵਿਚ। ਕਾਹੂ—ਕਿਸੇ ਨੂੰ। ਜੋਗੁ—ਯੋਗ, ਠੀਕ। ਵਿਆਪਹਿ—ਵਿਆਪਦੇ ਹਨ, ਆ ਚੰਬੜਦੇ ਹਨ। ਤੇ—ਤੋਂ। ਵਿਜੋਗ—ਵਿਛੋੜੇ। ਕਉੜੇ—ਦੁਖਦਾਇਏ। ਜਿਤੜੇ—ਜਿਤਨੇ ਵੀ। ਭੋਗ-ਰੰਗ ਰਸ। ਵਿਚੁ—ਵਿਚੋਲਾ। ਕਿਸ ਥੈ—ਕਿਸ ਕੋਲ। ਰੋਵਹਿ ਰੋਜ—ਤੂੰ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਰੋਂਦਾ ਹੈਂ। ਧੁਰਿ—ਧੁਰ (ਦਰਗਾਹ) ਤੋਂ ਵਡਭਾਗੀ—ਵੱਡੇ ਭਾਗਾਂ ਨਾਲ। ਉਤਰਹਿ—ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬਿਓਗ-ਵਿਛੋੜੇ। ਬੰਦੀ ਮੋਚ—ਬੰਦੀ ਦੇ ਕੱਟਣ ਵਾਲੇ, ਹੇ ਬੰਦੀ ਛੋੜ! ਬਿਨਸਹਿ-ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸੋਚ—ਚਿੰਤਾ, ਫਿਕਰ।

ਅਰਥ—(ਮਹੀਨਾ) ਕਤਿਕ ਦੁਆਰਾ (ਗੁਰਦੇਵ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੋ) ਕਰਮ ਕਰਨੇ ਹਨ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਫਲ-ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਬਾਰੇ) ਕਿਸੇ (ਹੋਰ) ਨੂੰ ਦੋਸ਼ (ਦੇਣਾ ਠੀਕ) ਨਹੀਂ ਹੈ, (ਕਿਉਂਕਿ) ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਤੋਂ ਭੁੱਲਿਆਂ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਰੋਗ (ਆ) ਚੰਬੜਦੇ ਹਨ। (ਜਿਹੜੇ ਮਨੁਖ) ਪ੍ਰਭੂ ਤੋਂ ਬੇਮੁੱਖ ਹੋਏ ਹਨ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ) ਜਨਮਾਂ (ਜਨਮਾਂ) ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ (ਆ ਲਗਦੇ ਹਨ)। (ਤੱਤ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ) ਜਿਤਨੇ ਵੀ ਮਾਇਆ ਦੇ ਰੰਗ-ਰਸ ਹਨ ਉਹ ਖਿਨ ਵਿਚ (ਭਾਵ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੀ) ਕੌੜੇ (ਦੁਖਦਾਈ) ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। (ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ) ਕੋਈ ਵਿਚੋਲਾ (ਕੁਝ) ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ (ਇਸ ਲਈ ਹੇ ਜੀਵ! ਤੂੰ ਹਰ) ਰੋਜ਼ ਕਿਸੇ ਕੋਲ (ਜਾ ਕੇ ਕਿਉਂ) ਰੋਂਦਾ ਕੁਰਲਾਉਂਦਾ ਹੈਂ (ਜੋ) ਧੁਰ (ਰੱਬੀ-ਦਰਗਾਹ) ਤੋਂ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ (ਮੰਦਾ-ਚੰਗਾ ਫਲ) ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ (ਉਹ ਭੋਗਣਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਆਪਣਾ) ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। (ਹਾਂ, ਜੇ) ਵੱਡੇ ਭਾਗਾਂ ਨਾਲ (ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ) ਮੇਰਾ ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਲ ਪਵੇ ਤਾਂ (ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ) ਸਾਰੇ ਜਨਮਾਂ ਜਨਮਾਂਤਰਾਂ ਦੇ) ਵਿਛੋੜੇ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਬੇਨਤੀ

ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਹੇ ਮੇਰੇ ਬੰਦੀ ਛੋੜ ਮਾਲਕ ! ਮੈਨੂੰ ਵਿਛੋੜੇ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਰੱਖ ਲੈ, (ਬਚਾਅ ਲੈ) । (ਮੁੱਕਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੇ) ਕਤਿਕ (ਦੇ ਮਹੀਨੇ) ਵਿਚ ਸਾਧੂ (ਪੁਰਖ ਗੁਰੂ) ਦਾ ਸੰਗ (ਪ੍ਰਾਪਤ) ਹੋ ਜਾਵੇ (ਤਾਂ) ਸਾਰੇ ਫ਼ਿਕਰ-ਚਿੰਤਾ (ਤੇ ਦੁਖ) ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈ

ਵਿਚੁ ਨ ਕੋਈ ਕਰਿ ਸਕੈ, ਕਿਸ ਥੈ ਰੋਵਹਿ ਰੋਜ ॥

ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਅੰਦਰ 'ਵਿਚੁ' ਨਾਵ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ 'ਵਿਚੋਲਾ' । ਜੇ 'ਵਿਚਿ' ਸਰੂਪ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਹੋਣੇ ਸਨ-'ਅੰਦਰ

ਭਾਵ ਜਦੋਂ ਕਿ ਕੋਈ ਵਿਚੋਲਾ ਮਾਇਆ ਦੇ ਭੋਗ-ਫਲ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਮਨੁੱਖ ਪਾਸ ਜਾ ਕੇ ਫ਼ਰਿਆਦੀ ਬਣਨ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ ? ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਅਨੁਕ੍ਰਮਣਿਕਾ ਅਨੁਸਾਰ 'ਵਿਚੁ' ਪਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੇਵਲ ਇਸੇ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ । ਬਾਕੀ ਸ਼ਬਦ 'ਵਿਚੁਦੇ' 'ਵਿਚੋਲਾ' ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ । ਪਾਠੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਆਤ ਲਈ ਕੁਝ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੇਠ ਦਰਜ ਹਨ—

੧. ਹਉਮੈ ਮਨੁ ਅਸਥੂਲੁ ਹੈ, ਕਿਉਕਰਿ ਵਿਚੁਦੇ ਜਾਇ ॥
[ਪੰ. ੫੧੦

੨. ਤੂ ਆਪੇ ਗੁਰੁ ਚੇਲਾ ਹੈ ਆਪੇ, ਗੁਰ ਵਿਚੁਦੇ ਤੁਝਹਿ ਧਿਆਈ॥
[ਪੰ. ੭੫੮

ਕਤਿਕ ਵਿਆਖਿਆ

ਅਸੂ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪਤੀ-ਮਿਲਾਪ ਲਈ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਕਾਂਗ ਉਠੀ ਅਤੇ ਉਹ ਕੂਕ ਉਠੀ 'ਕੋਈ ਆਣਿ ਮਿਲਾਵੈ ਮਾਇ' । ਕਤਿਕ ਚੜ੍ਹਿਆ, ਉਹ ਇਸੇ ਕੂਕ ਨਾਲ ਕਮਲੀ ਹੋ ਗਈ । ਵਿਛੋੜੇ ਦੇ ਸਲ ਨੇ ਨਾ ਸੌਣ ਜੋਗਾ ਤੇ ਨਾ ਰੋਣ ਜੋਗਾ ਛਡਿਆ । ਇਥੋਂ ਤਕ

ਕਿ ਖਾਣਾ, ਪੀਣਾ, ਪਹਿਨਣਾ ਕੁਝ ਵੀ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ। ਦੁੱਖਾਂ ਦੀ ਮਾਰੀ ਵਿਜੋਗਣ ਹਾਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਦੋਸ਼ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਅਟੱਲ ਸਚਾਈ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕਦੇ ਹਰਖ ਕਦੇ ਸੋਗ ਦੇ ਵਰਤਾਰੇ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ ਜੀਵ ਦੇ ਕੀਤੇ ਕਰਮ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਸੰਚਿਤ ਕਰਮ ਹੋਣ ਜਾਂ ਵਰਤਮਾਨ ਕਰਮ। ਕਰਮ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਆਮ ਤੌਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਰਮਾ ਦੀ ਵੰਡ ਦੋ ਵਰਗਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ

੧. ਪਹਿਲੋ ਜ਼ਾਤੀ   ੨. ਦੂਜੇ ਜਮਾਤੀ।

ਜ਼ਾਤੀ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਸਬੰਧ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਨਿਜੀ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਜਮਾਤੀ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਜੋੜ ਸਭਾ ਸੁਸਾਇਟੀ, ਸੰਗਤ, ਕੌਮ ਅਥਵਾ ਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਸਬੰਧ ਨਿਜੀ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਹੋਵੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੰਦਾ ਚੰਗਾ ਫਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੀ ਭੋਗਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਗੁਰਵਾਕ ਹੈ—

'ਮੰਦਾ ਚੰਗਾ ਆਪਣਾ, ਆਪੇ ਹੀ ਕੀਤਾ ਪਾਵਣਾ' ॥   [ਪੰ. ੪੭੦

ਪਰ ਜਿਹੜੇ ਕਰਮ ਸਭਾ-ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਫਲ ਰਾਜਨੀਤਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਆਪ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਉਤੇ ਵੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ੈਤਾਨੀ ਰਾਹ ਤੇ ਚਲਦਿਆਂ ਕਦੇ ਵੀ ਸੁੱਖ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ, ਪਰ ਸਤਿਵਾਦੀ ਮਾਰਗ ਤੇ ਚਲਦਿਆਂ ਸਾਰਾ ਜਹਾਨ ਹੀ ਉਸਤਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਸਾਧਾਰਨ ਜਿਹੀ ਮਿਸਾਲ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਉਸ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਕਰਮ-ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਤਨੀ ਨਰੋਈ ਸੇਧ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਨੂਰੋ ਨੂਰ ਤੇ ਸੁਖ ਦੇ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ—

ਜਿਵੇਂ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਆਪਣੇ ਦੋ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਦਾਖਲ ਕਰਵਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਬੱਚਾ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸਕੂਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਲਾਸ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਆਪਣੇ ਮਾਸਟਰ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾ ਸਬਕ ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅਗਲਾ ਸਬਕ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਬੱਚਾ

ਘਰੋਂ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਸਕੂਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਕਲਾਸ ਵਿਚ ਬੈਠਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਭਜ ਕੇ ਘਰ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਫਲ ਸਰੂਪ ਇਕ ਬੱਚਾ ਤਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਵਕੀਲ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਉਹ ਨੌਕਰ ਚਾਕਰ, ਕੋਠੀ ਤੇ ਕਾਰ ਆਦਿ ਰਖ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਦੂਜਾ ਬੱਚਾ ਅਨਪੜ੍ਹਤਾ ਕਾਰਨ ਦਰ ਦਰ ਤੇ ਧੱਕੇ ਖਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਦੁੱਖੀ ਹੋਂਦਾ ਹੈ। ਪਿਤਾ ਤਾਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਦੋਵੇਂ ਪੁਤਰ ਸੁਖੀ ਹੋਣ, ਪਰ ਇਕ ਸੁਖੀ ਤੇ ਦੂਜਾ ਦੁਖੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਵਿਚ ਕਸੂਰ ਕਿਸ ਦਾ ਹੋਇਆ ? ਉਤਰ ਵਿਚ ਇਹੋ ਆਖਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਕਸੂਰ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਇਹੀ ਸਿਖਿਆ ਦੇਂਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਦੁਖੀ ਹੋਣ ਤੇ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ ਨ ਦਿਓ—

੧. ਦਦੈ, ਦੋਸੁ ਨਾ ਦੇਊ ਕਿਸੈ, ਦੋਸੁ ਕਰੰਮਾ ਆਪਣਿਆ ॥
ਜੋ ਮੈ ਕੀਆ, ਸੋ ਮੈ ਪਾਇਆ, ਦੋਸੁ ਨ ਦੀਜੈ ਅਵਰ ਜਨਾ ॥
[ਪੰ. ੪੩੩

੨. ਦੋਸੁ ਨਹੀ ਕਾਹੂ ਕਉ ਮੀਤਾ ॥
ਮਾਇਆ ਮੋਹ ਬੰਧੁ ਪ੍ਰਭਿ ਕੀਤਾ ॥

੩. ਸੁਖੁ ਦੁਖੁ ਪੁਰਬ ਜਨਮ ਕੇ ਕੀਏ ॥
ਸੋ ਜਾਣੈ ਜਿਨਿ ਦਾਤੈ ਦੀਏ ॥
ਕਿਸ ਕਉ ਦੋਸੁ ਦੇਹਿ ਤੂ ਪ੍ਰਾਣੀ,
ਸਹੁ ਆਪਣਾ ਕੀਆ ਕਰਾਰਾ ਹੇ ॥ [ਪੰ. ੧੦੩੦

੪. ਦੋਸੁ ਨ ਕਾਹੂ ਦੀਜੀਐ, ਪ੍ਰਭੁ ਅਪਨਾ ਧਿਆਈਐ ॥[ਪੰ. ੮੦੯

੫. ਦੋਸੁ ਨ ਦੀਜੈ ਕਹੂ ਲੋਗ ॥ ਜੋ ਕਮਾਵਨੁ ਸੋਈ ਭੋਗੁ ॥
]ਪੰ. ੮੮੮

ਜੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਅਸਲੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਕ ਤੱਥ ਵੀ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਵੇਗਾ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਜਿਹੋ ਜਿਹੇ ਨਿਸਚੇ ਧਾਰਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਉਹੋ ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੁਕਤੇ ਅਨੁਸਾਰ

ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਿਸਚੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਪਰਖ ਕਸਵੱਟੀ ਉਤੇ ਪਰਖਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਕਤਿਕ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਕਰਮ ਸੰਕਲਪ ਦੀ ਥੀਊਰੀ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਚਨਾਂ ਉਤੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਆਉਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ—

ਪਰਮੇਸਰ ਤੇ ਭੁਲਿਆਂ, ਵਿਆਪਨਿ ਸਭੇ ਰੋਗ ॥

ਕਰਮ ਭੂਮੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਨਿਸਚੇ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਨ ਲਈ ਸਹਾਈ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ—

੧. ਸਭੇ ਦੁਖ ਸੰਤਾਪ, ਜਾਂ ਤੁਧਹੁ ਭਲੀਐ ॥
ਜੇ ਕੀਚਨਿ ਲਖ ਉਪਾਵ, ਤਾਂ ਕਹੀ ਨ ਘੁਲੀਐ ॥

[ਪੰ. ੯੬੩-੬੪

੨. ਖਸਮੁ ਵਿਸਾਰਿ, ਕੀਏ ਰਸ ਭੋਗ ॥
ਤਾਂ ਤਨਿ ਉਠਿ ਖਲੋਏ ਰੋਗ ॥ [ਪੰ. ੧੨੫੧

੩. ਸੁਖੇਣ ਬੈਣ ਰਤਨੰ, ਰਚਨੰ ਕਸੁੰਭ ਰੰਗਣ :।
ਰੋਗ ਸੋਗ ਬਿਓਗੰ, ਨਾਨਕ, ਸੁਖੁ ਨ ਸੁਪਨਹ :॥ [ਪੰ. ੧੩੬੧

ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ ਕਿ 'ਭੋਗੀ ਕਉ ਦੁਖੁ, ਰੋਗ ਵਿਆਪ' (ਪੰ. ੧੧੮੯) ਕਿਉਂ ਕਿ ਪਰਵਿਰਤੀ ਮਾਰਗ ਦਾ ਵਰਤਾਵਾ ਹੀ ਇਹੋ ਹੈ-

'ਜਨਮੰ ਤ ਮਰਣੰ, ਹਰਖੰ ਤ ਸੋਗੰ, ਭੋਗੰ ਤ ਰੋਗੰ' ॥

ਖਸਮ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਖੁਆਰੀ ਹੀ ਪਲੇ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੰਦ ਲਾਲ (ਸਿੰਘ) ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਦੁਆਰਾ ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਹਲੂਣਾ ਦਿਤਾ ਹੈ—

'ਖੁਸ਼ ਅਸਤ ਉਮਰ ਦਰ ਯਾਦ ਬ-ਗੁਜ਼ਰਦ,
ਵਰਨਾ ਕਿ ਹਾਸਲ ਅਸਤ ਅਜ਼ੀਂ ਗੁੰਬਦ ਕਬੂਲ ਮਰਾ' ॥

ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਇਕ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਦੇ ਕੇ ਕਮਾਲ ਹੀ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ—

ਫ਼ਰੀਦਾ ਉਮਰ ਸੁਹਾਵੜੀ, ਸੰਗਿ ਸੁਵੰਨੜੀ ਦੇਹ ॥
ਵਿਰਲੇ ਕੇਈ ਪਾਈਅਨਿ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਪਿਆਰੇ ਨੇਹ ॥ [ਪੰ. ੧੩੭੨

ਜਿਹੜੇ ਇਸ ਕੰਚਨ-ਕਾਇਆ ਦੀ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਰਾਮ ਤੋਂ ਬੇਮੁਖ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਜਨਮ ਦਾ ਰੋਗ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਕਈ ਜਨਮਾਂ ਦੇ ਰੋਗ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮਾਇਆ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਜਿਹੜੇ ਫਲ ਮਿੱਠੇ ਕਰਕੇ ਭੋਗੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅੰਤ ਨੂੰ ਉਹੀ ਕਉੜੇ ਭਾਸਦੇ ਹਨ, ਦੁਖਦਾਈ ਲਗਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ —

੧ ਮਿਠਾ ਕਰਿ ਕੈ ਖਾਇਆ, ਕਉੜਾ ਉਪਜਿਆ ਸਾਦੁ ॥ [ਪੰ.੫੦
੨ ਮਿਠਾ ਕਰਿਕੈ ਖਾਇਆ, ਬਹੁ ਸਾਦਹੁ ਵਧਿਆ ਰੋਗੁ ॥
[ਪੰ. ੭੯੫

ਹੁਣ ਦੁਖਾਂ ਦੀ ਜਿਲ੍ਹਣ ਵਿਚੋਂ ਕਢਣ ਲਈ ਕਿਹੜਾ ਵਿਚੋਲਾ ਕੌਣ ਬਣੇ ? ਕੋਈ ਵੀ ਸਾਕ ਸਬੰਧੀ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਢੁਕਦਾ। ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਰੋਣ ਦਾ ਲਾਭ ਹੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਭਾਵੇਂ ਦਰਦਾਂ ਨਾਲ ਵਿੰਨ੍ਹੀ ਹੋਈ ਜਿੰਦੜੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਕੀਰਨੇ ਪਾਉਂਦੀ ਰਹੇ, ਚੀਕਾਂ ਮਾਰਦੀ ਰਹੇ, ਜਦ ਕੋਈ ਰੱਬ-ਨੇਮ (ਨਿਆਂ) ਵਿਚ ਦਖਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦਾ, ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਭੁਗਤਣੀ ਹੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਮਨੁਖ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਤੇ ਪਛਤਾਵਾ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਇਕ ਨਵਾਂ ਮੋੜ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਕਟ ਲਵੇ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਭਲਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਮਾਇਆ ਦਾ ਮੋਹ ਗੁੜ ਵਾਂਗ ਮਿੱਠਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਮੱਖੀ ਵਾਂਗ ਇਸੀ ਵਿਚ ਲਗ ਕੇ ਆਪਣਾ ਰਤਨ ਜਨਮ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਦੁਨਿਆਵੀ ਪਦਾਰਥ ਖੰਡ ਵਾਂਗ ਮਿੱਠੇ ਹਨ। ਮਿੱਠਾ ਖਾ ਕੇ ਜਦ ਫੋੜੇ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਚੀਸਾਂ ਉਠਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਵੀ ਸਹਾਰਨੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੇ ਮਾਇਆ ਵਲੋਂ ਮੂੰਹ ਮੋੜ ਕੇ ਮਾਲਕ ਵਲ ਲਗ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਦੁਖ, ਸੁਖ ਵਿਚ ਪਲਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਵਡੇ ਭਾਗਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ

ਸਾਰੇ ਦੁਖ ਕਲੇਸ਼ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ—

ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਕਾਰਤਕ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਸਭ ਮਹੀਨਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਉਤਮ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਧਰਮ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਡਤਾਂ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਾਈ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਪਾਪ ਝੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹ ਵੀਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਜਿਤਨਾ ਫਲ ਜਪ, ਦਾਨ, ਪੂਜਾ ਆਦਿ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਇਸ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਕਥਾ ਦੀ ਪੋਥੀ ਵੀ ਵਖਰੇ ਛਾਪੀ ਹੋਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਹਿੰਦੂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਤਹਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਇਸ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਵੇ ਆਦਿ ਜਗਾ ਕੇ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ :

੧. ਕਾਰਤਕ ਇਸ਼ਨਾਨ ਪ੍ਰਾਰੰਭ। ੨. ਕਰਵਾ ਚੌਥ (ਪਤੀ ਦੀ ਉਮਰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ)। ੩. ਚੱਕਰੀਆਂ (ਪੁਤਰ ਦੀ ਉਮਰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ)। ੪, ਅਹੋਈ ਅਸ਼ਟਮੀ ਚਿਤ੍ਰਾ (ਮਾਈ ਦੇ ਛੋਣ ਦੀ ਪੂਜਾ)। ੫. ਧਨ ਤਰੌਦਸੀ (ਧਨ ਦੀ ਪੂਜਾ)। ੬. ਨਰਕ ਚੌਦਸ। ੭. ਦੀਪਾਵਲੀ (ਮਹਾ ਲਕਸ਼ਮੀ ਪੂਜਾ)। ੮. ਅਨਕੂਟ ਗੋਵਰਧਨ ਪੂਜਾ। ੯. ਟਿਕਾ ਭਾਈ ਦੂਜ (ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭੈਣਾਂ ਟਿਕਾ ਲਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ) । ੧੦. ਗੋਪ ਅਸ਼ਟਮੀ (ਗਊਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ)। ੧੧. ਤੁਲਸੀ ਵਿਵਾਹ।

ਸਿਖ ਧਰਮ ਉਪਰੋਕਤ ਤਹਿਵਾਰਾਂ ਤੇ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਕਿਸੇ ਕਰਮ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਅਪਨਾਉਂਦਾ ਅਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਇਸ਼ਨਾਨ, ਦਾਨ, ਲਕਸ਼ਮੀ ਪੂਜਾ ਆਦਿ ਨੂੰ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਸਿਖ ਧਰਮ ਦੈਵੀ ਗੁਣਾ ਦਾ ਅਨੁਆਈ ਹੈ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਸਰੇਸ਼ਟ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਬਾਰਹਮਾਹਾ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲੋਂ ਜੀਵ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਕਾਰਨ ਜੀਵ ਦੇ ਕਰਮ ਦਸੇ ਹਨ। ਇਸ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਮੁੜ ਉਸੇ ਵੀਚਾਰ ਦੀ ਚਿਤਾਵਨੀ ਕਰਵਾ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਹਰੇਕ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫ

ਭੋਗਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਕਰਮ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਰਨ ਨਾਲ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਂ ਵਿਸਰਨ। ਜੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਸੁਖਾਂ ਵਿਚ ਨਾਮ-ਰਸ ਨੂੰ ਭੁਲ ਗਏ ਤਾਂ ਸਮਝੋ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੁਖ ਘੇਰ ਲੈਣਗੇ ਕਿਉਂਕਿ ਰੋਗਾਂ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੀ ਸੁਆਦ ਅਤੇ ਰਸਾਂ ਦੇ ਭੋਗ ਹਨ :

ਬਹੁ ਸਾਦਹੁ, ਦੂਖੁ ਪਰਾਪਤਿ ਹੋਵੈ। ਭੋਗਹੁ ਰੋਗ, ਸੁ ਅੰਤਿ ਵਿਗੋਵੈ ॥
ਹਰਖਹੁ ਸੋਗੁ ਨ ਮਿਟਈ ਕਬਹੂ, ਵਿਣੁ ਭਾਣੇ ਭਰਮਾਇਦਾ ॥

[ਪੰ. ੧੦੩੪

ਸੋ ਮਾਇਆ ਦੇ ਭੋਗ ਹੀ ਜਨਮਾਂ ਦੇ ਵਿਜੋਗ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹਨ। ਬਾਹਰਲੇ ਵਰਤਾਂ ਦੇ ਰਖਣ ਦਾ ਆਤਮਾਂ ਤੇ ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਆਤਮਿਕ-ਵਰਤ ਰਖਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਂਦੇ ਹਨ।

ਬਾਹਰਲੇ ਦੀਵੇ ਜਗਾਉਣ ਨਾਲ ਅੰਤਰ-ਆਤਮੇ ਪ੍ਰਕਾਸ ਨਹੀਂ ਹੋਂਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਰੂਪੀ ਦੀਵਾ ਜਗਾਉ ਜਿਸ ਨਾਲ ਮਨ ਮੰਦਰ ਵਿਚ ਨਿਰਾ ਚਾਨਣ ਹੀ ਚਾਨਣ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਕਤਿਕ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ ਠੰਡ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੀਵ ਰੂਪ ਇਸਤ੍ਰੀ ਪਤੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਦੁਖੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਚਿੰਤਾ-ਰੋਗ ਵਿਚ ਜਕੜੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਸਾਨੂੰ ਫੋਕਟ-ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਜਾਲ ਚੋਂ ਕਢ ਕੇ ਸੱਚ ਧਰਮ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸਤਵਾਦੀ ਬਣਨ ਦੀ ਜੁਗਤੀ ਹੈ-ਸਾਧ ਸੰਗਤ। ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਹੀ ਸਚਖੰਡ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਇਹ ਤੱਤ-ਨਿਰਣਾ ਹੈ ਕਿ ਕਰਮਾਂ ਨਾਲ ਜੀਵ ਦਾ ਛੁਟਕਾਰਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਛੁਟਕਾਰਾ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਕਤਿਕ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਵਰਤ ਰਖਣ ਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰ ਦੇਂਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ

ਪਵਿਤ੍ਰ ਸਲੋਕ ਦਾ ਪੱਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ 'ਅਹੋਈ ਦੇਵੀ' ਦੇ ਵਰਤ ਰਖਣ ਦਾ ਕੀ ਫਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ—

ਕਬੀਰ ਹਰਿ ਕਾ ਸਿਮਰਨੁ ਛਾਡਿ ਕੈ, ਅਹੋਈ ਰਾਖੈ ਨਾਰਿ ॥
ਗਦਹੀ ਹੋਇਕੈ ਅਉਤਰੈ, ਭਾਰੁ ਸਹੈ ਮਨ ਚਾਰਿ ॥ [ਪੰ. ੧੩੭੦

ਜੇ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਅਤੇ ਮਾਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਦਾ ਪੱਤਾ ਲਗ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਇਸਤ੍ਰੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਇਕ ਭਾਰੀ ਪ੍ਰੀਵਰਤਨ ਲਿਆ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ, ਆਪਣੇ ਪਰਵਾਰ ਅਤੇ ਸਮੁਚੇ ਦੇਸ਼ ਸੁਧਾਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਅਮੋਲਕ ਹਿੱਸਾ ਪਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਅੰਤ ਵਿਚ ਜੀਵ ਨੂੰ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਸਿਖਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਹ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਭਾਈ ! ਪ੍ਰਭੂ ਅਗੇ ਇਉ ਬੇਨਤੀ ਕਰ—'ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਮੈਂ ਦੁਨਿਆਵੀ ਸੁੱਖਾਂ ਅਤੇ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਰੂਪੀ ਬੰਧਨ ਵਿਚ ਬੱਧਾ ਹੋਇਆ ਹਾਂ, ਤੁਸੀਂ ਬੰਦੀ ਨੂੰ ਕੱਟਣ ਵਾਲੇ ਸਾਹਿਬ ਹੋ । ਮੇਰਾ ਕੋਈ ਗੁਣ ਜਾਂ ਅਵਗੁਣ ਨਾ ਵੀਚਾਰੋ, ਆਪਣੀ ਚਰਨ ਸਰਨ ਵਿਚ ਰਖ ਲਵੋ ਜੀ ।'

ਗਲ ਕੀ, ਕਤਿਕ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਜੇ ਸਾਧੂ ਦਾ ਸੰਗ ਹੋਵੇ ਤੇ ਨਾਮ ਦਾ ਰੰਗ ਚੜ੍ਹ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਫਿਕਰ ਸ਼ੋਕ, ਅੰਦੇਸ਼ੇ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਤੇ ਖੇੜਿਆਂ ਵਾਲਾ ਉਹ ਘਰ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ—

ਹਰਖ ਅਨੰਤ ਸੋਗ ਨਹੀ ਬੀਆ ॥
ਸੋ ਘਰੁ ਗੁਰਿ, ਨਾਨਕ ਕਉ ਦੀਆ ॥ [ਪੰ. ੧੯੬

ਮੰਘਿਰਿ ਮਾਹਿ ਸੋਹੰਦੀਆ, ਹਰਿ ਪਿਰ ਸੰਗਿ ਬੈਠੜੀਆਹ ॥ ਤਿਨ ਕੀ ਸੋਭਾ ਕਿਆ ਗਣੀ, ਜਿ ਸਾਹਿਬਿ ਮੇਲੜੀਆਹ ॥ ਤਨੁ ਮਨੁ ਮਉਲਿਆ ਰਾਮ ਸਿਉ, ਸੰਗਿ ਸਾਧ ਸਹੇਲੜੀਆਹ ॥ ਸਾਧ ਜਨਾ ਤੇ ਬਾਹਰੀ, ਸੇ ਰਹਨਿ ਇਕੇਲੜੀਆਹ ॥ ਤਿਨ ਦੁਖੁ ਨ ਕਬਹੂ ਉਤਰੈ, ਸੇ ਜਮ ਕੈ ਵਸਿ ਪੜੀਆਹ ॥ ਜਿਨੀ ਰਾਵਿਆ ਪ੍ਰਭੁ ਆਪਣਾ, ਸੇ ਦਿਸਨਿ ਨਿਤ ਖੜੀਆਹ ॥ ਰਤਨ ਜਵੇਹਰ ਲਾਲ ਹਰਿ, ਕੰਠਿ ਤਿਨਾ ਜੜੀਆਹ ॥ ਨਾਨਕ ਬਾਂਛੈ ਧੂੜਿ ਤਿਨ, ਪ੍ਰਭ ਸਰਣੀ ਦਰਿ ਪੜੀਆਹ॥ ਮੰਘਿਰਿ ਪ੍ਰਭੁ ਅਰਾਧਣਾ, ਬਹੁੜਿ ਨ ਜਨਮੜੀਆਹ।੧੦।

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ—ਸੋਹੰਦੀਆਂ, ਬੈਠੜੀਆਂਹ, ਮਿਲੜੀਆਂਹ, ਸਿਉਂ, ਸਹੇਲੜੀਆਂਹ, ਇਕੇਲੜੀਆਂਹ, ਪੜੀਆਂਹ, ਖੜੀਆਂਹ, ਜੜੀਆਂਹ, ਜਨਮੜੀਆਂਹ ।

ਪਦ-ਅਰਥ— ਮੰਘਿਰਿ ਮਾਹਿ—ਮੱਘਰ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ । ਸੋਹੰਦੀਆਂ—(ਜੀਵ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ) ਸੋਹਣੀਆਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ । ਪਿਰ ਸੰਗਿ—ਪਤੀ ਦੇ ਨਾਲ । ਬੈਠੜੀਆਂਹ—ਬੈਠੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । ੨ । ਕਿਆ ਗਣੀ ਕੀ ਬਿਆਨ ਕਰੀਏ ? । ਜਿ—ਜਿਹੜੀਆਂ (ਜੀਵ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ) । ਮਿਲੜੀਆਹ-ਮਿਲੀਆਂ ਹਨ । ਸਾਹਿਬਿ—ਮਾਲਕ ਨੇ । ਮਉਲਿਆ—ਖਿੜਿਆ, ਹਰਾ ਭਰਾ ਹੋਇਆ । ਬਾਹਰੀ—ਬਿਨਾ । ਪੜੀਆਹ—ਪਈਆਂ ਹਨ । ਰਾਵਿਆ-ਮਾਣਿਆ, ਰੱਜ ਭੋਗਿਆ । ਖੜੀਆਹ—ਸਾਵਧਾਨ । ਬਹੁੜਿ-ਫਿਰ, ਮੁੜ ਕੇ। ਕੰਠਿ—ਗਲ ਵਿਚ । ਬਾਂਛੈ—ਮੰਗਦਾ ਹੈ । ਦਰਿ—ਦਰ ਉਤੇ ।

ਅਰਥ—ਮੱਘਰ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ (ਉਹ ਜੀਵ-ਰੂਪ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ) ਸੋਹਣੀਆਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ (ਜੋ) ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਨਾਲ (ਮਿਲ ਕੇ) ਬੈਠੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਲਕ (ਪ੍ਰਭੂ) ਨੇ (ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਲਿਆ ਹੈ) ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੋਭਾ ਕੀ ਗਿਣੀਏ (ਭਾਵ ਕੀ ਦਸੀਏ ? ਆਖੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ)। (ਉਨ੍ਹਾਂ) ਸਹੇਲੀਆਂ ਦਾ ਤਨ ਮਨ ਸਾਧ (ਜਨਾ ਦਾ) ਸੰਗ ਕਰ ਕੇ (ਅਤੇ) ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਹਰਾ-ਭਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ । (ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਜਿਹੜੀਆਂ ਜਗਿਆਸੂ-ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ) ਸਾਧੂਜਨਾਂ (ਦੀ ਸੰਗਤ) ਤੋਂ ਬਾਹਰ (ਭਾਵ ਵਾਂਝੀਆਂ ਹੋਈਆਂ) ਹਨ, ਉਹ ਇਕੱਲੀਆਂ (ਭਾਵ ਦੁਖੀ ਹੀ) ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦੁਖ ਕਦੇ ਵੀ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ (ਅਤੇ) (ਅੰਤ ਨੂੰ)ਉਹ ਉਹ ਜਮ ਦੇ ਵਸ ਵਿਚ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ (ਗੁਰਮੁਖ ਸਖੀਆਂ) ਨੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਭੂ (ਪਿਆਰੇ) ਨੂੰ ਮਾਣਿਆ ਹੈ ਉਹ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਸਾਵਧਾਨ ਹੋਈਆਂ ਦਿਸਦੀਆਂ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗਲੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ

ਨਾਮ (ਜੋ) ਰਤਨ, ਜਵਾਹਰ, ਲਾਲਾਂ (ਤੋਂ ਵੀ ਕੀਮਤੀ ਹੈ, ਮਾਨੋ ਉਸ ਨਾਮ ਦੀਆਂ ਲੜੀਆਂ) ਪਰੋਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ) ਉਨ੍ਹਾਂ (ਸਖੀਆਂ ਸਹੇਲੀਆਂ ਦੀ ਚਰਨ) ਧੂੜ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ (ਜੋ) ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰ ਉਤੇ (ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ) ਸਰਣੀ ਪਈਆਂ ਹਨ। ਮੱਘਰ (ਦੇ ਮਹੀਨੇ) ਵਿਚ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਨੇ) ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ (ਮਨ ਚਿਤ ਕਰਕੇ) ਅਰਾਧਿਆ (ਭਾਵ ਸਿਮਰਿਆ) ਹੈ, ਉਹ ਮੁੜ ਕੇ ਜਨਮ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੀਆਂ।

ਮੱਘਰ ਵਿਆਖਿਆ

ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸੋਹਣਾ ਬਣਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਵੰਨ ਸਵੰਨੇ ਕਪੜੇ ਤੇ ਗਹਿਣੇ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹਾਰ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸੰਸਾਰਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਭੂਸ਼ਨ ਤੇ ਰੇਸ਼ਮੀ ਕਪੜਿਆਂ ਨਾਲ ਸੱਜੀ ਹੋਈ ਇਸਤ੍ਰੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੁੰਦਰ ਸਮਝਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਜਿਹੀ ਸੁੰਦਰੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਮਹੱਤਤਾ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ। ਆਪ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਵਿਚ ਉਹ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਸੋਹਾਗਣਾਂ ਭਾਗਣਾਂ ਅਤੇ ਸੋਹਣੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਹੈ--

'ਸਹੀਆਂ ਸੇ ਸੋਹਾਗਣੀ, ਜਿਨ ਸਹ ਨਾਲਿ ਪਿਆਰ ਜੀਉ ॥[ਪੰ. ੭੨

ਕਾਮਣਿ ਕਿਤਨਾ ਹੀ ਸੁੰਦਰ ਵੇਸ ਕਰੀ ਜਾਵੇ, ਪਤੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਰੌਣਕ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੀ। 'ਬਾਝਹੁ ਪਿਆਰੇ ਕੋਇ ਨ ਸਾਰੇ, ਏਕਲੜੀ ਕਰਲਾਏ' ਵਾਲੀ ਹਾਲਤ ਤਰਸ ਯੋਗ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਾ ਬਾਹਰਲਾ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਕਸੁੰਭੇ ਫੁਲ ਦੀ ਨਿਆਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਖਿੜਨ ਮਗਰੋਂ ਝਟ ਪਟ ਮੁਰਝਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਉਹ ਫੁੱਲ ਵੀ ਕੀ ਹੋਇਆ ਜੇ ਆਪਣੇ ਰਸੀਏ ਨੂੰ ਨਾ ਹੀ ਆਪਣੀ ਮਹਿਕ ਦੇ ਸੀਕਆ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਵਾ ਸਕਿਆ। ਪਤੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹਾਰੀ ਸ਼ਿੰਗਾਰੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਕਦੇ ਸੁੱਖ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੀ। ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੇਇਜ਼ਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ

ਸੁਆਂਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਦੇਹੀ ।

ਬਿਨੁ ਕੰਤ ਪਿਆਰੇ, ਨਹ ਸੂਖ ਸਾਰੇ. ਹਾਰ ਕੰਙਣ ਧ੍ਰਿਗ ਬਨਾ ॥
ਸੁੰਦਰਿ ਸੁਜਾਣਿ ਚਤੁਰਿ ਬੇਤੀ, ਸਾਸ ਬਿਨੁ ਜੈਸੇ ਤਨਾ ॥ [ਪੰ. ੬੨੮

ਜਿਹੜੀ ਇਸਤ੍ਰੀ 'ਪਹਰੇ ਪਟੰਬਰ ਕਰਿ ਅਡੰਬਰ ਆਪਣਾ ਪਿਰੁ ਮਲੀਐ' ਦੀ ਧਾਰਨੀ ਬਣਦੀ ਹੈ. ਉਹੀ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੋਹਾਗਣਿ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਰੰਗ ਰਲੀਆਂ ਮਾਣਦੀ ਹੈ—

੧. **ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਦਾ ਸੋਹਾਗਣੀ, ਪਿਰੁ ਰਾਖਿਆ ਉਰਧਾਰਿ,**
ਮਿਠਾ ਬੋਲਹਿ ਨਿਵਿ ਚਲਹਿ, ਸੇਜੈ ਰਵੈ ਭਤਾਰੁ ॥
ਸੋਭਾਵੰਤੀ ਸੋਹਾਗਣੀ, ਜਿਨ ਗੁਰ ਕਾ ਹੇਤੁ ਅਪਾਰੁ ॥ [ਪੰ. ੩੧

੨. **ਗੁਰਮੁਖਿ ਕਾਮਣਿ, ਬਣਿਆ ਸੀਗਾਰੁ ॥**
ਸਬਦੇ, ਪਿਰ ਰਖਿਆ ਉਰਿ ਧਾਰਿ ॥
ਏਕੁ ਪਛਾਣੈ ਹਉਮੈ ਮਾਰਿ ॥ ਸੋਭਾਵੰਤੀ ਕਹੀਐ ਨਾਰਿ ॥
[ਪੰ. ੧੨੭੭

੩. **ਵਡਭਾਗੀਆਂ ਸੋਹਾਗਣੀ,**
ਜਿਨਾ ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਿਲਿਆ ਹਰਿ ਰਾਇ ॥
ਅੰਤਰਿ ਜੋਤਿ ਪਰਗਾਸੀਆ, ਨਾਨਕ ਨਾਮਿ ਸਮਾਇ ॥
[ਪੰ. ੧੪੨੧

ਆਪਣੇ ਕੰਤ ਨਾਲ ਬੈਠੀ ਹੋਈ ਕੰਤੀ ਦੀ ਸੋਭਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਨਾ ਔਖਾ ਹੈ,-'ਤਿਨ ਕੀ ਸੋਭਾ ਕਿਆ ਗਣੀ, ਜਿਨੀ ਹਰਿ ਹਰਿ ਲਧਾ ।' ਸਾਧੂ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਸਖੀਆਂ ਸਹੇਲੀਆਂ ਨਾਲ ਬੈਠ ਕੇ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਤੇ ਹਰੀ-ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਜੋ ਸੁਆਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਅਸਚਰਜ ਹੈ । ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੀ ਹਜੂਰੀ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਕੀਤੇ ਹਰੀ-ਜਸ ਨਾਲ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਾ ਮਨ ਖਿੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਦਾ ਕੀਤਾ ਪਾਠ, ਪੂਜਾ ਅਰਚਾ ਆਦਿ ਉਦੋਂ ਸਫਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਸ਼ਹੁ ਅੰਗਣ ਮਲ ਕੇ ਆ ਬੈਠਦਾ ਹੈ-

ਹਭੇ ਟੋਲ ਸੁਹਾਵਣੇ, ਸਹੁ ਬੈਠਾ ਅੰਙਣੁ ਮਲਿ ॥

ਪਤੀ ਨ ਵੰਞੈ ਬਿਰਥੜਾ, ਜੋ ਘਰਿ ਆਵੈ ਚਲਿ ॥

ਜਿਹੜੀਆਂ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਸਾਧੂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਉਹ ਭੁਲੀਆਂ ਭਟਕਦੀਆਂ, ਇਕੱਲੀਆਂ ਦੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤੀ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਪੱਕਾ ਰੋਗ ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇਧਰ ਉਧਰ ਦੇ ਨਿਰਬਲ ਉਪਾਵਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਉਤਰਦਾ। ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੁੱਖੀ ਹੋਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕੋਈ ਜਮਾਂ ਦੇ ਵਸ ਪਿਆ ਦੁੱਖੀ ਹੋਵੇ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਜੀ ਬਨਵਾਸ ਜਾਣ ਲਗੇ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਸੀਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਘਰ ਰਹਿਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿਤੀ। ਸੀਤਾ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਪਤੀ-ਬ੍ਰਤ ਧਰਮ ਵਿਚ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਜੀ ਦਾ ਸੰਗ ਨਹੀਂ ਛਡਿਆ। ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਨਿਰਾ ਸਰੀਰਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਆਤਮ-ਦਰਸੀ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਮੇਲ 'ਮਨ ਮੇਲੀ ਕਰਿ ਮੇਲ ਮਿਲੰਦੋ' ਅਨੁਸਾਰ ਆਦਰਸ਼ਕ ਮਿਲਾਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਰਾਹੀਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਖਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਮਿਲੈ ਮਿਲਿਆ ਨ ਆਖੀਐ, ਮਿਲੈ ਮਿਲਿਆ ਜੇ ਹੋਇ ॥
ਅੰਤਰ ਆਤਮੈ ਜੋ ਮਿਲੈ, ਮਿਲਿਆ ਕਹੀਐ ਸੋਇ ॥ [ਪੰ. ੭੯੧

ਅੰਤਰ ਆਤਮੇ ਦਾ ਮੇਲ ਅਮਰ ਹੈ, ਇਹ ਸਦੀਵੀ ਮੇਲ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸੁਹਾਗਣਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਸੇਜਾ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਨਿਤ ਨਵੇਂ ਸੂਰਜ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਖੜੀਆਂ ਦਿਖਾਈ ਦੇਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਇਸ ਅਨੂਠੇ ਮਿਲਾਪ ਤੋਂ ਸਭ ਕੁਝ ਵਾਰਨ ਲਈ ਤਤਪਰ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਵਾਰਿ ਵਾਰਉ ਅਨਿਕ ਡਾਰਉ ॥
ਸੁਖੁ ਪ੍ਰਿਅ ਸੁਹਾਗ ਪਲਕ ਰਾਤ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਕਨਿਕ ਮੰਦਿਰ ਪਾਟ ਸੇਜ ਸਖੀ, ਮੋਹਿ ਨਾਹਿ ਇਨ ਸਿਉ ਤਾਤ ॥

ਮੁਕਤ ਮਾਲ ਅਨਿਕ ਭੋਗ, ਬਿਨੁ ਨਾਮ ਨਾਨਕ ਹਾਤ ॥
ਰੂਖੋ ਭੋਜਨੁ ਭੂਮਿ ਸੈਨ ਸਖੀ, ਪ੍ਰਿਅ ਸੰਗਿ ਸੂਖਿ ਬਿਹਾਤ ॥
[ਪੰ. ੧੩੦੬

ਪਤੀ-ਮਿਲਾਪ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮੁਲ ਵੀ ਕੀ ਹੈ ? ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਤਾਂ ਸਹ-ਪ੍ਰੀਤ ਦੇ ਬਦਲੇ ਆਪਣੀ ਜੁਆਨ ਜਿੰਦੜੀ ਵਾਰਨ ਤੋਂ ਵੀ ਪਿਛੇ ਨਹੀਂ ਹਟਦੇ, ਸਗੋਂ ਕਿਤਨੇ ਚਾਅ ਨਾਲ ਆਖਦੇ ਹਨ—

ਜੋਬਨ ਜਾਂਦੇ ਨ ਡਰਾਂ, ਜੇ ਸਹ ਪ੍ਰੀਤਿ ਨ ਜਾਇ ॥
ਫਰੀਦਾ, ਕਿਤੀ ਜੋਬਨ ਪ੍ਰੀਤਿ ਬਿਨੁ, ਸੁਕ ਗਏ ਕੁਮਲਾਇ ॥
[ਪੰ. ੧੩੭੯

ਇਸ ਮਿਲਾਪ ਵਿਚ ਮਲਾਲ ਦਾ ਨਾਂ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਸਗੋਂ ਇਤਨਾ ਜਲਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਰਤਨ ਜਵਾਹਰ ਤੇ ਲਾਲਾਂ ਨਾਲ ਜੜੀਆ ਹੋਈਆਂ ਮਾਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਗਲਾਂ ਵਿਚ ਪਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹੋਣ । ਅੰਤ ਵਿਚ ਗੁਰਦੇਵ ਅਜਿਹੀਆਂ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਹਾਗਣਾ ਜੋ ਸਾਈਂ ਦੇ ਚਰਨਾ ਦੀ ਧੂੜੀ ਵਿਚ ਲੋਟ ਪੋਟ ਹੋਈਆਂ ਪਈਆਂ ਹਨ, ਦੀ ਚਰਨ ਧੂੜੀ ਮੰਗਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਬੜੀ ਉੱਤਮ ਭਾਵਨਾ ਵਾਲੀ ਮੰਗ ਹੈ । ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰ ਦਾ ਢਾਢੀ ਬਣ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਏਦਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਮੰਗਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ—

ਢਾਢੀ ਦਰਿ ਪ੍ਰਭ ਮੰਗਣਾ, ਦਰ ਕਦੇ ਨ ਛੋੜੇ ॥
ਨਾਨਕ ਮਨਿ ਤਨਿ ਚਾਉ ਏਹੁ, ਨਿਤ ਪ੍ਰਭ ਕਉ ਲੋੜੇ ॥ [ਪੰ. ੩੨੩

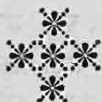
ਮਘਰ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁਬਾਰਕ ਹੈ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਆਪਣੇ ਪਤੀ, ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਸਿਮਰਦੀਆਂ ਹਨ । ਸੱਚ ਜਾਣੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁੜ ਕੇ ਗਰਭ ਜੂਨੀ ਵਿਚ ਵਾਸਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ । ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤ ਅਨੁਸਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਜਨਮ ਹੀ ਸਫਲ ਅਤੇ ਧੰਨਤਾ ਯੋਗ ਹੋ ਗਿਆ ਸਮਝੋ—

੧. ਜਿਨੀ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇਆ,

ਤਿਨੀ ਪਾਇਅੜੇ ਸਰਬ ਸੁਖਾ ॥
ਸਭੁ ਜਨਮੁ ਤਿਨਾ ਕਾ ਸਫਲੁ ਹੈ,
ਜਿਨ ਹਰਿ ਕੇ ਨਾਮ ਕੀ ਮਨਿ ਲਾਗੀ ਭੁਖਾ ॥ [ਪੰ. ੫੯੮

੨. ਸਚੁ ਸਚੇ ਕੀ ਸਿਫਤਿ ਸਲਾਹ ਹੈ, ਸੋ ਕਰੇ ਜਿਸੁ ਅੰਦਰ ਭਿਜੈ॥
ਜਿਨੀ ਇਕਮਨਿ ਇਕੁ ਅਰਾਧਿਆ,
ਤਿਨ ਕਾ ਕੰਧੁ ਨ ਕਬਹੂ ਛਿਜੈ ॥
ਧਨੁ ਧਨੁ ਪੁਰਖ ਸਾਬਾਸਿ ਹੈ, ਜਿਨ ਸਚੁ ਰਸਨਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਪਿਜੈ।
ਸਚੁ ਸਚਾ ਜਿਨ ਮਨਿ ਭਾਵਦਾ, ਸੇ ਮਨਿ ਸਚੀ ਦਰਗਾਹ ਲਿਜੈ।
ਧਨੁ ਧੰਨੁ ਜਨਮੁ ਸਚਿਆਰੀਆ, ਮੁਖ ਉਜਲ ਸਚੁ ਕਰਿਜੈ ॥
[ਪੰ. ੩੧੨

ਸੋ ਮੱਘਰ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਦੁਆਰਾ ਦਿਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਿਆਰਿਆਂ, ਨਾਮ-ਰੱਸੀਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰੀਏ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਅਸੀ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੇ ਸੰਕਟ ਤੋਂ ਬਚ ਜਾਵਾਂਗੇ।

ਪੋਖਿ, ਤੁਖਾਰੁ ਨ ਵਿਆਪਈ, ਕੰਠਿ ਮਿਲਿਆ ਹਰਿ ਨਾਹੁ ॥ ਮਨੁ ਬੇਧਿਆ ਚਰਨਾਰਬਿੰਦ, ਦਰਸਨਿ ਲਗੜਾ ਸਾਹੁ ॥ ਓਟ, ਗੋਵਿੰਦ ਗੋਪਾਲ ਰਾਇ, ਸੇਵਾ ਸੁਆਮੀ ਲਾਹੁ ॥ ਬਿਖਿਆ ਪੋਹਿ ਨ ਸਕਈ, ਮਿਲਿ ਸਾਧੂ ਗੁਣ ਗਾਹੁ ॥ ਜਹ ਤੇ ਉਪਜੀ ਤਹ ਮਿਲੀ, ਸਚੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ਸਮਾਹੁ ॥ ਕਰੁ ਗਹਿ ਲੀਨੀ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮਿ, ਬਹੁੜਿ ਨ ਵਿਛੁੜੀਆਹੁ ॥ ਬਾਰਿ ਜਾਉ ਲਖ ਬੇਰੀਆ, ਹਰਿ ਸਜਣੁ ਅਗਮ ਅਗਾਹੁ ॥ ਸਰਮ ਪਈ ਨਾਰਾਇਣੈ, ਨਾਨਕ ਦਰਿ ਪਈਆਹੁ ॥ ਪੋਖੁ ਸੁਹੰਦਾ ਸਰਬ ਸੁਖ, ਜਿਸੁ ਬਖਸੇ ਵੇਪਰਵਾਹੁ ॥੧੧॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ—ਜਹਾਂ, ਤਹ, ਜਾਉਂ।

ਫੁਟਕਲ—੧. ਨਾਹੁ, ਸਾਹੁ, ਲਾਹੁ, ਗਾਹੁ, ਵਿਛੁੜੀਆਹੁ, ਅਗਾਹੁ, ਪਈਆਹੁ, ਵੇਪਰਵਾਹੁ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮੂਹ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਲਗਾ ਔਂਕੜ ਨਹੀਂ ਉਚਾਰਨਾ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਇਕ ਵਚਨ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੈ ਉਚਾਰਨ ਨਾਲ ਇਸਦਾ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੈ।

੨, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਪੋਹਿ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ "ਪੋਹੇ ਕਰਨਾ ਅਸੁੱਧ ਹੈ।

ਪਦ-ਅਰਥ—ਪੋਖਿ—ਪੋਹ (ਦੇ ਮਹੀਨੇ) ਵਿਚ। ਤੁਖਾਰੁ—ਕੱਕਰ, ਸੀਤ, ਠੰਡ। ਕੰਠਿ—ਗਲ ਨਾਲ। ਨਾਹੁ—ਪਤੀ (ਪਰਮੇਸ਼ਰ)। ਬੇਧਿਆ-ਵਿੰਨ੍ਹਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਚਰਨਾਰਬਿੰਦ—ਚਰਨ ਕਮਲ। ਦਰਸਨਿ—ਦਰਸ਼ਨ ਵਿਚ। ਲਗੜਾ—ਲਗ ਗਿਆ, ਜੁੜ ਗਿਆ। ਸਾਹੁ—ਸੁਆਸ ਭਾਵ ਲਗਾ-ਤਾਰ। ਲਾਹੁ—ਲਾਹਾ, ਲਾਭ। ਬਿਖਿਆ—ਮਾਇਆ। ਪੋਹਿ—ਪੋਹਣਾ, ਵਿਆਪਣਾ। ਮਿਲਿ—ਮਿਲਕੇ। ਗੁਣ ਗਾਹੁ—ਗੁਣਾ ਦਾ ਅਵਗਾਹਨ, ਵੀਚਾਰ ਕਰ। ਸਮਾਹੁ—ਸਮਾਈ, ਸੰਗ੍ਰਹਿ। ਕਰੁ—ਹੱਥ (ਭਾਵ ਬਾਂਹ)। ਗਹਿ ਲੀਨੀ—ਪਕੜ ਲਿਆ ਹੈ। ਜਹ—ਜਿਸ (ਪ੍ਰਭੂ) ਤੋਂ। ਉਪਜੀ—ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਸੀ। ਤਹ ਮਿਲੀ-ਉਸ ਨਾਲ ਮਿਲੀ (ਜੁੜੀ) ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਬਾਰਿ ਜਾਉ—ਵਾਰਨੇ, ਸਦਕੇ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ। ਲਖ ਬੇਰੀਆ—ਲੱਖਾਂ ਵਾਰੀ। ਅਗਮ-ਅਪਹੁੰਚ। ਅਗਾਹੁ—ਅਥਾਹ। ਸਰਮ—ਲਾਜ। ਦਰਿ—ਦਰ ਉਤੇ।

ਅਰਥ—ਪੋਹ (ਦੇ ਮਹੀਨੇ) ਵਿਚ (ਉਸ ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ) ਠੰਢ ਨਹੀਂ ਲਗ ਸਕਦੀ (ਜਿਸ ਨੂੰ) ਪ੍ਰਭੂ—ਪਤੀ ਗਲੇ ਨਾਲ (ਲਗ ਕੇ) ਮਿਲ ਪਿਆ ਹੈ। (ਹੁਣ ਉਸ ਦਾ ਮਨ) ਵਾਹਿਗੁਰੂ-ਪਤੀ (ਦੇ) ਚਰਨ ਕਮਲਾਂ ਨਾਲ ਵਿੰਨ੍ਹਿਆ ਗਿਆ ਹੈ (ਅਤੇ) ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਵਿਚ ਜੁੜ ਗਿਆ ਹੈ।

(ਹੁਣ ਉਹ) ਜਗਤ ਦੇ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਤੇ ਪਾਲਣਹਾਰ ਦੀ ਟੇਕ (ਉਤੇ ਹੀ ਜੀਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ) ਮਾਲਕ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦਾ ਲਾਭ (ਲੈਂਦੀ ਹੈ)। (ਹੁਣ ਉਸ ਨੂੰ) ਮਾਇਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪੋਹ ਸਕਦੀ (ਭਾਵ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ) ਸਾਧੂ (ਗੁਰੂ) ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ (ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਅਮੋਲਕ) ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਆਵਾਗਾਹਨ (ਕਰਦੀ ਹੈ)। (ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੀ ਬ੍ਰਿਤੀ) ਜਿਥੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਸੀ ਉਥੇ (ਹੀ ਜਾ) ਮਿਲੀ । (ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਦੀ) ਸੱਚੀ ਪ੍ਰੀਤ ਵਿਚ ਸਮਾ ਗਈ ਹੈ। (ਜਿਸ ਸੁਹਾਗਣ ਦੀ) ਬ ਹ ਪਤੀ-ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਫੜ ਲਈ ਹੈ (ਉਹ) ਮੁੜ ਕੇ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਵਿਛੜਦੀ। (ਮੈਂ ਅਜਿਹੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ) ਸੱਜਣ ਤੋਂ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਪਰੇ ਅਤੇ ਅਥਾਹ ਹੈ, ਲਖਾਂ ਵਾਰੀ ਵਾਰਨੇ (ਕੁਰਬਾਨ) ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰ ਤੇ (ਢਹਿ) ਪਈ ਦੀ ਲਾਜ (ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ) ਪਈ ਹੋਈ ਹੈ। (ਸੋ) ਜਿਸ (ਮਨੁਖ) ਨੂੰ (ਉਹ) ਵੇਪਰਵਾਹ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰੀਤ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਦੇਵੇ (ਉਸ ਨੂੰ) ਸਾਰੇ ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ (ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ ਲਈ) ਪੋਹ ਦਾ (ਮਹੀਨਾ) ਸੁਹਾਵਣਾ (ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ)।

ਪੋਹ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ

ਮੱਘਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੋਹ ਦੀ ਵਾਰੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਪੋਹ ਵਿਚ ਪਾਲਾ ਪੂਰੇ ਜੋਬਨ ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਰਦੀ ਨਾਲ ਹੱਥ ਠਰਦੇ ਹਨ, ਦੰਦਾਂ ਦਾ ਦੰਦੜਕਾ ਵਜਦਾ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਬਰਫ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਉਥੋਂ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਹੋਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਰਦੀ ਨਾਲ ਫੱਲਾਂ ਵਿਚ ਰਸ ਸੁਕਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਰਦੀ ਨਾਲ ਕੇਵਲ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੁੰਗੜਦੇ, ਸਗੋਂ ਪੰਛੀ ਵੀ ਕੰਬ ਕੇ ਸਰੀਰ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਬਾਗ ਬਗੀਚਿਆਂ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਚਹਿਲ ਪਹਿਲ ਤੇ ਬਹਾਰ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਭੀੜ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਉਥੇ ਹੁਣ ਉਦਾਸੀ ਤੇ ਸਨਾਟੇ ਵਾਲੀ ਦਸ਼ਾ ਬਣ ਗਈ ਦਿਸਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਵਾਕ ਹਨ—

ਜੇਹੀ ਰੁਤਿ ਕਾਇਆ ਸੁਖੁ ਤੇਹਾ, ਤੇਹੋ ਜੇਹੀ ਦੇਹੀ ॥ [ਪੰ. ੧੨੫੪

ਇਸ ਭਾਵ ਅਨੁਸਾਰ ਗਰਮੀ ਤੇ ਸਰਦੀ ਦੀ ਰੁਤਿ ਦਾ ਅਸਰ ਹਰੇਕ ਉਤੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਉਹ ਸੁਹਾਗਣ ਜਿਹੜੀ ਆਪਣੇ ਕੰਤ ਦੇ ਕੰਠ ਨਾਲ ਲਗੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਮਨ ਪਤੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਚਰਨ ਕੰਵਲਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰੋਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਧਿਆਨ ਸਾਈਆਂ ਜੀਉ ਦੇ ਸੁਹਾਵਣੇ ਦਰਸਨਾਂ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਹਾੜ ਦੀ ਗਰਮੀ ਜਾਂ ਪੋਹ ਦੀ ਸਰਦੀ ਨਹੀਂ ਪੋਹ ਸਕਦੀ। ਜਿਵੇਂ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਸਰਦੀ ਦੌੜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਫਿਰ ਸਰਦੀ ਦਾ ਦੁੱਖ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਸ ਜਗਿਆਸੂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨ ਵਸ ਜਾਣ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਦੁੱਖ ਦਰਦ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ।

ਗੁਰ ਕੇ ਚਰਨ ਹਿਰਦੈ ਵਸਾਇ ॥
ਦੁਖੁ ਦੁਸਮਨ ਤੇਰੀ ਹਤੈ ਬਲਾਇ ॥ [ਪੰ. ੧੯੦

ਜਦੋਂ ਤਕ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਸਨਾਂ ਨਾਲ ਮੋਹਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ, ਉਦੋਂ ਤਕ ਇਸ ਦੀ ਭਟਕਣਾ, ਆਸਾ ਤੇ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀਂ ਮੁੱਕਦੀ। ਜਦੋਂ ਪ੍ਰੇਮ ਬਾਣੀ ਦੇ ਅਣਿਆਲੇ ਤੀਰਾਂ ਨਾਲ ਮਨ ਵਿੰਨ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਦੋਂ ਸਰੀਰਕ ਸੁੱਧ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ—

ਗੁਰ ਸੁੰਦਰੁ ਮੋਹਨੁ ਪਾਇ ਕਰੇ, ਹਰਿ ਪ੍ਰੇਮ ਬਾਣੀ ਮਨੁ ਮਾਰਿਆ ॥
ਮੇਰੈ ਹਿਰਦੈ ਸੁਧਿ ਬੁਧਿ ਵਿਸਰਿ ਗਈ,
ਮਨ ਆਸਾ ਚਿੰਤ ਵਿਸਾਰਿਆ ॥ [ਪੰ. ੭੭੬

ਇਹ ਮਸਤੀ ਦਾ ਮਾਰਗ ਹੈ। ਇਸ ਉਤੇ ਚਲਣ ਵਾਲੀ ਕੰਤੀ ਜੋ ਆਪਣੇ ਕੰਤ ਨੂੰ ਪਿਆਰੀ ਲਗਦੀ ਹੈ, ਉਹੀ ਸੁਹਾਗਣ ਆਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਆਪਣੇ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਕੇ ਜੀਵਨ-ਲਾਹਾ ਖਟਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਗੋਪਾਲ ਦੀ ਓਟ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਹੋਰ ਪਾਸੇ ਨਹੀਂ ਝਾਕਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਸੁਹਾਗਣ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦਾ ਇਹੋ ਹੀ ਕਰਤੱਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਰਾਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ—

ਢੂਢੇਦੀਏ ਸੁਹਾਗ ਕੂ, ਤਉ ਤਨਿ ਕਾਈ ਕੋਰ ।
ਜਿਨਾ ਨਾਉ ਸੁਹਾਗਣੀ, ਤਿਨਾ ਝਾਕ ਨ ਹੋਰ ॥ [ਪੰ. ੧੩੮੪

'ਉਠਨ ਬੈਠਨ ਜਨ ਕੈ ਸੰਗਾ' ਦੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਵਾਕ ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਹੜੀ ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪ ਸੁਹਾਗਣਿ ਆਪਣੀਆਂ ਸਖੀਆਂ ਸਹੇਲੀਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀ ਹੋਈ ਗੋਬਿੰਦ ਦੇ ਗੀਤ ਗਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਸੁਰਤਿ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਧੁਨ ਵਿਚ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਸਦਾ ਖੀਵੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ । ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਉਤੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰ ਰੂਪੀ ਜ਼ਹਿਰ ਦਾ ਕਤਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ । ਉਹ ਦੁਨਿਆਵੀ ਫਿਕਰਾਂ ਤੋਂ ਉਤੇ ਉਠ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਮਾਇਆ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉਸ ਤੋਂ ਪਰੇ ਪਰੇ ਭਜਦਾ ਹੈ । ਅਜਿਹਾ ਵਲਵਲਾ, ਅਜਿਹੀ ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ ਸੱਚੀ ਪ੍ਰੀਤ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ । ਇਸ ਪ੍ਰੀਤਿ ਨੂੰ ਕੋਈ ਖਤਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਥੋੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਲਿਵ ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਤੀਤ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਚੁਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ—

ਚਰਨ ਕਮਲ ਸੰਗਿ ਲਾਗੀ ਡੋਰੀ ॥
ਸੁਖ ਸਾਗਰ ਕਰਿ ਪਰਮਗਤਿ ਮੋਰੀ ॥ਰਹਾਉ॥
ਅੰਚਲਾ ਗਹਾਇਓ ਜਨ ਅਪੁਨੇ ਕਉ, ਮਨੁ ਬੀਧੋ ਪ੍ਰੇਮ ਕੀ ਖੋਰੀ ॥
ਜਸੁ ਗਾਵਤ ਭਗਤਿ ਰਸੁ ਉਪਜਿਓ, ਮਾਇਆ ਕੀ ਜਾਲੀ ਤੋਰੀ ।
ਪੂਰਨ ਪੂਰਿ ਰਹੇ ਕਿਰਪਾ ਨਿਧਿ, ਆਨ ਨ ਪੇਖਉ ਹੋਰੀ ॥
ਨਾਨਕ ਮੇਲਿ ਲੀਓ ਦਾਸ ਆਪੁਨਾ, ਪ੍ਰੀਤਿ ਨ ਕਬਹੂ ਥੋਰੀ ॥

[ਪੰ. ੮੨੯

ਇਹ ਪ੍ਰੀਤਿ ਟੁਟਦੀ ਨਹੀਂ ਨਾ ਹੀ ਕਿਧਰੇ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਜਿਥੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸੇ ਵਿਚ ਸਮਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਕ ਮਿਕ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਪ੍ਰੀਤ ਦਾ ਪਾਣੀ ਦੀ ਬੂੰਦ ਵਾਲਾ ਹਿਸਾਬ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਪਾਣੀ ਦੀ ਬੂੰਦ ਜਦੋਂ ਤਕ ਸ਼ਹੁ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਸਮਾਉਂਦੀ ਨਹੀਂ ਉਦੋਂ ਤਕ ਸਬਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਸੱਚੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ਬਾਰੇ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ--

'ਸਚੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ਨ ਤੁਟਈ ਪਿਆਰੇ, ਜੁਗੁ ਜੁਗੁ ਰਹੀ ਸਮਾਇ ॥'

[ਪੰ. ੪੩੨

ਜਿਸ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੀ ਬਾਂਹ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਨੇ ਆਪ ਫੜ ਲਈ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਮੁੜ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਨਾਲੋਂ ਨਹੀਂ ਵਿਛੜਦੀ। ਜਿਵੇਂ ਪਾਣੀ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਰਲਿਆ ਵਖਰਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਤਿਵੇਂ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰੀਤਮ ਆਪਣੇ ਪੱਲੇ ਪਾ ਲਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵਖਰੇ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ; ਗੁਰਵਾਕ ਹਨ —

'ਬ੍ਰਹਮੈ ਬ੍ਰਹਮੁ ਮਿਲਿਆ, ਕੋਇ ਨ ਸਾਕੈ ਭਿੰਨ ਕਰਿ,
ਬਲਿਰਾਮ ਜੀਉ ॥ [ਪੰ. ੭੭੮

ਅੰਤ ਵਿਚ ਗੁਰਦੇਵ, ਆਪਣੇ ਉਸ ਸੱਜਣ ਤੋਂ ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਅਪਹੁੰਚ ਤੇ ਅਥਾਹ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਬਾਂਹ ਫੜੇ ਦੀ ਲਾਜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਜਦ ਆਪਣਾ ਬਣਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਗੁਣ ਅਵਗੁਣ ਨਹੀਂ ਵੇਖਦਾ-

੧. ਬਾਂਹ ਪਕੜਿ ਠਾਕੁਰਿ ਹਉ ਘਿਧੀ।
ਗੁਨ ਅਵਗਣ ਨ ਪਛਾਣੇ। [ਪੰ. ੭੭੪

੨. ਬਾਂਹ ਪਕੜਿ ਤਮ ਤੇ ਕਾਢਿਆ, ਕਰਿ ਅਪੁਰਾ ਲੀਨਾ ਰਾਮ ॥
[ਪੰ. ੮੪੮

੩. ਮੇਰੇ ਗੁਣ ਅਵਗੁਨ ਨ ਬੀਚਾਰਿਆ ॥
ਪ੍ਰਭਿ ਆਪਣਾ ਬਿਰਦੁ ਸਮਾਰਿਆ ॥
ਕੰਠਿ ਲਾਇ ਕੈ ਰਖਿਓਨੁ, ਲਗੈ ਨ ਤਤੀ ਵਾਉ ਜੀਉ ॥
[ਪੰ. ੭੨

ਜਿਹੜੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਪਤੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਉਸ ਦੇ ਦਰ ਉਤੇ ਢਹਿ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਹ ਸਦਾ ਹੀ ਪੈਜ ਰਖਦਾ ਹੈ।

ਸਰਦੀ ਕਾਰਨ ਭਾਵੇਂ ਪੋਹ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਔਖਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪਣੀ ਸਿਫਤ ਸਲਾਹ ਬਖਸ਼ ਦੇਵੇ, ਆਪਣੇ ਚਰਨ ਕਮਲਾਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਦੇ ਦੇਵੇ, ਉਸ ਲਈ ਪੋਹ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਸੁਹਾਗਣਾਂ ਵਾਂਗ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ

ਦੇ ਸੁੱਖਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਸ, ਲੋੜ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਆਉਣ ਦੀ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਕਬਿੱਤ ਸਾਨੂੰ ਕਿਤਨੀ ਸੁੰਦਰ ਸੋਧ ਦੇਂਦਾ ਹੈ—

ਜੈਸੇ ਨਾਉ ਬੂਡਤ ਸੇ ਜੋਈ ਬਚੈ ਸੋਈ ਭਲੋ,
ਬੂਡ ਗਏ ਪਾਛੈ ਪਛਤਾਯੋ ਰਹਿ ਜਾਤ ਹੈ ॥
ਜੈਸੇ ਘਰ ਲਾਗੈ ਆਗ, ਜੋਈ ਬਚੈ ਸੋਈ ਭਲੋ,
ਜਰ ਬੁਝੈ, ਪਾਛੇ ਕਛੁ ਬਸੁ ਨ ਬਸਾਤ ਹੈ ॥
ਜੈਸੇ ਚੋਰ ਲਾਗੈ ਜਾਗੈ, ਜੋਈ ਰਹੈ ਸੋਈ ਭਲੋ,
ਸੋਇ ਗਏ ਰੀਤੋ ਘਰ ਦੇਖੈ ਉਠ ਪ੍ਰਾਤ ਹੈ ॥
ਤੈਸੇ ਅੰਤ ਕਾਲ ਗੁਰ ਚਰਨ ਸਰਨ ਆਵੈ,
ਪਾਵੈ ਮੋਖ ਪਦਵੀ, ਨਤਰ ਬਿਲਲਾਤ ਹੈ ॥ (ਪੰ. ੩੫-੮੫

ਲੋੜ ਤਾਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਪੋਹ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਸਤਿਸੰਗ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਪਾਸ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਲਈ ਜੋਦੜੀ ਵੀ ਕਰਨੀ ਹੈ—

੧. ਤੁਧੁ ਭਾਵੈ ਤਾਂ ਬਖਸਿ ਲੈਹਿ, ਖੋਟੇ ਸੰਗਿ ਖਰੇ,
ਨਾਨਕ ਭਾਵੈ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ, ਪਾਹਨ ਨੀਰਿ ਤਰੇ ॥ [ਪੰ. ੨੬੧

੨. ਤੁਮਹਿ ਛਡਾਵਹੁ, ਛੁਟਕਹਿ ਬੰਧ ॥
ਬਖਸਿ ਮਿਲਾਵਹੁ, ਨਾਨਕ ਜਗ ਅੰਧ ॥ [ਪੰ. ੮੯੦

ਮਾਘਿ ਮਜਨੁ ਸੰਗਿ ਸਾਧੂਆ, ਧੂੜੀ ਕਰਿ ਇਸਨਾਨੁ ॥ ਹਰਿਕਾ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇ ਸੁਣਿ, ਸਭਨਾ ਨੋ ਕਰਿ ਦਾਨੁ ॥ ਜਨਮ ਕਰਮ ਮਲੁ ਉਤਰੈ, ਮਨ ਤੇ ਜਾਇ ਗੁਮਾਨੁ ॥ ਕਾਮਿ ਕਰੋਧਿ ਨ ਮੋਹੀਐ, ਬਿਨਸੈ ਲੋਭੁ ਸੁਆਨੁ ॥ ਸਚੈ ਮਾਰਗਿ ਚਲਦਿਆ, ਉਸਤਤਿ ਕਰੇ ਜਹਾਨੁ ॥ ਅਠਸਠਿ ਤੀਰਥ ਸਗਲ ਪੁੰਨ, ਜੀਅ ਦਇਆ ਪਰਵਾਨੁ ॥ ਜਿਸਨੋ ਦੇਵੈ ਦਇਆ ਕਰਿ, ਸੋਈ ਪੁਰਖੁ ਸੁਜਾਨੁ ॥ ਜਿਨਾ ਮਿਲਿਆ ਪ੍ਰਭੁ ਆਪਣਾ, ਨਾਨਕ ਤਿਨ ਕੁਰਬਾਨੁ ॥ ਮਾਘਿ, ਸਚੁ ਸੇ ਕਾਂਢੀਅਹਿ, ਜਿਨ ਪੂਰਾ ਗੁਰੁ ਮਿਹਰਵਾਨੁ ॥ ੧੨॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ—ਸਾਧੂਆਂ ।

ਪਦ-ਅਰਥ—ਮਾਘਿ—ਮਾਘ (ਦੇ ਮਹੀਨੇ) ਵਿਚ । (ਮਾਘੀ ਵਾਲਾ ਦਿਨ ਹਿੰਦੂ ਸਾਸਤ੍ਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਬਹੁਤ ਪਵਿਤ੍ਰ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਦਿਨ ਪ੍ਰਯਾਗ ਤੀਰਥ ਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਪੁੰਨ ਤੇ ਉਤਮ ਕੰਮ ਸਮਝਦੇ ਹਨ । ਮਜਨੁ—ਤੀਰਥ ਇਸ਼ਨਾਨ । ਸੰਗਿ ਸਾਧੂਆਂ—ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ । ਧੂੜੀ—ਧੂੜੀ ਵਿਚ । ਨਿੰਮਰ ਭਾਵ ਹੋ ਕੇ । ਜਨਮ ਕਰਮ ਮਲੁ—ਜਨਮ ਜਨਮਾਂ ਦੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਪਾਪਾਂ ਤੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਰੂਪੀ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਮੈਲ । ਉਤਰੈ—ਲਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਗੁਮਾਨੁ—ਅਹੰਕਾਰ । ਕਾਮਿ—ਕਾਮ ਵਿਚ । ਕਰੋਧਿ—ਗੁੱਸੇ, ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ । ਨ ਮੋਹੀਐ—ਨਹੀ ਮੋਹਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ । ਬਿਨਸੈ—ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਸੁਆਨ—ਕੁੱਤਾ । ਉਸਤਤਿ—ਵਡਿਆਈ । ਜਹਾਨ—ਸੰਸਾਰ, ਸਾਰਾ ਜਗਤ । ਅਠਸਠਿ—ਅਠਾਹਠ । ਜੀਅ ਦਇਆ—ਜੀਆਂ ਤੇ ਤਰਸ ਕਰਨਾ । ਪਰਵਾਨ—ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ । ਕਰਿ-ਕਰਕੇ । ਸੁਜਾਨ—ਸਿਆਣਾ । ਕੁਰਬਾਨੁ—ਸਦਕੇ । ਸੇ—ਉਹ ਮਨੁਖ । ਕਾਢੀਅਹਿ—ਆਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਜਿਨ—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ।

ਅਰਥ—(ਹੇ ਜਗਿਆਸੂ !) ਮਾਘ (ਦੇ ਮਹੀਨੇ) ਵਿਚ ਸੰਤਾਂ, ਗੁਰੂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨਾਲ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਰਨ) ਧੂੜੀ ਵਿਚ (ਅਥਵਾ ਸਾਧੂ ਜਨਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਰਹੋ, ਇਹ) ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ । ਪ੍ਰਭ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰ (ਅਤੇ ਆਪ ਉਸ ਨੂੰ) ਸੁਣਕੇ ਸਭ ਨੂੰ (ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪੀ) ਦਾਨ ਕਰ । (ਇਹ ਮਾਘੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਾਨ ਹੈ) । (ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਾਨ ਨਾਲ) ਜਨਮ-ਜਨਮਾਂਤਰਾਂ ਦੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਪਾਪਾਂ ਦੇ ਕਰਮਾਂ (ਵਿਕਾਰਾਂ ਰੂਪੀ) ਮੈਲ ਲਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ (ਅਤੇ) ਮਨ ਤੋਂ ਅਹੰਕਾਰ ਵੀ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । (ਅਜਿਹੇ ਦਾਨ ਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਨਾਲ) ਕਾਮ, ਕਰੋਧ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਮੋਹਿਆ (ਭਾਵ ਠੱਗਿਆ)

ਜਾ ਸਕੀਦਾ, ਲੋਭ ਰੂਪ ਕੁੱਤਾ ਵੀ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਭਾਵ ਸੰਤੋਖ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ)। (ਹੇ ਜਗਿਆਸੂ !) ਸੱਚੇ (ਧਰਮ ਦੇ ਰਾਹ ਤੇ ਚਲਦਿਆਂ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਹੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰੇਗਾ। (ਹੇ ਭਾਈ !) ਅਠਾਹਠ ਤੀਰਥਾਂ (ਦਾ ਇਸ਼ਨਾਨ) ਸਾਰੇ ਪੁੰਨਾਂ (ਦਾ ਫਲ), ਜੀਆਂ ਉਤੇ ਦਇਆ (ਆਦਿ ਕਰਮ ਜੋ) ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ (ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਸੁੱਤੇ ਸਿੱਧ ਹੀ ਨਾਮ ਜਪਣ ਤੇ ਸੁਣਨ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਣਗੇ)। ਜਿਸ (ਮਨੁੱਖ) ਨੂੰ (ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ) ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰ ਕੇ ਇਹ ਦਾਤ ਬਖਸ਼) ਦੇਵੇ ਉਹੀ ਮਨੁਖ ਸਿਆਣਾ (ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ)। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ) ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਜਿਨ੍ਹਾਂ (ਮਨੁੱਖਾਂ) ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਲ ਪਿਆ ਹੈ), (ਮੈਂ) ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ। (ਹਾਂ) ਮਾਘ ਦੇ (ਮਹੀਨੇ) ਵਿਚ (ਕੇਵਲ) ਉਹੀ (ਮਨੁੱਖ) ਸੁੱਚੇ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ (ਉਤੇ) ਪੂਰਾ ਗੁਰੂ (ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ) ਮਿਹਰਵਾਨ (ਹੁੰਦਾ ਹੈ) ।੧੨।

ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈ

ਅਠਸਠਿ ਤੀਰਥ ਸਗਲ ਪੁੰਨ, ਜੀਅ ਦਇਆ ਪਰਵਾਨੁ ॥

ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ 'ਜੀਅ ਦਇਆ' ਦੇ ਅਰਥ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ

੧. ਅਠਾਹਠ ਤੀਰਥੋਂ ਕੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਅਰ ਸਭ ਪੁੰਨੋ ਕੋ (ਪਰਵਾਨੁ) ਸਦਰਸ ਹੈ, ਜੋ ਜੀਵਾਂ ਪਰ ਵਾ ਆਪਨੇ ਜੀਵ ਪਰ ਦਯਾ ਕਰਨੀ ਹੈ। (ਫ. ਸ.

੨. ਅਠਾਹਠ ਤੀਰਥਾਂ (ਦੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਦਾ ਫਲ) ਸਾਰੇ ਪੁੰਨ, ਜੀਵ ਦਾਨ (ਆਦਿ ਪੁੰਨਾ ਦਾ ਫਲ ਜੋ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ) ਉਸ ਸੱਚੇ ਨਾਮ ਦੇ ਸੱਚੇ ਮਾਰਗ ਤੇ ਚਲਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। (ਸੰ. ਪੋ.

੩. ਅਠਾਹਠ ਤੀਰਥਾਂ ਦਾ ਇਸ਼ਨਾਨ, ਸਾਰੇ ਪੁੰਨ ਕਰਮ, ਜੀਵਾਂ ਉਤੇ ਦਇਆ ਕਰਨੀ ਜੋ ਧਾਰਮਿਕ ਕੰਮ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ (ਇਹ

ਸਭ ਕੁਝ ਸਿਮਰਨ ਦੇ ਵਿਚ ਹੀ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ)।

ਨਿਰਣੈ—ਇਥੇ ਵਿਸ਼ਾ ਨਾ ਆਪਣੇ ਜੀਵ ਪਰ ਦਇਆ ਕਰਨ ਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਧਾਰਮਿਕ ਪੁੰਨ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਾਰੇ ਕਰਮ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਥੇ ਤਾਂ 'ਮਾਘਿ ਮਜਨ ਸੰਗਿ ਸਾਧੂਆਂ, ਧੂੜੀ ਕਰਿ ਇਸਨਾਨੁ' ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। 'ਨਾਨਕ, ਧੂੜਿ ਪੁਨੀਤ ਸਾਧ, ਲਖ ਕੋਟਿ ਪਿਰਾਗੋ' ਅਨੁਸਾਰ ਸਭ ਕੁਝ 'ਧੂੜੀ ਕਰਿ ਇਸ-ਨਾਨੁ' ਵਿਚ ਹੈ। ਆਤਮਿਕ ਇਸ਼ਨਾਨ ਅਤੇ ਜੀਵਾਂ ਦਇਆ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਦਾਨ ਉਸ ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਉਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪਣੀ ਕਿਰਪਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦਾਤ ਆਪਣੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਬਲ ਬੋਤੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਸੋ ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਵਿਲਖਣਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਅਤੇ ਦਇਆ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਅਗੇ ਦਰਜ ਹੈ; ਗੁਰੂ ਪਿਆਰਿਓ ! ਸਾਰੀ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਸਿਟਾ ਅੰਤ ਵਿਚ ਰੂਪਮਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਮਾਘ ਵਿਆਖਿਆ

ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਵਿਚ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਮਾਘੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਯਾਗ ਆਦਿ ਤੀਰਥਾਂ ਉਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਪੁੰਨ ਕਰਮ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਸਿਖ ਧਰਮ ਵਿਚ 'ਤੀਰਥਿ ਨਾਵਣ ਜਾਉ, ਤੀਰਥ ਨਾਮੁ ਹੈ। ਤੀਰਥ ਸਬਦ ਬੀਚਾਰੁ ਅੰਤਰਿ ਗਿਆਨੁ ਹੈ' ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ ਹੈ। ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ 'ਤੀਰਥੁ ਬਡਾ ਕਿ ਹਰਿ ਕਾ ਦਾਸ' ਉਚਾਰ ਕੇ ਇਹ ਸ਼ੰਕਾ ਵੀ ਮਨੁੱਖੀ ਹਿਰਦਿਆਂ ਚੋਂ ਕਢ ਦਿਤੀ ਹੈ ਕਿ ਤੀਰਥਾਂ ਨਾਲੋਂ ਹਰੀ ਦਾ ਦਾਸੁ ਵੱਡਾ ਹੈ। ਮਨੁਖ ਤੀਰਥ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਤੀਰਥ ਮਨੁਖ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ 'ਅਠਸਠ ਤੀਰਥੁ ਜਹ ਸਾਧ ਪਗ ਧਰਹਿ। ਤਹ ਬੈਕੁੰਠੁ ਜਹ ਨਾਮੁ ਉਚਰਹਿ।' ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਦੇ ਕੇ ਤੀਰਥ ਇਸ਼ਨਾਨ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ

ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਚਨ ਇਤਨੀ ਨਿਰਮਲ ਸੇਧ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਨਿਰੇ ਤੀਰਥਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ--

ਮਲਾਰੁ ਮਹਲਾ ੪ ॥

ਗੰਗਾ, ਜਮੁਨਾ, ਗੋਦਾਵਰੀ, ਸਰਸੁਤੀ,
ਤੇ ਕਰਹਿ ਉਦਮੁ ਧੂਰਿ ਸਾਧੂ ਕੀ ਤਾਈ ॥
ਕਿਲ ਵਿਖ ਮੈਲੁ ਭਰੇ ਪਰੇ ਹਮਰੈ ਵਿਚ,
ਹਮਰੀ ਮੈਲੁ ਸਾਧੂ ਕੀ ਧੂਰਿ ਗਵਾਈ ॥
ਤੀਰਥਿ ਅਠਸਠਿ ਮਜਨੁ ਨਾਈ ॥
ਸਤਸੰਗਤਿ ਕੀ ਧੂਰਿ ਪਰੀ ਉਡਿ ਨੇਤ੍ਰੀ ॥
ਸਭ ਦੁਰਮਤਿ ਮੈਲੁ ਗਵਾਈ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਜਾਹਰਨਵੀ ਤਪੈ ਭਾਗੀਰਥਿ ਆਣੀ, ਕੇਦਾਰੁ ਥਾਪਿਓ ਮਹਸਾਈ ॥
ਕਾਂਸੀ ਕ੍ਰਿਸਨੁ ਚਰਾਵਤ ਗਾਊ, ਮਿਲਿ ਹਰਿ ਜਨ ਸੋਭਾ ਪਾਈ ॥ ੨ ॥
ਜਿਤਨੇ ਤੀਰਥ ਦੇਵੀ ਥਾਪੇ,
ਸਭਿ ਤਿਤਨੇ ਲੋਚਹਿ ਧੂਰਿ ਸਾਧੂ ਕੀ ਤਾਈ ॥
ਨਾਨਕ ਲਿਲਾਟਿ ਹੋਵੈ ਜਿਸੁ ਲਿਖਿਆ,
ਤਿਸੁ ਸਾਧੂ ਧੂਰਿ ਦੇ, ਹਰਿ ਪਾਰਿ ਲੰਘਾਈ ॥ ੩ ॥ [ਪੰ. ੧੨੬੩

ਲੋਕ ਤੀਰਥਾਂ ਤੇ ਜਾਣ ਲਈ ਤਾਂਘਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਤੀਰਥ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਧੂਰੀ ਨੂੰ ਉਡੀਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ —

ਮਾਘਿ, ਮਜਨੁ ਸੰਗਿ ਸਾਧੂਆ, ਧੂੜੀ ਕਰਿ ਇਸਨਾਨੁ ॥
ਹਰਿ ਕਾ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇ ਸੁਣਿ, ਸਭਨਾ ਨੋ ਕਰਿ ਦਾਨੁ ॥

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਧਿਆਉਣਾ, ਸੁਣਨਾ, ਪ੍ਰਭ ਦੇ ਚਰਨ ਕਮਲ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਧਾਰਨੇ, ਇਸ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਇਸ਼ਨਾਨ, ਦਾਨ, ਤਪ ਆਦਿ ਆ

ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਗੁਰਬਾਣੀ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਆਪਣੀ ਮੁਹਰ ਛਾਪ ਲਾਉਂਦੀ ਹੈ:

੧. ਇਸਨਾਨ ਦਾਨ ਤਾਪਨ ਸੁਚਿ ਕਿਰਿਆ,
ਚਰਣ ਕਮਲ ਹਿਰਦੈ ਪ੍ਰਭ ਧਾਰੇ ॥ [ਪੰ. ੧੩੯੮

ਨਾਮ ਜਪਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੀ ਤੀਰਥ ਇਸਨਾਨ ਤੇ ਦਾਨ ਆਦਿ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਨਹੀਂ ? ਦਾਨ ਦੇਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਧਿਕਾਰੀ ਤੇ ਅਣ-ਅਧਿਕਾਰੀ ਦੀ ਪਛਾਣ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਮਾਰਗ ਦਸਣਾ, ਅਨੁਚਿਤ ਕਰਮ ਹੈ। ਇਸ ਪਛਾਣ ਲਈ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਅੰਤਰ ਆਤਮੇ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਇਉਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਹੈ—

ਕਬੀਰ, ਜਿਹ ਮਾਰਗਿ ਪੰਡਿਤ ਗਏ, ਪਾਛੈ ਪਰੀ ਬਹੀਰ ॥
ਇਕ ਅਵਘਟ ਘਾਟੀ ਰਾਮ ਕੀ, ਤਿਹ ਚੜਿ ਰਹਿਓ ਕਬੀਰ ॥

[ਪੰ. ੧੩੭੩

ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ ਚੰਗਾ ਹੈ, ਸਰੀਰ ਖੁਲ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਆਲਸ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਨੂੰ ਪਰਮਾਰਥ ਦਾ ਸਾਧਨ ਬਣਾ ਕੇ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਮਾਘੀ ਦੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਦੇ ਮਹਾਤਮ ਦੀ ਕਥਾ ਲਿਖਣੀ ਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰਨੀ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਨਹੀਂ। ਅਨ ਧਰਮਾਂ ਦੀ ਰੀਸ ਕਰਕੇ ਕਈ ਸਿੱਖ ਵੀ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਮਾਘੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਮੁਕਤਸਰ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਤੁਰ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਪਵਿਤ੍ਰ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਜਾਣਾ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਚਰਨ ਧੂੜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੀ ਚੰਗੀ ਗੱਲ ਹੈ ਪਰ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨਾਲ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾਣਾ ਗੁਰਮਤਿ ਤੋਂ ਅਨ-ਜਾਣ ਪੁਣਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬ੍ਰਹਮਣਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿਚ ਪਰਵਿਰਤ ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਮਲ ਵੀਚਾਰਾਂ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ-ਕੋਨ ਦੇ ਕੇ ਬਦਲਿਆ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਾਘ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਤੀਰਥਾਂ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਇਹ ਆਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ—

ਚਰਨ ਸਾਧ ਕੇ ਧੋਇ ਧੋਇ ਪੀਉ ॥
ਅਰਪਿ ਸਾਧ ਕਉ ਅਪਨਾ ਜੀਉ ॥

ਸਾਧ ਕੀ ਧੂਰਿ ਕਰਹੁ ਇਸਨਾਨੁ ॥
ਸਾਧ ਊਪਰਿ ਜਾਈਐ ਕੁਰਬਾਨੁ ॥ [ਪੰ. ੨੯੩

ਸਾਧੂ ਦੀ ਧੂੜੀ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਭਾਵ ਸਾਧ ਜਨਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਰਹਿਣਾ ਹੈ। ਗਿਆਨੀ ਪੁਰਸ਼ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਸ਼ੇਰਨੀ ਦਾ ਦੁੱਧ ਸੋਨੇ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਵਿਚ ਟਿੱਕ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤਿਵੇਂ ਨਾਮ ਨਿਮ੍ਰਤਾ ਰੂਪ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਟਿੱਕ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਧੂੜੀ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ—

ਪਹਿਲਾ ਮਰਣੁ ਕਬੂਲਿ, ਜੀਵਣ ਕੀ ਛਡਿ ਆਸ ॥
ਹੋਹੁ ਸਭਨ ਕੀ ਰੇਣੁਕਾ, ਤਉ ਆਉ ਹਮਾਰੈ ਪਾਸਿ ॥ [ਪੰ. ੧੧੦੨

ਨਾਮ ਜਨਮਾਂ ਜਨਮਾਂ ਦੀ ਮੈਲ ਧੋ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਨਾਮ ਵਸਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਗੁਮਾਨ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ, ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਤੇ ਮੋਹ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਨਹੀਂ ਉਠਦੀਆਂ, ਲੋਭ ਰੂਪੀ ਕੁਤੇ ਦਾ ਭੌਂਕਣਾ ਵੀ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਮ ਨਾਲ ਬਿਬੇਕ ਬੁਧੀ ਪਰਵੇਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਮਨੁਖ ਆਨ-ਅਧਿਕਾਰੀ ਦੇ ਹਥੋਂ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦਾ ਪੀਂਦਾ। ਲੋਭੀ ਜੰਤ ਤਾਂ ਭੱਖ ਅਭੱਖ ਸਭ ਕੁਝ ਖਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਨਾਮੀ ਪੁਰਸ਼ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਚੇਤੇ ਰਖਦਾ ਹੈ—

ਲੋਭੀ ਕਾ ਵੇਸਾਹੁ ਨ ਕੀਜੈ, ਜੇਕਾ ਪਾਰਿ ਵਸਾਇ ॥
ਅੰਤਿ ਕਾਲਿ ਤਿਥੈ ਧੁਹੈ, ਜਿਥੈ ਹਥੁ ਨ ਪਾਇ ॥ [ਪੰ. ੧੪੧੭

ਕਰਮ ਕਾਂਡੀ ਦਾ ਜਸ ਕੇਵਲ ਆਪਣੀ ਜਮਾਤ ਵਿਚ ਫੈਲਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਨਾਮਰਸੀਏ ਸੱਚੇ ਇਸ਼ਨਾਨੀ ਦੀ ਸਿਫਤ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਫੈਲਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਅਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਫਟਕਣ ਦੇਂਦਾ। ਅਠਾਹਠ ਤੀਰਥਾਂ ਦਾ ਇਸ਼ਨਾਨ, ਸਾਰੇ ਪੁੰਨ-ਕਰਮ ਤੇ ਜੀਆਂ ਉਤੇ ਦਇਆ ਕਰਨੀ ਸੰਸਾਰਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਪਰਵਾਨੁ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਏਦਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸ਼ੁਭ ਕਰਮ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਤੇ ਸੁਣਨ ਵਿਚ ਸੁਤੇ ਹੀ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਜੀਅ-ਦਾਇਆ ਬਾਰੇ ਕਈ ਵਾਕ ਹਨ ਜਿਵੇਂ—

੧. ਧੌਲੁ ਧਰਮੁ, ਦਇਆ ਕਾ ਪੂਤੁ ॥
ਸੰਤੋਖੁ ਥਾਪਿ ਰਖਿਆ ਜਿਨਿ ਸੂਤਿ ॥ [ਪੰ. ੩

੨. ਹਿੰਸਾ, ਤਉ ਮਨ ਤੇ ਨਹੀ ਛੂਟੀ, ਜੀਅ ਦਇਆ, ਨਹੀ ਪਾਲੀ।
ਪਰਮਾਨੰਦ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲਿ, ਕਥਾ ਪੁਨੀਤ ਨ ਚਾਲੀ ॥
[ਪੰ. ੧੨੫੩

੩. ਜੀਅ ਬਧਹੁ ਸੁ ਧਰਮੁ ਕਰਿ ਥਾਪਹੁ, ਅਧਰਮ ਕਹਹੁ ਕਤ ਭਾਈ।
ਆਪਸ ਕਉ ਮੁਨਿਵਰ ਕਰਿ ਥਾਪਹੁ, ਕਾ ਕਉ ਕਹਹੁ ਕਸਾਈ ॥
[ਪੰ. ੧੧੦੩

ਵਿਸ਼ਵ ਦਾ ਸਾਰਾ ਭਾਈਚਾਰਾ ਜਗਤ ਦਾ ਸਾਰਾ ਨਜ਼ਾਮ ਦਇਆ ਦੇ ਅਸੂਲ ਉਤੇ ਚਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜੇ 'ਜੀਅ ਦਇਆ ਪਰਵਾਨੁ' ਵਾਲੇ ਕੁਦਰਤੀ ਨੇਮ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨਾ ਹੁੰਦੀ, ਧਰਤੀ ਤੇ ਮੁਰਗੀ-ਮੁਰਗਿਆਂ ਬਕਰੀ-ਬਕਰਿਆਂ ਦਾ ਬਿਲਕੁਲ ਸਫ਼ਾਇਆ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਹਿੰਸਾ ਕੇਵਲ ਜਾਨਵਰਾ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਕਈ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੀਆਂ ਨੂੰ ਕੁਹਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਹ ਗਲ ਜਾਂ ਕਰਤਬ ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਦੁਖਾਉਣ ਦਾ ਕਾਰਣ ਬਣੇ ਉਹ ਵੀ ਹਿੰਸਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਤੱਤ ਗਿਆਨ ਦੀ ਗਲ ਕਰ ਕੇ ਨਿਬੇੜਾ ਹੀ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ—

ਸਭਨਾ ਮਨ ਮਾਣਿਕ, ਠਾਹਣੁ ਮੂਲਿ ਮਚਾਂਗਵਾ ॥
ਜੇ ਤਉ ਪਿਰੀਆ ਦੀ ਸਿਕ, ਹਿਆਉ ਨ ਠਾਹੇ ਕਹੀ ਦਾ ॥
[ਪੰ. ੧੩੮੪

ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ 'ਅੰਤਰਿ ਜਾਣੈ ਸਰਬ ਦਇਆ' ਦਾ ਅਸੂਲ ਹੀ ਪਰਵਾਨ ਹੈ, ਮਾਸ ਖਾਣ ਜਾਂ ਨਾ ਖਾਣ ਦੇ ਮਸਲੇ ਉਤੇ ਬਹਿਸ ਕਰਨੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸੁਨਹਿਰੀ ਸਿਖਿਆ—'ਸੰਤ ਸੰਤੋਖ ਦਇਆ ਕਮਾਵੈ,

ਇਹ ਕਰਣੀ ਸਾਰ' ਸਦਾ ਚੇਤੇ ਰਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਅਮੋਲਕ ਦਾਤ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ ਦਇਆ ਕਰ ਕੇ ਬਖਸ਼ ਦੇਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹੀ ਸੁਜਾਨ ਪੁਰਖ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਇੱਜਤ-ਆਬਰੂ ਲੋਕ ਪਰਲੋਕ ਹਰ ਥਾਂ ਤੇ ਹੀ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਪੁਰਸ਼ ਹੀ ਪਰਵਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਉਸ ਤੋਂ ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਨਸੀਬ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਸੁੱਚੇ ਦੀ ਪਿਰਤ ਪਈ ਹੋਈ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਅਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁੱਚਾ ਆਖਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਗੁਰਮਤਿ ਕਸਵੱਤੀ ਤੇ ਇਹ ਸੱਚ ਪਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। 'ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਨਿਰਣਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ—

ਸੂਚੇ ਏਹਿ ਨ ਆਖੀਅਹਿ, ਬਹਨਿ ਜਿ ਪਿੰਡਾ ਧੋਇ ॥
ਸੂਚੇ ਸੇਈ ਨਾਨਕਾ, ਜਿਨ ਮਨਿ ਵਸਿਆ ਸੋਇ ॥ [ਪੰ. ੪੭੨

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਮਾਘ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਉਹੀ ਸੁੱਚੇ ਮਨੁੱਖ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਪੂਰੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਹੋਈ ਹੈ।

ਇਹ ਤਤ ਵਾਲੀ ਗਲ ਸਦਾ ਚੇਤੇ ਰਖਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ਕਿ ਤਨ ਦਾ ਇਸ਼ਨਾਨ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਮਨ ਦਾ ਇਸਨਾਨ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਜੀਵ ਆਤਮਾ ਦੀ ਕਲਿਆਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗੁਰ ਵਾਕ ਹਨ--

੧. ਸੁਣਿਆ ਮੰਨਿਆ, ਮਨਿ ਕੀਤਾ ਭਾਉ ॥
ਅੰਤਰਿ ਗਤਿ ਤੀਰਥਿ ਮਲਿ ਨਾਉ ॥
੨. ਮਾਘਿ ਪੁਨੀਤ ਭਈ, ਤੀਰਥੁ ਅੰਤਰਿ ਜਾਨਿਆ ॥...

੩. ਨਾਨਕ, ਮਾਘਿ ਮਹਾਰਸੁ ਹਰਿ ਜਪਿ, ਅਠਸਠਿ ਤੀਰਥ ਨਾਤਾ।
[ਪੰ. ੧੧੦੯

੪. ਸਿਰੀ ਗੁਰ ਚਰਨ ਰਜ ਬਸਤ ਸਗਰ ਹੈਂ ॥ [ਭ. ਗੁ.

ਦਇਆ ਦਾ ਸੰਕਲਪ

'ਦਇਆ' ਪਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹਰ ਮਾਨਵੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਅੰਤਰੀਵ ਭਾਵਾਂ ਤਕ ਅਪੜਨ ਲਈ ਆਤਮ ਵਿਸ਼ੈਣੀ ਬੁਧੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

'ਦਇਆ' ਪਦ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ—ਕਿਸੇ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਜੀਵ ਉਤੇ ਹੋ ਰਹੇ ਅਤਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਮਨ ਵਿਚ ਉਬਾਲ ਆਉਣਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਜਰ ਨਾ ਸਕਣਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸੱਚੇ ਦਿਲੋਂ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਸੰਗੀ ਸਾਥੀ ਲੈ ਕੇ ਅੱਗੇ ਵਧਣਾ।

ਪਰਾਇਆ ਦੁਖ ਵੇਖ ਕੇ ਸਹਾਰ ਨਾ ਸਕਣਾ, ਹਿਰਦੇ ਦਾ ਦ੍ਰਵ ਜਾਣਾ, ਇਹ ਦਇਆਵਾਨ ਪੁਰਸ਼ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ। ਦਇਆਵਾਨ ਕਿਸੇ ਦਾ ਦੁਖ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖ ਕੇ, ਜਾਂ ਕੰਨਾ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਦੁਖੀਏ ਦੀ ਦਰਦ ਭਰੀ ਪੁਕਾਰ ਸੁਣ ਕੇ ਸੁਖ ਦੀ ਨੀਂਦ ਸੌਂ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਉਹ ਪੇਟ ਭਰ ਕੇ ਖਾਣਾ ਤੇ ਜਗਤ ਤੇ ਜੀਉਣਾ ਵੀ ਹਰਾਮ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਸਭ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਭਰੇ ਮਿੱਠੇ ਬੋਲਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਫੁਲਤ ਕਰਣਾ, ਮਨ, ਬਚਨ ਅਤੇ ਕਰਮ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਦਿਲ ਨਾ ਦੁਖਾਣਾ ਆਪਣਾ ਪਰਮਧਰਮ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਦੈਵੀ ਗੁਣਾ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਸਦਾ ਹੀ ਭਰਪੂਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਪਵਿਤਰ ਵਾਕ 'ਅਠਸਠਿ ਤੀਰਥ ਸਗਲ ਪੁੰਨ ਜੀਅ ਦਇਆ ਪਰਵਾਨੁ' ਸਮਾਜਿਕ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਬੜੀ ਮਹੱਤਤਾ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਹਰੇਕ ਮਨੁੱਖ ਦਇਆ ਦੇ ਭੇਦ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਤੋਂ ਅਸਮਰਥ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਕਈ ਵਾਰੀ ਦਇਆ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਨਿਰਦੈਤਾ ਵਾਪਰਦੀ

ਵੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਨਾਮ ਦੀ ਕਰਣੀ ਤੇ ਜੀਵਨ ਕਰਣੀ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਮਹਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਜੀ ਨੇ ਦਇਆ ਦੀ ਪੂੰਜੀ ਪਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਚਨ ਹਨ—

ਕਬੀਰ ਦਾਤਾ ਤਰਵਰੁ ਦਯਾ ਫਲੁ, ਉਪਕਾਰੀ ਜੀਵੰਤ ॥
ਪੰਖੀ ਚਲੇ ਦਿਸਾਵਰੀ, ਬਿਰਖਾ ਸੁਫਲ ਫਲੰਤ ॥ [ਪੰ. ੧੩੭੬

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਦਾਤਾ ਬ੍ਰਿਛ ਸਮਾਨ (ਮਾਨੋ ਗੁਰੂ) ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਦਇਆ ਰੂਪੀ ਫਲ ਲੱਗਾ ਹੈ (ਜੋ) ਜੀਆਂ ਤੇ ਉਪਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। (ਭਾਵ ਉਪਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸਦੀਵ ਜੀਉਂਦਾ ਹੈ)। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪੰਖੀਆਂ ਨੇ ਫਲ ਖਾ ਕੇ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਪਾਈ ਹੈ ਉਹ ਪੰਛੀ ਹੁਣ ਬਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਚਲੇ ਹਨ (ਅਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਅਸੀਰਵਾਦ ਵਾਲ ਵਾਕ ਬੋਲਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ) ਹੇ ਬ੍ਰਿਛਾ ! ਤੂੰ ਚੰਗੇ ਫਲਾਂ ਨਾਲ ਫਲਿਆ ਰਹੁ ਭਾਵ ਹੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ! ਆਪ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਨੂੰ (ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਜਲ ਬਖਸ਼ਦੇ ਰਹੋ ਅਤੇ ਜੀਵਾਂ ਉਤੇ ਦਇਆ ਕਰਕੇ ਭਲਾ ਕਰਦੇ ਰਹੋ)।

ਜੇ ਸੰਸਾਰ ਤੇ ਦਇਆਵਾਨ ਪੁਰਖ ਨ ਹੋਣ ਤਾਂ ਸੰਸਾਰ ਕ੍ਰੋਧ ਦੀ ਅੱਗ ਨਾਲ ਸੜ ਕੇ ਸੁਆਹ ਹੋ ਜਾਏ। ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਅਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਦਇਆ-ਹੀਣ ਮਨੁੱਖ ਹਨ। ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਦਇਆ ਹੀਣੇ ਮਨੁੱਖ ਹੀ 'ਦੁਰਜਨ' ਵਾਲੀ ਉਪਾਧੀ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਉਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੰਧ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਦਇਆ ਦੀ ਫ਼ਿਲਾਸਫੀ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦਾ ਜਤਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਬੇ-ਅਕਲੀ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਦਇਆ ਕਈ ਵਾਰੀ ਨਿਰਦੈਤਾ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਮੰਦਰਾਂ, ਸਾਧ ਸਮਾਜ ਜਾਂ ਹੋਰ ਸਭਾ ਸੁਸਾਇਟੀਆਂ ਵਲ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਉਹ ਬਹੁਤ ਦੌਲਤ-ਮੰਦ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਕਈ ਵਿਸ਼ਈ ਅਤੇ ਅਧਰਮੀ ਪੁਰਸ਼ ਆਪਣਾ ਕਬਜ਼ਾ ਜਮਾਈ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਜਿਥੇ ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਹੋਣ ਉਥੇ ਦਇਆ ਦਾ ਕੀ ਕੰਮ ? ਦਇਆ ਉਥੋਂ ਨਸਦੀ ਹੈ।

ਵੈਸ਼ਨਵ ਮਤ ਵਾਲੀ ਦਇਆ ਦਾ ਆਪਣਾ ਹੀ ਰੂਪ ਹੈ। ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਮਾਸ ਮੱਛੀ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ ਪਰ ਜੈਨੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਹੋਰ ਕਿਹੜੀ ਵਡਿਆਈ ਹੈ ? ਅੰਦਰ ਖਾਤੇ ਦੁਰਾਚਾਰ ਤੇ ਨਫ਼ਰਤ ਦਾ ਇਹਨਾਂ ਫ਼ਿਰਕਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਬੋਲ ਬਾਲਾ ਹੈ। ਅਖੌਤੀ ਦਇਆਵਾਨਾਂ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਹੀ ਇਸਲਾਮ ਮਤ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੀਨ-ਇਲਾਹੀ ਅਧੀਨ ਲਿਆਂਦਾ ਭਾਵ ਆਪਣਾ ਗੁਲਾਮ ਬਣਾਇਆ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਧੂ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਚਰਸ, ਭੰਗ, ਅਫ਼ੀਮ ਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ ਸੇਵਨ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬੇ-ਸੁੱਧ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਦੇ ਫਲ ਸਰੂਪ ਇਹ ਆਪਣਾ ਸਭ ਕੁਝ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਬਠੇ।

ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲੇਖਕ "ਰੂਹਾਨੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ' ਲਿਖਦੇ ਹਨ, 'ਉਹ ਨਾਂਗੇ ਸਾਧੂ ਜਿਹੜੇ ਮਾਇਆ ਤਾਂ ਕੀ ਸ਼ਸਤਰ ਤਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਛੋਂਹਦੇ ਅਜ ਕਰੋੜਾਂ ਰੁਪਇਆ ਦੀਆਂ ਜਾਇਦਾਦਾਂ ਬਣਾ ਕੇ ਡੇਰਿਆਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਗੁਸਾਈਂ, ਸਾਧੂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿਧ ਅਸਥਾਨ 'ਨਾਸਕ' ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਇਨੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਜਾਇਦਾਦਾਂ ਹਨ ਕਿ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਕਿਸੇ ਰਾਜੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਦੀ ਰਿਆਸਤ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਡੇਰਿਆਂ ਜਿੱਡੀ ਨਹੀਂ। ਉਦਾਸੀ ਅਖਾੜਿਆਂ ਕੋਲ ਲੱਖਾਂ ਰੁਪਇਆਂ ਦੀ ਨਕਦ ਆਮਦਨ ਹੈ। ਮੰਦਰਾਂ ਮਸਜਿਦਾਂ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਨਾਲ ਅਰਬਾਂ ਰੁਪਏ ਦੀਆਂ ਜਾਇਦਾਦਾਂ ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਵੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਬਿਲਕੁਲ ਆਲਸੀ ਮਣਖੱਟੂ ਵੇਹਲੜ ਅਤੇ ਵਿਕਾਰੀ ਲੋਕ ਪਲਦੇ ਪਏ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਦੇ ਭੁਖੇ ਮਰਦੇ ਨੌਜਵਾਨ ਵੀ ਇਸ ਆਲਸੀ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਡਾਕੂ ਸਮਾਜ ਵਲ ਦੌੜੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਐਸੇ ਭੇਖ ਦੀ ਆੜ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਟੁਕੜਾ ਤਾਂ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।'

'ਸ੍ਰੀ ਸੰਤ ਰਤਨ ਮਾਲਾ' ਵਿਚ 'ਦਇਆ' ਬਾਰੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸੁੰਦਰ ਵੀਚਾਰ ਉਪਲਬਧ ਹਨ—

ਦਯਾ ਦੇ ਪਰਸੰਗ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਗਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹਨ, ਪਰ ਜੋ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਵੀਚਾਰ ਨਾਲ ਮਿਲੇ ਸੋਈ ਭਲਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਮਤ ਵਿਚ

ਦਯਾ ਹੀ ਪਰਵਾਨ ਹੈ, ਜੋ ਦਯਾ ਕਰੇ ਉਸਨੂੰ ਦਯਾ ਦਾ ਫਲ ਹੀ ਮਿਲੇਗਾ। ਭਾਵੇਂ ਹਰ ਕੋਈ ਕਰਮ ਦਾ ਫਲ ਹੀ ਭੋਗਦਾ ਹੈ ਪਰ ਤਦ ਵੀ ਹਰਿ ਜਨ ਸਦਾ, ਦਯਾ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਹੀ ਵਸਦੇ ਹਨ। ਤੇ ਭਗਵੰਤ ਅਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਕੇ ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ ਹੀ ਮੰਗਦੇ ਹਨ :-

'ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ, ਤੇਰੇ ਭਾਣੇ ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ ॥'

ਜਦ ਦੁਖੀ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਗੁਰਸਿਖ ਦਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਅਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਕੇ ਅਰ ਜਥਾ ਸ਼ਕਤ ਉਪਾ ਕਰਕੇ ਦੁਖੀ ਜੀਵ ਦਾ ਦੁਖ ਦੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਾਂਈ ਦੀ ਉਸ ਪਰ ਮੇਹਰ ਹੋਂਦੀ ਹੈ। ਸਿਖ ਨੂੰ ਦਇਆ ਦਾ ਗਹਿਣਾ ਸੋਭਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਾਈਂ ਨੂੰ ਬੇਪਰਵਾਹੀ ਸੋਭਦੀ ਹੈ, ਸਿਖ ਜਦ ਆਪ ਕਿਸੇ ਕਰਮ ਫਲ ਕਰ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਆਪ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਨਾਲੋਂ ਕਿਸੇ ਦੂਸਰੇ ਗੁਰੂ ਪਿਆਰੇ ਪਾਸੋਂ ਅਰਦਾਸ ਕਰਾਵੇ ਤਾਂ ਭਲਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਜੀਵ ਨਾਲ ਮਾਯਾ ਮੋਹ ਕਰ ਉਸ ਲਈ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨੀ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬੰਨਣਾ ਹੈ, ਪਰ ਸੁਭ ਵਰ ਸਾਈਂ ਪਿਆਰ ਤੇ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਖੱਲਕਤ ਵਿਚ ਜਾਣ, ਦਯਾ ਕਰਨੀ ਪਰਮ ਧਰਮ ਹੈ, ਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਭਲਾ ਹੈ।'

ਮਹਾਤਮਾ ਤੁਲਸੀਦਾਸ ਦਾ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆਂ ਦੋਹਰਾ-ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਪੜ੍ਹਨ ਤੇ ਸੁਣਨ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ—

ਦਯ ਧਰਮ ਕਾ ਮੂਲ ਹੈ ਪਾਪ ਮੂਲ ਅਭਿਮਾਨ ॥
ਤੁਲਸੀ ਦਯਾ ਨ ਛੋਡੀਏ, ਜਬ ਲਗ ਘਟ ਮੇਂ ਪ੍ਰਾਨ ॥

ਸੋ ਜਿਥੇ ਦਇਆ ਨਹੀਂ, ਉਥੇ ਧਰਮ ਵੀ ਨਹੀਂ ਟਿਕਦਾ। ਪਾਪੀ ਪੁਰਸ਼ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਕਠੋਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਧਰਮੀ ਪੁਰਸ਼ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਸਦਾ ਕੋਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਰਾਬੀਆ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ।

ਇਬਰਾਹੀਮ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਮਹਾਨ ਪੈਗੰਬਰ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹ ਕਹਾਵਤ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਵਾਰੀ ਉਹ ਹੱਜ ਕਰਨ ਲਈ ਮੱਕੇ ਪਹੁੰਚੇ। ਕੀ ਵੇਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੱਕਾ ਆਪਣੀ ਅਸਲੀ ਥਾਂ ਤੇ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਥੋਂ ਪੁੱਛਣ ਤੇ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮੱਕਾ ਇਥੋਂ ੬੦ ਮੀਲ ਦੂਰ ਖ਼ੁਦਾ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਵਿਚ ਡੁਬੀ ਹੋਈ ਰਾਬੀਆ ਭਗਤਣੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਇਬਰਾਹੀਮ ਸੋਚ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਡੁਬ ਗਿਆ ਕਿ ਉਸ ਭਗਤਣੀ ਨੇ ਅਜਿਹੀ ਕਿਹੜੀ ਸਾਧਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਫਲ ਸਰੂਪ ਮੱਕੇ ਨੂੰ ਆਪ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਰਾਬੀਆ ਪਾਸ ਜਾਣਾ ਪਿਆ।

ਇਬਰਾਹੀਮ ਨੇ ਆਪਣੇ ਚੇਲਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲਿਆ ਅਤੇ ਰਾਬੀਆ ਦੇ ਆਸ਼ਰਮ ਵਲ ਟੁਰ ਪਿਆ, ਰਾਤ ਪੈ ਗਈ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਇਕ ਤਕੀਆ ਸੀ ਉਥੇ ਠਹਿਰਿਆ ਤੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਭੋਜਨ ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਚੇਲਿਆਂ ਨੇ ਇਬਰਾਹੀਮ ਨੂੰ ਛਕਾਇਆ। ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਉਥੋਂ ਚਲੇ ਤੇ ਰਾਬੀਆ ਦੇ ਆਸ਼ਰਮ ਵਿਚ ਜਾਂ ਪਹੁੰਚੇ। ਜਦੋਂ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਰੱਬ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਹਿਰਨ, ਸ਼ੇਰ, ਚੀਤੇ, ਰਿੱਛ ਤੇ ਦੂਜੇ ਹਿੰਸਕ ਪਸ਼ੂ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਇਬਰਾਹੀਮ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਉਥੋਂ ਉਠ ਕੇ ਜੰਗਲ ਵਲ ਚਲੇ ਗਏ। ਇਹ ਵੇਖਕੇ ਇਬਰਾਹੀਮ ਬੜਾ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇਆ ਰਾਬੀਆ ਨੇ ਇਬਰਾਹੀਮ ਨੂੰ ਬੜੇ ਆਦਰ ਨਾਲ ਬਿਠਾਇਆ ਅਤੇ ਆਉਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਪੁਛਿਆ। ਇਬਰਾਹੀਮ ਚੇਲਿਆਂ ਕਿਹਾ, 'ਤੂੰ ਕਿਹੜੀ ਸਾਧਨਾ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਮੱਕਾ ਆਪ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਇਥੇ ਆਇਆ ਹੈ? ਦੂਸਰੀ ਗਲ, ਹਿੱਸਕ ਜੰਗਲੀ ਜੰਤੂ ਜੋ ਤੇਰੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਬੈਠੇ ਸਨ, ਮੈਨੂੰ ਵੇਖਕ ਉਠ ਕੇ ਚਲੇ ਗਏ।

ਰਾਬੀਆ ਨੇ ਕਿਹਾ 'ਇਬਰਾਹੀਮ ! ਤੂੰ ਰਾਤ ਨੂੰ ਭੋਜਨ ਵਿਚ ਕੀ ਖਾਧਾ ਸੀ?' ਇਬਰਾਹੀਮ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਮਾਸ ਖਾਧਾ ਸੀ,' ਰਾਬੀਆਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਸਾਰੇ ਜੰਤੂ ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ, ਤੂੰ ਮਾਸਾਹਾਰੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਸ ਨਾਲ ਵੈਰ ਹੈ। ਮੱਕਾ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਇਸ ਲਈ ਚਲਕੇ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਇਕ ਤ੍ਰਿਹਾਈ ਕੁੱਤੀ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਪਿਲਾ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਪਿਆਸ ਬੁਝਾਈ, ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕੀਤਾ। ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਖੂਹ ਵਿਚ ਲਮਕਣ ਲਈ ਰੱਸੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਚੁਨੀ ਖੂਹ ਵਿਚ ਲਮਕਾ ਕੇ ਗਿਲੀ ਕੀਤੀ ਤੇ ਕੁਤੀ ਤੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਪਾਂਦੀ ਰਹੀ। ਮੇਰੇ ਇਸ ਕਰਮ ਤੇ ਖੁਦਾ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ ਤੇ ਮੱਕੇ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਭੇਜ ਦਿਤਾ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦਇਆ ਬਾਰੇ ਬੇਅੰਤ ਪ੍ਰਮਾਣ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ :--

ਮਨਿ ਸੰਤੋਖੁ ਸਰਬ ਜੀਅ ਦਇਆ ॥
ਇਨ ਬਿਧਿ ਬਰਤੁ ਸੰਪੂਰਨ ਭਇਆ ॥ [ਪੰ, ੨੯੯
ਸਚੁ ਵਰਤੁ, ਸੰਤੋਖ ਤੀਰਥੁ, ਗਿਆਨੁ ਧਿਆਨੁ ਇਸਨਾਨੁ ॥
ਦਇਆ ਦੇਵਤਾ, ਖਿਮਾ ਜਪਮਾਲੀ, ਤੇ ਮਾਣਸ ਪਰਧਾਨੁ ॥
[ਪੰ. ੧੨੪੫

ਦਇਆ ਬਾਰੇ ਛੋਟੀਆਂ ਵਡੀਆਂ ਕਈ ਸਾਖੀਆਂ ਉਪਲਬਧ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਥੇ ਦੇਣ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਿਖ ਇਤਿਹਾਸ 'ਚੋਂ ਕੁਝ ਸਾਖੀਆਂ ਸੰਕੇਤ ਮਾਤਰ ਹੇਠ ਦਰਜ ਹਨ—

੧. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਕਿਤਨਾ ਕੋਮਲ ਸੁਭਾ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਵੇਰ ਛੇਵੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਬਾਗ ਵਿਚ ਗਏ ਤਾਂ ਆਪ ਦੇ ਗਲ ਵਿਚ ਵਡਾ ਜਾਮਾਂ (ਕਲੀਆਂ ਵਾਲਾ ਚੋਲਾ) ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਪਲਾਂ ਲਗਣ ਕਰਕੇ ਕੁਝ ਫੁੱਲ ਤੇ ਪੱਤੀਆਂ ਟੁੱਟ ਕੇ ਜਾਮੇ ਤੇ ਆਣ ਪਈਆਂ ਤਾਂ ਆਪ ਉਥੇ ਹੀ ਰੁਦਨ ਕਰਨ ਲਗ ਪਏ। ਗੁਰੂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਕਿ "ਟੁਰੀਏ ਤਾਂ ਜਾਮਾ ਚੁਕ ਕੇ ਟੁਰੀਏ" ਉਸੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਐਸਾ ਬਚਨ ਪਾਲਿਆ ਕਿ ਆਪ ਜੀਵਨ ਭਰ ਉਸ ਜਾਮੇ ਨੂੰ ਚੁਕ ਕੇ ਟੁਰਦੇ ਰਹੇ।

੨. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਇਕ ਦਿਨ ਪਾਲਕੀ ਵਿਚ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਇਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਜੋ ਕੁਸ਼ਟੀ ਸੀ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਪਾਲਕੀ ਅਗੇ ਲੰਮਾ ਪੈ ਕੇ ਰੋਣ ਲਗ ਪਿਆ। ਆਪ ਨੇ ਪਾਲਕੀ ਠਹਿਰਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਪੂੰਝਣ ਵਾਲਾ ਰੁਮਾਲ ਦੇ ਕੇ ਆਖਿਆ ਪਿੰਡੇ ਤੇ ਮਲ। ਜਦੋਂ ਉਸ ਕੋਹੜੀ ਨੇ ਰੁਮਾਲ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡੇ ਤੇ ਲਾਇਆ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਕੋਹੜ-ਪਨ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਹ ਕਥਨ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਪਾਸੇ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਭਾਰੀ ਮਹਿਮਾ ਪਸਰ ਗਈ—

ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਧਿਆਈਐ ਜਿਸ ਡਿਠੈ ਸਭ ਦੁਖ ਜਾਇ'।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਦਇਆ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਹੀ ਕੋਹੜੀ ਦਾ ਰੋਗ ਦੂਰ ਹੋਇਆ। ਜੇ 'ਰੁਮਾਲ' ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਾਂਗੇ ਤਾਂ ਰੱਖਾਂ, ਧਾਗੇ, ਤਵੀਤਾਂ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਬੱਝੇਗਾ, ਜੋ ਨਿਰੋਲ ਮਨਮਤਿ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੋਕ ਤਾਂਤਰਿਕ ਮਤ ਦੇ ਅਨੁਆਈ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਸਾਖੀਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਪਾਸੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਸੋ ਤੱਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਬੀਜ ਬੀਜਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਫਲ ਉਗਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਚੰਦਨ ਬੀਜਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਚੰਦਨ ਦੇ ਬਿਰਵੇ ਨੇ ਢਾਕ ਤੇ ਪਲਾਸ ਨੂੰ ਵੀ ਸੁਗੰਧਤ ਕਰ ਦੇਣਾ ਹੈ ਪਰ ਜੇ ਹਿੰਗ ਤੇ ਲਸਣ ਬੀਜਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਨੂੰ ਬਦਬੂਦਾਰ ਬਣਾ ਦੇਣਾ ਹੈ। ਜੇ ਕੰਡੇ ਬੀਜੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕੰਡੇ ਹੀ ਚੁਭਣਗੇ, ਜੇ ਫੁੱਲ ਬੀਜੇ ਹਨ ਤਾਂ ਮਹਿਕ-ਦਾਰ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਹਾਰ ਹੀ ਗਲ ਵਿਚ ਪੈਣਗੇ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ ਅਤੇ ਲੋਭ ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾ ਕੇ ਨਾਮ ਜਪ ਕੇ ਦਇਆ ਦਾ ਬੀਜ ਬੀਜਿਆ ਹੈ ਤਾਂ 'ਸਦ ਦਇਆਲ ਰੰਗ ਢੋਲਾ' ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਬਣ ਜਾਵੇਗਾ। ਗਲ ਕੀ ਆਪਣੇ ਕਰਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਦੁਖ ਸੁਖ ਭੋਗਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਸਤਿਸੰਗਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਦੁਖ ਭੀ ਸੁਖ ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਇਸ਼ਨਾਨ ਤੇ ਦਾਨ ਦਾ ਪਰਮਾਰਥਕ ਮਹਾਤਮ ਦਸਣਾ ਹੈ, ਇਹ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਜਾਤੀ ਦੀ ਇਕ ਸੋਚੀ ਸਮਝੀ ਕਾਢ ਸੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਪਜੀਵਕਾ ਦਾ ਪੱਕਾ ਸਾਧਨ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਹੀਲੇ ਹੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ, ਜੋ ਅੱਜ ਤੱਕ ਕਾਇਮ ਹੈ। ਠੰਢੇ ਜਲ ਨਾਲ ਤੁਸੀਂ ਨਹਾਓ, ਦਾਨ ਪੰਡਤਾਂ ਨੂੰ ਦਿਓ, ਕੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਕਤੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ? ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਜਪੁ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ :—

ਤੀਰਥੁ ਤਪੁ ਦਇਆ ਦਤੁ ਦਾਨੁ ॥
ਜੇ ਕੋ ਪਾਵੈ ਤਿਲ ਕਾ ਮਾਨੁ ॥

ਜੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਜਪਿਆ, ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਸੁਣਿਆ, ਨਾਮ ਨਾਲ ਮਨ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਸਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ

ਫਲ ਤਿਲ ਮਾਤਰ ਹੈ । 'ਬੇਕਸਾਂ ਰਾ ਯਾਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ' ਜੀ ਦੇ ਪਾਵਨ ਵਾਕਾਂ ਅਨੁਸਾਰ :

ਤੀਰਥ ਨਾਨ, ਦਇਆ ਦਮ ਦਾਨ, ਸੁ ਸੰਜਮੁ ਨੇਮ ਅਨੇਕ ਬਿਸੇਖੈ ॥
ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਭਜੇ ਬਿਨੁ ਭੂਪਤਿ ਏਕ ਰਤੀ ਬਿਨ ਏਕ ਨ ਲੇਖੈ ॥

ਹੀ ਅੰਤਮ ਨਿਰਣਾ ਹੈ ।

ਤੁਸੀਂ ਹੈਰਾਨ ਹੋਵੋਗੇ ਕਿ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਵਡੇ ਵਡੇ ਮੰਦਰਾਂ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਸਥਾਨਾਂ ਜਾ ਰੌਣਕ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਲੋਕ ਅੰਨ੍ਹੇ, ਲੂਲ੍ਹੇ ਮੰਗਤਿਆਂ ਤੇ ਦਇਆ ਕਰਕੇ ਦਾਨ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਹ ਸਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ । ਕੁਝ ਚਾਲਾਕ ਤੇ ਮਕਾਰ ਲੋਕ ਅੰਨ੍ਹਿਆਂ ਤੇ ਅੰਗਹੀਣਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਟਿਕਾਣਿਆਂ ਤੇ ਛਡ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਮਾਇਆਂ ਲੈ ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ਓਹ ਕੁਝ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛਕਾਉਂਦੇ ਹਨ ਬਾਕੀ ਆਪ ਹੜਪ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਸਵੇਰੇ ਫਿਰ ਓਹੀ ਧੰਧਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਵਲ ਨਾ ਕੋਈ ਸਮਾਜ ਧਿਆਨ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਨਾ ਸਰਕਾਰ । ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਸਹਚਾਰ ਤੇ ਜਾਗ੍ਰਤੀ ਆਵੇ ਤਾਂ ਹੀ ਦਇਆ ਵਾਲ਼ਾ ਸੰਕਲਪ ਫਲੀਭੂਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਫਲਗੁਣਿ, ਅਨੰਦ ਉਪਾਰਜਨਾ, ਹਰਿ ਸਜਣ ਪ੍ਰਗਟੇ ਆਇ ॥ ਸੰਤ ਸਹਾਈ ਰਾਮ ਕੇ, ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਦੀਆ ਮਿਲਾਇ ॥ ਸੇਜ ਸੁਹਾਵੀ ਸਰਬ ਸੁਖ, ਹੁਣਿ ਦੁਖਾ ਨਾਹੀ ਜਾਇ ॥ ਇਛ ਪੁਨੀ ਵਡਭਾਗਣੀ, ਵਰੁ ਪਾਇਆ ਹਰਿ ਰਾਇ ॥ ਮਿਲਿ ਸਹੀਆ ਮੰਗਲੁ ਗਾਵਹੀ, ਗੀਤ ਗੋਵਿੰਦ ਅਲਾਇ ॥ ਹਰਿ ਜੇਹਾ ਅਵਰੁ ਨ ਦਿਸਈ, ਕੋਈ ਦੂਜਾ ਲਵੈ ਨ ਲਾਇ ॥ ਹਲਤੁ ਪਲਤੁ ਸਵਾਰਿਓਨੁ, ਨਿਹਚਲ ਦਿਤੀਅਨੁ ਜਾਇ ॥ ਸੰਸਾਰ ਸਾਗਰ ਤੇ ਰਖਿਅਨੁ, ਬਹੁੜਿ ਨ ਜਨਮੈ ਧਾਇ ॥ ਜਿਹਵਾ ਏਕ ਅਨੇਕ ਗੁਣ, ਤਰੇ ਨਾਨਕ ਚਰਣੀ ਪਾਇ ॥ ਫਲਗੁਣਿ ਨਿਤ ਸਲਾਹੀਐ, ਜਿਸਨੋ ਤਿਲੁ ਨ ਤਮਾਇ ॥੧੩॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ—ਦੁੱਖਾਂ, ਸਹੀਆਂ ।

ਫੁਟਕਲ—ਉਪਾਰਜਨਾ ਜੜਤ ਪਦ ਹੈ ; ਇਸ ਨੂੰ 'ਉਪਾਰ ਜਨਾ' ਪਦ ਛੇਦ ਕਰਕੇ ਪੜ੍ਹਨਾ ਅਸ਼ੁੱਧ ਹੈ ।

ਪਦ ਅਰਥ—ਫਲਗੁਣਿ—ਫੱਗਣ (ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ)। ਉਪਾਰਜਨਾ-ਉਪਜਿਆ, ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ । ਸੇਜ—ਸੌਣ ਵਾਲਾ ਪਲੰਘ ਜਿਸ ਤੇ ਨਰਮ ਵਿਛਾਈ ਕੀਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਹਿਰਦੇ ਰੂਪ ਸੇਜਾ । ਜਾਇ—ਜਗ੍ਹਾ, ਥਾਂ। ਵਰੁ—ਖਸਮ । ਗਾਵਹੀ—ਗਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਸਵਾਰਿਓਨੁ—ਉਸ (ਪ੍ਰਭੂ) ਨੇ ਸਵਾਰਿਆ ਹੈ । ਰਖਿਅਨੁ—ਰਖ ਲਏ, ਬਚਾਅ ਲਏ ਹਨ । ਬਹੁੜਿ—ਮੁੜ ਕੇ । ਜਨਮਿ ਧਾਇ—ਜਨਮ (ਮਰਨ ਦੇ ਗੇੜ) ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ। ਲਵੈ—ਨੇੜੇ । ਧਾਇ—ਦੌੜਦਾ । ਤਮਾਇ—ਤਮ੍ਹਾ, ਲਾਲਚ ।

ਅਰਥ—ਫੱਗਣ (ਦੇ ਮਹੀਨੇ) ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਹਰੀ ਸੱਜਣ ਆ ਕੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ (ਜੀਵ ਰੂਪ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ) ਚਾਉ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। ਪ੍ਰਭ ਦੇ ਸੰਤ ਸਹਾਈ ਹੋਏ (ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ) ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਕੇ (ਜੀਵ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ) ਮਿਲਾ ਦਿਤਾ । ਹੁਣ (ਜੀਵ ਰੂਪ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੀ) ਹਿਰਦੇ ਰੂਪੀ ਸੇਜਾ ਸੁਹਣੀ (ਲਗਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ) ਸਾਰੇ ਸੁੱਖ (ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ) ਦੁੱਖਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਜਗ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਰਹੀ । ਵੱਡੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੀ (ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੀ ਮਨੋ) ਕਾਮਨਾ ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ (ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੇ) ਹਰੀ ਰਾਜਾ (ਭਾਵ ਪਤੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ) ਵਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਿਆ । (ਹੁਣ ਵਡਭਾਗਣ ਇਸਤ੍ਰੀ) ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ (ਸਾਰੀਆਂ) ਸਹੇਲੀਆਂ ਅਲਾਪ ਕੇ ਗੋਵਿੰਦ ਦੇ ਮੰਗਲ ਮਈ ਗੀਤ ਗਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ । (ਵਡਭਾਗਣ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ) ਪ੍ਰਭੂ ਵਰਗਾ (ਵੱਡਾ) ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ (ਅਤੇ ਉਹ ਹਰੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾ) ਕੋਈ ਦੂਜਾ (ਆਪਣੇ) ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਲਾਉਂਦੀ । ਉਸ (ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਾ) ਲੋਕ ਪ੍ਰਲੋਕ ਸਵਾਰ ਦਿਤਾ ਹੈ (ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਹੇਲੀਆਂ ਸਮੇਤ ਸਤਿਸੰਗ

ਰੂਪੀ) ਪੱਕੀ ਥਾਂ (ਦਸਤਿਸ ਫਰ) ਦਿਤੀ ਹੈ। (ਉਸ) ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ (ਜੀਵ ਰੂਪੀ ਜਗਿਆਸੂ) ਬਚਾ ਲਏ ਹਨ (ਅਤੇ ਜੀਵ ਰੂਪ ਇਸਤ੍ਰੀ) ਮੁੜ ਕੇ ਜਨਮ (ਮਰਨ ਦੇ ਗੇੜ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੀ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਡੀ) ਜੀਭ ਇਕ ਹੈ (ਪਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ) ਗੁਣ ਬੇਅੰਤ ਹਨ (ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਜਿਤਨੇ ਮਨੁਖ) ਤਰੇ ਹਨ (ਉਹ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ) ਚਰਨੀ ਪੈ ਕੇ ਹੀ ਤਰੇ ਹਨ। (ਇਸ ਲਈ) ਫੱਗਣ (ਦੇ ਮਹੀਨੇ) ਵਿਚ (ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ) ਨਿਤ ਹੀ ਸਲਾਹੁਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਰਤਾ-ਭਰ (ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਲੋਭ) ਲਾਲਚ ਨਹੀਂ ਹੈ।੧੩।

ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈ

ੳ) ਫਲਗੁਣਿ ਆਨੰਦ ਉਪਾਰਜਨਾ ਹਰਿ ਸਜਣ ਪ੍ਰਗਟੇ ਆਇ ॥

ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ 'ਉਪਾਰਜਨਾ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਬਾਰੇ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਮਤ ਭੇਦ ਹੈ ਤੇ ਅਰਥ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ—

੧. ਫਾਗੁਣ ਮੈਂ ਤਿਨਕੋ ਅਨੰਦ (ਉਪਾਰਜਨਾ) ਉਪਜਾ ਹੈ ਜਿਨ ਕੋ ਹਰੀ ਸਜਨ ਆ ਪ੍ਰਗਟੇ ਹੈਂ। (ਫ. ਸ.

੨. ਉਪਾਰਜਨਾ-ਉਪਜਿਆ। ਅਨੰਦ ਦੀ ਪਰਾਪਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। (ਸ਼ਬਦਾਰਥ

੩. ਫਲਗੁਣਿ (ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ) ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸਜਣ ਜੀ ਆ ਪ੍ਰਗਟੇ ਹਨ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੁਣ) ਅਨੰਦ ਪਿਆ ਉਪਜਦਾ ਹੈ। (ਸੰ. ਪੋ.

੪. ਫੱਗਣ ਵਿਚ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਜੀਵ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ) ਆਤਮਕ ਆਨੰਦ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸੱਜਣ ਹਰੀ ਪਰਤੱਖ ਆ ਵਸਦਾ ਹੈ। (ਦਰਪਣ

੫. ਏਥੇ 'ਉਪਾਰਜਨਾ' ਬਹੁ ਵਚਨ ਨਾਂਵ ਹੈ ਅਤੇ ਅਰਥ ਰਖਦਾ ਹੈ- ਨਿਰੋਲ ਭਗਤੀ ਰੂਪ ਬਾਰਾ ਮਾਸੀ ਬਰਤ ਉਪਾਰਨਹਾਰੇ ਗੁਰਮੁਖ

ਜਨ। ਸਾਰੀ ਪੰਗਤੀ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਬਾਰਾਮਾਹੇ ਦੇ ਆਖਰੀ ਮਹੀਨੇ ਫਗਣ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਪਾਰਜਨਾ (ਭਗਤ ਜਨਾਂ) ਨੂੰ ਮਹਾਂ ਅਨੰਦ ਭਏ ਹੈਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਰੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਰੂਪ ਸਜਣ (ਪ੍ਰੀਤਮ) ਆਣਿ ਪਰਗਟ (ਪਰਕਾਸ਼ਤ) ਹੋਏ ਹਨ। ਪਰ ਅਫਸੋਸ ਹੈ ਕਿ ਅਸਾਡੇ ਕੋਸ਼ ਨਿਧਾਨੀ ਵੀਰ ਗਿਆਨੀ 'ਉਪਾਰਜਨਾ' ਦਾ ਅਰਥ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਏਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿਛੇ ਲਗ ਕੇ ਅਸਾਡੇ ਸ਼ਬਦਾਰਥੀ ਗਿਆਨੀ ਭੂਸ਼ਨੀਏ ਸਜਨ ਭੀ (ਜੋ ਲਗ ਮਾਤ੍ਰੀ ਲੁਗਾਤ ਵਿਆਕਰਨ ਨਿਧਾਨੀ ਭੀ ਸਦਾਉਂਦੇ ਹਨ) 'ਉਪਾਰਜਨਾ' ਦੇ ਅਰਥ—ਉਪਜਿਆ (ਅਨਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਈ ਹੈ) ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਕੀਹਨੂੰ ਉਪਜਿਆ ਅਤੇ ਕਿਸ ਨੂੰ ਅਨੰਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਈ ? ਇਸ ਦਾ ਹੋਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਤੋਂ ਬੇ-ਹਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਓੜਕ ਵਿਆਕਰਨ ਵਿਤਪਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਨੰਦ ਉਪਜਿਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਨੰਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਈ ਉਸ ਦਾ ਮਾਅਲੂਮ, ਗੈਰ ਮਾਅਲੂਮ ਮਫਹੂਮ ਕਰਤਾ ਕਰਮ (ਫਾਇਲ ਮਫਊਲ) ਨਾਵ ਭੀ ਤਾਂ ਕੋਈ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਉਨ੍ਹਾ ਦੇ ਕੀਤੇ ਅਰਥ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਤੋਂ ਕੁਛ ਬਣਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਜਿਸ ਦੇ ਬਿਨਾਂ ਫਿਕਰਾ ਬਣਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਇਬਾਰਤ ਅਧੂਰੀ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਅਨੰਦ ਹੋਏ 'ਉਪਾਰਜਨਾ' (ਭਗਤੀ ਭਾਵ ਵਾਲੇ ਨਾਮ ਅਪਾਰੀ ਜਨਾ) ਯਾ ਆਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਹੋਏ ਉਪਾਰ ਜਨੀਆਂ ਨੂੰ (ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ) ਅੰਦਰਿ ਹਰੀ ਰੂਪ ਸਜਣ ਆਨੰਦੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਆਣਿ ਪਰਗਟ ਹੋਏ। ਇਉਂ ਤਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਫਿਕਰਾ ਪੂਰਅਰਥ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਰਤਾ ਕਰਮ (ਫਾਇਲ ਮਫਊਲੀ) ਵਾਲੀ ਕਸਰ ਭੀ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਰਥ ਭੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਸਪੱਸ਼ਟ ਮੁਸੱਦਕ ਸਾਫ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 'ਆਨੰਦ ਦਾ ਦਦਾ ਮੁਕਤਾ ਸਿਧ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਅਨੰਦ' ਬਹੁ ਬਚਨਕ ਨਾਵ ਹੈ ਅਤੇ

'ਉਪਾਰਜਨਾ' ਭੀ ਬਹੁ ਬਚਨ ਹੈ। ਲਗ ਮਾਤਰੀ ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਕਾਇਲ ਸ਼ਬਦਾਰਥੀ ਅਰਥਈਆਂ ਨੂੰ ਓਹਨਾਂ ਕੋਸ਼ ਨਿਧਾਨੀ ਅਕਲੀਆਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰੀ ਨਹੀ' ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅੰਦਰਿ ਆਈਆਂ ਲਗਾਂ ਮਾਤਰਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਕੀਮਤਿ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜੋ ਇਕ ਇਕ ਅਰਥ ਦੇ ਥਾਉਂ ਇਕੋ ਸ਼ਬਦ ਪੰਗਤੀ ਦੇ ਅਰਥ ਕਰਨ ਤੇ ਤੁਲੇ ਹੋਏ ਹਨ।

(ਪੰਨਾ ੧੪੧-੧੪੩ ਗੁਰਬਾਣੀ ਲਗ ਮਾਤਰਾਂ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ

੬. (ਉਪਾਰਜਨ) ਸੰ. ਉਪਰਾਗਨ। ੧. ਕ੍ਰਿ--ਰੰਗਣਾ, ਚਿਤ੍ਰਨਾ। ੨. ਸਿੰਗਾਰਨਾ, 'ਕੋਟਿ ਉਪਾਰਜਨਾ ਤੇਰੈ ਅੰਗਿ' (ਭੈਰ ਅ: ਮ: ੫)। ੩. ਸੰ. ਉਪਾਜਨ, ਜਮਾ ਕਰਨ 'ਫਲਗੁਣਿ ਅਨੰਦ ਉਪਾਰਜਨਾ' ਮਾਝ ਮ.ਪ.)। ੪. ਉਪਾਜਿਤ--ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ, ਮਖ਼ਲੂਕਾਤ 'ਸਿਮਰੈ ਸਗਲ ਉਪਾਰਜਨਾ (ਮਾਰੂ ਸੋਲਹੇ ਮ: ੫) 'ਜੇਤ ਕੀਨ ਉਪਾਜਨਾ ਪ੍ਰਭੁ ਦਾਨੁ ਦੇਇ ਦਤਾਰ'।

(ਮਾਲੀ ਮ. ੫

ਨਿਰਣੈ— ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ 'ਉਪਾਰਜਨਾ' ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਚਾਰ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਵਖੋ ਵਖ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਪੰਚਮ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਅਤੇ ਇਕ ਥਾਂ ਮਾਝ ਰਾਗ ਦੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ—

੧. ਫਲਗੁਣਿ ਅਨੰਦ ਉਪਾਰਜਨਾ, ਹਰਿ ਸਜਣ ਪ੍ਰਗਟੇ ਆਇ ॥
[ਪੰ. ੧੩੬

੨. ਰੰਗ ਪਰੰਗ ਉਪਾਰਜਨਾ, ਬਹੁ ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਭਾਤੀ ॥ [ਪੰ. ੧੩੮

੩. ਜੇਤ ਕੀਨ ਉਪਾਰਜਨਾ, ਪ੍ਰਭੁ ਦਾਨੁ ਦੇਇ ਦਤਾਰ ॥
[ਪੰ. ੯੮੮

੪. ਪਾਉਣ ਪਾਣੀ ਬੈਸੰਤਰ, ਸਿਮਰਹਿ,
ਸਿਮਰੈ ਸਗਲ ਉਪਾਰਜਨਾ ॥ [ਪੰ. ੧੦੭੮-੭੯

੫. ਕੋਟਿ ਉਪਾਰਜਨਾ ਤੇਰੈ ਅੰਗਿ ॥ [ਪੰ. ੧੧੫੬

ਉਪਾਰਜਨਾ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਬਾਰੇ ਪੁਰਾਤਨ ਅਤੇ ਨਵੀਨ ਸਭ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਸੰਮਤੀ ਹੈ ਸਿਵਾਏ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ ਅਤੇ ਭਾ: ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਵਲੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਦੋ ਵੱਡੇ ਨੁਕਤੇ ਹਨ—

੧. ਵਿਆਕਰਨ ਦੀ ਵਿਤਪਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਨੰਦ ਉਪਜਿਆ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਨੰਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਈ, ਉਸ ਦਾ ਕਰਤਾ ਤੇ ਕਰਮ (ਫਾਇਲ ਮਫਊਲ) ਭੀ ਤਾਂ ਕੋਈ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਪੰਗਤੀ ਦਾ ਅਰਥ ਕੁਝ ਬਣ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਇਬਾਰਤ ਅਧੂਰੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

੨. 'ਅਨੰਦ ਦਾ ਦਦ ਮੁਕਤਾ ਸਿਧ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਅਨੰਦ ਬਹੁ ਬਚਨੀ ਨਾਵ ਹੈ ਅਤੇ 'ਉਪਾਰਜਨਾ' ਭੀ ਬਹੁ-ਬਚਨ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੈ, ਵਾਰਤਕ ਵਿਚ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਵਾਰਤਕ ਵਾਂਗ ਹਰ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ ਕਰਤਾ ਤੇ ਕਰਮ ਜ਼ਰੂਰ ਅੰਕਿਤ ਹੋਣ। ਵੇਖੋ 'ਸਗਲ ਤਿਆਗਿ ਬਨਿ ਮਧੇ ਫਿਰਿਆ,' ਵਿਚ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਹਾਂ, ਪੂਰੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਕਰਤਾ ਤੇ ਕਰਮ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣਾ ਅਵਸ਼ਕ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ, 'ਵਰੁ ਪਾਇਆ ਹਰਿ ਰਾਇ' ਵਾਲੀ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ ਕਰਤਾ ਤੇ ਕਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

'ਉਪਾਰ ਜਨਾ' ਸਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਜੋ ਪੁਰਾਤਨ ਅਤੇ ਨਵੀਨ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਕੀਤੇ ਹਨ ਉਹ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਦਿਤੇ ਉਪ੍ਰਕਤ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਤੇ ਹੀ ਅਧਾਰਤ ਹਨ। ਬਾਕੀ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਬੁੱਧੀ ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕੋਈ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੀ ਜਾਏ, ਉਸ ਦੀ ਕਲਮ ਨੂੰ ਕੌਣ ਰੋਕ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਉਪਰਾ, ਉਪਰੀਐ, ਉਪਰਾਜਾ, ਆਦਿ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਇਕੋ ਧਾਤੂ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ—ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਹੋਈ, ਉਪਜਣਾ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣਾ ਹੀ ਹੈ।

ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ 'ਉਪਾਰਜਨਾ' ਨੂੰ ਬਹੁ-ਬਚਨ

ਦੱਸਣਾ ਹੈ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਪੰਗਤੀ ਰਾਹੀਂ ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ—

'ਪਉਨ ਪਾਣੀ ਬੈਸੰਤਰ ਸਿਮਰਹਿ, ਸਿਮਰੈ ਸਗਲ ਉਪਾਰਜਨਾ' ॥ ਜੇ 'ਉਪਾਰਜਨਾ' ਬਹੁ ਬਚਨੀ ਨਾਵ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ 'ਸਿਮਰੈ' ਕਿਰਿਆ ਦੀ ਥਾਂ 'ਸਿਮਰਹਿ' ਰੂਪ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਫਿਰ 'ਸਗਲ' ਪੜਨਾਵ ਵਲ ਨਿਗਾਹ ਮਾਰੋ ਤਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਿਰਣਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ, 'ਸਗਲ' ਪਦ ਜਿਥੇ ਬਹੁ ਬਚਨੀ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਉਥੇ ਇਕੱਠਵਾਚੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ—

੧. ਸਗਲ ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਕੋ ਰਾਜਾ ਦੁਖੀਆ ॥ [ਪੰ. ੨੬੪

੨. ਸਗਲ ਕ੍ਰਿਆ ਮਹਿ ਊਤਮ ਕਿਰਿਆ ॥ [ਪੰ. ੨੬੬

੩. ਸਗਲ ਸਮਗ੍ਰੀ ਜੀਉ ਹੀਉ ਦੇਉ .. [ਪੰ. ੬੭੪

੪. ਸਗਲ ਸਿਆਨਪ ਛਾਡਿ ॥ [ਪੰ. ੮੯੫

੫. ਸਗਲ ਇਛ ਮੇਰੀ ਪੁੰਨੀਆ... [ਪੰ. ੯੨੭

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਅਨੰਦ' ਦੱਦੇ ਮੁਕਤੇ ਵਾਲਾ ਸ਼ਬਦ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਇਕੱਠ ਵਾਚੀ ਨਾਉਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ। ਜੇ 'ਉਪਾਰਜਨਾਂ' ਬਹੁ ਵਾਚੀ ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਵ ਅਰਥਾਤ 'ਭਗਤੀ ਭਾਵ ਵਾਲੇ' ਨਾਮ ਅਧਾਰੀ ਜਨਾਂ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੁੰਦਾ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਤੇ ਨਾ ਕਿਤੇ ਤਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਣੀ ਸੀ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਪੰਗਤੀ ਹੀ ਨਿਪਟਾਰਾ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ 'ਕਿ 'ਉਪਾਰਜਨਾਂ' ਦਾ ਅਰਥ 'ਭਗਤ ਜਨਾਂ' ਦਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਤਪਤੀ, ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਹੀ ਹੈ—

ਕੋਟਿ ਉਪਾਰਜਨਾ ਤੇਰੈ ਅੰਗਿ ॥ ਕੋਟਿ ਭਗਤ ਬਸਤ ਹਰਿ ਸੰਗਿ ॥
[ਪੰ. ੧੧੫੬

ਸੋ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ 'ਉਪਾਰਜਨਾ' ਪਦਛੇਦ ਕਰਕੇ ਪੜਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ, 'ਉਪਾਰਜਨਾ' ਜੁੜਤ ਪਦ ਪੜ੍ਹਨਾ ਹੀ ਉਚਿਤ ਹੈ।

ਅ) ਇਛ ਪੁਨੀ ਵਡਭਾਗਣੀ ਵਰੁ ਪਾਇਆ ਹਰਿ ਰਾਇ ॥
ਮਿਲਿ ਸਹੀਆ ਮੰਗਲੁ ਗਾਵਹੀ ਗੀਤ ਗੋਵਿੰਦ ਅਲਾਇ ॥

ਵਖ ਵਖ ਅਰਥ :—

੧. ਜਿਨੋ ਨੇ ਹਰੀ ਰਾਜਾ ਵਰ ਪਾਇਆ ਹੈ ਤਿਨ ਵਡੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲਿਓ ਕੀ ਸਰਬ ਇਛਾ ਪੂਰਨ ਭਈ ਹੈ। ਜੋ ਸੰਤ ਜਨ ਰੂਪ ਸਖੀਆਂ ਗੁਨ ਗਾਵਤੀਆਂ ਹੈ ਤਿਨ ਕੇ ਸਾਥ ਮਿਲ ਗੋਵਿੰਦ ਕੇ ਮੰਗਲ ਕੇ ਗੀਤ ਉਚਾਰਨ ਕਰੂੰ। (ਫ. ਸ. ਦਰਪਣ

੨. ਮੁਰਾਦ ਪੂਰੀ ਹੋਈ ਚੰਗੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੀ ਦੀ ਕਿ ਹਰੀ-ਰਾਜੇ ਜਿਹਾ ਪਤੀ ਮਿਲਿਆ ਅਲਾਇ-ਉਚਾਰ ਕੇ। (ਸ਼ਬਦਾਰਥ

੩. ਜਿਸ ਨੇ ਹਰੀ ਰਾਇ ਰੂਪ ਵਰੁ—ਪਤੀ ਨੂੰ ਪਾਇਆ ਉਸ ਵਡਭਾਗਣੀ ਦੀ ਇਛਾ ਪੁਨੀ—ਪੂਰੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਸਖੀਆਂ ਮਿਲ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਮੰਗਲਾਂ ਨੂੰ ਗਾਂਵਦੀਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਗੋਬਿੰਦ ਦੇ ਗੀਤ—ਜਸ ਨੂੰ ਕਥਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।
ਅਥਵਾ ਜਿਸ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਮਹਾਤਮਾ ਰੂਪ ਸਖੀਆ ਮਿਲ ਕੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਮੰਗਲਾਂ ਨੂੰ ਗਾਇਣ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਹੇ ਪੁਰਸ਼! ਤੂੰ ਭੀ ਗੋਬਿੰਦ ਦੇ ਗੀਤ—ਜਸ ਨੂੰ ਉਚਾਰਨ ਕਰ।
ਅਥਵਾ-ਜੈ ਦੇਵ ਭਗਤ ਦਾ ਬਨਾਯਾ ਹੋਇਆ ਗੀਤ ਗੋਬਿੰਦ ਗ੍ਰੰਥ ਵੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਜਸ ਨੂੰ ਕਥਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਸਟੀਕ

ਨਿਰਣੈ :—ਫਰੀਦ ਕੋਟ ਵਾਲੇ ਸਟੀਕ ਵਿਚ ਜੋ ਅਰਥ ਅੰਕਿਤ ਹਨ, ਓਹੀ ਦਰਪਨ ਦੇ ਕਰਤਾ ਨੇ ਦਿਤੇ ਹਨ। ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵੇਖਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੋਈ ਵਿਦਵਾਨ ਇਹ ਨਹੀਂ ਆਖ ਸਕਦਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਗਤੀਆਂ ਦਾ ਸਬੰਧ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਜਗਿਆਸੂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਨਾਲ ਹੈ। ਕੇਵਲ 'ਮਿਲਿ ਸਹੀਆ ਮੰਗਲ ਗਾਵਹੀ ਗੀਤ ਗੋਵਿਦ ਅਲਾਇ' ਵਾਲੀ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ 'ਗਾਵਹੀ' ਪਦ ਬਹੁ ਵਚਨੀ ਕ੍ਰਿਆ ਦਾ ਸੰਕੇਤਕ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ 'ਇਛ ਪੁਨੀ

ਵਡਭਾਗਣੀ, ਵਰੁ ਪਾਇਆ ਹਰਿ ਰਾਇ' ਅਤੇ 'ਹਰਿ ਜੇਹਾ ਅਵਰੁ ਨ ਦਿਸਈ, ਕੋਈ ਦੂਜਾ ਲਵੈ ਨ ਲਾਇ' ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ ਕੀ 'ਵਡਭਾਗਣੀ' ਇਕ ਵਚਨੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਲਿੰਗ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਨਹੀਂ ? 'ਲਾਇ' ਪਦ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ ਵੀ ਇਕ ਵਚਨੀ ਹੈ। ਜੇ ਬਹੁ-ਵਚਨੀ ਰੂਪ ਮਿਥਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਚਾਰਨ ਵੀ 'ਲਾਇ' ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ ਹੀ ਕਰਨਾ ਉਚਿਤ ਹੋਵੇਗਾ। ਹਾਂ, 'ਸੰਸਾਰ ਸਾਗਰ ਤੇ ਰਖਿਆਨ ਬਹੁੜਿ ਨ ਜਨਮੈ ਧਾਇ' ਵਾਲੀ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ 'ਰਖਿਅਨੁ' ਪਦ ਬਹੁਵਚਨੀ ਕ੍ਰਿਆ ਵਾਲਾ ਰੂਪ 'ਜਨਮੈ ਧਾਇ' ਇਕ ਜਗਿਆਸੂ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਇਸ ਪੋਥੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਛਾਪ ਵਿਚ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਦਿਤੇ ਵੀਚਾਰਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਲੋੜੀਂਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਕਰ ਦਿਤੀ ਗਈ ਹੈ। 'ਸ਼ਬਦਾਰਥ' ਵਿਚ ਦਿਤੇ ਅਰਥ ਪਾਠਕਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਦੇ ਹਨ।

ਹਾਂ, ਨੰਬਰ ੩ ਵਾਲੇ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਆਪਣੀ ਹੈ। ਇਥੇ 'ਗੀਤ ਗੋਵਿੰਦ ਗ੍ਰੰਥ' ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ ਬੇ-ਲੋੜਾ ਹੈ।

ਫਗਣ ਵਿਆਖਿਆ

ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਅਖਾਣ 'ਅਧ ਅਧ ਮਾਹ, ਜੱਟਾਂ ਭਗਲ ਭਾਂ' ਅਨੁਸਾਰ ਮਾਘ ਦਾ ਅੱਧ ਮਹੀਨਾ ਗੁਜ਼ਰਨ ਮਗਰੋਂ ਮੌਸਮ ਵਿਚ ਨਵਾਂ ਮੋੜ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਰਦੀ ਦਾ ਭੈ ਤੇ ਭਾਵ ਘਟਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਫਗਣ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਮੌਸਮ ਬਹਾਰ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੇਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਤਸਵ ਭਰਿਆ ਮਹੀਨਾ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ 'ਹੋਲੀ ਕੀਨੀ ਸੰਤ ਸੇਵ ॥ ਰੰਗੁ ਲਗਾ ਅਤਿ ਲਾਲ ਦੇਵ ॥' ਅਤੇ 'ਆਜੁ ਹਮਾਰੈ ਬਨੇ ਫਾਗ ॥ ਪ੍ਰਭ ਸੰਗੀ ਮਿਲਿ ਖੇਲਨ ਲਾਗ ॥' (ਪੰ. ੧੧੮੦) ਆਦਿ ਸੁਭਾਗੇ ਨਜ਼ਾਰੇ ਅਤੇ ਤਿਉਹਾਰ ਇਸ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਫਿਰ ਬਸੰਤ ਦੀ ਰੁਤ ਵਾਲੇ ਅਜਬ ਰੰਗ ਮਨ ਨੂੰ ਮੋਹ ਲੈਂਦੇ ਹਨ—

੧. ਰੁਤਿ ਆਈਲੇ ਸਰਸ, ਬਸੰਤ ਮਾਹਿ ॥
ਰੰਗਿ ਰਾਤੇ ਰਵਹਿ, ਸਿ ਤੇਰੈ ਚਾਇ ॥ [ਪੰ. ੧੧੬੮

੨. ਬਸੰਤ ਚੜਿਆ, ਫੂਲੀ ਬਨਰਾਇ ॥
ਏਹਿ ਜੀਅ ਜੰਤ ਫੂਲਹਿ, ਹਰਿ ਚਿਤੁ ਲਾਇ ॥ [ਪੰ. ੧੧੭੭

ਬਸੰਤ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਵਲ ਸਾਰੀ ਬਨਸਪਤੀ ਉਤੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ, ਸਗੋਂ ਨਾਮ ਰੰਗ ਵਿਚ ਚਲੂਲੀਆਂ ਆਤਮਾਵਾਂ ਅੰਦਰ ਵੀ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਨਵਾਂ ਚਾਉ ਤੇ ਹੁਲਾਰਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਨਾਮ-ਰਸੀਏ, ਗੁਰੂ ਕੇ ਕੀਰਤਨੀਏ ਵਜੱਦ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਬਸੰਤ ਰਾਗ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਅਲਾਪ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ 'ਮਨ ਮਉਲੇ ਤਨ ਹਰੀਆ' ਵਾਲੀ ਦਸ਼ਾ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਆਓ ਰਸ ਰਸ ਕੇ ਗਾਈਏ—

੧. ਪਹਿਲ ਬਸੰਤੈ ਆਗਮਨਿ, ਪਹਿਲਾ ਮਉਲਿਓ ਸੋਇ,
ਜਿਤੁ ਮਉਲਿਐ ਸਭ ਮਉਲੀਐ, ਤਿਸਹਿ ਨ ਮਉਲਿਹੁ ਕੋਇ ॥
[ਪੰ. ੭੯੧

੨. ਨਾਨਕ ਤਿਨਾ ਬਸੰਤੁ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਿ ਘਰਿ ਵਸਿਆ ਕੰਤੁ ॥
ਜਿਨ ਕੇ ਕੰਤ ਦਿਸਾਪੁਰੀ, ਸੇ ਅਹਿਨਿਸ ਫਿਰਹਿ ਜਲੰਤ ॥
[ਪੰ. ੮੯੧

ਸਿਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਬਸੰਤ ਰਾਗ ਦਾ ਅਲਾਪ ਮਾਘੀ ਦੇ ਅਰੰਭ ਤੋਂ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਵੈਸਾਖ, 'ਰੁਤਿ ਸਰਸ ਬਸੰਤ ਮਾਹ ਚੇਤੁ ਵੈਸਾਖ ਸੁਖ ਮਾਸੁ ਜੀਉ' ਅਨੁਸਾਰ ਬਸੰਤ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਚੇਤ ਤੇ ਵੈਸਾਖ ਦੇ ਹਨ। ਜਿਹੜੀਆਂ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ੧੧ ਮਹੀਨੇ ਪਤੀ-ਮਿਲਾਪ ਲਈ ਸਾਧਨਾ ਕਰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ, ਬ੍ਰਿਹੋਂ ਦੇ ਦੁੱਖ ਸਹਾਰੇ ਤੇ ਜੋਦੜੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ 'ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਪ੍ਰਭ ਆਪਣੀ, ਤੇਰੇ ਦਰਸਨ, ਹੋਇ ਪਿਆਸ' ਅਥਵਾ 'ਹਰਿ ਮਿਲਣੈ ਨੋ ਮਨੁ ਲੋਚਦਾ, ਦਰਮਿ ਮਿਲਾਵਣਹਾਰੁ' ਆਦਿ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਰੂਪ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਅਨੰਦ ਦੇ ਸੋਮੇ ਫੁਟ ਪਏ। ਜਿਸ ਹਰੀ ਸੱਜਣ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਸਿੱਕ ਸੀ ਉਹ 'ਪ੍ਰੀਤਮ ਸੁਆਮੀ ਜੀ' ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ

ਪਏ। ਫਿਰ ਉਸ ਹਰੀ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਾਲ ਜੀਵਨ-ਜੋਤੀ (ਆਤਮਾ) ਰੰਗੀ ਬਣ ਗਈ—

੧. ਸਤਿਗੁਰ ਮਤਿ ਗੂੜ੍ਹ,
ਬਿਮਲ ਸਤਸੰਗਤਿ ਆਤਮੁ ਰੰਗਿ ਚਲੂਲੁ ਭਯਾ ॥
ਜਾਗ੍ਯਾ ਮਨੁ ਕਵਲੁ ਸਹਜਿ ਪਰਕਾਸ੍ਯਾ,
ਅਤੇ ਨਿਰੰਜਨ ਘਰਹਿ ਲਹਾ ॥ [ਪੰ. ੧੩੯੬

੨. ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਅਪਾਰ ਅਮੋਲੀ ॥
ਪ੍ਰਾਨ ਪਿਆਰੋ ਮਨਹਿ ਅਧਾਰੋ,
ਚੀਤਿ ਚਿਤਉ ਜੈਸੇ ਪਾਨ ਤੰਬੋਲੀ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ।
ਸਹਜਿ ਸਮਾਇਓ ਗੁਰਹਿ ਬਤਾਇਓ,
ਰੰਗਿ ਰੰਗੀ ਮੇਰੇ ਤਨ ਕੀ ਚੋਲੀ ॥
ਪ੍ਰਿਅ ਮੁਖਿ ਲਾਗੋ ਜਉ ਵਡਭਾਗੋ,
ਸੁਹਾਗੁ ਹਮਾਰੋ ਕਤਹੁ ਨ ਡੋਲੀ ॥
ਰੂਪ ਨ ਧੂਪ ਨ ਗੰਧ ਨ ਦੀਪਾ,
ਓਤਿ ਪੋਤਿ ਅੰਗ ਅੰਗ ਸੰਗਿ ਮਉਲੀ ॥
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਿਅ ਰਵੀ ਸੁਹਾਗਨਿ,
ਅਤਿ ਨੀਕੀ ਮੇਰੀ ਬਨੀ ਖਟੋਲੀ ॥ [ਪੰ. ੮੨੨

ਜਿਹੜੀਆਂ ਸੁਹਾਗਣਾਂ ਪਤੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਵਿਜੋਗ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਵੇਦਨਾ--

'ਜੇ ਤੂ ਵਤਹਿ ਅੰਙਣੇ, ਹਭ ਧਰਤਿ ਸੁਹਾਵੀ ਹੋਇ ॥
ਹਿਕਸੁ ਕੰਤੈ ਬਾਹਰੀ, ਮੈਡੀ ਵਾਤ ਨ ਪੁਛੈ ਕੋਇ ॥ [ਪੰ. ੧੦੯੫

ਅਥਵਾ

ਕਰਮਹੀਣ ਧਨ ਕਰੈ ਬਿਨੰਤੀ, ਕਦਿ ਨਾਨਕ ਆਵੈ ਵਾਰੀ ॥
ਸਭਿ ਸੁਹਾਗਣਿ ਮਾਣਹਿ ਰਲੀਆ, ਇਕ ਦੇਵਹੁ ਰਾਤਿ ਮੁਰਾਰੀ ॥
[ਪੰ. ੯੫੯

ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ

ਮਉਲ ਉਠੇ। ਗਿਆਰਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀਆਂ ਨਿਰੰਤਰ ਬ੍ਰਿਹੋਂ ਭਰਪੂਰ ਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਬਾਰਵੇਂ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਫਲ ਲੱਗਾ। ਇਹ ਫਲ, ਇਹ ਅਨੰਦ ਕਿਸ ਦੀ ਬਰਕਤ ਨਾਲ ਮਿਲਿਆ, ਇਸ ਦਾ ਵਰਣਨ 'ਜਤ ਸਹਾਈ ਰਾਮ ਕੇ, ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਦੀਆ ਮਿਲਾਇ' ਵਾਲੀ ਪੰਗਤੀ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਰਾਮ ਦੇ ਸੰਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਭਰਪੂਰ ਸ਼ਰਧਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਅਤੇ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਹੈ —

ਮੋਕਉ ਧਾਰਿ ਕ੍ਰਿਪਾ, ਜਗਜੀਵਨ ਦਾਤੇ, ਹਰਿ ਸੰਤ ਪਗੀ ਲੇ ਪਾਵੈ ॥
ਹਉ ਕਾਟਉ ਕਾਟਿ ਬਾਢਿ ਸਿਰੁ ਰਾਖਉ,
ਜਿਤੁ ਨਾਨਕ ਸੰਤੁ ਚੜਿ ਆਵੈ ॥ [ਪੰ. ੮੮੧

ਜਦੋਂ ਮੇਲ ਹੋ ਗਿਆ, ਫਿਰ 'ਦਾਮਨ ਚਮਕ ਡਰਾਏ' ਵਾਲੇ ਡਰ ਦੂਰ ਹੋ ਗਏ। ਮਘਰ, ਪੋਹ, ਮਾਘ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਸੀਤਲ ਪਵਣ ਵੀ ਸੁਖਦਾਈ ਲਗਣ ਲਗ ਪਈ। ਜਿਹੜੇ ਸਜਲ ਨੇਤਰ 'ਨਹ ਨੀਂਦ ਆਵੈ, ਪ੍ਰੇਮ ਭਾਵੈ, ਸੁਣਿ ਬੇਨਤੀ ਮੇਰੀਆ'। ਵਾਲੇ ਭਾਵ ਵਿਚ ਮਗਨ ਸਨ, ਉਹ ਅਲੌਕਿਕ ਰੰਗ ਵਿਚ ਮਤਵਾਲੇ ਹੋ ਗਏ। ਅਖਾਂ ਨੂੰ 'ਦੁਇ ਨੈਨ ਜੁਤੇ' ਅਤੇ 'ਨੈਨੀ ਹਰਿ ਹਰਿ ਲਾਗੀ ਤਾਰੀ' ਵਾਲੀ ਸਮਾਧੀ ਮਿਲ ਗਈ। ਹਿਰਦਾ ਜੋ ਵੇਦਨਾ ਨਾਲ ਪੀੜਤ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਪ੍ਰੀਤਮ ਲਈ ਸੁੱਖ ਦੀ ਸੇਜਾ ਬਣ ਗਿਆ। ਮਾਨੋ ਸਾਰਾ ਵੈਰਾਗਮਈ ਵਾਤਾਵਰਨ ਰਹੱਸ ਮਈ ਹੋ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਦੁੱਖਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਮੁੱਕ ਗਈ, ਕਿਉਂਕਿ ਕਰਤਾ ਘਰ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ। ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਨੇ ਆਪ ਕਿਰਪਾ ਕੀਤੀ, ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਲੋਕੀ ਵੀ ਸਿਫਤਾਂ ਕਰਨ ਲਗ ਪਏ—

ਸਭਿ ਸੰਜਮੁ ਰਹੇ ਸਿਆਣਪਾ, ਮੇਰਾ ਪ੍ਰਭੁ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਜਾਣਦਾ ॥
ਪ੍ਰਗਟ ਪ੍ਰਤਾਪੁ ਵਰਤਾਇਓ, ਸਭੁ ਲੋਕੁ ਕਰੈ ਜੈਕਾਰੁ ਜੀਉ ॥[ਪੰ. ੭੭

ਹਰ ਪਾਸੇ ਇਸ ਅਨੂਠੇ ਮਿਲਾਪ ਦੀਆਂ ਧੁੰਮਾਂ ਪੈ ਗਈਆਂ। ਕਿਸੇ ਸਮੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸਖੀਆਂ ਸਹੇਲੀਆਂ ਨਾਲ ਵਲਵਲੇ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਆਤਮ ਰੰਗਾਂ ਨਾਲ ਇਹ ਗਲਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ--

ਸਖੀ ਇਛ ਕਰੀ, ਨਿਤ ਸੁਖ ਮਨਾਈ, ਪ੍ਰਭੁ ਮੇਰੀ ਆਸ ਪੁਜਾਏ ॥
ਚਰਨ ਪਿਆਸੀ ਦਰਸ ਬੈਰਾਗਨਿ, ਪੇਖਉ ਥਾਨ ਸਬਾਏ ॥[ਪੰ. ੨੪੯

ਪਰ ਅਜ ਉਸੇ ਵਡਭਾਗਣ ਤੇ ਸੁਹਾਗਣ ਦੀ ਮਨ ਚਿਤਵਤ ਇਛਾ ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦੇ ਗ੍ਰਿਹ ਵਿਖੇ ਮੀਤ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਗਏ—

ਹਰਿ ਧਨੁ ਪਾਇਆ ਸੋਹਾਗਣੀ, ਡੋਲਤ ਨਾਹੀ ਚੀਤ ।
ਸੰਤ ਸੰਜੋਗੀ ਨਾਨਕਾ, ਗ੍ਰਿਹਿ ਪ੍ਰਗਟੇ ਪ੍ਰਭ ਮੀਤ ॥ [ਪੰ. ੯੨੯

ਸਭ ਸਹੀਆਂ ਨੇ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਝੜੀ ਲਾ ਦਿਤੀ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੀਆਂ ਸਿਫਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਗੁਣ, ਸ਼ਬਦ-ਕੀਰਤਨ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ, ਧੁਨੀਆਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਸ਼ੁਕਾਰਨਾ ਕਰਨ ਲਗ ਪਈਆਂ ਤੇ ਉਹ ਇਸ ਭਾਵ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਗਾਉਣ ਲਗ ਪਈ— 'ਉਪਮਾ ਜਾਤ ਨ ਕਹੀ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਉਪਮਾ ਜਾਤ ਨ ਕਹੀ' ॥
(ਪੰ. ੮੩)

ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਹਰੀ ਜੇਡਾ ਵੱਡਾ ਹੋਰ ਕਈ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿ ਉਹ ਹਰੀ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕਰ ਸਕਣ ਕਿਉਂਕਿ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਛੋਟੇ ਵਡੇ ਸਭ ਲੋਕ ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਹਨ, ਕੇਵਲ ਹਰੀ ਜੀ 'ਆਦਿ ਸਤੇ, ਜੁਗਾਦਿ ਸਤੇ, ਪ੍ਰਤਖ ਸਤੇ, ਸਦਾ ਸਦਾ ਸਤੇ' ਹਨ ।

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਪੁਰਖ ਇਕੋ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਸਭ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਹਨ । ਪਰ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੁਰਖ ਸਮਝੀ ਬੈਠਾ ਹੈ । ਇਹ ਭਰਮ ਭੁਲੇਖਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋਇਆਂ ਹੀ ਦੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਗੁਰਮੁਖਿ ਪਿਆਰਿਓ ! ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਾਥੀ ਅਖੌਤੀ ਮਿਤਰ ਹਨ । ਸਾਰੇ ਹਲਤ ਦਾ ਸੁਖ ਲੋੜਦੇ ਹਨ, ਪਲਤ ਦੇ ਸੁਖਾਂ ਦਾ ਕਿਸੇ ਵਿਰਲੇ ਨੂੰ ਹੀ ਪੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਕੇਵਲ ਹਰੀ ਹੀ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਸਜਣ,ਤੇ ਪੱਕਾ ਮਿੱਤਰ ਹੈ, ਜੋ ਹਲਤ ਪਲਤ ਨਾਲ ਚਲਣ ਵਾਲਾ ਹੈ । ਸੋ. ਅਜਿਹਾ ਵਰ (ਪਤੀ) ਜਿਸ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੇ ਪਾ ਲਿਆ ਹੈ. ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਹੀ ਵਿਆਹ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣਿਆ ਹੈ—

ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਵਰੁ ਪਾਇਆ ਅਬਿਨਾਸੀ,
ਨਾ ਕਦੇ ਮਰੈ ਨ ਜਾਇਆ ॥
ਵੀਆਹੁ ਹੋਆ ਮੇਰੇ ਬਾਬੋਲਾ, ਗੁਰਮੁਖੇ ਹਰਿ ਪਾਇਆ ॥ [ਪੰ. ੭੮

ਹਰੀ ਸਜਣ ਸੰਤ-ਸਾਧਕਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਰੀ ਦੀ ਹੋਂਦ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਤੇ ਸਬੰਧੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਅਨੁਭਵ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਅਨੁਭਵਤਾ ਹੀ ਅਨੰਦ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਨੇਤ੍ਰੀਆਂ ਜੋ ਪੋਹ ਮਾਘ ਦੇ ਪਾਲੇ ਨਾਲ ਦਬੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ, ਉਹ ਅਨੁਭਵਤਾ ਕਰਕੇ ਫਗਣ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਫੁਲਤ ਹੋ ਪਈਆਂ ਹਨ।

ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਸੰਤ-ਜਨ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰਸ-ਮਿਲਾਪ ਕਰਾਉਣ ਵਿਚ ਸਹਾਇਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਓਹ ਨਾਮ ਅਭਿਆਸ ਕਮਾਈ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨਾਲ ਜਗਿਆਸੂ ਨੂੰ ਗਾਡੀ ਰਾਹ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਸਾਧਕ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਸ਼ਰਧਾ ਸਤਿਕਾਰ ਤੇ ਵੀਚਾਰ ਦੀ ਹੋਂਦ ਇਸ ਨੂੰ 'ਅਗਾਹਾ ਕੂ ਤ੍ਰਾਘ ਪਿਛਾ ਫੇਰ ਨ ਮੁਹਜੜਾ। ਨਾਨਕ ਸਿਝਿ ਅਵੇਰਾ ਏਹੁੜਿ ਨ ਹੋਵੀ ਜਨਮੜਾ।' ਦਾ ਗੁਰ-ਸੰਦੇਸ਼ ਇਸ ਦੀ ਜੀਵਨ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਜੀਵ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਚੀ ਤੇ ਸੋਹੰਦੀ ਸੇਜ ਹੈ, ਇਹੋ-ਪਿਰੀ ਦਾ ਪਿਆਰਾ ਤਖਤ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਜਗਿਆਸੂ ਦੀ ਬ੍ਰਿਹੋਂ ਦਾ ਜੋ ਰਾਗ ਅਲਾਪਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਅਨੂਠਾ ਹੈ। ਮਾਰੂ ਡਖਣਿਆ ਵਿਚ ਜਿਸ ਮਿਠੀ ਸੁਰ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਜੀ 'ਪਿਰੀ ਮਹਿੰਜੇ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ' ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੀਏ ਤੇ ਸੁਣੀਏ।

ਪਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤਾ ਇਸਤ੍ਰੀ ਹੀ ਵਡੇਭਾਗਾਂ ਵਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਜੋ ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਖੇੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਅਖਰੀ ਬਿਆਨ ਕਰਨਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ। 'ਫੁਨਹੇ ਮਹਲਾ ੫' ਵਿਚ ਵੀ ਇਸ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਇਉਂ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ ਹੈ :—

ਜਿਸੁ ਘਰਿ ਵਸਿਆ ਕੰਤ ਸਾ ਵਡਭਾਗਣੇ ॥
ਤਿਸੁ ਬਣਿਆ ਹਭੁ ਸੀਗਾਰ ਸਾਈ ਸੋਹਾਗਣੇ ॥
ਹਉ ਸੁਤੀ ਹੋਇ ਅਚਿੰਤ ਮਨਿ ਆਸ ਪੁਰਾਈਆ ॥
ਹਰਿ ਹਾਂ ਜਾ ਘਰ ਆਇਆ ਕੰਤ ਤ ਸਭ ਕਿਛੁ ਪਾਈਆ ॥ ੪ ॥
[ਪੰ. ੧੩੬੨

ਜਿਨਿ ਜਿਨਿ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇਆ, ਤਿਨ ਕੇ ਕਾਜ ਸਰੇ ॥ ਹਰਿ ਗੁਰੁ ਪੂਰਾ ਆਰਾਧਿਆ, ਦਰਗਹ ਸਚਿ ਖਰੇ ॥ ਸਰਬ ਸੁਖਾ ਨਿਧਿ ਚਰਣ ਹਰਿ, ਭਉਜਲੁ ਬਿਖਮੁ ਤਰੇ ॥ ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤਿ ਤਿਨ ਪਾਈਆ, ਬਿਖਿਆ ਨਾਹਿ ਜਰੇ ॥ ਕੂੜ ਗਏ ਦੁਬਿਧਾ ਨਸੀ, ਪੂਰਨ ਸਚਿ ਭਰੇ ॥ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਪ੍ਰਭੁ ਸੇਵਦੇ, ਮਨ ਅੰਦਰਿ ਏਕੁ ਧਰੇ॥ ਮਾਹ ਦਿਵਸ ਮੂਰਤ ਭਲੇ, ਜਿਨ ਕਉ ਨਦਰਿ ਕਰੇ ॥ ਨਾਨਕੁ ਮੰਗੈ ਦਰਸ ਦਾਨੁ ਕਿਰਪਾ ਕਰਹੁ ਹਰੇ ॥੧੪॥੧॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ—ਨਾਹਿੰ, ਸੇਂਵਦੇ ।

ਪਦ-ਅਰਥ—ਜਿਨਿ ਜਿਨਿ—ਜਿਸ ਜਿਸ (ਮਨੁੱਖ) ਨੇ । ਸਰੇ—ਸੰਵਰ ਗਏ । ਖਰੇ—ਸੁਰਖਰੂ । ਨਿਧਿ—ਖਜ਼ਾਨਾ । ਜਰੇ—ਸੜੇ । ਬਿਖਮੁ—ਔਖਾ, ਕਰੜਾ । ਦੁਬਿਧਾ—ਦੂਜਾ ਭਾਉ, ਦਵੈਤ । ਸਚਿ—ਸੱਚ ਨਾਲ । ਧਰੇ—ਧਰ ਕੇ, ਟਿਕਾ ਕੇ । ਮਾਹ-ਮਹੀਨੇ । ਦਿਵਸ—ਦਿਨ । ਮੂਰਤ—ਮਹੂਰਤ,ਸ਼ਗਨ ।

ਅਰਥ--ਜਿਸ ਜਿਸ ਨੇ (ਭਾਵ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਨੇ ਅਕਾਲਪੁਰਖ) ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਿਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ (ਸਾਰੇ) ਕੰਮ ਸੰਵਰ ਗਏ ਭਾਵ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹ ਗਏ । (ਜਿਸ ਜਿਸ ਨੇ) ਪੂਰਨ ਹਰੀ-ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਜਪਿਆ (ਉਹ) ਸੱਚ (ਅਕਾਲਪੁਰਖ) ਵਿਚ (ਲੀਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ) ਰੱਬੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਵੀ ਖਰੇ ਹੋ ਗਏ । ਸਾਰੇ ਸੁਖਾਂ ਦਾ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਚਰਨ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਹਰੀ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ(ਉਹ)ਬਿਖੜਾ ਸੰਸਾਰ ਤਰ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰੇਮਾ ਭਗਤੀ ਪਾ ਲਈ (ਅਤੇ) ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੜੇ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ) ਕੂੜ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ ਦ੍ਵੈਤ (ਦੁਚਿਤੀ) ਨੱਸ ਗਈ, ਉਹ ਪੂਰਨ (ਪੁਰਸ਼) ਸੱਚ ਨਾਲ ਭਰ ਗਏ । (ਉਹ ਆਪਣੇ) ਮਨ ਅੰਦਰ ਇਕੋ ਹੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ (ਦਾ ਧਿਆਨ) ਧਰ ਕੇ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪਰਮੇਸਰ ਨੂੰ ਸੇਂਵਦੇ ਰਹੇ । (ਬਾਰਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਦਿੱਤੇ ਸਾਰੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਾ ਨਿਚੋੜ ਇਹ ਹੈ ਕਿ) ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਆਪਣੀ ਮਿਹਰ ਦੀ) ਨਜ਼ਰ ਕਰ ਦੇਵੇ, (ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਸਾਰੇ) ਮਹੀਨੇ, ਦਿਹਾੜੇ, ਮਹੂਰਤ ਚੰਗੇ ਹੋ ਗਏ । (ਪਰ)ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਨਾਨਕ (ਤੇਰੇ ਪਾਸੋਂ ਕੇਵਲ)ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਦਾਨ ਮੰਗਦਾ ਹੈ, (ਸੋ) ਕਿਰਪਾ ਕਰੋ (ਇਹ ਦਾਨ ਮੇਰੀ ਝੋਲੀ ਵਿਚ ਪਾਓ ਜੀ) ।੧੪।੧।

ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈ

ਕੁਝ ਸਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਜਿਨ ਕਉ' ਅਤੇ ਕੁਝ ਵਿਚ 'ਜਿਸ ਕਉ'

ਹੈ, ਚਾਹੇ ਉਹ ਛਾਪੇ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ ਚਾਹੇ ਹਥ-ਲਿਖਤ ਹਨ। ਜੇ ਪਹਿਲੀਆਂ ਪੰਗਤੀਆਂ 'ਜਿਨਿ ਜਿਨਿ ਨਾਮ ਧਿਆਇਆ' ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖੀਏ ਤਾਂ ਵਿਆਕਰਣਕ ਨਿਯਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ 'ਤਿਨ ਕੇ' ਪਾਠ ਸਰੂਪ ਅਸ਼ੁੱਧ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਬਹੁ-ਵਚਨੀ ਕਿਰਿਆ ਨਾਲ ਵਰਤਿਆ ਪੜਨਾਂਵ ਹੈ। 'ਤਿਨਿ' ਹੋਵੇ ਤਾਂ 'ਜਿਨਿ' ਦੇ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਜਿਨ ਕਉ' ਤੇ 'ਜਿਸ ਕਉ' ਸਰੂਪ ਦਾ ਅੰਤਰ ਹੈ। 'ਸ਼ਬਦਾਰਥ' ਅਤੇ 'ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਰਪਣ' ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਜਿਨ ਕਉ' ਅੰਕਿਤ ਹੈ, ਪਰ ਬਾਕੀ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ 'ਜਿਸ ਕਉ' ਪਾਠ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਭਾ. ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 'ਸੰਥਯਾ ਪੋਥੀ' ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਜਿਸ ਕਉ' ਦਿਤਾ ਹੈ ਪਰ ਅਰਥ 'ਜਿਨ ਕਉ' ਵਾਲੇ ਹੀ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਟੀਕ ਵਿਚ 'ਜਿਨ ਕਉ' ਪਾਠ ਤਾਂ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿ 'ਸ਼ਬਦਾਰਥ' ਜਿਸ ਵਿਚ ਦਿਤੇ ਪਾਠ ਨੂੰ ਇਸ ਸਟੀਕ ਦਾ ਅਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ, ਉਥੇ ਇਹੋ ਪਾਠ ਅੰਕਿਤ ਹੈ।

ਵੇਖੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਪਾਠ 'ਜਿਨਿ ਜਿਨਿ' ਆਇਆ ਹੈ ਉਹ ਇਕ ਬਚਨੀ ਪੜਨਾਵ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ—

੧. ਰੂਪਵੰਤ ਸੋ ਚਤੁਰੁ ਸਿਆਣਾ ॥
ਜਿਨਿ ਜਿਨਿ ਮਾਨਿਆ ਪ੍ਰਭ ਕਾ ਭਾਣਾ ॥ [ਪੰ. ੧੯੮

੨. ਜਿਨਿ ਜਿਨਿ ਸਾਧ ਸੰਗੁ ਪਾਇਆ ॥
ਸੋ ਪ੍ਰਭਿ ਆਪਿ ਤਰਾਇਆ ॥ [ਪੰ. ੬੨੨

(ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸਰੂਪਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਵੇਖੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਪੰਨਾ ੨੮੯, ੧੦੭੫, ੧੧੯੨ ਅਤੇ ੧੨੩੫ ਆਦਿ।)

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਥੇ 'ਜਿਨ' ਬਹੁ ਬਚਨੀ ਪੜਨਾਵ ਹੈ, ਉਥੇ 'ਤਿਨ' ਦਾ ਸਰੂਪ ਵੀ ਨੰਨੇ ਮੁਕਤੇ ਵਾਲਾ ਹੈ—

੧. ਜਿਨ ਜਪਿਆ ਇਕਮਨਿ ਇਕਚਿਤਿ, ਤਿਨ ਲਥਾ ਹਉਮੈ ਭਾਰੁ॥
ਜਿਨ ਗੁਰਮੁਖਿ ਹਰਿ ਆਰਾਧਿਆ, ਤਿਨ ਸੰਤ ਜਨਾ ਜੈਕਾਰੁ ॥
[ਪੰ. ੩੦੨

੨. ਤਿਨ ਕੇ ਮੁਖ ਦਰਿ ਉਜਲੇ. ਜਿਨ ਹਰਿ ਹਿਰਦੇ ਸਚਾ ਭਾਵੈ ॥
[ਪੰ. ੩੦੨

ਜੇ ਪੁਰਾਤਨ ਮੂਲ ਸਰੂਪ ਹੀ 'ਜਿਸ ਕਉ' ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਅਰਥਾਂ ਲਈ 'ਜਿਨ ਕਉ' ਪਾਠ ਸਰੂਪ ਛਾਪਣਾ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਉਚਿਤ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਕਈ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਬਹੁ ਬਚਨੀ ਰੂਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਇਕ ਬਚਨੀ ਰੂਪ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਇਸੇ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰੋ :—

ਜਿਨਿ ਰਾਵਿਆ ਸੋ ਪ੍ਰਭੂ, ਤਿੰਨਾ ਭਾਗੁ ਮਣਾ ॥

ਅਤੇ ਅੰਤਲੀ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਹੈ –

ਚੇਤਿ ਮਿਲਾਏ ਸੋ ਪ੍ਰਭੂ, ਤਿਸ ਕੈ ਪਾਇ ਲਗਾ ॥

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇਠ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਵੇਖੋ—

ਜੋ ਪ੍ਰਭਿ ਕੀਤੇ ਆਪਣੇ, ਸੇਈ ਕਹੀਅਹਿ ਧੰਨਿ ॥

ਅਤੇ ਅੰਤਲੀ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ—

ਹਰਿ ਜੇਠੁ ਰੰਗੀਲਾ ਤਿਸੁ ਧਣੀ, ਜਿਸ ਕੈ ਭਾਗੁ ਮਥੰਨਿ ॥

ਪਾਵਨ ਬੀੜਾਂ ਦਾ ਉਤਾਰਾ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਕਈ ਸ਼ਬਦ ਸਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਸਹਿਵਨ ਹੀ ਉਕਾਈਆਂ ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁਧਾਈ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਾਉਣਾ ਸ੍ਰੋ. ਗੁ. ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਜੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਇਸ ਬੰਨੇ ਅਣਗਹਿਲੀ ਹੀ ਵਰਤਦੇ ਰਹੇ ਤਾਂ ਅਗੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀਆਂ ਅਸ਼ੁੱਧੀਆਂ ਦਾ ਛਾਂਟਣਾ ਬਿਖਮ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਅਸੰਭਵ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।

ਸੋ ਸਬੰਧਤ ਪਹਿਲੀ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ ਜੇ 'ਜਿਨਿ ਜਿਨਿ' ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ 'ਜਿਨ ਜਿਨ' ਸਰੂਪ ਪੁਰਾਤਨ ਬੀੜਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਤਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਲਗ ਮਾਤਰੀ ਨੇਮਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋਣਗੇ।

ਪਰ ਏਦਾਂ ਦੀ ਸੁਧਾਈ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਵਲੋਂ ਕਰਨੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦੀ । ਪੰਥਕ-ਪੱਧਰ ਤੇ ਇਕ ਸੁਰ ਹੋ ਕੇ ਭੈ-ਭਾਵਨੀ ਵਾਲੇ ਗੁਰਸਿਖ

ਬੁਧੀ ਜੀਵੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਤੇ ਸੂਝ ਬੂਝ ਹੈ ਸ੍ਰੋ. ਗੁ. ਪ੍ਰ. ਕਮੇਟੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਕਾਰਜ ਸੌਂਪਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾ ਜੋ ਪ੍ਰੈਸ ਦੀ ਅਸ਼ੁੱਧੀਆਂ ਸਹੀਆਂ ਜਾ ਸਕਣ ।

ਬਾਰਹ ਮਾਹ ਦੀ ਅੰਤਮ ਵਿਆਖਿਆ

ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਿਆ, ਛੁਪਿਆ ਤੇ ਦਿਨ ਬਤੀਤ ਹੋ ਗਿਆ । ਰਾਤ ਪਈ, ਲੰਘ ਗਈ ਤੇ ਫਿਰ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ । ਇਸ ਚਕਰ ਦੀ ਚਾਲ ਨਾਲ ਮਹੀਨੇ ਲੰਘ ਗਏ, ਵਰ੍ਹਾ ਪੂਰਾ ਹੋ ਗਿਆ । ਸਾਲ ਮਗਰੋਂ ਜਿਵੇਂ ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਆਪਣੀ ਆਮਦਨ ਤੇ ਖ਼ਰਚ ਦਾ ਚਿੱਠਾ ਕਢਦਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਗਿਆਸੂ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਝਾਤ ਪਾ ਕੇ ਵੇਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਆਤਮਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕੀ ਹਾਣ ਤੇ ਕੀ ਲਾਭ ਹੋਇਆ ਹੈ ।

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਜਿਤਨੇ ਪੀਰ ਪੈਗੰਬਰ ਅਉਲੀਆ ਆਏ, ਸਾਰੇ ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਸਮਾਂ ਪੂਰਾ ਕਰਕੇ ਚਲੇ ਗਏ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਜੀਵਨ ਯਾਤਰਾ ਸਫਲ ਕਰ ਗਏ—

ਸਫਲ ਸਫਲ ਭਈ ਸਫਲ ਜਾਤ੍ਰਾ ॥
ਆਵਣ ਜਾਵਣ ਰਹੇ, ਮਿਲੇ ਸਾਧਾ ॥ [ਪੰ. ੬੮੭

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਿਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕਾਰਜ ਰਾਸ ਹੋ ਗਏ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਅਹੰਕਾਰ ਦੀ ਵਾਸ਼ਨਾ ਮੁਕ ਗਈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਸਤਕ ਤੇ ਨੀਸਾਣ (ਪਰਵਾਨਗੀ) ਦੀ ਮੁਹਾਰ ਛਾਪ ਲਗ ਗਈ ।

ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਖਤਰੀ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਸ਼ੂਦਰ ਜਾਂ ਵੈਸ਼ ਜਾਤ-ਜਾਤ ਆਦਿ ਦੇ ਵਿਤਕਰੇ ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਗਲ ਨਹੀਂ । ਹਰੇਕ ਨੂੰ ਨਾਮ-ਜਪਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਕਿਸ ਜਾਤੀ ਦਾ ਹੋਵੇ । ਨਾਮ ਜਪਣ ਵਾਲੇ ਆਪ ਵੀ ਪਵਿਤ੍ਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮਨੋਰਥ ਵੀ ਪੂਰੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ—

੧, ਤੁਮ੍ਰਾ ਜਨੁ ਜਾਤਿ ਅਵਿਜਾਤਾ,
ਹਰਿ ਜਪਿਓ ਪਤਿਤ ਪਵੀਛੇ ॥

ਹਰਿ ਕੀਓ ਸਗਲ ਭਵਨ ਤੇ ਊਪਰਿ,
ਹਰਿ ਸੋਭਾ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭ ਦਿਨਛੇ ॥੨॥
ਜਾਤਿ ਅਜਾਤਿ ਕੋਈ ਪ੍ਰਭੂ ਧਿਆਵੈ,
ਸਭਿ ਪੂਰੇ ਮਾਨਸ ਤਿਨਛੇ ॥
ਸੇ ਧੰਨਿ ਵਡੇ ਵਡ ਪੂਰੇ ਹਰਿ ਜਨ,
ਜਿਨ ਹਰਿ ਧਾਰਿਓ ਹਰਿ ਉਰਛੇ ॥ ੩ ॥ [ਪੰ. ੧੧੭੮

੨. ਜਾਤਿ ਅਜਾਤਿ ਜਪੈ ਜਨੁ ਕੋਇ ॥
ਜੈ ਜਾਪੈ ਤਿਸ ਕੀ ਗਤਿ ਹੋਇ ॥ [ਪੰ ੧੧੫੦

੩. ਜਾਤਿ ਅਜਾਤਿ ਨਾਮੁ ਜਿਨ ਧਿਆਇਆ,
ਤਿਨ ਪਰਮ ਪਦਾਰਥੁ ਪਾਇਆ ॥ [ਪੰ. ੫੭੪-੭੫

੪. ਜਿਹਿ ਜਿਹਿ ਹਰਿ ਕੋ ਨਾਮੁ ਸਮ੍ਹਾਰਿ ॥
ਤੇ ਭਵ ਸਾਗਰ ਉਤਰੇ ਪਾਰਿ ॥ [ਪੰ. ੧੧੮੬

ਫਿਰ ਨਾਮ ਜਪਣ ਵਾਲੇ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵੀ ਜੈ ਜੈਕਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਗੇ ਸੱਚੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਵੀ ਉਹ ਪੂਰੇ ਪੁਰਸ਼ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਥੇ ਉਥੇ ਭਾਵ ਲੋਕ ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਿਚ ਸੁਤੇ ਹੀ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਮਿਲਦੀ ਹੈ—

੧. ਜਿਨੀ ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਾਮੁ ਸਲਾਹਿਆ,
ਤਿਨਾ ਸਭ ਕੋ ਕਹੈ ਸਾਬਾਸਿ ॥ [ਪੰ. ੪੨

੨. ਜਿਸੁ ਨਰ ਰਾਮੁ ਰਿਦੈ ਹਰਿ ਰਾਸਿ ॥
ਸਹਜਿ ਸੁਭਾਇ, ਮਿਲੇ ਸਾਬਾਸਿ ॥ [ਪੰ, ੧੫੪

੩. ਜੋ ਜਨ, ਹਰਿ ਪ੍ਰਭ, ਹਰਿ ਹਰਿ ਸਰਣਾ,
ਤਿਨ ਦਰਗਹ ਹਰਿ ਹਰਿ ਦੇ ਵਡਿਆਈ ॥
ਧੰਨੁ ਧੰਨੁ ਸਾਬਾਸਿ ਕਹੈ ਪ੍ਰਭੁ ਜਨ ਕਉ,
ਜਨੁ ਨਾਨਕ ਮੇਲਿ ਲਏ ਗਲਿ ਲਾਈ ॥ [ਪੰ. ੪੯੩

ਹਰੀ ਦੇ ਚਰਣ ਜੋ ਸਾਰੇ ਸੁੱਖਾਂ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਪੁਰਸ਼ ਉਸ

ਹਰੀ ਦੇ ਚਰਣ ਭਾਵ ਨਾਮ ਨੂੰ ਜਪਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਜਹਾਜ਼ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਭਉਜਲ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਔਕੜ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਪਾ ਲਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੜਦ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਕੂੜ ਤੇ ਦੁਬਿਧਾ ਦੌੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਪੂਰਨ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਉ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਨੂੰ ਸਿਮਰਦੇ ਤੇ ਸੇਂਵਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਨਾਲ ਜਦੋਂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਬੰਨਾ (ਆਸਰਾ) ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਦੁੱਖਾਂ ਰੋਗਾਂ ਦਾ ਡੇਰਾ ਭਜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਮ ਜਪਣ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਲਾਭ ਹਨ ਪਰ ਸ਼ਰੋਮਣੀ ਲਾਭ ਇਹ ਗਿਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ :—

੧. ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਅਗਨੀ ਵਿਚ ਸੜਨ ਤੋਂ ਬਚ ਜਾਈਦਾ ਹੈ।

੨. ਦੁੱਖ ਵਿਚ ਸੁੱਖ ਮਨਾਉਣ ਵਾਲੀ ਕਰਣੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

੩. 'ਗਰ ਗੁਨਾਹਗਾਰਮ ਹਕ ਬਖਸ਼ਿੰਦਾ ਅਸਤ' ਅਨੁਸਾਰ ਕੁਕ੍ਰਿਤ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਨਿਰਵਿਰਤੀ ਤੇ ਕਿਰਪਾ ਦੀ ਪਰਵਿਰਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

੪. ਜਨਮ ਮਰਣ ਵਾਲੇ ਦੁੱਖ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋ ਜਾਈਦਾ ਹੈ।

ਧਰਮ, ਅਰਥ ਕਾਮ, ਮੋਖ ਇਹ ਚਾਰ ਮੁੱਖ ਪਦਾਰਥ ਨਾਮ ਰਸੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਤੇ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਜੀਵਨ-ਮਨੋਰਥ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਾਮਣਿ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਪਸੰਦਗੀ ਤੇ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਕਿਸੇ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਜਦ ਤਕ ਕਿ ਉਹ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਪਤੀ ਨੂੰ ਪਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ।

ਸੋ, ਸੱਚੀ ਸੋਧ ਸ਼ਬਦ ਵੀਚਾਰ ਤੋਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਨਾਮ ਦੁਆਰਾ ਉਧਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਤੇ ਸਾਖੀਆਂ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਕਰਨ ਲਗੀਏ ਤਾਂ ਉਹ ਮੁਕਣ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਚਨਾਂ ਨੂੰ ਮਨ ਵਿਚ ਵਸਾਈਏ ਤੇ ਨਾਮ ਦੀ ਕਾਰ ਵਿਚ ਜੁੱਟ ਜਾਈਏ ਤਾਂ ਹੀ ਸਾਡਾ ਨਿਸਤਾਰਾ ਹੋ ਸਕੇਗਾ, ਵਰਨਾ ਨਹੀਂ। ਥਿਤਾਂ ਤੇ

ਵਾਰ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਅਧਾਰ ਨਹੀਂ, ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ :—

ਪੰਦ੍ਰਹ ਥਿਤੀ ਤੈ ਸਤਵਾਰ ॥ ਮਾਹਾ ਰੁਤੀ, ਆਵਹਿ ਵਾਰ ਵਾਰ ॥
ਦਿਨਸੁ ਰੈਣਿ, ਤਿਵੈ ਸੰਸਾਰੁ ॥ ਆਵਾਗਉਣੁ ਕੀਆ ਕਰਤਾਰਿ ॥
ਨਿਹਚਲੁ ਸਾਚੁ ਰਹਿਆ ਕਲ ਧਾਰਿ ॥
ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਬੂਝੈ ਕੋ ਸ਼ਬਦ ਵੀਚਾਰਿ ॥ [ਪੰ. ੮੪੨

੨. ਮਾਹਾ ਰੁਤੀ ਆਵਣਾ, ਵੇਖਹੁ ਕਰਮ ਕਮਾਇ ॥
ਨਾਨਕ ਹਰੇ ਨ ਸੂਕਹੀ, ਜਿ ਗੁਰਮੁਖਿ ਰਹੇ ਸਮਾਇ ॥ [ਪੰ. ੧੧੬੮

ਸੋ, ਸਾਰਾ ਸਉਦਾ ਨਦਰੀ ਦੀ ਨਦਰਿ ਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਰੁਤਾਂ ਥਿਤਾਂ ਵਾਰਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਕਰਮ ਉਸ ਨਦਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਪਰਵਾਨ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਸਮਝੋ ਕਰਮ ਸਫਲ ਹੋ ਗਏ, ਸਾਈਂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਜਾਂ ਖੜੇ ਹੋਏ, ਫਿਰ ਤਾਂ ਦਰਸ-ਦਾਨ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਜੇ ਸਾਰੇ ਕਰਮ ਅ-ਪਰਵਾਣ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ 'ਸਭ ਅਡੰਬਰ ਕੂੜ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਬਣ ਗਈ ਭਾਵ ਪੂਜਾ ਵੀ ਗਈ ਤੇ ਪਤਿ ਵੀ ਗਈ! ਸੋ, ਜੀਵ ਦਾ ਜਤਨ ਹਉਮੈ ਮਾਰ ਕੇ 'ਸੁਰਤੀ ਸੁਰਤਿ ਰਲਾਈਐ ਏਤੁ' ਵਾਲਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ—

ਭੋਲਿਆ, ਹਉਮੈ ਸੁਰਤਿ, ਵਿਸਾਰਿ ॥
ਹਉਮੈ ਮਾਰਿ ਬੀਚਾਰਿ ਮਨ, ਗੁਣ ਵਿਚਿ ਗੁਣੁ ਲੈ ਸਾਰਿ ॥
[ਪੰ. ੧੧੬੮

ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਸਲੀ ਆਦਰਸ਼ ਮਨ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨਾ ਹੈ। ਮਨ ਨੇ ਸਾਰਾ ਵਿਗਾੜ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਵਿਟਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਾਪ-ਕਰਮਾਂ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਸਹਿਮਾਂ, ਵਹਿਮਾਂ ਤੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਨਦਰ ਵੀ ਨਿਰਾਲੀ ਹੈ। ਜੇ ਉਹ ਬਖਸ਼ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਜਮਾਂ ਦਾ ਧੱਕਾ ਨਹੀਂ ਲਗ ਸਕਦਾ—

ਨਾਨਕ ਮਨ ਕੇ ਕੰਮ, ਫਿਟਿਆ ਗਣਤ ਨ ਆਵਹੀ ॥
ਕਿਤੀ ਲਹਾ ਸਹੰਮ, ਜਾ ਬਖਸੇ ਤਾ ਧਕਾ ਨਹੀ ॥ [ਪੰ ੭੮੯

ਇਸ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਅਲੰਕਾਰ, ਉਪਮਾ ਅਲੰਕਾਰ,ਅਨੁਪ੍ਰਾਸ ਅਲੰਕਾਰ ਅਤੇ ਬਿੰਬਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਕਾਵਿ ਪਖੋਂ ਇਕ ਅਮੀਰ ਵਿਰਸਾ ਹੈ। ਲੋਕ-ਅਖਾਣਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੀ ਪਾਠਕਾਂ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਾਨ ਰਖਦਾ ਹੈ।

ਅੰਤ ਵਿਚ 'ਬਾਰਹਮਾਹਾ' ਬਾਣੀ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤਕ ਤੱਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਵੀ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਕਰਮ ਕਰੀਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਾਣ ਨਾ ਕਰੀਏ। ਸਾਈਂ ਪਾਸ ਅਰਦਾਸ ਕਰਕੇ ਨਾਮ ਅਤੇ ਦਰਸ ਦਾਨ ਮੰਗਦੇ ਰਹੀਏ—

੧. ਤੁਮ ਸਮਰਥ ਪੁਰਖ ਵਡੇ ਪ੍ਰਭ ਸੁਆਮੀ,
ਮੋਕਉ ਕੀਜੈ ਦਾਨੁ ਹਰਿ ਨਿਮਘਾ ॥
ਜਨ ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਮਿਲੈ ਸੁਖੁ ਪਾਵੈ,
ਹਮ ਨਾਮ ਵਿਟਹੁ ਸਦ ਘੁਮਘਾ ॥ [ਪੰ. ੭੩੧

੨. ਦਰਸੁ ਦੇਹਿ ਧਾਰਉ ਪ੍ਰਭ ਆਸ ॥
ਨਿਤ ਨਾਨਕੁ ਚਿਤਵੈ, ਸਚੁ ਅਰਦਾਸਿ ॥ [ਪੰ. ੯੦੦-੦੧

'ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ' ਦੀ ਸਾਰੀ ਵੀਚਾਰ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵ ਰੂਪੀ ਜਗਿਆਸੂ ਨੇ ਚਾਰੇ ਕੂੰਟਾਂ ਤੇ ਦਸ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਖੋਜ ਮਾਰੀਆਂ, ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨੋਰਥ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਵਾਲੇ ਮਾਰਗ ਵਿਚ ਜੇ ਕੋਈ ਰੁਕਾਵਟ ਦਿੱਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਇਸਦੇ ਆਪਣੇ 'ਕਿਰਤ ਕਰਮ' ਸਨ। ਇਸ ਬਾਣੀ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਵਿਸ਼ਾ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲੋਂ ਵਿਛੋੜਾ ਤੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਾਧਨ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾਂ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਾਧ ਸੰਗਤ, ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਸਾਧਨਾ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਾ ਕੇ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਸੁਣਾ ਦਿਤਾ ਹੈ—

ਜਿਨਿ ਜਿਨਿ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇਆ, ਤਿਨ ਕੇ ਕਾਜ ਸਰੇ ॥
ਹਰਿ ਗੁਰੁ ਪੂਰਾ ਅਰਾਧਿਆ, ਦਰਗਹਿ ਸਚਿ ਖਰੇ ॥ [ਪੰ. ੧੩੬

ਇਸੇ ਕਲਮ ਤੋਂ ਹੋਰ ਪੁਸਤਕਾਂ

੧) ਜਪੁ ਨਿਰਣੇ (ਸਟੀਕ)
੨) ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਰਸ਼ਨ ਨਿਰਣੈ (ਸਟੀਕ)
ਪੋਥੀ ਪਹਿਲੀ ਤੋਂ ਦਸਵੀਂ ਤੱਕ, ਗਿਆਰ੍ਹਵੀਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾ ਅਧੀਨ
੩) ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ ਨਿਰਣੈ (ਸਟੀਕ)
੪) ਜੈਤਸਰੀ ਕੀ ਵਾਰ ਨਿਰਣੈ (ਸਟੀਕ)
੫) ਚੰਡੀ ਕੀ ਵਾਰ ਨਿਰਣੈ (ਸਟੀਕ)
੬) ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ (ਸਟੀਕ)
੭) ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਨਿਰਣੈ (ਸਟੀਕ)
੮) ਸਾਡਾ ਗੁਰੂ
੯) ਨਿਰਬਾਣ ਕੀਰਤਨੁ
੧੦) ਗੁਰਮਤਿ ਬੈਰਾਗ ਦਰਸ਼ਨ
੧੧) ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਿੰਨਾਂ ਲੀਹਾਂ ਤੇ ?
੧੨) ਵੈਰਾਗ ਲਹਿਰਾਂ ਤੇ ਸਫਲ ਜੀਵਨ
੧੩) ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਦਰਪਣ
੧੪) ਜੀਵਨ ਗਾਥਾ ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ
੧੫) ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸਾਦ ਮਰਯਾਦਾ ਨਿਰਣੈ
੧੬) ਅਨੰਦੁ ਪਰਮਾਰਥ
੧੭) ਅਰਦਾਸਿ ਪਰੰਪਰਾ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀ
੧੮) ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮਹਲਾ ੩
੧੯) ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ ਰਾਇ ਬਲਵੰਡਿ ਤਥਾ ਸਤੈ ਡੂਮਿ ਆਖੀ
੨੦) ਸਿਧ ਗੋਸਟਿ ਨਿਰਣੈ
੨੧) ਮੌਤ ਕੀ ਹੈ ? ਸਦ ਪਰਮਾਰਥ